



A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2009. augusztus 20.

IX. évfolyam, 3. sz.



**Támogatók:**

**a Szülőföld Alap,**



**a Tartományi Művelődési Titkárság**



**és az óbecsei önkormányzat.**

CIP – Katalogizacija u publikaciji  
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113=511.141)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /  
felelős szerkesztő Vajda Gábor. – 1. évf., 1. sz. (2001) –  
. – Szabadka : Aracs Társadalmi Szervezet, 2001–. –  
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.  
ISSN 1451-1762

COBISS.SR-ID 94357250

# TARTALOM



## Szent István király

I. István magyar király 1038. augusztus 15-ét, Mária mennybemenetele napját, a mi Nagyboldogasszony-napunkat megelőző utolsó hetében, „mikor már nem volt kétséges halálának hamari napja, előszólította a püspököket és palotájának Krisztus nevét dicsőítő nagyjait, ...majd kezét és szemét a csillagokra emelve így kiáltott fel: >Mennyei,<sup>1</sup> (Ég) Királynője ( Regina caeli), e világ jeles újjászervezője, végső könyörgéseimben a szentegyházat a püspökökkel, papokkal, az országot (regnum) az előkelőkkel (cum primatibus) s a néppel (populo) a Te oltalmadra bízom, nekik utolsó istenhozzádot mondva, lelkemet a kezedbe ajánlom<.”<sup>2</sup> A Szűzanya kultuszát lépten-nyomon tapasztalhatjuk korai írott forrásainkban, hiszen a Szent István-legendákban István a Szűz Mária kegyelméből lehetett király: „Mennyei Királynőm (Regina celestis) ...aki királynak állítottát”,<sup>3</sup> de „az Isten szülőanyja, az örökszűz Mária (dei genetricis ac perpetue virginis Marie)” oltalmával<sup>4</sup> indul harcba Kopány és Konrád császár ellen is. Ezt az ősi magyar hagyományt a protestáns Heltai Gáspár<sup>5</sup> így foglalta össze a XVI. században: (István) „Nagybódogasszony napján esmet mind behivatá a püspekeket és az urakat. És mikoron missét mondattnak volna előtte, esmet megszólítá és inté őket minden jókra, és monda: Én az Magyarországot ajánlottam még régen a Szűz Mária asz-

szonyunknak, s aszt választottam pátronának a magyaroknak és az ő nevére verettem a magyaroknak pénzét. Ez okaért állhatatos szível szolgállyatok minnyájan Asszonyunknak. És ha valami veszedelem akarna jöni reátok, az ő palástyával befedezi és mególtalmazza Magyarországot, mert Ő a Patrona Hungariae.”

Az kétségtelen, hogy a Mária országa, a Regnum Marianum csak a XVII. századtól terjedt el szélesebb körben,<sup>6</sup> a Boldogasszony-, Mária-tisztelet ősisége azonban megkérdőjelezhetetlen, hiába igyekezett a marxista történelmi materializmus számos képviselője „liturgikus ízű leírásnak” és „időzített felajánlás” jelenetnek beállítani<sup>7</sup> István király tettét. Mások „félremagyarázási kísérletnek” nevezték a Szent-Korona-tant és Mária országát.<sup>8</sup>

A Szűz Mária-kultusz korai megléte azonban sokkal súlyosabb kérdéseket is felvet, hiszen a fenti adatok arról szólnak, hogy egyrészt az Árpád-házi fejedelem és királyok családja eleve szent,<sup>9</sup> másrészt pedig arról, hogy a belénk táplált és sulykolt történelmi kép Szent István királyról és tetteiről, velejéig hamis, hibás és hiányos. Egy, évszázadokon át barbár, természetimádó pusztai népség ugyanis egy nemzedéknyi idő alatt semmiképpen sem alkothatta volna meg Mária országát. Mert mit tanultunk, mit tanulunk, mit hallunk és olvashatunk István királyról? Röviden

<sup>1</sup> A menny szó a helyes magyar fordítás. Így használja például: Bogyay Tamás, *Stephanus rex. Budapest, Ecclesia. 1988, 116.* - A Mennyei Királynője kérdéskörrel behatóan foglalkozik Falvay Károly.

<sup>2</sup> István király emlékezete. A bevezető tanulmányt írta: Györfy György. A legendák latin szövegét magyarra fordította: Kurcz Ágnes. Budapest, Magyar Helikon. 1973, 79 - 80. - Árpád-kori legendák és intelmek. Gondozta: Érszegi Géza. A szövegeket fordította: Csóka J. Gáspár, Érszegi Géza, Kurcz Ágnes, Szabó Flóris. Budapest, Szépirodalmi Kiadó. 1983, 48 - 49. - Az eredeti latin szöveg: Gombos F. Albin, *Catalogus fontium historiae hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. I.* Budapestini 1937, 2592-2593, (A továbbiakban: Gombos, *Catalogus*) - *Scriptores rerum hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* Ed. Szentpétery Imre. Budapestini, 1938. II. 431. (A továbbiakban SRH)

<sup>3</sup> Dümmerth Dezső, *Az Árpádok és a magyar szent-kultusz kialakulása.* Budapest, Junior. 1989, 102.

<sup>4</sup> István király emlékezete. 44. - SRH II. 381.

<sup>5</sup> Heltai Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól.* Sajtó alá rendezte: Kulcsár Margit. Budapest, Magyar Helikon. 1981, 94. - vö. Szekfű Gyula, *Szent István a magyar történet századaiban.* In: *Szent István Emlékkönyv III.* Szerkesztette: Serédi Jusztinian. Budapest, 1938, 30.

<sup>6</sup> Láczy Gyula, *Vatikáni anyagok Magyarországnak Szent István király által pápai hűbérül való felajánlásához.* In: *Szent István király emlékezete.* Szerkesztette: Nagy Gyula. Budapest, Atheneum. 1901, 44 - 46. - vö. Zétényi Zolt, *A Szent Korona - eszme mai értelme.* Budapest, Püski. 1997, 64-65.

<sup>7</sup> Például: Klaniczay Gábor, *Szent István legendái a középkorban. Világosság. Materialista világnézetű folyóirat.* 29 (1988) 692.

<sup>8</sup> Elekes Lajos, *István király. Társadalmi Szemle* 25 (1970) 74.

<sup>9</sup> Ferdinándy Mihály, *Az Istenkeresők. Az Árpád-ház története.* Budapest, Rózsavölgyi. 1943, 159. - vö. Bartoniek Emma, *A királyi hatalom eredetéről. Századok* 70 (1936) 481 - 496.

a következőkben foglalhatjuk össze a hivatalos képet.<sup>10</sup>

A IX. század végén a félelmetes besenyők és a bolgárok által üzetve és megveretve a Kárpát-medencébe sodródott egy vad, nomád, pusztai lovas-nép, amely nép primitív és pogány volt, varázsló sámánokkal és bűbajos táltosokkal, télen-nyáron vázsónsátorban lakott, a földön vagy szénán hált, a dermesztő hideg elől néhány négyzetméternyi területű földputrikba húzódott, mint a pockok, dolgozni nem szeretett, írni-olvasni nem tudott,<sup>11</sup> házakat, várakat építeni nem tudott, ezért szakadatlanul rabolt és gyilkolt, kifosztotta és felégette a művelt nyugat templomait, városait és várait, a papokat megölte, az apácákat megbecstelenítette, a kincseket és javakat elrabolta.<sup>12</sup> S ez így folyt a X. század végéig. Jeles tetteket hajtott végre a honszerző Árpád nagyfejedelem, ámde utódai már gyengék voltak<sup>13</sup> és az elerőtlenedett ország népe a végpusztulás szélére sodródott, miután a kulturált és erős Nyugat katasztrofális vereséget mért a magyar rablóhordákra<sup>14</sup> 955-ben a Lech-mezején, majd Arcadiapolisnál 970-ben. Így aztán nem lehetett tovább „idegen testként”<sup>15</sup> Európát sarcolni és pusztítani. Vagy beleilleszkedünk Európába, vagy kiirtanak bennünket is, mint korábban a hunokat és az avarokat. S ekkor lépett fel Géza fejedelem, aki - úgymond - belátta, hogy csak egy jár-

ható út van a magyarság számára: nyugton maradni, nem kalandozni, nem rabolni, hanem megtanulni földet művelni, megtanulni falvakban letelepülten élni, megtanulni megbecsülni a civilizáció értékeit s mindennek előtt felhagyni az ocsmány, rút és bűnös istentelenkedéssel, a pogánykodással és felvenni Jézus Krisztus igaz hitét. E nagy munkához Géza hozza is kezdett, de nem tudta a művét befejezni, így a nagy átalakítás, a nagy fordulat végrehajtása túlnyomórészt fiára, Vajk-Istvánra maradt, aki külföldi, elsősorban német lovagok segítségével, legyőzte a pogány Koppányt, a pogány erdélyi gyulát, a Maros-vidéki hét feleséges Ajtonyt, majd pedig kegyetlenül, tűzzel-vassal terjesztette a kereszténységet, s ezzel megmentette a magyarságot. Majd pedig, igazodva az európai rendhez, ő is megkoronáztatta magát a pápától - császári hozzájárulás mellett - kért és kapott koronával. Ezután német mintára pénzt veretett, törvényeket alkotott, amelyek zöme egyszerű kimásolása a frank törvényeknek. Erővel fellépett az ősi öröklési rend ellen, mivel nem engedte meg, hogy Koppány herceg a levirátus elve szerint fejedelem legyen, hanem az elsőszülött fiú hatalomátvételét „vezette be”. Természetesen a német császári udvartól kért írástudókat, akik elkészítették az okleveleket és leírták a törvényeket, valamint az Intelmeket.<sup>16</sup>

<sup>10</sup> A legújabb állásfoglalás egy újságcikkben olvasható: Szilas Zoltán, *Nem menekülhetünk legendákba*. Kosáry Domokos szerint a XXI. század kedvezőbb lehet a magyarságnak. *Vasárnapi Újság*, 1998. aug. 23. Kosáry, aki a honfoglalásunkat „futóversenyként” értelmezi, elveti László Gyula álláspontját, azt „az ő művészi fantáziájának kissé romantikus szüleményének” tartja, a magyar múlt dicsőségét hirdető, szerinte, egy „álvilágot próbálnak kitalálni”, „emóciókba menekülnek, romantikus mesékbe, mert nem tudnak szembenézni azzal, ami velük, velünk és körülöttünk történt.” Kosáry Domokos magas tudományos posztokat töltött be, nem mindegy tehát, hogy miket állít a magyar őstörténetről, amellyel egyébként sohasem foglalkozott.

<sup>11</sup> Engel Pál, *Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Magyarok Európában I.* Szerkesztő: Glatz Ferenc. Budapest, Háttér. 1990, 12: /a magyarok/ „nem tudtak sem írni, sem olvasni, szívből utáltak minden munkát, de különösen a kézkezt...”

<sup>12</sup> Engel id. mű 49-50.: „A Kárpát-medence új lakói történetük első évtizedeiben éppúgy a szomszédok kifosztására rendezkedtek be, mint hun elődek és mint később a magyarok.” Uo 109.: /a források/ másról sem szólnak, mint pusztításról, városok, falvak, kolostorok kifosztásáról és felgyújtásáról, bestiális kegyetlenkedésekről, öldöklésről és nemi erőszakról, fiatal nők és gyermekek rablancra fűzéséről...”

<sup>13</sup> Kristó Gyula, *Az augsburgi csata. Sorsdöntő történelmi napok 8.* Szerkesztő: Szakály Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1985, 54: „a X. század eleje óta eltelt félévszázad alatt a magyarok az egy fő alatt álló népek közül kiválva visszacsúsztak a sok fő alatt álló népek csoportjába.”

<sup>14</sup> A rendkívül tudatosan nemzetellenes beállítottságú Engel Pál akadémikus „vidám rablóbandák” (sic!) „kedélyes fosztogatásairól” értekezik. Id. mű 109.

<sup>15</sup> Hatházi Gábor, *Az „államálmodó” Géza nagyfejedelem emlékezete (997 - 1997).* Szent István Király Múzeum Közleményei D. sorozat 251 (1997) 7 - 54. A rendkívül gyenge kivitelű kiadvány szövegében szinte minden közhely megtalálható.

<sup>16</sup> Tulajdonképpen ezt a képet rajzolta meg már Pauler Gyula is, *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I.* Budapest, MTA. 1893, 6 - 100. - Karácsonyi János, *Szent István király élete.* Budapest, Szent István Társulat. 1904. - Deér József, *Pogány magyarság, keresztény magyarság.* Budapest, K. Magyar Egyetemi Nyomda. 1938, 79 - 105. - Hóman Bálint, *Szent István.* Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda. 1938. - Bónis György, *István király.* Budapest, Művelt Nép. 1956. Igen sajnálatos, hogy e kitűnő jogtörténész ilyen monográfiát írt. Teljesen „áthatja” a marxista szemlélet, s odáig elmegy, hogy „gyűjtögető gazdálkodásról” ír (57.o.), s mindent a szlávoktól tanultunk el. - Bartha Antal, *István és kora. Népszabadság* 1970. augusztus 9 - 1970. augusztus 19. - Györffy György, *István király.* In: *István király emlékezete.* Budapest, Magyar Helikon. 1973, 7 - 16. - uő *István király és műve.* Budapest, Gondolat. 1977. - Kristó Gyula, *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Elvek és utak.* Budapest, Magvető. 1980. - uő *A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig).* Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 3. Szeged, 1994, 102 - 127. - uő *A magyar állam megszületése.* Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 12. Szeged, 1997, 5 - 73. - Bogyay Tamás id. mű. - Zsoldos Attila, *Az Árpádok és alattvalóik. Magyarország története 1301-ig. Történelmi Kézikönyvtár.* Budapest, Csokonai. 1997, 36 skk. A teljesen zavaros szerkezetű könyv külön recenziót kíván. - Csorba Csaba, *Árpád népe.* Budapest, Kulturtrade. 1997, 150 - 167. - Magyar Zoltán, *Koppány.* Budapest, Móra. 1998.

Nos hát valóban ilyen arculata volt a mi Szent István királyunknak? Valóban igaz volna az az állítás, hogy Szent István óta a „magyarság már viszszavonhatatlanul a kereszténységhez tartozik s a Keletről támadó nomád és pogány rokonaival nem érez semmi kapcsolatot... a magyarság végleg elszakadt Kelet kultúrájától és végleg az európai kereszténység egységébe lépett”?<sup>17</sup> Valóban igazak lehetnek azok az állítások, amelyek szerint I. István király csakis és elsősorban a nyugati római kereszténység érdekeit nézte és elítélte, ostromozta és megvetette a keleti örökséget? Valóban el lehet hitetni a magyarsággal, hogy „Szent István korával tökéletes cezúra állítódott a magyar lélek-térbe”, „a magyar művelődés, a X. századdal búcsút mondott Kelet pusztáinak és beolvadt a Nyugatba”?<sup>18</sup> Szent István magyar király valóban azt akarta volna, hogy a mi országunk ne egynyelvű és egyszokású birodalom legyen, mert az ilyen ország gyenge és esendő? Hanem fogadjuk be az idegeneket, adjuk fel ősi műveltségünket, felejtjük el őseinket, holott a „Pannónia földjén lakó magyarokat... az Isten titkos terve vezérelte korábbi természetes lakhelyükről a napnyugati részre”,<sup>19</sup> s hagyjuk szét daraboltatni az országunkat?<sup>20</sup>

Ki kell mondanunk végre: évszázadok óta *nem értettük meg Szent István királyt!*

Szent István király története nem Géza nagyfejedelem uralkodásával kezdődik, akiről azt állítják, hogy hozzákezdett az állam kiépítéséhez s ezért helyénvaló őt „államálmodónak”<sup>21</sup> nevezni, hanem sokkal korábban. Nyilvánvaló, mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, államnak nevezhető-e Atila birodalma, a kazár kaganátus vagy Baján avar országa? Az elmúlt fél évszázadban eluralkodott marxista diletantizmus<sup>22</sup> bevezette a nomád törzsi állam za-

varos fogalmát,<sup>23</sup> amely megenged bizonyos szerepet a lovas népeknek,<sup>24</sup> ám tagadja annak valóságos állami voltát,<sup>25</sup> illetve állam helyett a birodalom szót használja, mindegy megkülönböztetésül.<sup>26</sup> Újabban világossá vált, hogy a hunok birodalma nemcsak valóságos állam volt, de Atila nagykirály megkísérelte létrehozni az ókori világ egységes Európáját, amely Közép-Ázsiától az Atlanti óceánig terjedt volna.<sup>27</sup> Annak alapján, hogy a magyar fejedelemségnek kezdettől meghatározott területe volt, rendelkezésére állt a hatalomérvényesítéshez szükséges eszközrendszer (hadsereg, testőrség, bíróságok), képes volt a központi hatalom fenntartásához szükséges anyagi forrásokat (vámok, adók) biztosítani, egyértelmű, hogy a Kárpát-medencei magyar állam a IX. század végén jött létre.<sup>28</sup> Nos, akkor hát mi változott meg a Kárpát-medencében a X. század végén? Miért nevezhetjük mégis korszakváltásnak Géza fejedelem (972-997) és I. István (997-1038) uralkodási idejét? Helyes választ csak akkor adhatunk, ha feltesszük azt a kérdést is: mi változott meg a Kr. sz. utáni 960-as évektől az akkori egyetemes világban Kínától az Atlanti-óceánig?

A legfontosabb változás már a VII. században bekövetkezett az arab hódítások révén.<sup>29</sup> A magyarság esetében az arab invázióval megegyező hatású volt a kazár állam meggyengülése a IX. század első harmadában, amelynek nem alárendelt bábja volt a magyarság,<sup>30</sup> hanem egyenrangú résztvevője. A Kazáriából kivált magyarok nyugatra, a Kárpát-medencébe költözése után Kelet-Európa nagyhatalma, a kazár állam rendkívül meggyengült s éppen a 960-as években kapott halálos dőfést a kijevi Rusz fegyveres erejétől. Ugyanabban az időben (970-ben) II. Ottó (967-983) né-

<sup>17</sup> Benda Kálmán, *A magyar nemzeti hivatástudat története*. Budapest, 1937.

<sup>18</sup> Vámos Ferenc, *Hagyományok a máglyán. A magyar történetírás válsága*. Budapest, Hajék Könyvtár I., 66.

<sup>19</sup> Szent István nagyobb legendája. Id. mű 41.

<sup>20</sup> E kérdésről lásd: Szádeczky-Kardoss Irma tanulmányát ugyanebben a számban.

<sup>21</sup> Ezt az idéten jelzőt Hatházi Gábor használta, id. műben.

<sup>22</sup> Különösen meghökkentő, hogy még 15 évvel ezelőtt is Kristó Gyula a honfoglalás korát mint „bomló ősközösségi társadalmat” jellemezte és egész tanulmánya a „kibékíthatetlen osztályellentétek okán napirendre került állam kialakulásáról” szól, kökeményen képviselve a marxista elveket. Kristó Gyula, *A régi és az új határán*. In: *Tanulmányok az Árpád-korról. Nemzet és emlékezet*. Budapest, Magvető. 1983, 9-25.

<sup>23</sup> *Nomád társadalmak és államalakulatok*. Szerkesztette: Tókei Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1983, 51-65.

<sup>24</sup> Róna-Tas András, *A nomád életforma geneziséhez*. In: *A magyarság korai története*. (Tanulmányok) Magyar Őstörténeti Könyvtár 9. Szerkeszti: Zimonyi István. Szeged, 1995, 79-93.

<sup>25</sup> Ezt képviselte például Elekes Lajos és kiváló hajdani aspiráns-növendéke: Kristó Gyula.

<sup>26</sup> Kristó Gyula, *A korai magyar államról*. História Könyvtár. Budapest, 1996, 5 skk.

<sup>27</sup> Harmatta János, *A honfoglalásról új szemmel*. Magyar Nyelv 102 (1998) 100.

<sup>28</sup> Ezt vallotta Acsády Ignác, Timon Ákos, Deér József, Szekfű Gyula.

<sup>29</sup> Bakay Kornél, *Őstörténetünk régészeti forrásai*. I. Miskolc, 1997, 264-265.

<sup>30</sup> Bakay Kornél, *Őstörténetünk régészeti forrásai*. II. Miskolc, 1998, 100-110. - Róna-Tas szerint a magyarságnak a Kazár Birodalomba való beilleszkedésére vonatkozó „részleteket illetően a sötétben tapogatózunk és feltevésekre kell szorítkoznunk”. Róna-Tas András, *A honfoglaló magyar nép*. Budapest, Balassi. 1996, 296-297.

met-római császár feleségül vette a bizánci császár leányát, Theophanu-t s ezáltal a magyar fejedelemség két tűz közé került. A magyar fejedelmi hatalom azonban nem hanyatlott le, Géza fejedelem nem azért módosított hatalmi politikáján, mert az ún. rablóhadjáratok kudarcba fulladtak, a magyarság egyáltalán nem került végveszélybe, hiszen - ha a sokat idézett augsburgi vereség valóban olyan súlyos lett volna<sup>31</sup> - a németek haladéktalanul elfoglalták volna országunkat. Erre azonban kísérlet sem történt. Egyetlenegyszer, 991-ben volt összecsapás Civakodó Henrikkel, s bár Géza fejedelem serege győzött, néhány év múlva mégis átengedte a magyar fejedelem a Bécsi-medencét, a végleges határt a Lajtánál jelölve ki. Mindezt azért tette, amiért 972-ben először, majd 973-ban másodszor elküldte 12 főemberéből álló követségét a német császárhoz Quedlingburgba,<sup>32</sup> kérve és megengedve, hogy a római kereszténység térítői jelenjenek meg az országban. Géza és fia, István tehát azt ismerte fel zseniális éleslátással, hogy egyszer és mindenkorra *megváltozott a világhelyzet*. Kazária és Közép-Ázsia elvesztésével elveszett Kelet hatalmas ereje, elveszett a hátság, amely nélkül az egész Európával hadakozó magyarság nem tud tartósan megmaradni, kivált, hogy a német császárság és a bizánci birodalom harapófogójába került Magyarország. Ekkor és ezért döntött úgy Géza nagyfejedelem, hogy felveszi a nyugati, judeo-kereszténységet és ezt a római vallást ráerőlteti a népére is. Ez, kétségkívül, sorsdöntő, hatalmas elhatározás volt, amelynek valóra váltásához keménységre, sőt kegyetlenségre volt szükség. Alaptalan és hamis tehát az az állítás, hogy Taksony fejedelem „makacsul ragaszkodott” a kalandozásokhoz és a pogánysághoz (sőt, először 963-ban ő kért térítő püspököt, Zacheus személyében!),

alaptalan és hamis az az állítás, hogy a magyarság vert hordaként zúdult be a Kárpát-medencébe, alaptalan és hamis az az állítás, hogy a besenyők ellenségeink voltak, hiszen Taksony és Géza fejedelem felesége is besenyő volt s minden bizonnyal besenyőket kell értenünk a „fekete magyarok” kifejezés alatt is! Alaptalan és hamis az az állítás, hogy a magyarság a IX-X. században kis lélekszámú, vad, istentelen, barbár<sup>33</sup> nép volt, olyanok, mint a szibériai népek a XVII-XIX. században, amelyek totemeket állítottak és gyilkos galócától elkábult sámánjaik voltak csak. Ellenkezőleg: csakis a Teremtő Egyistent imádták, akinek jelképe volt a Nap, de tisztelték a Földanyát és a Boldogasszonyt. Sokan keresztények voltak. IX-XI. századi temetőinkben nagyszámú kereszt került elő.<sup>34</sup> Az azonban igaz, hogy honalapító eleink nem római keresztények voltak! Ez a judeo-kereszténység idegen volt népünkől, de azért egyetlen térítő papot sem öltek meg a X. században,<sup>35</sup> tehát tetteles ellenállást nem tanúsítottak. Alaptalan és hamis az az állítás, hogy őseink 837-től 970-ig rablóhadjáratokat vezettek volna Európa „művelt népei és országai” ellen,<sup>36</sup> s ezek az „osztályellentétektől (?) gyötört, az állam kialakulásának küszöbére érkezett társadalom mély válságának (?) megoldására szolgáltak” volna.<sup>37</sup> Alaptalan és hamis az az állítás, hogy Koppány herceg<sup>38</sup> azért támadt István fejedelem ellen, mert „az ősi szokásjog szerint” a legidősebb férfi a fejedelmi trón birtokosa.<sup>39</sup> Ha végigtekintünk a fejedelmek és a királyok során, Álmos nagyfejedelemtől kezdve, akkor éppen azt látjuk, hogy Álmost fia, Árpád, Árpádot a fia, Zolta követte, őt talán Fajs (Falicse-Vál?), majd Zolta fia, Taksony, Taksony fia Géza, Géza fia, István követte, sőt Istvánt is a fia, Imre herceg követte volna.<sup>40</sup> A trónöröklési rend<sup>41</sup> a származás jogá-

<sup>31</sup> Kristó Gyula (1985) id. mű 81 - 111.

<sup>32</sup> Bakay Kornél, Hungary in the tenth and eleventh centuries. In: Sacra Corona Hungariae. Kőszeg, 1994, 19.

<sup>33</sup> Saxo jegyezte fel: I. Ottó 962-ben devictis barbaris gentibus Avaribus (!)... MGH SS VI. 1844, 616. - Őseinket bárnak tartani, régi eredetű szemlélet. Szontágh Gusztáv A magyarok eredete. Új Magyar Múzeum 1 (1850) 88.: Mi szegyen az, hogy barbárok voltunk?

<sup>34</sup> Bakay Kornél, Östörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, 1998, 000.

<sup>35</sup> Nevelős Ágoston, Szent István, a keresztény Magyarország megteremtője. In: Szent István. Első nagy királyunk élete és alkotásai. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 1938, 49.

<sup>36</sup> Teljesen torz ezeket a hadjáratokat „kalandozásoknak” nevezni. Vö. Pap Gábor, „Angyali korona, szent csillag”. In: Anonymus. Budapest, Korona Unio. 1996, 12.

<sup>37</sup> Kristó Gyula (1985) id. mű 37.

<sup>38</sup> A név maga Cupan alakban a név eléggé gyakran előfordul forrásainkban.

<sup>39</sup> Ezt a nézetet elsősorban Györffy György vallja és hirdeti: István király. In: István király emlékezete. Budapest, Magyar Helikon. 1973, 8. - uő. István király és műve. Budapest, Gondolat. 1977, 114 skk. - Györffy epigonjaként jelenik meg Magyar Zoltán, Koppány. Budapest, Móra. 1998, 18 skk.

<sup>40</sup> Wertner Mór, Az Árpádok családi története. Nagy-Becskerek, Pleitz Könyvnyomda. 1892, 13 - 44. - vö. Vajay Szabolcs, Südost Forschungen 21 (1962) táblázatai.

<sup>41</sup> Fraknói Vilmos, A királyi trónöröklés rendje az Árpádok korában. Budapest, Stephaneum. 1912. - Csekey István, A magyar trónöröklési jog. Jogtörténeti és közjogi tanulmány oklevélmellékletekkel. Budapest, Atheneum. 1917. - Fraknói Vilmos, A magyar királyválasztások története. Budapest, 1921. - Bartoniek Emma, A magyar királyválasztási jog a középkorban. Századok 70 (1936) 359 - 406. - Tóth Sándor, A magyar fejedelmi méltóság öröklődése. Acta Universitatis Szegediensis 83 (1986) 3 - 8. - Kristó Gyula, Árpád fejedelemutódai. Acta Universitatis Szegediensis 84 (1987) 11 - 20.

nak és rendjének (*jure et ordine geniture*) alapján állt, s a 27 uralkodó közül 12-t a fia követte a trónon, a hiányzó 15 esetben azonban 12 uralkodónak nem volt elsőszülött fia! Így tehát mindössze három esetben mellőzték az elsőszülött fiút! Az elsőszülöttség joga (*primogeniturae jura concedens*) tehát teljesen bizonyított. Ez azonban nem csorbítja a nemzet királyválasztási jogát, az örökösödés és a megválasztás együtt jelentkezik.<sup>42</sup> Koppány herceg éppen úgy keresztény volt, mint István, Gyula és Ajtony, sőt Sarolt és Géza, csak hogy egyikük sem akarta a keleti kereszténységet felcserélni a nyugati latin kereszténységgel! Koppány tehát nem azért támadt hadal István fejedelemre, mert a levirátus híve volt s mert „vérfertőző házasságra akart lépni” Géza özvegyével,<sup>43</sup> hanem azért, mert nem tudta elfogadni - s nyilván elhinni sem - hogy Kelet ereje és hatalma végleg elveszett. Az Istvánnal dacoló főurak, mint az erdélyi gyula és a marosvári Ajtony viselkedésében, magatartásában erősen szerepet játszhatott a hirhedt, máig meglévő magyar önzés és arisztokratizmus,<sup>44</sup> de a fő ok nyilván az lehetett, hogy mindenképpen őrizzük meg Kelet örökségét és ne fogadjuk el Nyugat törvényeit és uralmát.

Szent István király valódi nagysága az, hogy elsőként ismerte fel azt a mindmáig érvényes alaptör-

vénnyt, hogy a magyarságot, Kelet népét csakis a *latin kereszténységbe*, az *európaiságba* elrejtve lehet megmenteni. Csak úgy tudjuk önmagunkat megőrizni, ha elrejtekezünk.

Alaptalan és hamis az az állítás, hogy Szent István királyunk feladta az ősi múltat. Nem! Törvénygyűjteményében megőrizte az ősi ötös számrendszert, uralmi jelvényeiben megtartotta a jogart<sup>45</sup> és a koronázási palástot,<sup>46</sup> amelyen régi keleti jelképek fedezhetők fel.<sup>47</sup> Szarkofágján látható, bár nem hivalkodó helyen, a Napisten jelképe: a spirális és a Földanya szimbóluma: a rombusz.<sup>48</sup> De Kelet örökségének tiszteletét a legeslegjobban az mutatja, hogy országát - természetesen az egész Kárpát-medencét magában foglaló országunkról van szó! - felajánlotta az ősi Napbaöltözött Boldogasszonynak, illetve az ő hasonmásának Szűz Máriának, Jézus anyjának, aki a magyarok pátrónája lett. De ha Szűz Mária a magyarság segítője, az ő szent fiának, Jézusnak is annak kell lennie. Jézust megfeszítették, amint megfeszítették Magyarországot is. Jézus feltámadott, Mária országának is fel kell támadnia. Szólítsuk meg bátran újra és újra szent királyunkat:

Hol vagy István király, téged magyar kíván  
Gyászos öltözetben te előtted sírván.

<sup>42</sup> Tóth Sándor szerint változás következett be Taksony korában s úgy vélekedik, hogy egyetlen öröklési rend kizárólagosságáról nem beszélhetünk.

<sup>43</sup> Györffy György ide vonatkozó fejtegetése azért áll gyenge lábakon, mert elképzelést sehol sem büntettek, csakis megtörtént vérfertőzést. Koppány viszont nem vette nőül Saroltot.

<sup>44</sup> Bibó István kifejezései.

<sup>45</sup> László Gyula, Adatok a koronázási jogar régészeti megvilágításához. In: Szent István Emlékkönyv. Szerkesztette: Serédy Jusztinian. Budapest, 1938, 517 - 558.

<sup>46</sup> Bakay Kornél, Saint Stephen, King, Founder of the State and the Coronation Mantle. In: *Sacra Corona Hungariae*. Kőszeg, 1994, 371 - 405.

<sup>47</sup> Varga Géza, Tejút-jelkép a koronázási paláston. *Hunnia* 105 (1998) 19 - 24.

<sup>48</sup> Fettich Nándor, Szent István király márványkoporsója a középkori krónikás és legendairódalomban és a székesfehérvári kőtárban. *Magyar Történelmi Szemle* 2 (1971) 491 - 599. - vö. Nagy Árpád, *Orogine et iconographie du sarcophage de Székesfehérvár*. *Alba Regia* 13 (1972) 167 - 184.

## Versek

### Túrve a tébolyt\*

Kérdezed: hát fölszabadíthatók-é  
Itt azok, kik méla alázatukkal  
Leigázottságukat is csupán úgy –  
Túrve a tébolyt! –

Úgy, csak úgy élik meg akár kizöldült  
Helyzetet termő, lehetetlenül szép,  
Balzsamosan életerőt sugárzó  
Fölszabadulást

### Kard alakú levél

Uszítva ébreszt, harsog a rádió  
Mint végrehajtó Rád kukorékol és  
Fürdővizével int a reggel  
Öntene vissza az újszülöttem

Fullánkok izzó színe előtt a méz  
Omló virágpor sárga cipőjén  
Csábít a méreg: árulását  
Leplezi édesen ingadozva

Földindulásból lelki erőt merít  
Hetvenkedő száj szörnyetegével él  
Együtt az ember: rázza rongyát  
Szélnek ereszti kiáltozását

Már szólni sem tud! Kard alakú levél  
A nyelve csak leng, ráng e tavaszban és  
Szeretne bízni önmagában  
Bármiben itt, ami zöldülő fény

### Húsunk túsza

Szárazföldi erőkkkel úgy kizöldült  
A kéj szőre, a hadrafogható test  
Gyakorlóterein viháncoló fény:  
Becsapódik a látomás

Szétomló puha bomba vagy: grafitiszórt,  
Rövidzárlatot ontasz önfeledten...  
Villámló suhanás, magasfeszültség  
Durrán, szikraesőben ég,

Nyögő nemzetiségként panaszt hord  
Piciny szájad, amíg a szót belé nem  
Fojtom: mint menekültsegélyt, aléltnan,  
Nyelvem megkaparintja még...

És őrjöngve, szirénaként vonít már  
Húsunk túsza a tűzvonalban, újult  
Erővel, ha rakétatámadását  
Nyögjük, mímeli nagy baját.

### Elhízott panaszok

hámló madzagba  
öltöztetett sörösüvegben  
porosodnak a vérvörös  
műanyag-rózsák  
hátterükben azzal a  
berámázott színes fényképpel  
melyet róluk  
készített a  
furfangos mester

a kényelmetlen  
padokon üldögélő  
betegek terebélyesedő  
panaszaikkal  
ennek a csendéletnek  
a részleteit  
fűrészhetik  
egyre erőtlenebbül  
egyre kiszolgáltatottabban

\* A *Betakarják az eget* című készülő verseskötet anyagából.

HÓDI SÁNDOR

## Van-e alternatívája az asszimilációnak?<sup>1</sup>

### „Libidóelvonás”

Freud 1918. november 29-én Ferenczi Sándorhoz írott levelében így próbálja Ferenczit a várható eseményekre, az Osztrák-Magyar Monarchia széthullására, Magyarország feldarabolására felkészíteni: Tudom, hogy Ön magyar hazafi és e tekintetben fájdalmas tapasztalatok várhatók... Vonja el libidóját a hazáról és helyezze a pszichoanalízisre, különben keletlenül fogja érezni magát.<sup>2</sup>

Sokat jelentő figyelmeztetés. Kiderül belőle, hogy a küszöbön álló változások előre láthatóak voltak, vagyis számos figyelmeztető jele volt a közelgő veszélynek. Nincs tudomásom róla, hogy Ferenczi megfogadta-e Freud tanácsát, de ez nem is annyira érdekes. A problémás helyzetek kezelésének a módjára vonatkozóan tartottam fontosnak megemlíteni az esetet. Bizonyára sokan voltak, akik – bár nem tudtak róla – Freud tanácsának a szellemében jártak el – amennyit csak lehetett visszafogták hazafias érzéseiket. A többség azonban nem ezt tette: az emberek negyed századon át Trianonról beszéltek, sosem heverték ki azt a csalódást, amelyet Magyarország feldarabolása okozott nekik.

Napjainkra megfordult ez az arány. A nemzet többsége túltette magát a helyzeten, áthelyezték libidójukat, az anyagiak hajszolása vagy szakmai karrierjük építése köti le őket. És vannak, de a kettőtől sokkal kevesebben, akik ma is a nemzetet ért szörnyű igazságtalanság gondolatával fekszenek és kelnek. Annak, hogy valakit a nemzettudat ápolása helyett az anyagiak hajszolása vagy szakmai karrierjének az építése köt le, sem az anyaországban, sem a többségi népek esetében nincs különösebb jelentősége. Attól még magyarok, szerbek, románok, szlovákok maradnak. A kisebbségi helyzetben levők esetében azonban más a helyzet: identitástudatuk elbizonytalanodása, anyanyelvük romlása az első lépés későbbi asszimilálódásukban.

A libidó kezelésének kérdése lenne az egész? Elég mást gondolni, mást szeretni, mást akarni, és megszabadulunk a nyomasztó gondok egész sorától? Pszichológiai tény, hogy a szoros azonosulás valamivel vagy valakivel gyakran jár azzal a következménnyel, hogy a kedvezőtlen változások később fájdalmasan érintenek bennünket, legyen szó barátságról, szerelemről, pártról, elvekről, nemzetről. Különösen fájdalmasak a csalódások, ha következetesen akarunk maradni önmagunkhoz, ha erőnynek tekintjük a kitartást és az állhatatosságot.

Ezzel a dilemmával életünk folyamán mindannyian szembekerülünk. Tartsunk-e ki elveink mellett, vagy alkalmazkodjunk a körülményekhez? Maradjunk meg magyaroknak, szerbeknek, albánoknak, románoknak, szlovákoknak vagy váltsunk identitást, lépünk be az erősebb, sikeresebb népek sorába. Legyünk mind angolok, franciák, németek, olaszok? Nézzünk mindig előre, vagy körömszakadtáig harcoljunk saját igazunkért? Meddig lehet a libidóáthelyezéssel elmenni? Lehet-e tiszta lelkiismerettel élni, ha úton-útfélen megtagadjuk önmagunkat? Másfelől, ha szembeszegülünk a változó idővel, meddig lehet kitartani? Meddig maradjunk azok, akik vagyunk? Mit veszünk azzal, ha asszimilálódunk? Mikor válik az állhatatosság rögeszmévé? Előremutató, bölcs dolog-e a fájdalmas csalódások sorába belepusztulni? És sorolhatnánk tovább a megválaszolásra váró kérdések sokaságát.

**(...) Tartsunk-e ki elveink mellett, vagy alkalmazkodjunk a körülményekhez? Nézzünk mindig előre, vagy körömszakadtáig harcoljunk saját igazunkért? Mikor válik az állhatatosság rögeszmévé?**

Freud említette „libidóáthelyezés” néha elkerülhetetlen. De mikor tegyük meg az első lépést? Meddig várunk vele? Hol a határ? Erre vonatkozóan nincs szabály. Tudjuk viszont, hogy a különböző szükségletek, törekvések körüli alku önmagunkon belül és egy-

<sup>1</sup> Részlet a szerző Farkasveremben című hosszabb tanulmányából, amely régebb óta megjelentetésre vár a Fórum Kiadónál.

<sup>2</sup> Jones, Ernst; (1960-1962): *Das Leben und Werk von Sigmund Freud*. Bd. 1-3. Berns-Stuttgart, Huber. Idézi Harmath Pál: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. – A budapesti mélylélektani iskola története, 1908-1983 – Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása, 1986.*

más között is súlyos konfliktusokkal jár együtt. A küzdelem, a próbatét, a kitartás, a csalódás fontos része a személyiség társadalmi éretté válásának.

**(...) A küzdelem, a próbatét, a kitartás, a csalódás fontos része a személyiség társadalmi éretté válásának.**

Mindennapi életünkben általában tisztában vagyunk vele, mikor milyen kockázatot vállalunk magunkra egy-egy döntésünkkel. Előfordul azonban, hogy – mintha a fájdalmas csalódástól nem akarnánk megkímélni magunkat – a figyelmeztető jeleket nem vesszük figyelembe. Szabálynak tekinthető, hogy minél több fáradozással, áldozattal, frusztrációval jár valaminek a megszerzése és megőrzése – beleértve nemzeti identitásunkat is –, annál nagyobb értéket képvisel számunkra. Azokban a társadalmakban, amelyekben az egyéni szabadság és érvényesülési vágy a legfőbb érték, minden egyéb háttérbe szorul. Az individualizmus nehezen egyeztethető össze az önös érdekeken túlmutató dolgokkal. Az, akiknek a magyar, a szerb, a román, a német, az angol beszéd helyzetüknél fogva természetes létállapot, ennek nem tulajdonítanak különösebb fontosságot. Azok számára viszont, akiknek naponta kell megküzdeniük érte, és örülnek, ha valakivel anyanyelvükön beszélhetnek, felbecsülhetetlen értéket jelent. Azok, akik keveset ruháznak be emberi kapcsolataikba, érthetően könnyebben fordítanak hátat egymásnak.<sup>3</sup> Ami fordítva is igaz: a közösséggel való szoros azonosulás arra készteti az embereket, hogy ismételten kísérletet tegyenek a problémák rendezésére, és ezek az emberek a helyzet megoldása tekintetében is reménykedőbbek.

A libidókezelés bár egyéni döntés kérdése, alapjában véve neveltetésünk, közösségi beágyazottságunk függvénye.

### A „német doktorok”

Amikor Freudot meghívták Amerikába, hogy a pszichoanalízisről tartson előadássorozatot, az egyik helyen a „német doktorok” tiszteletére a német császárság címerével díszítették fel a szálláshelyüket. A „német doktorok” közül Freud osztrák, Frenczi magyar, Jung pedig svájci volt.

Amerikában ezt akkor sem értették, de ma sem látunk tisztán a nemzettudat vonatkozásában. Egyszerűen nem értik a nemzeti hovatartozással kapcsolatos problémákat. Amerikában ugyanis többnyire csak olyan embereket ismernek, akik bár különböző szár-

mazásúak, az amerikaiak kívül nem fűtik őket más hazafias érzések, mert egykori nemzeti identitásukról könnyűszerrel áthelyezték libidójukat másra – nevezetesen a pénzre. Nem értik, hogy a kis népek fennmaradása – küzdelme, versengése, harca – elválaszthatatlan a nemzeti identitástól. Nem értik, hogy az emberek társadalmi helyzetüknél, gazdasági körülményeiknél, társas kapcsolataiknál, személyi adottságaiknál, neveltetésüknél fogva ugyanazt a valóságot sokféleképpen élhetik meg. Ugyanazon oknál fogva nem értik, ahogyan a jólétben élők sem tudják átérezni és elfogadni azoknak az életérzését és világlátását, akik sok mindenben hiányt szenvednek. Másképpen merül fel a nemzeti hovatartozás érzése a sikeres, prosperáló, gazdasági és katonai hatalommal rendelkező nemzetek tagjainál, és másként a leigázott, szabadságuktól megfosztott népeknél.<sup>4</sup>

Azt mondtuk, hogy Európának abban a szögletében, amelyben élünk, talán az élet egyetlen vonatkozásában sincs annyi kétség, zavar, elhallgatás, csúsztatás, mellébeszélés, mint a nemzeti identitás vonatkozásában. Ez nem az emberek sajátos lelkületéből adódik, hanem a nemzeti közösségek egymáshoz való viszonyából. Abból a körülményből, hogy a gyengébb pozícióban levő népek tagjai hosszabb-rövidebb ideig kénytelenek alávetni magukat az erősebb, a többségi nép akaratának. És minthogy az idők változnak, és forgandó a népek szerencséje, az erőviszonyok is megváltoznak, utóbb azok kerekednek felül, akik korábban hátrányos megkülönböztetésben részesültek. Ez történt Trianonban, és ez történik ma az egykori Jugoszlávia területén.

### Szőnyeg alá söpört problémák

Jugoszlávia széthullását megelőzően Borisav Jović az államelnökség elnöke interjút adott bizonyos Leo Schultsbergernek, a New York Times újságírójának. Az 1991. február 11-én Belgrádban folytatott beszélgetés témája a nemzetek közötti problémákra vonatkozott. Borisav Jović a beszélgetés során elmondta, hogy Jugoszláviában, amióta létrejött, mindig voltak nemzetek közötti problémák, amelyeket több-kevesebb sikerrel kezeltek. A helyzet az, mondta, hogy ezek a problémák most felhalmozódtak, és vagy megoldjuk őket, vagy felrobbantják az országot. Az egyes nemzetek közötti néztkülönbség oka az, mondta Jović, hogy mind többen vannak – elsősorban az albánok –, akik olyan jogokat követelnek ma-

<sup>3</sup> Hódi Sándor: *Köszönöm, Drágám! Szerelem, szex, házasság a Vajdaságban. A házastársi konfliktusok pszichológiai és családpszichológiai vizsgálata. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2006.*

<sup>4</sup> Hódi Sándor: *Nemzeti önkép. Régiókutatás. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.*

guknak, amelyek nem illetik meg őket, amelyeket nem kaphatnak meg, mert azokat a nemzetközi közösség sem ismeri el senkinek.

Borisav Jović a népek önrendelkezési jogairól beszélt, rávilágítva a probléma lényegére: nevezetesen arra, hogy ez a kérdés nyílt és megoldatlan világszerte. Az interjút az amerikai lap nem közölte.

A történet igen tanulságos. A lecke fel volt adva. Amerika és a nagyhatalmak azonban nem tudtak mihez kezdeni vele, ezért Jugoszlávia – mérhetetlen szenvedést okozva – széthullott. Az egykori testvérnépek véres háborúba keveredtek egymással. A nagyhatalmak ötletesebb megoldás híján az egyre zsugorodó országot gazdasági szankciókkal sújtották, zárlat alá helyezték, lebombázták, anélkül, hogy a nemzetközi közösség a népek önrendelkezési jogával kapcsolatosan valamilyen előremutató álláspont-ra jutott volna.

Amit a világ közvéleménye előtt megpróbálnak utólag a szerbek nyakába varmi, az korántsem csak szerb probléma. A különböző népek együttélésének, az etnikai közösségek közötti kapcsolatoknak a rendezése Trianon óta kiált megoldásért. És nemcsak itt, Közép- és Kelet-Európában vagy a Balkánon, de a helyzet ebben a vonatkozásban Nyugaton sem sokkal jobb. A napokban adott hírt róla a média, hogy a francia nemzetgyűlésben a képviselők többsége végre megszavazta azt a rendkívüli javaslatot, amely a regionális (azaz kisebbségi) nyelvek elismerését bevénné a francia alkotmányba.<sup>5</sup>

A kisebbségi vagy regionális nyelvek elismerésének ügye eddig a francia politikai élet tabutémája volt: a francia politikusok attól féltek, hogy minden ilyen lépés a kisebbségek részéről ilyen-olyan követelésekhez, végső soron a szeparatista tendenciák erősödéséhez vezethetne. A franciáknak ugyanaz a dilemmájuk, mint amit Borisav Jović fejtegetett Jugoszlávia széthullását megelőzően.

Franciaország 1999-ben aláírta a „kisebbségi vagy regionális nyelvek európai chartáját”, de mindmáig nem ratifikálták, arra hivatkozva, hogy ez a charta ellentétes a francia alapelvekkel, mert jogot adna a regionális nyelvek használatára. Franciaországban a bretontól a korzikain, az elzászin, az okszitánon, a katalánon, a savoyain át a flamandig mintegy 75 regionális nyelv létezik. Ennyiféle nép szenved a francia elnyomástól.

Franciaországban tehát – de említhetnénk Spanyolországot vagy Olaszországot is – a népek sokféleségét és egyenjogúságát illetően ugyanaz a kilátástalan, sötét történelmi időszak honol, mint Szerbiában vagy az egykori Osztrák-Magyar Monarchia

utódállamaiban. Ha Trianonra gondolunk, ezt a körülményt mindenképpen szem előtt kell tartanunk.

Az még csak hagyján, hogy Nyugaton nem értik, miért fáj a magyaroknak Trianon. Mint ahogyan nem értik azt sem, hogy a szerbek miért ragaszkodnak foggal-körömmel Koszovóhoz. Ennél sokkal nyugtalanítóbb, hogy a nemzeti kérdés kezelésében a volt szocialista országokban sem következett be érdemi változás a rendszerváltás után. A növekvő szólás- és sajtószabadságnak köszönhetően a kérdés irodalma ugyan gazdagabb lett, a politikai viszonyulás azonban mit sem változott, továbbra is a problémák elhallgatásának, a nemzetiségi kérdés bagatellizálásának lehetünk tanúi. A múlttal való szembenézés, a jelen helyzet felmérése és a jövőre vonatkozó megoldáskeresés ott is elmaradt, ahol a korábban együtt élő népek nem kérnek többet egymásból, (Csehszlovákia, Szovjetunió), vagy ahol háborúba keveredtek egymással (Jugoszlávia). A politikusok rendületlenül azaz áltatják magukat és a világot, hogy nemzetiségi problémák nincsenek, vagy ha vannak, majd megoldódnak önmaguktól. Miközben az illetékesek itt is, ott is megpróbálják homokba dugni a fejüket, a térségben mindenütt pattanásig nőnek a bel- és külpolitikai feszültségek, a nemzeti kisebbségek több ezres tömegeit készítetve politikai szervezkedésre vagy menekülésre. Ezt a bűzös politikai állóvizet kavarta fel Koszovó.

### Az önvédelmi harc

Minden népnek, különösképpen a kisebbségeknek, a nemzetrészeknek áldozatos önvédelmi harcot kell folytatnia, ha fönnt akar maradni más népek tengerében. Ebben a vonatkozásban példamutató volt a koszovói albánok küzdelme. Példás önfegyelmel szervezték meg párhuzamos államukat, és harcolták ki szabadságukat. Az (állam)igazgatás – anyakönyvvezetés, bíróságok –, az iskolák, az egészségügyi szolgáltatás is a föld alá vonult. Az albánok nem vettek részt a választásokon, a népszámláláson, az albán asszonyok nem szültek „szerb” kórházban, az albán gyermekek nem jártak szerb iskolába.

Közben zajlottak az újkori balkáni háborúk: Szlovénia, Horvátország, majd Bosznia kivált az egykori Jugoszláviából. Önállóvá vált Macedónia, aztán kivált Montenegró. Csak a vak nem látta, hogy eljön Koszovó függetlenné válásának ideje is. Különösen azt követően, hogy az albánok létrehozták a Koszovói Felszabadítási Hadsereget (UCK), és az önállóságért folyó küzdelem átlépett a fegyveres szakaszába.

<sup>5</sup> Gesztus (MTI/AP). Magyar Szó. 2008. május 24., 25. (szombat-vasárnap)

A szerbek részéről gyakran elhangzik a vád, hogy az USA, a CIA segítette, pénzelte az UCK-t. Nem kétséges, hogy az albánok önrendelkezési küzdelmének utolsó fázisában szükségük volt külső segítségre, a nagyhatalmak jóváhagyására és támogatásra. De vajon miért ne éltek volna az albánok a felajánlott segítséggel, miután a szerbekkel nem tudtak zöld ágra vergődni? Melyik kisebbség nem tenné ugyanezt?

Koszovó függetlenné vált. És ezzel a berlini kongresszus óta érvényes „szabályok” föl lettek rúgva. Új állam született Európában. A lecke föl lett adva mindazoknak, akik Trianon óta nem hajlandóak szembenézni egy nyugtalanító kérdés megoldatlanságával.

A szerbek a trianoni döntést igazságosnak tartották, elvégre az egykori Magyarországból jelentős területeket – közel húszezer négyzetkilométert – csatoltak a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz több mint 600 ezer magyarral. Legfeljebb azt sérelmezték, hogy a békediktátummal nem jutottak nagyobb zsákmányhoz, hiszen az első világháború végén Magyarország déli területeit egészen Barcs–Baja–Szeged vonaláig szállták meg a szerb csapatok.

Ahogy az *A déli végeken* című tanulmánykötetem bevezető részében kifejtettem<sup>6</sup>, a történelem tanulsága szerint – bár a rettegés, a fenyegetettség, a megalázottság nem egyforma arányban sújtotta az itt élő népeket – a továbbiakban senki sem kíván a szerbekkel egy fedél alatt élni. A népek akaratából a hat köztársaságból hat független állam jött létre. A két autonóm tartomány közül az egyik, Koszovó szintén önálló állammá vált. Egyedül a Vajdaság maradt Szerbia foglya, s azon belül a magyarság, amely hosszú hányattatás után gazdaságilag megtörve, politikailag széttzilálva, régi-új vezetőitől megtevesztve, lélekszámát tekintve felére csökkenve éli napjait minden gyors és látványos változás reménye nélkül. A sokféle nép közül, akiket egy fedél alá sodort a történelem, egyedül a délvideki magyaroknak nem sikerült semmiféle önállóságot sem kívívni maguknak. Helyzetük éppen olyan nyílt és megoldatlan, amilyen volt, ma is a trianoni döntés foglyai.

Ami pedig a szerbeket illeti, sem az ország szét hullása, sem Koszovó elvesztése semmiféle tanulsággal sem járt számukra. A Szerbiában maradt kisebbségekhez, köztük a magyarokhoz való viszonyulásuk sem változott érzékelhetően. Ma is ugyanannak a rögeszmének a foglyai, amely az újkori balkáni háborúk sorához és Jugoszlávia széthullásához vezetett. Nevezetesen, hogy ők az államalkotó nép, következésképp több jog illeti meg őket, mint amennyi jár másoknak.

Mindemellett sem jobb, sem rosszabb a helyzet, mint Romániában, Ukrajnában vagy Szlovákiában, ahol a dolgokról hasonlóképpen vélekednek. Itt is, ott is, néha hevesebben és durvábban, néha szelídebb formában folyik a magyarok elleni gyűlöletkeltés, napirenden vannak a sértegetések, gyalázkodások, atrocitások, ütlegetések. A magyar nemzetrészek pedig önmérsztő türelemmel viselik mindezt, sem az utódállamok törvényei, ill. hatóságai, sem pedig Magyarország kormánya és közhatalmi szervei nem részesítik őket semmilyen védelemben sem. A legfájóbb azonban a nagyhatalmak, jelesül az Európai Unió büns közönye.

Egyre csak mondogatjuk – jobbra csak magunk között –, hogy ez így tovább nem mehet! De nem történik semmi. Megy tovább minden a régi kerékvágásban, és ez vélhetően így lesz mindaddig, amíg az önrendelkezés kérdése a magyarok esetében is napirendre nem kerül.

### A szerbek és Koszovó

A szerbeknél maradvá – nemrégiben választások voltak Szerbiában. A választás központi témája Koszovó volt. A szerbség bölcsőjének elvesztése a közvéleményt különösebben nem érdekeli, a politikai hecckampány azonban erre épült. A szerb pártok többsége Koszovót Szerbia elválaszthatatlan részeként definiáló alkotmány mellett foglalt állást, élükön Koštunica-val. Koszovó elvesztését egyedül az LDP tartotta elfogadhatónak, vezetőjük, Čedomir Jovanović szerint el kell fogadni tényként, hogy a tartomány 1999 óta nem része Szerbiának.

A nagygyűlésen, amelynek jelszavai „Koszovó Szerbia szíve!” és „Koszovót nem adjuk, nem vehetik el tőlünk!” voltak, Vojislav Koštunica miniszterelnök mondott harcos, gyújtó hangú beszédet. – Nincs az a próbálkozás, nincs olyan hatalmas és szörnyű erő, amely bármelyik szerbet bármikor arra kényszeríthetne, hogy ne azt mondja: Koszovó Szerbiáé – harsogta. – Soha, senki nem fogja azt hallani tőlünk, hogy nem a miénk az a hely, ahol születünk, s amelyhez államunk, egyházunk s mi valamennyien elszakíthatatlanul kötődünk! – utalt a szerb történelem koszovói gyökereire a kormányfő.

A nagyszabású demonstrációt elvben a belgrádi kormány és a parlamenti pártok szervezték, de Boris Tadić elnöknek a kormánykoalíciót vezető Demokrata Pártja, az ugyancsak kormánypárt G17 Plus és a Liberális Demokrata Párt elhatárolta magát tőle.

<sup>6</sup> Hódi Sándor: *A déli végeken*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008., 5. o.

Mindennek dacára a koszovói parlament meghozta függetlenségi nyilatkozatát, az azt megelőző és követő örömnépek megosztották a világ közvéleményét. Az álláspontok összehétközhetetlenek. Az egyiket Hashim Thachi, a független Koszovó (Koszova) miniszterelnöke, a hajdani gerillavezér fogalmazta meg, ami így hangzik: „Koszovót soha többé nem fogják Belgrádból kormányozni.” A másik álláspont a „Koszovó Szerbiáé”, amit nemcsak Vojislav Koštunica képvisel, hanem a választásokon politikai ellenlábas, Tadić szerb elnök is, aki szerint „Szerbia soha nem fogja elfogadni Koszovó függetlenségét.”

A két „soha” közül az albánoké tűnik valószínűbbnek, hiszen Koszovó függetlenségének elismerésével ez a kérdés voltaképpen eldőlt. Szerbiában is lezajlottak a választások. Az ország mindvégig megosztott volt, és az is maradt. Az ún. demokratikus politikai irányzat felerősödött, a kormányzathoz szükséges megnyugtató többségre azonban nem sikerült szert tenni. De vele szemben a nacionalista szárny sem jutott döntő fölényhez. Tudnunk kell azonban, hogy a politikai különbségeknél erősebbek azok a szálak, amelyek összekötik a két politikai tábor, ez a szál pedig – Koszovó.

Fájdalmas a szerbeknek Koszovó elvesztése. Mondhatnánk erre, hogy a magyaroknak is fájdalmas volt Trianon, amikor is a szerbek ugyanolyan alapon kapták meg a Délvidéket, ahogy most az albánok Koszovót. Trianonban az utódállamok az önrendelkezésre való hivatkozással kaptak meg korábbi magyar területeket. Az önrendelkezési elv azonban felemás módon érvényesült, hiszen a magyarokat, akik az elcsatolt területeken éltek, senki nem kérdezte meg. Így kerültek szintiszta vagy majdnem szintiszta magyar városok, falvak egyik napról a másikra idegen fennhatóság alá. Így veszett el Koszovó szerbek lakta része is Szerbia számára.

### Trianoni példa

Szerbia hasonló helyzetben van ma, mint a megcsonkított Magyarország volt Trianon után – mondják sokan. Hasonlóak voltak az első reakciói is. Jövőjét arra a lapra alapozza, hogy „mindent vissza!” – függetlenül attól, hogy ennek mi a realitása. Nekünk ezen a téren vannak már tapasztalataink: azóta sem sikerült a román többségű Erdély, a szlovák többségű Felvidék, a szerb többségű Vajdaság „egészének” visszaszerzése, még akkor sem, amikor ennek a történelmi körülmények látszólag kedveztek. Vajon miben bízhatnak akkor a szerbek, hogy a kilencven száza-

lékban albánok lakta Koszovó egyszer visszatér Szerbia kebelébe?

A mai szerb politikusok ugyanabból indulnak ki, amiből a hajdani magyar politikusok. Nevezetesen, hogy népességi arányait tekintve a történelmi Magyarországon a románok, szlovákok, szerbek a magyarokhoz viszonyítva kisebbséget alkottak, nem volt tehát joguk kiszakadni. Ezt magyarázgatta volna fentebb említett interjújában az amerikai újságíró Jović is. Minthogy a szerbek Jugoszláviában többségben vannak, más népek nem élvezhetnek ugyanolyan jogokat, mint ők. Ezt mondja ma Koštunica és Boris Tadić is. Igaz, hogy Koszovón belül az 1,8–1,9 milliós albánság 90 százalékos többséget alkot, de Szerbiában a 10 milliós (államalkotó) szerbséghez képest kisebbségben vannak – vagyis nem volt joguk kiszakadni.

Amikor Apponyi Albert híres beszédében minden létező érvet felsorakoztatott a Kárpát-medence földrajzi, politikai, kulturális egysége mellett, a győztesek már régen eldöntötték Magyarország feldarabolását. Az olyasfajta kifejezések, mint az „ezeréves haza”, valószínűleg csak mélyítették magyarellenességüket. Adigra ugyanis a pánszláv propaganda eredményeként az Osztrák–Magyar Monarchia a „népek börtönének”, a magyarság pedig a kisebbségek barbár elnyomójaként tűnt fel a nyugati világban. Azonkívül a párizsi győztesek némi joggal érvelhettek a délszláv, a szlovák és különösen a román elem nagy – és egyre növekvő – súlyával.

Amikor Boris Tadić, Vojislav Koštunica vagy éppen a belgrádi radikálisok egyre csak azt hangoztatják, hogy Koszovó a szerb nemzet bölcsője, az ezeréves Szent-Istváni Magyarország 1920-as emlegetéséhez hasonló reakciókat váltanak ki a nyugati világban. Mindenféle történelmi érv hasztalan volt Trianonban is, és hasztalan a mostani Koszovó-vitában is. Akkor is, ma is, már a vita előtt eldőlt minden. Ráadásul a szerb érveknek ugyanaz a gyengéjük, ami a magyaroké volt annakidején. Nem tudták kezelni a kisebbségi kérdést, ahogyan az egykori közfelfogás szerint a dualista Magyarország sem tudott kiegyezni a maga kisebbségeivel. Zárójelben azért érdemes megjegyezni, hogy Európában először a többnemzetiségű Magyarország alkotott nemzetiségi törvényeket: az elsőt 1849-ben, a másodikat 1868-ban emelte jogerőre a magyar országgyűlés.<sup>7</sup>

### Történelmi előzmények

A modern szerb állam 1815-ben alakult meg Đorđe Petrović (Karađorđe) felkelése után. Az ottomán

<sup>7</sup> Für Lajos: *Sors és történelem. Magyar Forum Könyvkiadó, évszám nélkül.*

török birodalomtól részben függetlenedett hercegség a mai Vajdasághatárától a mai Közép-Szerbiáig tartott. Szerbia területi gyarapodása az első, és főként a második balkáni háborúhoz köthető, a második balkáni háborút lezáró 1913-as bukaresti szerződés után területe megduplázódott, ekkor alakultak ki az ország jelenlegi déli és keleti határai. Ekkor került vissza az országhoz a középkori szerb állam területe, Koszovó is.

Szerbia az első világháborúban megszerezte a mai Vajdaságterületének a javát is – leszámítva a Szerémséget, ami ekkor, illetve a világháború után létrejött Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és az 1929-ben született Jugoszláv Királyság korszakában Horvátországhoz tartozott. A Jugoszláv Királyságban egyébként a mai értelemben nem beszélhetünk Szerbiáról, hiszen akkor az országot kilenc bántásra szakították – ezek közül kettő horvát, négy pedig szerb többségű volt.

A II. világháború után a titói Jugoszláviában a Szerémség keleti részét is Szerbiához csatolták, a bántságokat pedig eltörölték. Ekkor alakultak ki az utódállamok mai határai. Ez alól csak az 1974-es alkotmánymódosítást követő időszak volt kivétel, amikor Koszovó és Vajdaság kilenc évig széles körű autonómiát élvezett. A kilencvenes években dúló jugoszláv háborúkat a szerbség annak ellenére területi veszteséggé élt meg, hogy a hivatalos Szerbia területe sértetlen maradt. De szerb többségű területek szakadtak le a közös államról Boszniában és Horvátországban is. A modern Szerbia első területvesztése azonban Koszovó volt.

A szerbek területi és etnikai vesztesége a magyarok trianoni veszteségéhez hasonló. Elvesztették Bosznia-Hercegovinát 1.247.897 szerb lakossal (az összlakosság 31 %-a), Montenegrót 198.414 szerb lakossal (az összlakosság 32 %-a), Horvátországot 202.315 szerb lakossal (összlakosság 4,5 %-a), Koszovót 173.900 szerb lakossal (összlakosság 7 %-a). Maradt a Közép-Szerbia (szerb 89 %) és a Vajdaság (szerb 65 %).

A magyar veszteségek ismereteseek számunkra. A trianoni diktátummal az ország magyarságának 33 százaléka, (kb. 3,3 millió lakos) került idegen országokba. Nagy részük, az 1,6 milliós erdélyi, partiumi, bánáti magyar román állampolgárrá vált. A többiek Csehszlovákiához (881 ezer Szlovákiához, 185 ezer Kárpátaljához), a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz (568 ezer) és Ausztriához (26 ezer) kerültek.

### A „népszaporulatra alapított önrendelkezési elv”

Miközben a délvidéki magyarokat demográfiai téren érte a legnagyobb veszteség, a koszovói albánok

demográfiai robbanásuknak köszönhetik győzelmüket. Elsősorban azzal vívták ki szabadságukat, hogy belakták a térséget, ahol laknak. Ezt sokan fel is róják nekik, köztük magyar politikusok is. Ez utóbbiak azt nehezményezik, hogy az ezeréves Magyarországot hasonló elv alapján darabolták szét Trianonban, mint most Szerbiát. A kisebbségek természetes szaporulatuknak köszönhetően megváltoztatták a demográfiai arányokat, majd a politikai határokat is. Őva intették a magyar kormányt és az ellenzéket Koszovó függetlenségének elismerésétől, mondván, hogy Koszovó elismerésével a magyar kormány „visszamenőleg igazolná” a trianoni és párizsi békediktátumok érvényességét. Meglátásuk szerint ugyanis a népek és országok sorsát nem lehet a „népszaporulaton nyugvó önrendelkezési elvre alapozni”.

De vajon miért ne lehetne? Miért kell kárhozzátolni az albánokat azért, ami a javukra írható? A gyarapodásnál miért lenne haladóbb, előremutatóbb valamely nép pusztulásához, kihalásához vezető nemzetpolitika? Miért kellene a nemzetközi joggal ez utóbbi jutalmazni?

Való igaz, hogy az albán demográfiai robbanás egy 1912-ben az Albán Klánok Szövetsége Prizreni Kongresszusán hozott döntésnek az eredménye. Az albán nemzet akkor vezetői úgy döntöttek, hogy támogatni fogják a sokgyermekes családokat, és ezt mindenkinek előírják. Kvótákat határoztak meg arra vonatkozóan, hogy a törzs, a klán hány gyermek után köteles támogatni a családot élelmszerrel, ruhanevel, pénzzel. A klánok vezetői arról is döntöttek, hogy támogatják a gyerekek iskoláztatását, amennyiben azok szorgalmasak és tehetségesek, és a támogatás kiterjed az alapképzéstől a külföldi egyetemi tanulmányokig.

És ez a nemzetpolitika működött és ma is működik. Az albán családokban, még a városi értelmiségiek esetében is, ma is tradicionálisan sok gyermek van, ezért nőhet az albánok aránya Szerbián belül, de Macedóniában és Crna Gorában is. Ez a gyarapodás, amennyiben nem sikerül Szerbiában, Macedóniában, Montenegróban megfelelő életszínvonalat biztosítani, újabb feszültségforrásokat vetít előre. A megoldás – ahogyan A. Sajti Enikő, a Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézetének egyetemi tanára nyilatkozta egyik interjújában – nem az albánok elűzése, nem a tömeges kivándorlás, hanem a minden kisebbség számára fontos életszínvonal, értékrend és jövőképek megteremtése.

A népszaporulatra alapított önrendelkezési elvet felesleges kárhozzátolni, veszett fejsze nyele lenne a magyar nemzetpolitikát erre a tagadásra alapozni. Az őshonos európai népek, pl. a skótok, katalánok, baszkok, korzikaiak stb. önálló államhoz való jogát a jö-

vőben aligha lehet elvitatni, ezt azonban meg is kell érniük, demográfiai értelemben talpra kell állniuk. Vonatkozik ez az elcsatolt magyar nemzetrészekre is.

### A politikai rendező elvek zűrzavara

Sajátos fintora a történelemnek, hogy jelenleg Szerbiával ugyanazt az igazságtalanságot követik el a nagyhatalmak, mint Trianonban Magyarországgal, amikor a nemzetközi jog sárba tiprásával kerültek bizonyos területek Jugoszláviához, más területek Romániához, Csehországhoz, Ukrajnához. Ez lehet keserű elégtétel, vagy lehet rajta bosszankodni, ennél azonban előremutatóbb, ha megpróbáljuk a jövő irányvonalát, rendezőelveit kitapintani.

Ugy tűnik, hogy az európai határok újrarajzolójánál ma bölcsebb dolog a kisebbségi önrendelkezési elvre hivatkozni, mint a terület sérthetetlenségére. Sajnos ezt a fejleményt a magyar politika sem ismerte fel, és nem próbálta meg a maga javára fordítani. Lera-gadtunk a területi sérthetetlenség elvének, még mindig a „többségi népesség” jogalapján viszonyulunk Trianonhoz, és ezen az alapon viszonyulunk a szerbek tragédiájához is.

Nem szolgál mentségül számunkra, de valamelyest magyarázza a dolgokat, hogy a nemzetközi politikában sem egyértelmű a helyzet a vezérlő elvek szempontjából: hol az önrendelkezési jogon, hol a területi sérthetetlenségen van a hangsúly. Koszovóval kapcsolatban az önrendelkezési elv érvényesült, a széteső Jugoszláviával kapcsolatban azonban még más volt a helyzet. Valamennyi politikai tényező azon volt, hogy az egykori köztársaságok határai a függetlenné válás után is sérthetetlenek maradjanak. Ezért ragaszkodott – és ragaszkodik ma is – a nemzetek közössége az egységes Bosznia–Hercegovina „területi integritásának” fenntartásához, holott ez az egység nyilvánvaló politikai fikció.

A rendező elvek következetes alkalmazásával tehát – erre Jugoszlávia ékes példa – még bajok vannak. A tendencia azonban – és erre Koszovó a példa – az önrendelkezési elv irányába mutat.

### Koszovó (nem?) precedens

Koszovó függetlenné válása kapcsán számtalanszor elhangzott és elhangzik, hogy Koszovó nem lehet precedens más elnyomott népek számára. Ezzel kapcsolatban csakugyan érdemes eljátszani a gondolattal, hogyan festene Európa térképe, ha minden függetlenségre törekvő népcsoport követelné – és kivívna – magának ugyanazt a jogot, amit az albánok. És vajon – az albánok példáján felbuzdulva – miért ne követhetnék mások is? Ki, és milyen alapon tilthatja

ezt meg nekik? Ki vitathatja el, hogy minden népcsoportnak joga van saját jövőjének meghatározására?

**(...) hogyan festene Európa térképe, ha minden függetlenségre törekvő népcsoport követelné – és kivívna – magának ugyanazt a jogot, amit az albánok?**

Ha a szerbiai albánoknak joguk volt kikiáltani a maguk „önálló, szuverén és demokratikus” államát, akkor miért nincs joguk ugyanerre (vagy valami hasonlóra) a boszniai szerbeknek vagy muzulmánoknak, a macedóniai és montenegrói albánoknak, vagy akár az erdélyi, felvidéki és vajdasági magyaroknak? És sorolhatnánk tovább.

A fejlemények kiszámíthatatlanok. Sokan attól félnek, hogy az elszakadási mozgalmak végkimenetelükben a nemzetek újraegyesülésének lehetőségét vetítik előre. Az albánok mozgalma az összes balkáni állam egyesülését ígérheti. A szerbek előbb-utóbb létrehozzák majd Nagy-Szerbiát. A Trianonban szétszakított magyarok (valamilyen formában) újra egymásra találnak. És így tovább.

Elképzelhető, hogy Koszovó függetlensége dominóhatást vált ki. Így vélekedik erről Thomas Fleiner svájci jogászprofesszor is, aki szerint Koszovó esetében a nemzetközi jogot „semmibe vették”, akárcsak az ENSZ BT határozatait, hiszen Koszovó függetlenségét egyoldalúan, Szerbia hozzájárulása nélkül kiáltották ki. A világszervezet 1999. júniusi, 1244-es számú határozata Koszovó esetében széles körű autonómiát és önkormányzatot irányoz elő, függetlenségről, önálló államról azonban szó sincs. Az amerikaiak és a nyugati országok többsége szerint azonban ezek a dokumentumok elévültek, árnyaltabban fogalmazva: a balkáni fejlemények és a tények már meghaladták az 1999-es határozat időszerűségét.

Vannak országok, amelyek – tartva az esetleges következményektől – hevesen tiltakoznak, hangoskodnak, elítélően nyilatkoznak, ennél azonban egyelőre többre nem nagyon ragadtatják magukat. Aligha meglepő, hogy nemtetszésüknek rendre azok az országok adnak hangot, amelyek érintve érzik magukat. Az oroszok, románok, szlovákok, spanyolok, görögök, ciprusiak stb. számára rémálom saját belpolitikai helyzetükbe belegondolni: mi lesz, ha az ott élő kisebbségek a talpukra állnak, és egy napon a terrorcselekményektől sem riadnak vissza, hogy érvényt szerezzenek önrendelkezési jogaiknak.

Teszik vagy nem tetszik, Koszovó függetlenségének kikiáltásával Európa válaszüthöz érkezett. Nemcsak azért, mert Koszovó az önrendelkezési törekvések új hullámának a kezdetét jelentheti, hanem mert – erre mintegy válaszreakcióként – a nemzetállami nacionalista indulatok is felerősödhetnek. Fé-

lelmükben a kisebbségeket elnyomó államok igyekeznek szorosabbra fogni a gyeplőt, ami viszont az etnikai mozgalmak erősödését gerjeszti.

Ebből a bűvös körből nehéz lesz kitörni. A leginkább még az lenne előremutató, ha Koszovó függetlensége precedens értékű lenne, ami nem feltétlenül az elszakadások, megannyi önálló kis állam létrejöttének sorozatát jelentené, hanem a *kisebbségek helyzetének huszonegyedik századi szintű rendezését*. Erre vonatkozóan nincs recept, talán nem is lehet egységes rendezési elvet alkalmazni, hiszen ahány kisebbség, ahány nemzetiség, annyiféle sajátosság és igény. Ennek ellenére az önkormányzatiság lehet olyan elv, amelyet különböző mértékben és formában érvényesíteni lehetne, s amely mentén megoldható lenne a kisebbségek helyzetének történelmileg elodázott rendezése.

Koszovó függetlenné válásával új szelek kezdenek fújdogni az egykori kisantant-országokban is. Ma már sem a szerbek, sem a szlovákok, sem a románok nem idegenkednek annyira a kulturális és oktatási autonómia megadásától, mint korábban. Félő azonban, hogy mire megbarátkoznak a gondolattal, a kulturális autonómia a kisebbségek számára kevésnek fog bizonyulni. Az idő azoknak dolgozik, akik felismerik a helyzetet, és sarkukra mernek állni. A magyarok, sajnálatos módon, ahelyett, hogy felhasználnák a kedvező politikai széljárást, inkább hátrálnak, kibúvókat keresnek, áltatják magukat, külső segítséget várnak.

A koszovói albánok összefogását és küzdelmét nem említhetjük egy napon a kisebbségben élő magyarok autonómiatörekvésével. Ez utóbbi ugyanis nem egyéb erőtlen tiltakozásnál, amelyben több a lemondás, mint a helyzet változtatására irányuló valós szándék. Ellentétben az albánokkal, akik fegyveres harcot folytattak szabadságukért, a magyarok részéről egy demonstrációra sem telik, ezért nem sikerült felhívni a világ közvéleményét helyzetükre. Úgy látszik, megfáradt nép vagyunk, amelynek a hangját sem hallani.

### Ki kivel van?

Az önáltatás abból is látszik, hogy a magyarok felémás módon viszonyulnak Koszovóhoz. Sokan az albánokkal vannak, hiszen a kisebbségben élő magyarokat látják bennük, osztoznak az örömeikben, büszkéek rá, hogy legalább ők megvalósították az álmukat. Mások inkább a trianonihoz hasonló traumát

átélő szerbekkel érznek sorsközösséget. Megértéssel fogadják, hogy félmillió ember dühöng és tiltakozik Belgrád utcáin. Úgy érzik, hogy a hol felcsapó, hol alábbhagyó indulatok áttételezen a magyarok érzésvilágáról szólnak, magyarán a szerbek helyettünk is tiltakoznak.

Függetlenül attól, hogy ki kinek drukkol, a szerb Trianon a magyarságnak számos tanulságot kínál. Először is azt kell tisztán látni, hogy a délvidéki magyarság a legnagyobb vesztese az elmúlt időszaknak.<sup>8</sup>

### Kilátásaink

Kik és hogyan alakították a balkáni történelmet, részleteiben talán soha nem fogjuk megtudni. Titkosszolgálatok, diplomaták nyilvánosságot sohasem látott állásfoglalások alapján tettek és teszik a dolgukat. Talán azon vannak, hogy súlytalan kis egységekre darabolják a térséget, és ezt mi az önrendelkezési törekvések támogatásának véljük. Talán ez is a megoldás, így legalább egyik népnek sem lesz oka rárontani a másikra.

Felhevült szónoklatokban el-elhangzik, hogy az önvédelmi harcban ne legyünk szerények. „Ne érjük be holmi kettős állampolgársággal és ingatag autonómiákkal, hanem hajtsuk végre a trianoni revíziót, s szerezzük vissza elbitorolt, gyönyörű országunkat. Bátorssággal, tisztességgel, szeretettel és szorgalommal teremtsünk itt egy olyan világot, hogy csodájára járjanak mindenféle nációk.”<sup>9</sup>

Ingatag autonómiák? Hol vagyunk mi az autonómiáktól? Az alacsony természetes szaporulat és a nagyarányú betelepítés következtében a határon túli magyarság demográfiai kilátásai több mint aggasztóak. Számarányuk – a nemzettudat károsodása és a politikai megosztottság következtében – hathatós érdekérvényesítésre sem elegendő. Pártjaik elvesztették hitelüket, politikai képviselőik régi motorosok kezébe került, a magyar választópolgárok többsége pedig hiú reményekkel áltatva magát többségi pártokra adja le voksát.

### Aki nagyot markol, keveset fog

A XIX. századi nemzetébredések után most a függetlenségre törekvő népcsoportok mozgalmának lehetünk tanúi. A területhódításoknak nem sok esélyük van. A demokratizálódás azonban távlatilag kedvez a szeparatista mozgalmaknak, a régiók távlati szu-

<sup>8</sup> Szabó Z. László: A szerb Trianon. Magyar Hírlap, 2008. január 15.

<sup>9</sup> Siklósi András: A Kárpát-medence magyarsága csak együttesen, összefogva védekezhet az öt érő támadások, gyalázkodások ellen! A beszéd elhangzott 2008. ápr. 2-án a budapesti Külügyminisztérium előtti tüntetésen.

verenítésének, az autonómiák létrehozásának, és egy-egy nemzet új alapokon történő integrációjának. Nem valószínű, hogy valaha is sikerül visszaállítani az I. világháború előtti állapotokat. Bizonyára nem is jutnánk vele előbbre, hiszen azért hullott szét, mert megoldhatatlan feszültségek terhelték. Nyilvánvaló azonban, hogy tágabb értelemben egész Európa tartós békéje, fejlődése attól függ, hogy az itt élő népek megkapják-e a teljes önrendelkezést minden téren. Lehetséges, hogy a sors iróniája folytán, annak az elvnek köszönhetően kerülhet sor a Trianon okozta sebek gyógyítására, a magyarság egységének helyreállítására, amely miatt egykor szétdarabolták.

Ennek a kivárása azonban nem elegendő. Az önrendelkezés, az autonómiák, az önállóság önmagában véve nem jelentenek semmit. A népesség száma, a terület nagysága, sőt az ország gazdagsága sem számít sokat, ha az emberek lelke sérült, ha nincs életkedvük, ha nem kívánnak utódokat, ha maguknak élnek, és nem akarnak továbbmenni az erős, életrevaló népek útján. Azzal, hogy az európai népek – az albánokat kivéve – lemondtak gyermekeikről, elfogadták a nyugati civilizáció hanyatlását, egyesek szerint civilizációjuk halálának 21. századi időpontját is.<sup>10</sup>

### Farkasveremben

Trianon nagy erkölcsi és politikai csapda számunkra. Palotás Zoltán találó kifejezésével érve – *Farkasverem*.<sup>11</sup> Kimondhatjuk-e, hogy Trianonról mit tartunk igazságnak, anélkül, hogy figyelembe vennénk azt a világpolitikai erőteret, amelyben élünk? Meg lehet-e írni az igazat? Kimondható-e, hogyan, milyen indítékok alapján került rá sor, milyen hatással volt és van a magyarság életére, és milyen nyílt és burkolt üzenetet hordoz magában a jövő szempontjából?

Trianon témája annyira összetett, hogy több oldalról, különböző tudományterületek felől kell elemezni, megközelíteni, körüljárni. A tudományos igényű elemzések igyekezzenek történelmi tényekre, földrajzi, etnikai, geopolitikai adatokra támaszkodva bővíteni ismereteinket, és ezek birtokában minden kiművelt emberfőnek joga van arra, hogy véleményt alkosson a dolgok állásáról. De vajon az érintett tudományok – a történelem, a közgazdaság, a szociológia – uralkodó irányzatai a hatalmat gyakorló politikai rendszerekben kimondhatják-e az igazságot? Különbözőbb tudományos ismeretek, speciális szakmai képzettség nélkül is lehetőségünk van elgondolások és következtetések

levonására. Ehhez azonban időről időre helyükre kellene tenni a történelem kiforgatott, elhallgatott eseményeit, vissza kellene adni a szavak, fogalmak eredeti, valódi, igaz értelmét, meg kellene állapodni a sorskérdésekben, a magyar szempontok, érdekek helyes értékelésében, a társadalom többségének véleménye kellene, hogy tükröződjön a jövőre irányuló célkitűzésekben.

Az igazság kimondásával szemben hatalmas ellenérdekek működnek a háttérben. Trianon még ma is a tabutémák sorába tartozik. „Ezt a problémakört, mint holmi antigént, antitestet, úgy löki-taszítja ki magából politika, a sajtó, a tudomány, a közgondolkodás.”<sup>12</sup> Jobbára az irodalom és művészet is. Az egyenirányított média és társadalmi kommunikáció ellenére ugyanakkor szerencsére már sokszor szóba kerül, könyvek, tanulmányok jelennek meg róla. Ezek azonban jellegüket tekintve többnyire afféle demonstrációk, vádiratok, szembeszegülés a nagypolitikával, kormányzással, törvényhozással, a közgondolkodással.

Trianon farkasverem, mert miközben fogva tartja tudatunkat, és gúzsba köti gondolatainkat, összekuszálja, egymásba gubancolja, elzárja előlünk a területvesztésnél is súlyosabb problémákat. Olyan új veszedelem hatalmasodik el a civilizált világban, amely békés viszonyok közt is minden eddigi háborúskodásnál nagyobb pusztítással fenyeget – figyelmeztet Fekete Gyula. Ez pedig a jövő megrablása, kizsákmányolása, fölélése.

**(...) Trianon farkasverem, mert miközben fogva tartja tudatunkat és gúzsba köti gondolatainkat, összekuszálja, egymásba gubancolja, elzárja előlünk a területvesztésnél is súlyosabb problémákat.**

Trianon nehezen kiheverhető tragédia a magyarság számára. „A trianoni békekötés nemcsak a területeinket, gazdasági lehetőségeinket és magyarjaink millióit vette el, hanem erőszakosan kettévágta a nemzetet, válásunk akkor már évszázadok óta tartó folyamatát. Mintha megtörte volna a nemzetnek a jövőbe vetett hitét és a bizalmát önmagában.”<sup>13</sup> Raffay Ernő helyénvalóan mutat rá, hogy nemcsak területablás történt Trianonban, hanem lélekcsönkítés is. A történelmi dokumentumok, levéltári források, egykori beszédek, levelek, tervezetek, cikkek alapján tudjuk, kik és hogyan vettek részt Trianon előkészítésében és a békeparancs ránk kényszerítésében. De ki tudná megmondani, ki fogja kibogozni, „melyik hatalmi tényező

<sup>10</sup> Patrick J. Buchanan. *A Nyugat halála*. 110.o.

<sup>11</sup> Dr. Palotás Zoltán: *A trianoni határok. Interedition*, Budapest, 1990.

<sup>12</sup> Fekete Gyula: *Véreim, magyar kannibálok! Vitáirat a jövő megrablásáról*. Püski, Budapest, 1992.

<sup>13</sup> Raffay Ernő: *Trianon titkai avagy, hogyan bántak el országunkkal...* Tornado Dannenijsa. Budapest, 1990.

volt a főbűnös a magyarság békebeli – de mindkét világháborúnál súlyosabb – pusztulásában”?<sup>14</sup>

### Dilemmák

Dilemma előtt állok, hogy kimondjam-e mire gondolok. Ismerjük Kossuth Lajos intő szavait. „Nemzetnek lehet elnyomást tűrnie, de (...) mert valamely jogát nyomban nem képes megvalósítani, nem szabad arról önként, örök időkre lemondani.”<sup>15</sup> Az, amit a nemzet legnagyobb tragédiájának tartunk, elvileg gyógyítható, idővel orvosolható. Sokkal nagyobb veszélyt hordoz magában az a modell, amely a modern civilizációval együtt hódít, és amelynek az Európai Közösséghez újonnan csatlakozott államok mindenáron szeretnének megfelelni. Szinte áttekinthetetlenül bonyolult kérdéskör. A kórismét Fekete Gyula így fogalmazza meg: a kórokozók magát a társadalmi újratermelést támadják meg, a társadalmi együttélést szűkítik, károsítják, gátolják, és teszik fokról fokra lehetetlenné.

Újra kell gondolnunk, hogy mit hoz számunkra a Nyugattal való szoros összefonódás. Úgy tűnik, hogy megint csak a „kereszténység védelméért”, az Európai Közösségért, a nyugati civilizációért való újabb és újabb áldozatvállalást. Felmerül a kérdés: nem felesleges-e ez az áldozatvállalás? Európa népei sosem hálálták meg a magyarság történelmi szerepvállalá-

sát, és éppen fénykorukban – a trianoni döntéssel – halálos csapást mértek Magyarországra. Vajon változott-e azóta a Nyugat viszonyulása Magyarországhoz? Szívén viseli-e az Európai Közösség Európa legnagyobb lélekszámú kisebbségének, a Kárpát-medencében hét országba szétszórt magyar nemzetrészeknek a sorsát? Tett-e, akár egyetlen gesztust is, helyzetük javítása, rendezése érdekében?

Újra kellene gondolnunk azt is, hogy miközben a Szent István-kultusz szellemében egy keresztény Magyarországon gondolkodunk, hogyan lehetne ezt összeegyeztetni azzal a keresztényietlen felfogással (lelkülettel), melynek szellemében egy-két évtized alatt több mint 7 millió abortuszt követek el magyar anyák, magyar párok, magyar családok.

Lesújtó dilemmák ezek. Számos más gondunkkal együtt azonban ezek is szervesen hozzákapszolódnak a Trianonban elszenvedett traumák értelmezéséhez, mint ahogyan megkerülhetetlenek egy olyan nemzettudat kimunkálásában, amely nemcsak igazságtételt akar a múlt vonatkozásában, hanem ugyanakkor távlatot kínál számunkra a jövő szempontjából: véget vet a demográfiai erózióknak, megszünteti a kivándorlás okait, vonzó perspektívát jelent nemcsak a magyaroknak, hanem a térségben élő más népek számára is, és ezzel mérsékeli, vagy megállítja az asszimilációt.

<sup>14</sup> Fekete Gyula: *id. mű.*

<sup>15</sup> Raffay Ernő: *id. mű.*

## „Mink itt Istenfélésre vagyunk utalva”

### A vallás megtartó ereje a Versec környéki magyarságnál



**A Verseci-hegy,  
a Déli-Kárpátok utolsó nyúlványai**

A kutatási terület kiválasztásakor a Vajdasági Magyar Kalendárium 1998. kiadványban közölt demográfiai adatok játszottak szerepet. Valójában ekkor szembesültem kishazám<sup>1</sup> (Vajdaság) számadatokban<sup>2</sup> is bemutatott etnikai arculatával. A kutatópontok kiválasztásakor csak az a szempont vezérelt, hogy a Versec környéki magyarok falvak mindegyike képviselve legyen. Kivételt Versec képez, mely városi státusával nem igazodik a paraszti kultúrához, de nem kerülhettem meg, hiszen közigazgatásilag, s esetenben a téma szemszögéből központi szakrális helyet tölt be Délkelet-Bánátban. Versec város a maga egyedi polgári vonásaival, ugyanakkor a városba költöző polgárosuló parasztság miatt olyan archaikus elemek őrzője, mint például a betlehemes játéknak, az arató és szüreti ünnepségeknek, de említhetném az évente megrendezendő színházi fesztivált is, amely a város szülőttéről, Jovan Sterija Popovicsról kapta a nevét, a Sterija-játékok (ejtsd: Szterija-játékok), s amelynek mindig van magyar résztvevője. E kulturális elemek feldolgozása külön kutatást és feldolgozást igényel.

Dolgozatom célja, hogy bemutassak egy kisebb földrajzi-néprajzi egységet a történelmi Magyarország déli peremterületéről, ahol a magyar etnikai közösség

mindig kisebbséget alkotott. Fennmaradásuk kis létszámuk ellenére, mind a mai napig csodával határos.

„A peremhelyzet általában előidézhetheti az anyatelep kultúrális elemeinek makacs őrzését, kérdés, milyen mértékben? A képletet bonyolítja, hogy a bánsági magyarok zöme akkor hagyta el korábbi hazáját, amikor ott az Alföldre jellemző újkori földrajzi folyamatok kibontakoztak vagy kezdtek kibontakozni, de az új helyen ennek esetleg még nem voltak meg a feltételei. A telepések nagy része az anyatelepülések szegényebb rétegeiből került ki. De nem tudjuk, vajon mit hoztak magukkal tárgyakban és értékekben.”<sup>3</sup>

A Verseci-hegy szomszédságában fekvő magyar településcsoport megjelölésére az általam használt földrajzi tájnév – Versec környéki magyarság – nem ismeretes az egyetemes magyar nyelvterületen belül.

Talán a Dél-Bánát lenne a reájuk is vonatkozó, de e megjelölés szélesebb területet foglal magában, mint amit e kutatás a vizsgálat céljából megjelölt.

A Versec környéki magyar lakosság elszigetelt, sajátos fejlődésű és kultúrájú maradványa az egyetemes magyar nyelvterületnek. A valamikor multietnikus területet három, nagyjából egyforma nagyságrendű nemzet lakta:

- a saját országában (Magyarországon) élő, de a török időkben megfogyatkozott magyarság,
- a törökök elől Magyarország területére menekült határőrvidéki szerbség
- és a bécsi udvar elnemzetietlenítő politikájának eredményeképpen oda telepített németység.

A Délvidék (mai nevén Vajdaság) Jugoszláviához való csatolásával megkezdődött a vidék elszlávosítása, ami koroktól és rendszerektől függetlenül a mai napig tart. A Versec környéki magyar közösségek párányi lélekszámuk ellenére is túléltek a királyi Jugoszlávia „Govori drzavnim jezikom”, vagyis beszélj államnyelven kendőzetlen és durva módszerét. Soruk az alárendeltségből sohasem tudott kilépni. A munkaadóikhoz való viszonyuk a jogi felszabadulás után

<sup>1</sup> A kishazám kifejezést Dudás Károly írótól tanultam el.

<sup>2</sup> Vajdasági Magyar Kalendárium 1998. 102-115.

<sup>3</sup> Kósa L.: 1998. 159.

sem változott, nem tudták levetkőzni teljesen az alávetettséget magukban foglaló kötöttségeket, ami a „rendi formák” továbbélését jelentette.<sup>4</sup> Hol osztálytagozódásuk miatt kényszerültek aláazatra, hol az államhatárok átrendezése miatt váltak másod- vagy harmadrendű polgáraivá annak a társadalmi rendszernek, amely éppen aktuális volt letelepedésük két évszázada alatt.

A Versec környéki települések magyar vonatkozású néprajza az elszórt adatoktól eltekintve napjainkig sincs kellőképpen feltárva. Sem a néphit, sem pedig a népi vallásosság területéről származó szokásokat és hiedelmeket rendszerező feldolgozás nem áll rendelkezésünkre. A jugoszláviai magyar néprajzi kutatások többnyire elkerülték a Versec környéki magyar (vagy magyarok által is lakott) településeket. Kálmány Lajos népköltési hagyatéka az Észak-Bánát – etnikailag jól körülhatárolható terület – folklórkincsének összegyűjtésére vállalkozott. Az 1969-ben alakult tudományos intézmény, a Hungarológiai Intézet (Újvidék) a szerémségi és bánáti kutatások eredményeiről kiadványaiban számolt be. Ezek a gyűjtések kevésbé érintették az általam vizsgált területet. Katona Imre 1972-ben felderítő jellegű gyűjtést végzett Észak-Bánát három községében.<sup>5</sup> Tóth Ferenc, fiatalon elhunyt vajdasági (topolyai) néprajzkutató Ürményházán gyűjtötte fel a néphit és népszokások rendszerét a szerélemtől a keresztelőig.<sup>6</sup> A népi gyógyomóddal kapcsolatban Ferenczi Imre közöl adatokat a jugoszláviai Bánság északi területéről: Feketető (Cerna Bara), Csóka, Hódegyháza (Jázovó), Kikinda, Padé, Rábé, Szaján és Verbica (Egyházaskér) helységekből.

Munkám középpontjában a Versec környéki magyar etnikum vallási életének, mint egyedüli magyar intézményrendszernek a kutatása szerepelt, amely mint később kiderült, sokrétű és bonyolult feladatnak bizonyult. Elsősorban azért, mert a gyűjtőpontként szolgáló faluk magyar és nem magyar lakossága az odatévedt magyar nemzetiségű személyt bizonyos távolságtartással fogadja. Tartózkodóak az idegen magyar emberrel szemben. A szerb és román nemzetiségű lakosság gyanakvóan tekint mindenre, ami magyar vonatkozású és lázítót lát benne. Az ott élő magyar embert félelem tölti el, ha a tömbmagyarság területéről érkezik látogató. Ismerkedésünk kezdetén többen is hangsúlyozták: *Nem tudunk mi semmit, hagyjanak minket. Jó nekünk így, ahogy van.* Az idősebbek lelkében félelem lakozik, a fiatalabb nemzedék pedig már nem szólal meg magyarul.

A gyűjtőmunka elsődleges célja a recens anyag feltárása volt, s annak leíró jellegű ismertetése. Törekedtem, hogy a hitükhöz és a vallásukhoz kapcsolódó szokások és hiedelmek lehetőleg minden fontos részletét bemutassam abban az állapotban, ahogyan azzal gyűjtéseim során találkoztam. A monografikus kutatásban a vizsgált községek környezetükkel való kapcsolatainak feltárásaira is törekedtem. Egy-egy település magyar kultúrája általában főbb vonásaiban a magyar népi műveltséghez kapcsolódik, azonban az eltérő jegyek rendkívül figyelemre méltóak. Sajátos csoportkultúra jellemzőiként tekinthető az egy településen belül fellelt anyag.<sup>7</sup>

Az itt élő magyarság helyzetét mindig a történelem formálta, a földrajzi adottságok kevésbé. A közlekedési viszonyok Temesvártól elszakadva Pancsovához és Belgrádhhoz hozták őket közelebb. A nagy távolságok és a rossz összeköttetés elválasztotta őket a tömbben élő magyarságtól, különösen a Bácskától. Ez a zártság meghatározója lett életmódjuknak. A társadalomban bekövetkezett bármilyen változást, beleértve a fejlődést is, másodkézből tapasztalták meg.

Jómagam 2000. őszétől 2005. decemberéig végeztem gyűjtőmunkát ezen a sokak számára idegen vidéken. Pedagógusi tevékenységem lehetővé tette, hogy bejárjam Bácska és Bánát minden olyan települését, ahol magyarok is élnek, s azt tapasztaltam, hogy a Versec környéki települések: Nagyszered, Fejértelep, Versecvát, Temeskutas, Temesvajkóc és Udvarszállás teljesen ismeretlenek. Az pedig, hogy ezeken a településeken, bár kis számban, de magyarok is élnek, a döbbenet erejével hatott. Igaz, a többségi nemzethez és a tömbben élő magyarsághoz viszonyítva létszámuk elenyésző, s eltűnésük is már néhány helyen csak órák kérdése. Lásd Vatin (Versecvát), Temeskutas, Nagyszered.

Az említett kis közösségek nemzeti hagyományait a második világháborúig töretlenül megőrizték. A kommunista társadalomhoz való gyors alkalmazkodást a béres sorsra jellemző megaláztatásban, a nagybirtokosi uradalmi rendszerből fakadó alóbbrendűségben kell keresnünk. A rendszerváltozástól kezdve (1945) vallásosságuk fokát is a politikai tényezők határozták meg. Szegénységükkel magyarázzák vallási és nemzeti identitásuk feladását az asszimiláció kezdeti szakaszában. Az ott élő magyarok utolsó képviselői ők. Életük tanulsága, mentalitásuk alakulása a társadalomban elfoglalt helyüket tükrözi.

Az öt év alatt, amíg havi rendszerességgel találkoztunk, megtapasztaltam, milyen erővel kötődnek et-

<sup>4</sup> Kósa L.: 2003. 341. Tanulmányában Erdei Ferencet idézi, amikor a „rendi formák” definíciót használja.

<sup>5</sup> Katonai.: 1983. 78-104. Rábé, Majdán és Oroszlámos

<sup>6</sup> Tóth F.: 1983. 107-131.

<sup>7</sup> Ujváry Z.: 1990. 6.

nikai jegyeikhez, mit tesz a katolikus és református egyház annak érdekében, hogy megtartsa őket hitükben, nyelvükben, hogyan próbálja kivezetni őket elszigeteltségükből? Szokásaikban a legkülönbözőbb archaikus és interetnikus elemek keverednek. A magyar nyelv, mint anyanyelv ismerete és használata korosztályonként változó. A legidősebbek, 70-80 évesek használnak legkevesebb idegen (szerb) szót. A középosztálynál félnyelvűség (szemilingvalizmus) jelentkezik, vagyis súlyosan korlátozva vannak mindkét nyelvben. A fiatalabb nemzedéknél pedig már megtörtént a nyelvcsere.<sup>8</sup> Esetükben anyanyelvük elvesztése egyben a saját etnikai (magyar) csoporthoz való tartozás (kötődés) elvesztését is jelenti. A magyar zenének már csak elvétve van természetes helye ebben a közegben.

Bánságban a szerbek 110 településben abszolút többséget képeznek, ezek közül 34-ben az arányuk meghaladja a 90%-ot. A 10 ezer lelket meghaladó településekben több mint 50 %-os a szerbek aránya. Így van ez Fehértemplomban, Kikindán, Keveváron (Kovin), Törökbecsén, Pancsován, Versecen, Nagybecskerekén.

A szerbek már 1948-ban is a Bánság népességének 59,9%-át, 1981-ben pedig 64,6%-át adták. A magyarok csak 24 bánsági településben voltak abszolút többségben (közülük 11-ben arányuk meghaladta a 90 %-ot, de ezek mind kis lélekszámú települések.) A magyarok 1948-ban a Bánság népességének 18,2%-át, 1981-ben pedig 13,7%-át képezték.<sup>9</sup> Dél-Bánátnak 2002-ben 313 937 lakosa volt, a magyarok száma 15 444.<sup>10</sup>

Nagy kiterjedése miatt Délkelet-Bánátnak Versec a központja. A magyarság szempontjából már csak nagy odafigyeléssel tudná ezt a szerepet ismét betölteni. Az „ismét” szó hallatán kérdések tömkelege vetődik fel az idegenből idekerült magyar történelmet és kultúrát ismerő emberben. Magyar tannyelvű iskolájuk már régen nincs, a művelődési egyesületek külső segítség nélkül vitatható minőséget produkálnak, ha van egyáltalán ilyen a településen. Az egyház az egyedüli intézményes keret, amely még összetartja a kis lélekszámú közösségeket.

A Versec környéki magyarság elszigetelt régióként él a Vajdaságban. A régió szó jelentését a Magyar Értelmező Kéziszótár a következőképpen határozza

meg: vidék, övezet, szellemi tevékenységnek, jelen-ségnek bizonyos területe.<sup>11</sup> Ezekben a definíciókban a Versec környéki magyarság helyét próbálom megtalálni, illetve egy mondattal kifejezni összetartozásukat, amelyben sajátosságok, értékek, közös elemek egy csoportta nyilvánítják őket. A birtokukban lévő kulturális elemek és a környezeti tényezők egy különös identitásrégió kialakulását szülték. Ők a Versec környéki magyarok.

A vizsgált településeken kisebb, zárt, önálló alakulatot csak a hívek csoportja alkot. Szülőföldjükön – Udvarszállást kivéve – nélkülöznek mindenféle magyar intézményrendszert. Ami számukra ebben az átmeneti állapotban az intézményrendszert jelenti az a vallás és a jeles napi ismeretek birtokában a szokások megtartása. Különleges identitás-státusukat a történeti-földrajzi<sup>12</sup> környezetben egyszerűen csak **Versec környéki magyarság** – nak definiálom. Fennmaradásukat Kálmány Lajos így jellemezte: „A viszonylag későn betelepült magyarok megmaradását többek között a vallás is biztosította, mely még a nyelv-nél is élesebb határvonalat húzott közéjük meg a szerbek, románok vagy a németek közé, hiszen ezek más felekezetekhez tartoztak.”<sup>13</sup>

### A Bánság betelepítésének története

A Bánság a Maros, a Tisza és a Duna Folyók valamint a Déli-Kárpátok nyugati nyúlványai – a Szörényi érchegeység – által közrefogott Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék területét jelenti. A tájegységen ma három ország: Szerbia, Románia és kis részben Magyarország osztozik.

A Karas folyó, a Deliblatói homokpuszta és a Berza folyó által határolt terület etnikai összetétele az elmúlt három évszázad alatt állandó változásban volt, s változásban van napjainkban is. Az 1990-es években Jugoszláviában kirobbant belháború megváltoztatta a vajdasági nemzetiségek százalékarányát. A napjainkban is zajló betelepítésekkel fakadóan az ott élő magyarság demográfiai mutatója – az alacsony népszaporulaton túl – még nagyobb csökkenést mutat.

A honfoglalástól a 13. századig Dél-Magyarország e területe is a magyarok által sűrűn lakott országrész volt. A középkorban még virágzó magyar vidék. A ta-

<sup>8</sup> Göncz L.: 1999. 25.

<sup>9</sup> Mirnics K. 2000. 48.

<sup>10</sup> Az adatok a Létünk 2005. 3. sz. folyóiratból származnak, szerző nélkül. Lábjegyzetben a harmadik oldalon ezt olvashatjuk: Esélyek és lehetőségek a vajdasági magyar szórvány felzárkózására. E tanácskozássra, melynek fontosabb dokumentumait az alábbiakban közöljük, Újvidéken került sor 2005. június 30-án, a Mozaik Alapítvány szervezésében.

<sup>11</sup> Magyar Értelmező Kéziszótár, 1972.

<sup>12</sup> Kocsis K.: 1993. 128.

<sup>13</sup> Balassa I.: 1989. 255.

tárjárás után, az utolsó Árpád-házi királyaink alatt az oláhok lassan szivárogtak délnyugat irányába, a Krassó-Szörényi hegyvidékre, majd 1389-ben, a rigómezei csata után a szerbek is mind tömegesebben vándoroltak észak felé. A történészek bizonyították, hogy a szerbek Nagy Lajos uralkodása alatt jelennek meg először ezen a vidéken.<sup>14</sup>

A török hódoltság idején, a másfél évszázados uralom alatt a terület elnéptelenedett, úgyszólván teljesen kipusztult. A mohácsi csatát követő, egymást érő török hadjáratok sorra pusztították el az ősi magyar helységeket és lakosságukat. A földműveléssel virágzó gazdálkodásokat pusztasággá tették. A történelmi Magyarországon Bácska és Bánát a török elleni harcok első és utolsó csatamezejévé vált. Temesvár eleste után (1552) lakossága elmenekült. A karlócai békekötést követően (1699) a Maros-Tisza köze és Temesvár továbbra is török kézen maradt. A felszabadult területekre a bécsi kormány a szerbeknek ingyen adott földet és messzemenő kiváltságokat. Ennek fejében nem csak határvédésre kötelezte, de a kormányzattal elégedetlen magyarság féken tartására is felhasználta őket,<sup>15</sup> később a Rákóczi-mozgalom leverésére is.

*„Az 1690-1691. évi császári pátensek egységes népcsoportként számoltak a szerbekkel, biztosították számukra a szabad vallásgyakorlás jogát, s elismerték vezetőiknek az általuk megválasztandó egyházi előljárókat és vajdákat. Ezzel azonban a katonai szolgálataikat előlegezte meg, amelyeket tőlük mint határőröktől várt; belőlük ugyanis 1698 és 1901 között a Száva, a Duna, a Tisza és a Maros mentén ún. szerb határőrvidéket alakított ki, amelyeknek működését a környékbeli császári várak parancsnokai hangolták össze. Ezzel a szerbség olyan kollektív előjogot kapott, amellyel az ország egyetlen más nemzetisége sem rendelkezett, s amely eleve meggátolta a földesurakat abban, hogy saját fennhatóságukat rájuk is kiterjeszthessék.”<sup>16</sup>*

A török kiverése után a visszafoglalási időben szerbek, románok, bolgárok, albánok, görögök és kishatárú magyarság lakta a területet. Ez az etnikai tarkaság csak színeződött III. Károly idejében (1711-1740) a bevándorolt német népességgel.

A pozsareváci béke megkötésével (1718. III. Károly Habsburg császár és király békét köt III. Ahmed szultánnal) a szultán lemondott a Temesi Bánságról. Ugyanakkor a bécsi kormány nem csatolta Magyarországhoz Temes, Torontál és Krassó megyéket. *„Azokat kiszakítva az ország testéből »Temesi Bánság« néven katonai szervezetű osztrák koronatarományként alakította.”<sup>17</sup>* Ettől kezdve még fokozottabban telepített le németeket az osztrák birodalom különböző részeiből. A németekkel kis számban olaszok, franciák és spanyolok is érkeztek. Két évtized alatt tizenöt-húszezer császárhű, katolikus telepes költözött ide külföldről. Letelepédést kaptak az Olténiából menekült bolgárok és a szerb-bolgár határvidékről származó krassovánok is. Ez időben a Bánság egyedül a magyarok és a protestánsok számára volt tiltott terület. A telepesek az elvadult, mocsaras vidékből virágzó termőterületeket hoztak létre.

Bánát népe sokat köszönhet gróf Mercy Claudius Florimund tábornoknak, az első katonai parancsnoknak (1717-1722. kormányzásának ideje). Az ő nevéhez fűződik Bánát kultúrtájja való átszervezése. Azonnal hozzájárult a mocsaras vidékek lecsapolásához, beindította a folyamhajózást, hogy megfelelő helyet biztosítson a betelepülőeknek. Fejlesztette a gazdaságot, ipart, selyemhernyó-tenyésztést szervezett. Fehértemplomon selyemgubó-feldolgozást hozott létre.

A bécsi kormány nem törődött Magyarországnak az ezen országrészhez való jogos igényével, sőt a szerb és német családoknak a királyi kamara kedvezményes letelepedési feltételeket biztosított.<sup>18</sup>

Mária Terézia uralkodása idején (1740-1780) a Délvidék és a telepesek történetében korszakalkotó intézkedések történtek. A betelepítések még nagyobb arányban folytak, s azokat intézményesen szabályozta. 1751-ben a Temesi bánságra vonatkozó kormányzati rendszert megszüntette<sup>19</sup> és „kincstári-polgárvá” alakította át. Visszaállította a megyei rendszert. A magyarság szempontjából ez a megoldás sem volt megnyugtató, mert Dél-Magyarországot továbbra is osztrák tartományként kormányozták, hivatalos nyelve a német volt és szellemisége is német maradt.<sup>20</sup>

Az 1762. évi rendelet szerint a földesurakat uradalmuk benépesítésére kötelezte.<sup>21</sup>

<sup>14</sup> Buchmann K.: 1936. 125.

<sup>15</sup> Bodor A.: 1914. 6.

<sup>16</sup> Szakály F.: 1990. 298.

<sup>17</sup> Buchmann K.: 1936. 10.

<sup>18</sup> Juhász A.: 1999. 7.

<sup>19</sup> A terület a Temesi bánság nevet 1718-1778. ill. 1849-1860 közt viselte. Utóbb Temes Bánság és Szerb Vajdaság címen a Bácska és Szerémség egy részével együtt. MNL. 1982. V. 242.

<sup>20</sup> Buchmann K.: 1936. 43.

<sup>21</sup> Bodor A.: 1914. 13.

Engedélyezte a cigányok letelepedését.

A gyarmatosítási folyamat nem foglalta magában a magyar családok bevándorlását. A bécsi udvar és a bécsi intéző körök szerint a magyarság csak úgy tartható féken, ha az délről a határország, vagy más megbízható nemzetiség, északról pedig Ausztria vasgyűrűje közé van ékelve. Így, a meghonosodott osztályok uralom egy nem magyar lakossággal bíró támpont biztosításával megfigyelése alatt tartotta a magyarságot.

A „Benépesítési főutasítást” (1763) követően új falvakat már nem csak a folyóvizet, várak és utak mellé lehetett telepíteni. Előtérbe kerültek a gazdasági célú telepítések is, mint például a szőlőtelepítések. Versec, Temeskutas és Fehértemplom ez utóbbi szempontoknak köszönheti fejlődését.

A telepítendő falvak arculatát is körvonalazta a rendelet. A falu közepén kell állnia a templomnak, a paplaknak vagy parókiának, úgyszintén a falu központjában építendő az iskola és a kocma. A főutcák szélessége 18-20, a mellékutcák 6-8 öl. Kötelezte a tulajdonosokat, hogy az utak mellé eperfákat és jegegyeket ültessenek. A versecről kivezető utak mentén még ma is ott találjuk az eperfákat, amelyekhez az ott élő idős embereknek szomorú emléküik fűződik. 1945-ben a szerb partizán „felszabadító” csapatok az eperfákra akasztották fel a „bűnösnek” találtatott magyarokat.

Vatin, Nagyszerez, Fejértelep, Udvarszállás, Temesvajkóc településszerkezetében felismerjük a német telepes faluformát: a gyümölcsfákkal beültetett széles utcákat, a jobb módúak szárazkapu bejáratú épületeit, a barokkos építészeti stílust, a kibic ablakokat. Romos külsejükkel már csak egy letűnt kort idéznek.<sup>22</sup>

II. József, földművelő németekkel erősítette a Bánság településeit. A Türelmi rendelet folytán engedélyezte a protestánsok letelepedését. Ettől kezdve valamivel szabadabb szellem lengi be a volt dél-magyarországi területeket. Sajnos, II. József, még a németeknél is többre becsülte a rácokat és a románokat. Ohaja, hogy birodalma lakossága szerbekkel gyarapodjék, uralkodásának a vége felé kiteljesedett.

A földesúr-jobbágy viszonyát a Temesi Bánság Magyarországhoz való visszacsatolásakor (1778) az 1780-ban életbe lépő „Bánsági urbárium” szabályozta. Az urbárium a földesurat tekintette a föld kizáróla-

gos tulajdonának, a jobbágyat csak haszonélvezőnek, aki a törvényes keretek között mindenben alá van vetve a földesúr joghatóságának. Az urbárium annyiban különbözött a magyarországi urbáriumtól, hogy néhány rendelkezése kedvezőbb volt a jobbágy számára.<sup>23</sup>

1781-ben a kincstári birtokok eladása következett, s ezzel az uralkodó megszűnt a Bánság egyetlen földesura lenni. Az eladandó birtoktestek eladását különböző kedvezményekkel is fokozni szeretne volna a kincstár: megkapják a magyar nemességet, a vásárolt birtok árának csak a felét kell készpénzben lefizetni, a többi 10 év alatt törleszthetik. Niczky Kristóf, aki az árverést szervezte, szeretett volna minél több kisnemes és polgárt megnyerni a Bánság birtokainak felvásárlására. Sajnos, minden kedvezmény és agitálás hasztalannak bizonyult, részben a pénztelenség, részben a Bánság rossz híre miatt. Az ország távolabbi részéből magyar vásárló alig akadt. Így került a Bánság legnagyobb része – 164 település és pusztá – a bánsági állapotokat jól ismerő, azokkal azonos nézeteket valló szerb, makedón és örmény kereskedők tulajdonába. Az újdonsült földesurak kizsákmányoló, gyors meggazdagodási törekvéseiket brutális kegyetlenségekkel akarták megvalósítani. A kincstári birtokok eladásával az új tulajdonosok kezébe került a földekkel együtt a kincstári falvak lakossága is, akik továbbra is cselédi és jobbágyi alárendeltségben maradtak. Ezzel megtérült a kincstárnak a betelepítés sokmilliónyi költsége.<sup>24</sup>

Az országon belüli vándorlások a török megszállás megszűntével a magyarok vándormozgalmait eredményezte. A Habsburg kormány betelepítése mellett jelentős volt az országon belüli migráció. A robbanásszerűen meginduló „új honfoglalás” két forrásból táplálkozott: a török iga elől elmenekült lakosok egy része visszatért korábbi lakóhelyére, ugyanakkor a sűrűn lakott felföldi megyékből északról délre megindult a spontán népmozgás.<sup>25</sup>

Az elpusztásodott területekre a kamara a telepítési kötelezettséget vállaló új földesurakat, a középkori földesurak utódjait telepíti le, de érkeznek vállalkozó szellemű parasztok, szerb katonák, szökött magyar, ruszin, szlovák, román jobbágyak is a jobb jövő reményében. A hivatalos beköltöztetés mellett nagy lakosság-hullámozgás kezdődött el.<sup>26</sup>

Az újkori népmozgásnak a kutatók: Kálmány Lajos, Györffy István, Bálint Sándor politikai és gazdasági

<sup>22</sup> Kibic ablakoknak nevezik a ház falától 30-40 cm-re kiugró ablakkeretet. Ide behajolva, „bekönyökölve”, tükéletes kilátást nyújtott az utca eseményeire. Innen szemlélődtek. A kibic-fenster mögött leskelődtek. Bela Duranci: A városiasodás – Szabadka új arculata c. munkájában többször is említi. 2003. 24

<sup>23</sup> Hegedűs A.: 1986. 451

<sup>24</sup> Hegedűs A.: 1986. 452. Tóthújkomlós a Bánságban c. tanulmányában a szerző a Torontál megyei település lakosainak kiszolgáltatottságát tárja fel.

<sup>25</sup> Ács Z.: 1996. 94.

<sup>26</sup> Penavin O.: 1986. 429.

hátteret tulajdonítanak. Az újkori migrációban Felföld, a Dunántúl és a Kisalföld nyugati fele, a Felső Tiszavidék és Erdély népességkibocsátó, az Alföld és Kelet-Dunántúl pedig befogadó szerepet játszott.<sup>27</sup> A Palócföld is jellegzetesen „kibocsátó terület” volt. Nép-sűrűség tekintetében is sűrűn lakott terület és földjei terméketlenebbek az Alföld termőföldjétől.

Paládi Kovács Attila a palóc kirajzást vizsgálva három nagy migrációs hullámot különít el.

Az első szakasz 1686-tól számítható, s az 1730-as évekre már be is fejeződött. Főként jobbágyak áramlottak északról dél irányába a közeli megyékbe: Pest, Heves, Borsod. Számottevő a szökött jobbágyak száma, emiatt az 1733-1734-ben kiadott rendeletben a megyék erősen korlátozták a jobbágyakat szabad mozgásukban.

A második korszak az 1730-as évektől az 1790-es évekig tartott, s melyet a szervezett földesúri telepítések korszakának is nevezhetünk. Ebben a periódusban kerül sor a kincstári birtokok eladására az udvari kamaránál. Ez az ún. híres és emlékezetes bécsi árverés (1781).

A szervezett és a szervezetlen spontán népmozgás nem mindig határolható el egymástól. Előfordultak átmeneti formák is, mint például a toborzó tevékenységet folytató földesurak ügynökei, akik hivatalos eljárás nélkül is alkalmat biztosítottak néhány lakos számára lakóhelyük elhagyásához.<sup>28</sup>

Erre a népvándorlási korszakra többnyire a jobbágyok családonkénti (szökött jobbágyak) népvándorlása volt a jellemző, bár közel sem csak jobbágyak vettek részt benne. Megkezdődik a régi tulajdonosok mozgólódása is. Az északi megyék kisnemesei is tömegesen költöztek le a Jászságba, sőt egészen Bács megyéig.<sup>29</sup> Az egykori birtokosok leszármazottai családi birtokaikat csak akkor kaphatták vissza, ha azok jogosságát eredeti oklevelekkel is igazolni tudták. A birtokjog elbírálását végző „Újszerzeményi Bizottság” számos magyarországi nagybirtokot nem a valamikori magyar tulajdonosának származtatott vissza, előnyben részesítette a német földesurakat, s kezükre játszotta az őshonos magyar területeket.

A második szakaszban az újratelepítések egész sora kezdődik el Bácskában és Észak-Bánátban. Ez a korszak az ellenreformáció, az erőszakos katolizálás kora. Többségében ebben a korszakban kelet-

keztek betelepítések révén Bácska magyar községei. A kincstár, a volt határőrvidéket elhagyó szerb határőrök egy részének helyére a Jászkun Kerületből a következő helyekre telepít:

1. 1750-ben Magyarkanizsára
2. 1755-ben Zentára (Jászberényből)
3. 1760-ban Adára, Topolyára
4. 1767-ben Óbecsére
5. 1770-től 1774-ig Moholra, Adára, Bácsföldvárra, Óbecsére, Péterrévére, Topolyára, Szenttamásra, Zentára, Martonosra.
6. 1783-ban Temerinbe
7. 1786 Moravicára (Jáskiséről)

Elszórtan érkeznek még máskor és más településekre is a Jászkun területekről, noha a kedvezmény mindössze háromévi adómentesség, szemben a német telepéseknek nyújtott felettébb jó kedvezménnyel.<sup>30</sup> Ez a korszak az ellenreformáció, az erőszakos katolizálás kora. Többségében ebben a korszakban keletkeztek betelepítések révén Bácska magyar községei.

A beköltözött nép sok helyről telepítettett. Közülük sokan származnak Észak-Magyarországról, a Jászságból, a Kunságból, Szeged városából és környékéről, a Dunántúlról. „Gyetvai Péter írja: »Kiskunság ontotta dél felé a népfellegét.«” (A Tiszai korona-kerület újranépesedése a XVIII. Században) „Most már Adára is, Moholra is mint a sáska, olyan tömegesen jönnek a magyarok, a házaik gyorsan szaporodnak. Megesett az is, mint Péterrévén, a kerületi magisztrátus az Udvari Kamarának jelenti 1765-ben, hogy »az előző évben ide is sok magyar jött földet kérni, de nem tudtunk nekik adni.«”<sup>31</sup>

A palóc kirajzás harmadik korszaka 1790-1850 között történt. A túlnépesedett Szeged környéki falvakból kirajzó dohánykertész családok egyre nagyobb csapatokban szállták meg a „lentség” lakatlan részeit, Torontál megye nagybirtokait. Csernyére 1792-ben költöznek dohánykertészek Szegedről. Padéra 1784-ben 200 főből álló dohánykertész „csapatot” hozat Ormody István földbirtokos.<sup>32</sup> Magyaritbét 1786-ban Békés és környékéről magyarokkal telepítik be. Torontálvár-sárhelyre (Debelyacsa) 1794-ben a kincstár Tisza vidéki református magyarokat telepít.<sup>33</sup> A csanádi tisztartóság 1770-ben Ó-Oroszlánosra, 1773-ban Rábéra Szeged vidéki dohánykertészeket telepít.<sup>34</sup>

<sup>27</sup> Paládi-Kovács A.: 1993. 1605.

<sup>28</sup> Báth J.: 1998. 9.

<sup>29</sup> Paládi-Kovács A. 1989. I. 171.

<sup>30</sup> Penavin O.: 1986. 429.

<sup>31</sup> Penavin O.: 1998. 25.

<sup>32</sup> Kalapis Z.: 1992. 8.

<sup>33</sup> Bakator J. – Mészárosné Bába L.: 2003. 11.; Simon S.: 1998. 17.

<sup>34</sup> Juhász A.: 1999. 9.

Torontál vármegye kezdetben vonzó volt a betelepülők számára, de a század végére már annyira benépesült és feltöltődött, hogy például az 1890-es években a földárak az égisz szöktek és a falvak határában már nem volt letelepedésre alkalmas földbirtok. Ennek következtében óriási volt a kivándorlás.<sup>35</sup> 1896-ban Torontálvásárhelyről sokan elköltöznének az akkor telepített Fejértelepre. Rokoni kapcsolataikat napjainkban is ápolják.

1798-ban a dohánytermesztő gányók érkeznek Szeged környékéről. Ürményháza 1817-ben települt, alakosságát szerződéses kertészekkel telepíti be Ürményi József temesvári kincstári igazgató. Szaján különböző helyekről verődött össze, jelentékeny része a Jászságból.<sup>36</sup>

A jászkunok kiváltságait Mária Terézia, az örökösödési háború következtében megromlott anyagi helyzet miatt, ellenszolgáltatás fejében hajlandó volt visszaállítani. És a jászkunok vállalták a nehéz terheket, mert szabadulni szerettek volna a földesúri alávetettség alól. (Redemptió) II. József 1781 októberében kiadott türelmi rendeletének jóvoltából református magyarok is költözködhettek Bácska lakatlan pusztáira. A kormányintézkedések azonban csak a zsilip szerepét töltötték be. Az elvándorlási okok ettől függetlenül alakultak ki.<sup>37</sup> A jászok elvándorlási rugója gazdasági természetű volt. A kedvezőtlen vízrajzi viszonyok miatt szűk területre szorult a megművelhető föld java. A Tisza mellett, valamint a Tisza, Berettyó és Hortobágy közt a „hevenyészve” szabályozott vizek, és a mocsárterület nyújtotta táplálék kevésnek bizonyult. Mind kevesebb jószág tartásra volt lehetőség a szűkre szabott földterületen, s a folyók örökös áradása miatt. A népsűrűség ugyan nem nagy, de a kedvezőtlen térszínen ez is sok, a föld eltartó képességét túlhaladta.<sup>38</sup> Ez a földínség a kivándorlás közvetlen oka. „Boross István kisújszállási lakos is »Patsérra mégyen lakni, életének jobb móddal lehető folytatása végett«.” A szegényebb népelemek boldogulását keresők indítékai ezek. A zsellér ember, aki kevésbé volt lakóhelyéhez kötve, mint a birtokkal rendelkező redemptus vállalja a jobb élet reményében az ismeretlen terület meghódítását. Esetükben az elvándorlás rugója gazdasági természetű volt. Az összeírásokban elég sok módosabb embert is találunk.

Hogy őket mi készítette otthonaik elhagyására, azt a feljegyzések nem örökítették meg. Lehet, hogy nyereségvágy, az újnak a kívánsága.<sup>39</sup> Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy oly században vagyunk, mely telítve van a telepítés, az elvándorlás gondolatával.<sup>40</sup>

A kunhegyesi reformátusok 1785 májusában kelték útra és megszállták a bácsfeketehegyi pusztát. Pacsér és Moravica lakosai Karcag, Kisújszállás, Kunmadaras, Túrkeve és Jászkisér településekről származnak (1786).

A tiszaroffiak és a tiszaderzsiek közül 63 család kelt útra 1786 nyarán és gróf Hadik András futaki uradalmához tartozó községbe telepedett le. Ez idő tájt ötven szerb család élt már Piros község területén.<sup>41</sup>

A jász-palóc népesség 1850 és az első világháború között is hozott létre kis településeket. A Délvidéken a telepítések egészen a világháború kezdetéig folytatódtak. A kincstár kedvezményes áron kínálta betelepítésre a bácskai Duna melletti erdőket. 16 telep létesült, ezek közül a legnagyobb az Apatini járáshoz tartozó Szilágyi. A falu keltezésének éve: 1899.

A palóc kirajzások időpontját tekintve három területet nevezhetünk meg, mint a migráció állomás-helyeit:

Az első az elsődleges kivándorlások övezete: Észak-Pest, Dél-Borsod és a Jászság. A betelepültek zöme közvetlenül a Palócföldről érkezett.

A másodlagos kirajzás területe: Kiskunság, Pest megye déli és Bács északi része, továbbá a Nagykunság és a Tisza melléke.

A harmadik élettér Bácska középső és déli része, a Bánság és az Arad-Csanád-Békés határvidékén kialakult telepek.

A nyelvi és a kulturális vonások a harmadlagos területeken maradtak meg a legkevésbé.<sup>42</sup> A Versec környéki magyarság feltételezhetően a harmadik kirajzásból vándorolt tovább. Pontos eredtük feltáratlan, csak szokásaikból következtetünk palóc származásukra. „Udvarszállás palócok nyelvjárású csoport, kisebbség, származási helye bizonytalan” – írja Paládi-Kovács Attila a Palócok c. könyvében.<sup>43</sup>

A XVIII. század első felében lezajlott belső migráció a magyarság alföldi térnyerését jelentette. A néptelenné vált területek „második honfoglalása” volt ez.<sup>44</sup>

<sup>35</sup> Gubás J. 1997. 72.

<sup>36</sup> Diószegi V.: 1968. 240-242.

<sup>37</sup> Nagy Kalozi B. 1943. 25.

<sup>38</sup> Uo. 30.

<sup>39</sup> Lásd. Szilágyi M. 1998. 71-77.

<sup>40</sup> Uo. 35.

<sup>41</sup> Pénovácz 1998. 52.

<sup>42</sup> Diószegi V.: 1968. 241.

<sup>43</sup> Paládi-Kovács A.: 1989. I. 174.

<sup>44</sup> Báth J.: 1998. 8.

A bácskai falvak legtöbbje a jubileumi évfordulók alkalmával rendre így fogalmaz: (település neve)... újratelepítésének 225. évfordulóján. A szó, hogy újratelepítés, az élettér visszafoglalását tudatosítja.

Az, hogy a visszaköltözködés fogalma mennyiben élt a betelepülők személyes emlékében, nem tudhatjuk. A 18. századi migráció a jobbnak látszó életfeltételek, az évekre szóló adómentességek hatására is kibontakozhatott. A népesedés eredetvizsgálatán túl néhány alapos szociográfiai, helytörténeti vizsgálat arra enged következtetni, hogy az ország területének jó része állandó mozgásban volt az említett században. A Duna-Tisza közén végbemenő belső migrációról a házassági anyakönyvek is értékes adatokkal szolgálnak. Példaként említhetném Kishegyes újranépesedésének első évtizedét. A Békésszentandrásról származó 81 családon túl<sup>45</sup> a házasságkötések elemzésekor láthatjuk, hogy honnan, mely távolságokról jöttek az említett településre a házasulandók és többnyire – a családnevekből következtetve – maradtak is. Az 1769-1789 időszakban Magyarország legkülönbözőbb területeiről Kishegyesre nősültek, vagy férjhez ment fiatalok származási helyének néhány példája: Baracska, Bicske, Dombóvár, Borsod, Félegyháza, Jászapáti, Mélykút, Nagykáta, Csongrád, Fülöpszállás, Varsány (Nógrád m.), Bácsbokod, Nagykőrös, Komárom, Madaras, Tataháza, Temesvár, Siklós, Sátoraljaújhely.<sup>46</sup>

A már letelepedett, „hazát” talált Versec környéki települések lakóinak migrációja ötven-hatvan kilométeres körzeten belül történt. Ezen belül pedig igen gyakori. Évi rendszerességgel költözködtek egyik településről a másikra. A házasságkötések vizsgálatára lenne szükség megtelepedésük egy bizonyos időszakából (az első világháborútól visszafelé), összehasonlítva az 1960 után kötött házasságokkal. Ugyanis 1960 után mozgásterületük beszűkült a termelési és társadalmi viszonyok átalakulásából eredendően, s csak feltételeken állíthatjuk, hogy az aszimilációnak ez is egyik fontos tényezője volt.

A Délvidék betelepítése nem volt zökkenőmentes. I. Ferenc (1792-1835) a németeken és a szerbeknél kívül alföldi magyarokat és felvidéki szlovákokat is telepített. Krassó-Szörény hegyvidékre mintegy négyezer cseh is betelepült. Fábián (Cesko Selo-Csehalva) a középkori Ábel falu helyén, Udvarszállás szomszédságában 1803-ban létesült. Nagyszered, mint határvidéki falu lakosainak számát ugyanebben az év-

ben csehekkel növelte. Nagyszereden még ma is áll a pém templom. Pémeknek nevezték az evangélikus cseheket.<sup>47</sup>

Krassó-Szörény megye első magyar községe Udvarszállás volt. 1835-ben népesült be Jám térszélsőségében, a gróf Bissingen-uradalom területén. Ekkorra már ugyanis a külföldiek tízezrei találtak maguknak otthont az egykori szinmagyar nyelvterületen.

A kiegyezés után (a sokféle néptáj közé) magyar nyelvterületek létrehozásával remélte a magyar kormány az államnyelv újbóli megtanulását. Szintén a kiegyezéssel hozható összefüggésbe Temes megye magyar lakosságának növekedése. Még 1869 után is átlagban 23 százalékkal növekedett a mai Bánát délkeleti részének megművelhető és lakható területe. Felparcellázták, és művelésre alkalmassá tették a delibláti homokpuszta egy részét. A futóhomok megkötése céljából szőlőtelepítésbe kezdett a magyar kormány. Az új szőlőtelepekre tömegesen költöztek át a nincstelen parasztok Dél-Bánát minden helységéből, de még Bácskából is. (Fejértelep 1896)

A XIX. Század utolsó évtizedeiben növekszik Temesvajkóc, Nagyszered, Versecvát (Vatin) lakosainak a száma. Versec és Fehértemplom lakossága 25-28 százalékkal gyarapodott 1869 és 1900 között, részben a magyarság beköltözése által. A filoxeria vesz miatt nem gyarapodott Temeskutas lakosainak száma. Udvarszállásnak a századfordulóra (1900) 11 százalékkal megnőtt a magyar lakossága.

Versec és környéke az újratelepítés után multikulturális környezetté változott. A többségi nemzethez viszonyítva a magyarság számaránya állandó változásban volt. A sematizmusok és hiányos népszámlálási adatok szerint a magyarság lélekszáma 1880 és 1910 között a legmagasabb. A többségi német jellegű a táj Mária Terézia és II. József uralkodása idején nyerte el.

Bánság a Kárpát-medence, de talán a világ legterjedtebb etnikai területe. Élnek itt szerbek, horvátok, bunyevácok, sokácok, magyarok, románok, szlovákok, szlovének, ruszinok, bolgárok, németek és más népek, mind sajátos szint adva a vidéknek. Ez az etnikai sokszínűség a török hódoltság után alakult ki. A sok felől jött, több nyelvet beszélő, különböző szokású és viseletű nép, sajátos, úgymond egyedi arculatúvá tette Dél-Bánátot.

<sup>45</sup> Virág G.: 2002. 42.

<sup>46</sup> Czékus G.: 2002. 46-49.

<sup>47</sup> Kik a pémek? Alig ismert, önálló dialektust beszélő, különös sorsú (német) alcsoport. Népevük a BOHEMIA (Csehország), avagy azon belül a BÖHMERWALD elnevezésből ered, hiszen a Szudéta-vidékről telepedtek át Dél-Bánság hegyvidékére. A mai románia területén Szörényordason és Temesfőn éltek pémek. Szilágyi Aladár: Népek kohója, Krassó-Szörény. In: Erdélyi Riport – Heti hírmagazin. IV. évfolyam 44. sz. 2005. Nagyvárad.

A Versec környéki falualapítások pontos története többnyire ismeretlen. Hozzávetőlegesen következtethetünk a betelepítés évére. A szakirodalom is keveset foglalkozott a kelet-bánáti területek történelmével, betelepülésének kérdésével. A Szegedről történő kirajzásról és a hozzá kapcsolódó, többnyire folklórkutatásokról bőséges irodalom áll rendelkezésünkre. A keleti peremvidék azonban nem került a figyelem középpontjába. A határainkon túli magyarok néprajza c. tanulmánykötet sem tesz említést róluk a Bánság c. fejezetben. Nem így az Al-dunai széke-lyekről és a jugoszláviai Bánság északi és középső részéről.

„A településtörténeti források a 17-20. század között egy észak-dél irányú migrációról tudósítanak. Etnokulturális csoportunk elsődleges (nógrádi-hevesiborsodi) lakossága költözött a csoport másodlagos (jászsági) lakóhelyére, majd rajzolt ki mindkét csoportból még délebbre. A migráló etnikum palóc.”<sup>48</sup> A markolábnak nevezett hiedelem kutatásakor Diószegi Vilmos említést tesz Udvarszállásról.<sup>49</sup>

A sok helyről összeverődött nép, az egymást sokszor nem ismerő telepeseket faluközösséggé kellett szervezni. A mindenkori kormány, a múltban is, a jelenben is jól tudta/tudja, miben rejlik a közösségben élés elemi feltétele, kritériuma. „Az összetartozásnak, a közösségként létezésnek szimbolikus kinyilvánítása miatt is alapvető követelmény volt, hogy a falunak legyen temploma, paplakja, iskolája, helységháza, s legyenek ezekben a közösséget szolgáló, egyszersmind vezető-irányító személyek.”<sup>50</sup> Ez ma is így van. Dél-Bánátban gombamód szaporodnak a hagymakupolás ortodox templomok.

A szerb hatalmi akarát 1918-ban megvalósult. Vajdaságot 1918. november 25-én csatolták el Magyarországtól, és e vidék a történelmi Magyarország más déli területeivel együtt a december elsején kikiáltott Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került. 1920 és 1941 között az új délszláv államhoz csatolt Bácskába és a Bánságba, új nevén a Vajdaságba nagyszámú szláv telepest költöztettek. Új szerb településeket létesítettek, beékelve a magyarlakta falvak közé, ahová a szaloniki önkéntesek családjait telepítették. A királyi Jugoszlávia így kívánta megváltoztatni az etnikai arányokat.<sup>51</sup>

A német lakosság kiűzése után (1945) teljesen megváltozott a multinacionális Vajdaság képe. A két világháborút követően és a legutóbbi Milosevici

(1991-1996) hódítás kudarca után nagyjából egymillió szláv lakos költözött a Vajdaságba. A szerb lakosság számának gyors és aránytalan felszaporodása, és az új „házigazdák” viselkedése átformálta a Bánság (és Vajdaság) arculatát. Egykori európai jellegét elvesztette, lassan elbalkániasodott. A passzív, elmaradott és primitív vidékekről beözönlött lakosságot a haladó gondolkodású, polgári hagyományok szerint élő őslakosság képtelen volt „felszívni”, és a maga mintájára formálni. A korábbi faluközösségekből kiszakadt családok új telephelyükön egységes szellemi műveltséget alakítottak ki, amely most, a harmadik évezred kezdetén az eltűnés (megszűnés) korszakába lépett. Multietnikus jellege lassan k átbillent a mono-etnikus szférába. A magyarok – a betelepítések tükrében, a demográfiai adatok ismeretében és a nagyfokú migráció következtében – másodfokú kisebbséggé degradálódtak ezen a területen. Az államhatalom (Habsburg, jugoszláv, szerb) sohasem felelkezik meg saját nemzetállamiságának kiépítéséről, erősítéséről.

Ahogy a palóc kirajzást is korszakokra lehet felosztani az időpontok ismeretében, egyszer talán elkészül a Versec környéki magyarság kultúrájának korszakonkénti elemzése is: az összeverődés és az önszerveződés, a felemelkedés és az eltűnés szakaszai. Kirajzásuk indokoltságát 150-200 év távlatából felfedni, akár megítélni, forrásanyag hiányában képtelenség. A kutatók is különböző szemszögből vizsgálják a közösségből történő kiszakadást, a szülőföld elhagyását.

„Lehet, hogy a lehetőségek délibábos csábítása, a merész, a bukás kockázatát magában hordozó magabizó vállalkozás is gyakran készített kisebb-nagyobb csoportokat lakóhely-változtatásra.”<sup>52</sup>

„Közismert történeti-szociológiai tény, hogy a telepések általában a társadalom periferiájáról verbuválódnak. Ritkán hagyja el szülőfaluját az, akinek háza, földje, jó megélhetése van. Annál könnyebben elszakadnak a valamilyen okból elégedetlenek, akik anyagi gondokkal küszködnek vagy összeütköztek eredeti közösségükkel.”<sup>53</sup>

A Bánság még sokáig vonzó maradt a szegény emberek számára. A jobb megélhetés reményében az új államalakulat létrejötte után is sokan áttelepültek a Bácskából.

„– Régen a moholi tanyákon cselédeskedtünk- mesélte a hatvanhárom éves Kecskés Imre, a jó beszé-

<sup>48</sup> Balassa I.: 1989. 253.

<sup>49</sup> Diószegi V.: 1968. 244.

<sup>50</sup> Szilágyi M.: 2000. 451.

<sup>51</sup> Beszédes V.: 2000. 147.

<sup>52</sup> Szilágyi M.: 1998. 71.

<sup>53</sup> Kósa L.: 2003. 76.

dű nyugalmazott juhász. – Amikor apám elment a háborúba, hat gyereke volt, én voltam a hatodik. Amikor visszajött, még négy született. Ki arra szolgált, ki amarra, csak vendégségbe jártunk haza. Egy nap a gazdám átadta az apai üzenetet: »Mentek Bánátba.« – mondta. Megijedtem nagyon, mert a bácskai oldalról a Bánátot erdős vadonnak láttam. Ellentmondani persze nem lehetett, amikor megérkeztem, a ház előtt már két megrakott kocsit állt. Pontosan emlékszem a dátumra: 1928. április elseje volt. A tavaszi cselédcseré napja. A komp vitt át bennünket a túlsó partra, egyre az utat figyeltem, mert vissza akartam szökni. Vadont vártam mindenütt, de megnyugtató szépség fogadott a Böge menti szántóföldeken, a kerektői gazdaságban. »Nézd, öcsém, szarvasok« – mutatott egyik kísérőnk a liget felé. Egy egykonyhás cselédház-bankaptunk szobát, apám, mivel gulyásnak állt be mindjárt az istállóba ment átvenni a marhákat. Így jöttünk mi Bánátba.”<sup>54</sup>

### A Kalocsai egyházmegye\*

Vajdaság két történelmi egyházmegyéje közül a Csanádi Egyházmegye az, amely térbelileg szorosan kapcsolódik a kutatási területéhez. De szót kell ejtenünk a Kalocsai Egyházmegyéhez tartozó bácskai területről is.

Szent István király feltehetően 1002-ben, az első püspökségek között szervezte meg a kalocsai egyházmegyét.

Kalocsa-Bácsi Érsekség neve az egyházmegye középkori, két központú működésére utal. A kalocsai érseki székhely jelentette Magyarország második egyházi méltóságát.

A török hódoltság előtt Szerémség is a kalocsai-bácsi érsekséghez tartozott, azon kívül Szeged is.

Bács, a Duna menti és az északnyugat-bácskai részek pasztorációs központja volt. A török hódoltság idején plébániája kiterjedt egészen Jánoshalmáig. A török után ott már sem székesegyház, sem káptalan nem működött.

A török megszállás jelentős törést okozott az Érsekség életében.

A 18. század az újrakezdést jelentette az egyházmegye és az érseki székváros számára.

1748. az esperes kerületek felállításának kezdete. Ekkor az érsekséget két esperesi kerületre: a kalocsaira és a bácsira osztották fel.

Az érsekek egyre több alapítványt hoztak létre, hogy a segítségre szorulókat támogassák.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc alatt az egyházmegye, különösen a déli részek sokat szenvedtek a császári udvar által bujtogatott szerb felkelőktől. Több plébános is a szerb vérengzések áldozata lett, és a lakossággal együtt sokan menekülni voltak kénytelenek.

Kunszt József érsek (1852-1866) sokat áldozott az oktatásügy, a papnevelés fejlesztésére. Kalocsára hívta a jezsuitákat és rájuk bízta a korábban piarista kezelésben lévő gimnáziumot, valamint letelepítette a városban a Miasszonyunkról nevezett Iskolanővéreket, akik kiépülő intézményeikkel nagyot lendítettek a leánynevelés ügyén Kalocsán, és később az egyházmegye számos más településén is. Kunszt érsek intézkedéseivel székhelyét a Délalföld egyik iskolaközpontjává tette.

A 20. században az egyházmegye területe többször is jelentősen módosult. Trianon után a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye elveszítette területének közel háromnegyedét. A plébániák és lelkészségek alig több mint egyharmada maradt Magyarország területén. A határon kívül maradt mintegy száz plébániából a Szentszék 1923. február 10-én, Szabadka központtal megszervezte a Bácsi Apostoli Adminisztratúrát. A bácsi címet az érsekek 1968-ig, az önálló Szabadkai Püspökség megalapításának idejéig viselték.

A köztudatban általában csak Kalocsai Érsekségnek titulálták. 1993-tól az egyházmegyei határok országos módosításának részeként megszületett a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye.

A névváltozások a területi névváltozásokat is magukban foglalják. 1993-tól a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye Péccsel és Szeged-Csanáddal alkot egy érseki tartományt.

### A Csanádi egyházmegye

A vizsgált települések történelmében a Nagybecskereki Egyházmegye alapítását illetően áttekinthető érdemel a Csanádi Püspökség kialakulása.

A Nagybecskereki Püspökség a Csanádi Püspökséghez tartozott. Szent István uralkodása idején jött létre. Szent István király 1030-ban alapította az ősi Csanádváron az egyházmegyét és küldte oda első püspöknek gyermeke, Imre herceg nevelőjét, Szent Gellért püspököt. Az egyházmegye történetét meghatározta földrajzi fekvése.

<sup>54</sup> Kalapis Z.: 2005. 166.

\* Az adatok Harmath Károly OFM tanulmányából és a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár internetes oldaláról származnak. (<http://www.asztrik.hu/archivum/info/historia.htm>)

Arról, hogy a Csanádi Püspökség miképpen alakult és épült ki, Szent Gellért legendája tájékoztat:

*„Ajtony keresztény volt ugyan, de nem római, hanem a bizánci rítust követte, székhelyén görög monostort alapított, és egyébként is „tökéletlen volt a keresztény vallásban, mivel hét feleséget tartott”. Szilaj lovakból hatalmas ménesei voltak, temérdek marhája, emellett sok vitéze is, akiknek erejében bízva szembeszegült Istvánnal, és megvámolta a király sóját, amelyet Erdélyből a Maroson szállítottak le. A király ezért 1030 táján ellenségnek nyilvánította, és Csanád nevű vezérét küldte ellene, aki a legenda szerint még pogányként Ajtonytól pártolt hozzá. Ajtony elesett a csatában, és helyére Csanád került, mint a király és Ajtony házának princeps-e. Marosvárott, amelyet azóta Csanádról neveztek, püspökség létesült, amelynek élére a király a bakonyi erdőségben remeteként élő olasz Gellértet hívta meg. Ajtony tartományból lett a csanádi egyház megyéje.”<sup>55</sup>*

Gellért püspök kinevezésével és egyházszervezésével a nyugati típusú egyházszervezet jelent meg a történelmi Magyarország déli részén. Az egyházszervezést azzal kezdte, hogy fölosztotta az egyházmegye területét 7 főesperességre, s ezek élére a magával hozott papok közül azokat állította, akik tudtak magyarul. Feladatának tartotta az itt élők megkeresztelését. Nevéhez fűződik a Mária kultusz meg-honosítása, illetve a Szent György-tisztelet.<sup>56</sup>

A történelem viharai többször is érintik a Csanádi Püspökséget, oly annyira, hogy a török hódoltság létrejötté egyúttal Csanádnak, mint püspöki székhelynek a megszűnését is jelentette. A rendes egyházi hierarchia teljesen összeomlott. Kalocsán, Csanádon, a Szerémségben nem volt püspök. Igen megcsappant a katolikusok száma is. A székesegyházat mecsetté alakították át. A névleges püspök általában Nagyszombatban tartózkodott. A Csanádi egyházmegyében a török győzelme után a magyarság csak Temesvárott és környékén maradt meg, de oda is hamarosan letelepedtek a raguzai kereskedők. A vidéken jezsuiták (Temesvár) és ferencesek (Karánsebes, Lippa) gondoskodtak a hívek lelki ellátásáról.<sup>57</sup>

1700-ra új helyzet állt elő. 1685-ben Csanád viszszerült a törököktől a keresztények kezére. 1718-ban megindul az a nagyszabású betelepítési akció, amelynek egyetlen lényeges kitétele volt, hogy a 18. század nagyobbik felében semmiféle magyar betelepítést nem engedélyeztek. A sok, nem túl látványos lépés után új lehetőségek nyílnak az egyház előtt. Ezt

elősegítette az is, hogy már a harmadik délvidéki betelepítési hullámmal magyar népesség is jöhetett erre a területre. 1800 és 1828 között több mint száz plébániát hoztak létre. Az elsők között Versecen 1720-ban és Fehértemplomon 1723-ban. (Versec első plébánosa Heiler Anzelm ferences plébános volt, 1720). Ezt követően népiskolákat, valamint egyházi és szociális intézményeket működtetett az egyház.

A püspökök egyházi és világi tevékenységük kifejtése során mindvégig tekintettel voltak a soknemzetiségű, soknyelvű népességre. Ez nem csak azt jelentette, hogy a katolikusok mellett német, szlovák, román, szerb, bolgár falvak voltak, hanem azt is, hogy a katolikusok mellett görögkatolikusok, szerb és román ortodoxok, magyar reformátusok, cseh evangélikusok és zsidók egyaránt benépesítették e területet.<sup>58</sup>

A hatalmas területű, egymillió-kétszáz ezres lélekszámú ősi Csanádi Egyházmegyét a trianoni békeszerződés három részre szakította szét. Ennek értelmében a püspökség nagyobb része Romániához került, a kisebbik része a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz. Egy egészen kis hányada maradt Magyarországra számára. Irányítása 1923-ig Temesvárról történt. Jelenleg négyzetkilométerben és a hívek száma szerinti nagyságrendben a második helyen áll a Nagybecskereki Egyházmegye, és csak a harmadik helyet foglalta el a szegedi rész, amelyből később megalakult a Szeged-csanádi Egyházmegye. A Csanádi Egyházmegye 248 plébániája közül 62 esett a vajdasági Bánátba. A bánáti katolikusok elszakadtak a Csanádi egyházmegyétől, és az újonnan megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz kerültek. Az állam vezetőségének, akár a katolikus egyháznak érdekében állt az egyház helyzetének rendezése. Ezért XI. Pius Pápa 1922. május 24-én Pellegrietti bíborost nevezte ki apostoli nunciussá Belgrádba. Az új nuncius legelső feladatának a **Bánáti Apostoli Kormányzóság** felállítását tartotta. Az államhatalom megszabta, hogy hivatalos nyelvként a szerbhorvát nyelvet kellett elfogadni, ennek megfelelően minden okmányt és bizonylatot szerbhorvát nyelven kényszerültek kiállítani.

A vajdasági bánági egyház életében igazi örömnép 1986. december 16-a, amikor II. János Pál pápa püspökséggé emeli az apostoli kormányzóságot, **„Az Apostoli Szentszék rendelkezése alapján és a Belgrádi Apostoli Nunciatura 215/1986 sz.a. leirat értelmében 1986. december 16-án a Bánáti Apostoli Kormányzóságot Zrenjanini (Nagybecskereki) Püspökséggé emelte és az újonnan szer-**

<sup>55</sup> Vigília 1999/11/ 842.

<sup>56</sup> Bövíz L. 2005. 5.

<sup>57</sup> Harmath K. 2000. 5-13.

<sup>58</sup> Bövíz L. 2005. 14.

vezett (218/1986. sz. a. 1986. XII. 17.) Belgrádi Metropólia keretébe sorolta szuffragáneusként a Szabadkai Egyházmegyével együtt.”<sup>59</sup>

1988. február 14-én a felszentelték a Nagybecskerekai Egyházmegye első megyéspüspökét, msgr. Huzsvár Lászlót.

Az 1930-as években a térségben mintegy kétszáznegyvenezer katolikus élt. Létszámuk a második világháborút követően a németység kényszerű távozásának következtében a felére csökkent. Jelenleg már a Temesvári és a Nagybecskerekai Egyházmegye területéről is hiányoznak az egyházat támogató, öntudatos német hívek. Napjainkban az egyházmegye katolikus lakossága hetvenezres lélekszámú, erős szórványjelleggel. A papság vállalta, hogy tudatosítja a hívekben, hogy a Nagybecskerekai Egyházmegye nem tegnap indult, annak ellenére, hogy a hivatalos bulla 1986-os dátumot visel.

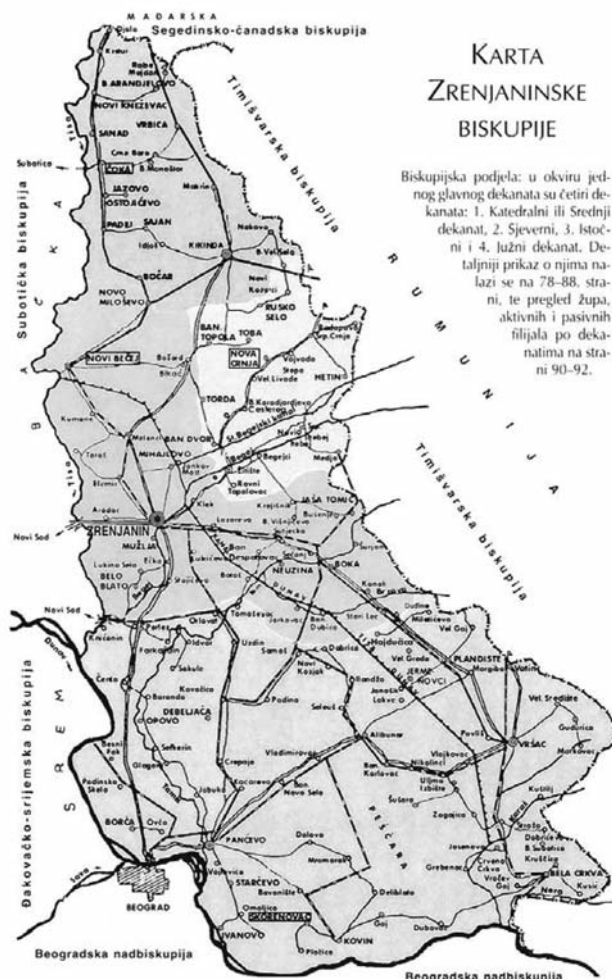
Az egyházmegyében a főpásztorral együtt huszonöt lelképásztor teljesít szolgálatot, átlagban mind-egyikük négy-öt leányegyházat is ellát.<sup>60</sup>

2006. február 15-én msgr. Huzsvár László püspök megalakította a Nagybecskerekai Egyházmegye Sajtóirodáját. A főpásztor fontosnak tartja a folyamatos és minőséges tájékoztatást. A sajtóiroda vezetésével, Bövíz László beodrai és padéi plébánost bízta meg. Az Egyházmegyei Sajtóiroda március 19-én, Szent József ünnepén kezdte működését. Mivel a Nagybecskerekai Egyházmegye többségében szórvány jellegű plébániák közössége, ezért nagyon fontos, hogy ezeket a közösségeket életük folyamatos bemutatásával bekapcsolják abba a híradatba, amely a magyar egyház keretén belül van. Ezáltal nem csak a szélesebb körű tájékoztatást tudja majd megvalósítani az egyház, hanem a szórványközösségek önközményezéseit is ismerteti majd.

Az egyházmegyének 2000 óta van honlapja, melynek rendszergazdája Bövíz atya.

### A Nagybecskerekai egyházmegye esperesi kerületei

**Központi esperesi kerülethez tartozó települések:** Aracs – Törökbecse Begafő – Klek (passzív) Beodra – Novo Milosevo Bóka – Boka Écska – Ecka Elemér – Elemir Ernőháza – Banatski Despotovac (passzív) Erzsébetlak – Belo Blato Istvánföldje – Krajisnik (passzív) Kanak – Konok Káptalanfalva – Busenje Lazarföld – Lazarevo Lukácsfalva – Lukino Selo Melence – Melenci Módos – Jasa Tomic Múzsla – Muzla Nagybecskerek – Zrenjanin Nezsény – Neu-



A Nagybecskerekai Egyházmegye térképe

zinÓléc – Stari Lec Rezsőháza – Rudolfsgnad – Knicanin Surján – Surjan Szentmihály – Mihajlovo Szárca – Sutjeska Törökbecse – Novi Becej Torontál-szécsáni – Secanj Zsigmondfalva – Lukicevo Szécsenfalva – Duzine (passzív)

**Déli esperességhhez tartozó települések:** Alibunár – Alibunar Borcsa – Borcsa Torontálvásárhely – Debeljaca Fábián – Cesko Selo **Fehértemplom** – **Bela Crkva Fejértelep** – **Susara** Beresztóc – Banatski Brestovac (passzív) Gálya – Gaj Glogány – Gloganj Györgyháza – Valika Greda (passzív) Hertelendyfalva – Vojlovica Istvánvölgy – Hajducica Torontálalmás – Jabuka (passzív) Karasjeszenő – Jasenovo Karolyfalva – Banatski Karlovac Körtéd – Krusica Kevevára – Kubin – Kovin **Temeskutas** – **Gudurica** – **Kudricz** Nagymargita – MargitaÚjfalu – Markovicevo **Nagyszerez** – **Veliko Srediste** Omlód – Homolic – Omoljica (passzív) Ópáva – Opovo Pancsevo – Pancevo Perlez Kevepallós – Plocic Sándó-

<sup>59</sup> Erős L. 1993. 176.

<sup>60</sup> Hírvivő, 2005. 177.sz. 1.

rehyháza – Ivanovo Székelykeve – Skorenovac Tárcsó – Starcevo **Udvarszállás** – **Dobricevo** Ürményháza – Jermenovci **Temesvajkóc** – **Vlajkovac Versecvát** – **Vatin Versec** – **Vrsac** Zichyfalva – Plandiste

**Keleti esperességhez tartozó települések:** Begaszentgyörgy – Zitiste Bikács – Bikac Csősztelek – Cestereg Tamásfalva – Hetin Katalinfalva – Ravni Toplovac Kisorosz – Rusko Selo Klári – Radojevo Magyarcsernye – Nova Crnja Mollyfalva – Molin Szerbcsernye – Németscsernye – Srpska Crnja Párdány – Medja Törzsudvarnok – Banatski Dvor – Rogendorf Szenthubert – Banatsko Veliko Selo (Passzív) Szerbittabé – Srpski Itabej Tóba – Toba (esperesi kerület székhelye) Torda- Torda Basahíd – Basaid (passzív) Tótszeg – Novi Kozarci (passzív) Töröktopolya – Banatska Topola

**Északi esperesi kerülethez tartozó települések:** Bocsár – Bocar Csóka – Coka Egyházaskér – Vrbi-ca Feketető – Crna Bara Dyála – Djala Hódegyháza – Jazovo Kanizsamonostor – Banatski Monostor Kikinda – Kikinda Majdány – Majdan Homokrév – Mokrin Nákófalva – Nakovo Oroszlámos – Banatsko Arandjelovo Padé – Padej Rábé – Rabe Szaján – Sajan Szanád – Sanad Tizsaszentmiklós – Ostojicevo Törökkanizsa – Novi Knezevac

**Megjegyzés: a kiemelt (sötétebb betűk) települések a kutatás tárgyát képezik.**

## A Bánáti református egyházmegye gyülekezetei

II. József trónra lépésével gyökeres változás következik a vallásügy kezelésében. Az 1781. októberében kiadott türelmi vagy türelmességi rendelet nagy könnyítésekkel jelentett a protestánsoknak. Nem csak az articuláris helyeken építhettek szabadon templomot, iskolát, paplakot, hanem mindenütt, ahol legalább száz család élt együtt, s az egyházi élet gyakorlása elegendő anyagi erővel rendelkezett.<sup>61</sup>

A protestánsok nagy örömmel fogadták II. József rendeletét, bár az egyes gyülekezetek kérvényeinek elbírálása, azok lefolytatása lassan haladt. Szabad költözködési jogukkal élve, az első, Bácskába letelepedni szándékozó protestáns telepések 1785-ben keltek útra.<sup>62</sup> Karcagot 700 fő hagyta el, s indultak Bácskába a jobb élet reményében.<sup>63</sup>

Az újonnan beköltözőkre jellemző volt az erős jászkun tudat, amely magába olvasztotta a történelmi, etnikai és privilegális tudatot. E tudattartalmak ritkán öl-

töttek dokumentálható megnyilvánulási formát, azonban megmaradásukat csakis az erős identitástudatnak köszönhetik. Kultúrájukban és vallásukban sok népi elemet őriztek meg.<sup>64</sup>

**A Bánáti Református Egyházmegye gyülekezetei<sup>65</sup>:** Torontálvásárhely (26214 Debeljaca, Tito marsall tér 3.): Lelkipásztor: Móriczné Bátki Anna lelkész és Móricz Attila lelkész. Munkanapi istentisztelet minden reggel 7,30-tól és vasárnap fél 10 órakor. Szórványai: 11000. Belgrád, ul. Dobracina 33. Istentisztelet minden hó második vasárnapján délután 5 órakor. Lelkipásztor Móricz Attila.

Magyarittabé (23236 Novi Itabej ul. M. Tita 57.) Lelkipásztor Marton Károly. Szórványai: Nagykikinda (23300 Kikinda, Dositeljeva 40.): Lelkipásztor Marton Károly és Ilona. Istentisztelet minden hónap első vasárnapján délután 3 órakor. Egyházaskér (Verbica): Évente 4-5 alkalommal. Törökbecse (Novi Beccej): Évente 5-6 alkalommal. Begaszentgyörgy (Zitiste): Családlátogatás minden évben egyszer. Bóka: Megbeszélés szerint családlátogatás. Szaján: Megbeszélés szerint családoknál házi istentisztelet.

Nagybecskerek (23000 Zrenjanin ul. Narodne omladine 2): Istentisztelet minden vasár-és ünnepnap délelőtt 10 óra. Lelkipásztor: Marton Ilona.

Pancsova (26000 Pancevo), ul. 6. Oktobra br. 1.) Istentiszteletek ideje vasárnap és ünnepek első napján. Beszolgáló lelkipásztor ifj. Halász Béla.

Székelykeve, Kovin, Gaj: Szórványgyülekezetek 4-2-1 szolgálattal. Hertelendyfalva (26000 Pančevo-Vojlovica, trg Vojvodjanske brigade 2.): Istentisztelet vasár-és ünnepnapokon. Lelkipásztor: ifj. Halász Béla.

Versec (26300 Vrsac, ul. Gavrilica Principa 25.): Istentisztelet évente nyolc alkalommal az evangélikus templomban. Lelkipásztor ifj. Halász Béla.

Fehértemplom (26340 Bela Crkva): évente 6-7 alkalommal van istentisztelet. Gondozó lelkipásztor ifj. Halász Béla.

Nagyszered (26380 Veliko Srediste): Olvasott istentisztelet minden vasárnap délelőtt. Gondnok: Hájek Frantisek, felolvasók: Jozefa Klepácková és Béta Hájková. Lelkipásztor: ifj. Halász Béla.

Fejértelep (Susara, 26330 Uljma): Istentisztelet minden második vasárnap délután. Gondozó lelkipásztor: ifj. Halász Béla, gondnok: ifj. Alföldi Sándor.

<sup>61</sup> A Magyar Református Egyház története. 1995. 199.

<sup>62</sup> Erről bővebben a Bánság betelepítésének története fejezetben szóltam.

<sup>63</sup> Őrsi J. 1990. VII. 355.

<sup>64</sup> Részletesen Bánkiné Molnár E. 1995. 83-84.

<sup>65</sup> Az adatok a Református Évkönyv 2005 kiadványból származnak.

### A szórványosodás és a szórvánnyá válás vitathatatlan tényezői

|                 | Magyarok    | Más nemzet.  | A magyarok százalékár. |
|-----------------|-------------|--------------|------------------------|
| Versec          | 1800        | 34823        | 4,91%                  |
| Temesvajkóc     | 182         | 996          | 15,45%                 |
| Vatin           | 67          | 183          | 26,80%                 |
| Nagyszered      | 99          | 1241         | 7,39%                  |
| Temesutas       | 44          | 1223         | 3,47%                  |
| Fejértelep      | 241         | 135          | 64,10%                 |
| Udvarszállás    | 200         | 26           | 88,50%                 |
| <b>Összesen</b> | <b>2633</b> | <b>38627</b> | <b>0,68 %</b>          |

### A Versec környéki magyarság számaránya a többségi nemzethez viszonyítva 2002-ben

Versec és környéke Európa jelenlegi régiós felosztásában Közép-Európához tartozik.<sup>66</sup> Társadalmi és kulturális kapcsolatai alapján azonban egy megfoghatatlan, sztereotípiákkal teletűzdelt földrajzi terület, mely szellemiségében inkább hordoz kelet-balkáni elemeket, a tárgyi kultúra külső megnyilvánulásaiban pedig az Osztrák-Magyar Monarchia jegyeit viseli magán.

Amikor Versec központjában, a Sava Kovacevic téren sétálunk, emberek százait látjuk napsütéses időben a vendéglők szabadterei teraszain társalogni. Az odalátogató turista némi várakozás után jut csak ülőhelyhez, hogy elfogyassza török kávéját.

– Itt az emberek mikor dolgoznak? – teszi fel a kérdést az idegen. A falvakban más a helyzet. Román, szerb, macedón, magyar vagy bosnyák, mind-mind szorgalmas mezőgazdasági munkás.

Így képez Versec és környéke funkcionálisan és strukturálisan is térbeli egységet. Tucatnyi népcsoportjaival egy történelmileg kialakult heterogén etnikai „szerkezet”, sajátos kulturális régió sajátos regionális identitástudattal Közép-Kelet-Európában vagy Kelet-Közép-Európában.<sup>67</sup> A térség olyan, mint a nagy szerb nacionalisták által előidézett (1991-1995) etnikai belháború előtt létező Jugoszlávia volt. Az államalkotó szerb nép mellett élnek itt horvátok, magyarok, románok, szlovének, macedónok, albánok (siptárok), szlovákok.

A vesztes világháború után, a németek és a magyarok nélkül az 1918. november 5-ei újvidéki nemzetgyűlésen a szerbek kimondták a mai Vajdaság területének elszakadását Magyarországtól és Szerbi-

ához való csatlakozását. Az elszakadási folyamat 1920. június 4-én Trianonban fejeződött be.<sup>68</sup>

A trianoni békekonferencián a kisebbségi jogok két nagy területét körvonalazták: a) az általános szabadságjogokat (nyelvi, vallási szabadság); b) azokat a speciális jogokat, amelyek a kisebbségeket, mint állampolgárokat illették meg. Lényegében mindkettő a szabad nyelvhasználatot, a nemzeti jellegű kulturális tevékenység lehetőségét és az anyanyelvi oktatást biztosította. Ennek ellenére az első világháború előtti 645 magyar nyelven oktató iskolából 1934-ben már csak 132 működött.<sup>69</sup> A szórvánnyá válás folyamata a magyar etnikum számára ekkor kezdődött. Az új államhatárok megvonásával a leszakított területeken élő magyar lakosság, így a vajdasági is, a kisebbségi létben találta magát. Az új helyzet elsőként a nyelvterület peremvidékén élő magyarokat érintette, azokat, akik a kisebbségi etnikai tömbtől elszakadva és elszigetelve éltek.

Az új államalakulat, az SZHSZ Királyság Európa elszegényedett államai közé tartozott. Ez a kultúrára is érvényes volt. A 150 éves török megszállás miatt kulturális hagyományokban és magyar nemzetiségű értelmiségiekben a Délvidék szegényebb volt a Felvidéknél és Erdélynél is, 1918 után pedig teljesen elveszítette középosztályát. Részben az impériumváltozás után önként, részben kiutasító végzés alapján az értelmiség elhagyni kényszerült szülőföldjét. A magyar és a német etnikum, amely európai gondolkodással bírt, egy teljesen más mentalitású etnikum alárendeltjévé vált.

Az új országhatár megvonásának következtében a földbirtokosok és a földművesek vagyonának egy része az országhatár másik oldalán rekedt. Ez a tény létrehozta az ún. kettősbirtokosságot.<sup>70</sup> Ezek a földtulajdonosok kezdettől fogva akadályoztatva voltak mezőgazdasági munkálataik végzésében. 1934-ben, a királygyilkosság után (1934. október 9.) helyzetük válságosra fordult, s októbertől decemberig 2700 személyt üztek el a hatóságok Vajdaságból Magyarországra.

### Az oktatás szerepe a teljes szórvánnyá válás folyamatában

A központosított hatalom minden intézkedése a délvidéki területek elszlávosítására irányult. Az 1929. évi elemi iskolai törvény leszögezi, hogy a tanítás nyelve az államnyelv. A tiszta kisebbségi településeken

<sup>66</sup> Gereben F.: 2003. 3.

<sup>67</sup> Romsics I.: 1998. 01. A címdal

<sup>68</sup> Hegedűs A.: 2000. 18.

<sup>69</sup> Romsics I.: 1998. 213. Az adatok a volt Jugoszlávia egész területére vonatkoznak. Magában foglalja Baranya, Szlavónia és a Muravidék iskoláit is.

is megnyitották a szerb nyelvű osztályokat. Ilyen volt Udvarszállás és Fejértelep. A törvény előíranyozta a nyolcosztályos elemi képzést, de ezt a rendelkezést a második világháború végéig nem hajtották végre. A tanulók többsége csak az alsó tagozat négy osztályát végezte el. A Versec környéki uradalmi cselédek gyermekei még ezt sem. Ebben az időben hihetetlenül magas volt az analfabétizmus a cselédség sorában.

A megszorítások közé tartozott az is, hogy a kisebbségek nyelvén csak akkor lehetett osztályt nyitni, ha legalább 30 tanuló jelentkezett. Ekkor szűnt meg Vatinban a magyar tannyelvű oktatás osztatlan tagozata, de a környék tanyavilágában működő tanyasi iskolák osztatlan magyar csoportjai is végleg eltűntek Zichyfalváról, Györgyházáról és Kanakról. Így a saját államukban a szellemi marginalizálódás útjára kényszerültek. A vizsgált területen Versec kivételével, ott nyolcosztályos iskola működött, a többi településen osztatlan osztályok voltak 1-4-ig.

A kisebbségi pedagógusokat tanfolyamokon képezték át, hogy a „rendszer szellemében” tanítsanak. *„Ha a településen több épületben folyik a tanítás, a szerb tagozatok közé magyar, a magyar tagozatok közé szerb tagozatokat kell beosztani a szerb nyelv tanulása végett.”*<sup>71</sup> – szól az utasítás. A felettes hatóság a magyar könyvek egy részét megsemmisítette. Az óvodákban csak szerb nemzetiségűek taníthattak, akik beszélték az illető kisebbség nyelvét, azaz a nem titkolt céllal, hogy a gyermekek az iskolában iratkozás előtt megismerjék a szerb nyelvet.

A közoktatásban is komoly változások történtek. Függetlenül a békeszerződésben foglaltaktól a középfokú kisebbségi oktatás minden formáját visszatartotta, lényegében megszüntette az állam. 1931. december 5-én megjelent az új polgári iskolai törvény. Ez előíranyozta az összes magánpolgári iskola megszüntetését. A nem államnyelven működő polgárik azonnal megszűntek.<sup>72</sup> A rendelkezést a törvényhozó így indokolta: ezek az iskolák az állam fejlettebb részein működnek, felkészültebbek az állami iskoláknál, és kiszorítják növendékeikkel a gazdaság minden területéről az államalkotó elemet.

A külföldi egyetemi tanulmányok elől is elzárták a kisebbségi fiataliságot. 1926-ban a kormány megtiltotta,

hogy a kisebbségek, különösen a magyarok magyarországi egyetemeken tanuljanak.<sup>73</sup> A törvény meghozatala azonnal éreztette hatását.

Mintegy 35 000 értelmiségi távozott az új határok megvonása után a Délvidékről.

A durva intézkedések mindenhol éreztették hatásukat, hiszen tanító, postás, jegyző, vasutas és más magyar értelmiségi távozott a falvakból, városokból. A délvidéki magyarság élete megtorpant, attól függetlenül, hogy a németekkel együtt vajdaság 58%-át jelentették. A szerbek és a bunyevácok ekkor még kisebbségben voltak. Az erőszakos demográfiai kép megváltoztatásának legradikálisabb története, hogy az I. világháborút követően új szerb településeket létesítettek, ahová szaloniki önkéntesek családjaikat telepítették.

A királyi Jugoszlávia<sup>74</sup> így kívánta megváltoztatni az etnikai arányokat.<sup>75</sup> A második évtized végére az intézkedések következményei már vészes jelenséget idéztek elő.

A jobbágyfelszabadítás után a főúri birtokok Dél-Bánátban is megmaradtak, esetleg gazdát cseréltek. A birtokosok önálló uradalommal rendelkeztek. Gróf Bissingen Nippenburg Ernő (ösnnemes württembergi család sarja), gróf Gyürky László és Frisch Gyula (nagybirtokos) nemesek nevei még sokáig élni fog a Versec környéki magyarság tudatában. Birtokaikat a cselédek és a falusi agrárproletárok<sup>76</sup> százai művelték. A majorságok ezen a területen sem ismeretlenek. A majorok közössége a falvaktól elkülönülő, jellegzetes társadalmi rétegződést alakított ki. A nagygyá duzzadt majorokban a cselédgyerekek oktatására egy tanító, négyosztályos iskolát emeltek. Ezek voltak a későbbi tanyasi iskolák elődjai, s ezek nagytöbbségét a kormány megszüntette, illetve államnyelvűvé változtatta. Az uradalmi cselédek a komenciós lakásokból álló házakban sanyarú körülmények között tengették életüket. Gazdáik az év legnagyobb részét, de a teleket kötelezően külföldi városokban töltötték. Bérként különböző juttatásokban részesültek.

Az útviszonyok és az uradalmakhoz való kötöttség nem tette lehetővé a településközi kommunikációs lehetőségek új hálózatának kialakítását.<sup>77</sup> Közösségi életet csak a birtokokon és a hozzájuk közel esőtelepülésen éltek. Összefüggő tömböt nem képeztek.

<sup>70</sup> Horváth M.: 1994. 60.

<sup>71</sup> Horváth M.: 1994. 57.

<sup>72</sup> Horváth M.: 1994. 59.

<sup>73</sup> U.o.

<sup>74</sup> Sándor király 1929. január 6-án kiáltványt bocsátott ki, amelyben bejelentette, hogy felfüggeszti az 1921-ben hozott alkotmányt. 1929. októbertől a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság nevét Jugoszláv Királyságra változtatták.

<sup>75</sup> Beszédes Valéria.: 2000. 147.

<sup>76</sup> Balassa-Ortutay: 1980. 65.

<sup>77</sup> Mimics K.: 1991. 247.

Úthálózat nélkül tájékozódási lehetőség nélkül maradtak. Oktatási és művelődési létesítmény hiányában kiszorultak a társadalmi élet peremvidékére. Hátrányos helyzetüket növelte szakképzetlenségük. Az oktatási objektumok felszámolása illetve szerb tannyelvűvé történő átalakítása képtelenné tette őket az önszerveződésre. A királyi Jugoszláviában az egész oktatást a nagyszerb eszmék, a nemzeti kizárólagosság, a nemzeti kisebbségek iránti türelmetlenség és az elnyomó politika jellemezte. A magyar iskolahálózatnak, mint nemzeti intézményük alappilléreinek megcsorbítása katasztrofális csapást mért a szétszórt kistelepülések magyarjaira.

A Délvidéknek (Bánát kivételével) az anyaországhoz történt visszacsatolása csak röpke történelmi pillanat volt, amit aztán 1944 őszétől egy olyan, néhány hónapig tartó vészes időszak követett, amely a kitelepítés és részleges kiirtás veszélyét zúdította a vajdasági magyarságra.

Az 1946. január 31-én elfogadott szövetségi alkotmány szavatolta Jugoszlávia népeinek egyenjogúságát, továbbá a nemzeti kisebbségek a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban kulturális fejlődésük és szabad nyelvhasználatuk jogát és védelmét élvezik. 1960-ban hoztak első ízben törvényt az olyan iskolák alapításáról és szervezeti felépítéséről, amelyekben a tanítást a nemzetiségek nyelvén is megszervezhették. Az 1969. alkotmányfüggelék részletezi az alkotmánytörvényt: „Az iskoláskor előtti és az általános oktatást és nevelést a népek és nemzetiségek nyelvén kell biztosítani. A középiskolai, főiskolai és egyetemi oktatást és nevelést a törvénnyel összhangban, a népek és nemzetiségek nyelvén biztosítják.” Ez a rendelkezés nyitott utat egyes vajdasági felsőoktatási intézményekben a magyar nyelvű oktatás részleges megszervezésére.<sup>78</sup> Ekkor már a kisebbség helyett mindenütt a nemzet és nemzetiség-terminust használták hivatalosan.

Új mozzanatnak számított, hogy a törvény a vegyes összetételű lakosú helységeken lehetővé tette az ún. kétnyelvű oktatás bevezetését, ami a későbbiekben alkalmat nyújtott bizonyos manipulációra, az anyanyelvű oktatás háttérbe szorítására, sőt kijátszására. A törvénnyel párhuzamosan a megvalósításban jelen voltak a kisebbségi jogok szűkítésére irányuló halványabb és rejtettebb törekvések. A jogcsorbítási próbálkozás egyik esete a területi iskolák megszervezése. Ezt megelőzően már egy hasonló hullám végigsöpört a kisebbségi művelődési intézményeken. A megokolás lényege: mivel az életben, a mindennapi gyakorlatban a különböző nemzetiségek együtt élnek, helytelen és

természetellenes a művelődésben és az oktatásban különválasztani őket. Tehát szükség van a különböző tanítási nyelvű iskolák „odacsatolására”, integrálására. Ez a törekvés mindenekelőtt a kisebbségi iskolák egyesítésére vonatkozott. Őket akarták megmenteni az elszigetelődéstől.

A két és több (ritkább esetben három) tanítási nyelvű iskolák kialakításának pedagógiai megokoltságát a következő érvekkel támasztották alá:

A nemzetiségi és a szerbhórvát ajkú tanulók együttes, közös iskolában folyó nevelése nagyobb lehetőséget nyújt a másik nyelv elsajátítására (a magyar nemzetiségű tanulók ez által könnyebben sajátítják el a szerbhórvát nyelvet):

- hatékonyabban elősegítheti egymás kulturális örökségének és nemzeti értékeinek jobb megismerését, a testvériség-egység, a teljes értelemben vett és konkrét körülmények között megvalósuló nemzetköziség fejlesztését

- a különböző nemzetiségű tanulókat bevezeti az együttélés szabályaiba, szokásrendjébe stb.

Volt ebben az egészben valami elfogadható is, de a frázisszerűen ható szép szavak, nemes törekvések mögött egészen más, többek között asszimilációs elgondolások, törekvések (is) meghúzódtak. Egyes vezetők és befolyásos személyek feltehetően így tudták csak elképzelni az együttélést, illetve a kisebbségek „kézbentartását”.<sup>79</sup> A megvalósítás kezdetben csak településeken belül történt: Nagyszereden, Temesvajkócon, Versecen egy épületbe került minden nemzetiség tanulója. Szélesebb körben ez az intézkedés egész Bánát iskolahálózatára kihatott. Később a települések iskoláit is központi irányítás alá vonták: Fejértelepet Uljmához (Homokszil) csatolták, Udvarszállást Jasenovohoz (Karaszjeszenő). Vatinban az elemi iskola alsó tagozatai összevont szerb osztályba járnak és Versecen folytathatják a felső négy osztályt.

### Művelődési és kulturális tevékenységek lehetőségei 1920-tól

Kötődéseik, kapcsolataik a társadalmi közösségek felső szintjeivel nem alakulhatott ki. Az uradalmi rendszerben azért nem, mert vagyontalanok voltak, a szocialista-kommunista rendszerben pedig azért nem, mert magyarok. Ezen a vidéken vezető beosztásba magyar nemzetiségű személy nem juthatott. Részben ezzel magyarázható az 1990. után megjelenő vajdasági magyar pártok lelkes fogadtatása ezen a vidéken és a pártvezetői tisztségek fölnagyítása, túlhangsúlyozása.

<sup>78</sup> Tóth Lajos: 1994. 16-17.

<sup>79</sup> Tóth L.: 1994. 31.

Az új állam első 23 évében a helyi jellegű, nemzeti színezetű művelődési egyesületek nem kaptak működési engedélyt. A feltételezhető szellemi/alkotói önszerveződés betöltése hozzá tartozott a régi jugoszláv kormány elnyomatási programjához. A második világháború utáni évek némi változást hoztak a kisebbségek művelődési életébe. 1945 után sokasodni kezdtek a művelődési egyesületek (minden nemzetiségre vonatkozik), így az önálló magyar kultúregyesületek is. Udvarszállás, Fejértelep, Temesvajakóc és természetesen Versec az amatőrizmus intézményét keltette életre. Nagyszered és Vatin ekkor erre már nem volt képes.<sup>80</sup> Udvarszálláson még ma is használható állapotban van a színházterem, későbbi nevén művelődési otthon. Fejértelepen az amatőr színjátszó mozgalom az 1990-es években szűnt meg.

Ez a mindenképpen pozitívnak minősíthető folyamat az ötvenes évek közepén megtörik<sup>81</sup>, s bár az eldugott kis verseci településekre azonnal nem hat a testvériség-egység eszméje, 1960-ban már nekik is alkalmazkodni kell a felülről jövő utasításokhoz. A regionális szervezeti együttműködés kötelező volt. Ez azt jelentette, hogy a szintizta magyar településeknek a társadalmi események megünneplését együtt kellett megszervezni az államalkotó nemzettel: Udvarszállásnak Karasjeszenővel (Jasenovo) és Temesőrrel (Straza). Egyik településnek sem volt magyar lakosa. Ez az erőltetett együvé tartozás a két világháború között a magyarság elszigetelődéséhez vezetett. Vertikális szerveződési kultúrpolitika érvényesült a nyelvi összetartozástudat szétverésekor.

Az iskola, mint az anyanyelv és a nemzeti identitás hordozója a művelődési intézmények megszüntetésével együtt az identitás megőrzésében elvesztette érték-hordozó tartalmát. A nyelvre épülő kulturális közösség a jugoszlávság eszméje alatt tovább szűkült, s lassan a hétköznapi érintkezés eszközévé vált.<sup>82</sup> Ebben a hétköznapi nyelvhasználatban egyetlen kohéziós erő működött: a HAGYOMÁNY, egészen 1990-ig, a rendszerváltásig.

A két világháború között a délvidéki magyarság minden társadalmi rétege egy állandó bizonytalanságban élt. Titkon a visszarendezés politikai megoldásában reménykedtek.

## A jugoszláv nemzet, egykézés, demográfiai adatok

A nemzeti identitásvesztés a népszámlálások alkalmával a statisztikai adatokban is megjelent. Az 1961 és 1991 között a jugoszláv nemzetiségűnek vallottak száma az ötszörösére nőtt a Vajdaságban.

1961-ben 3 174 fő, 1991-ben 174 295 főre gyarapodott. A jugoszláv nemzet, mint etnikum, az 1948-as népszámláláskor nem is szerepelt a kérdőívben.

Nagyságrendben a harmadik legnagyobb etnikumot a magukat jugoszlávoknak vallók képezték. A lakosság 8,65%-a.<sup>83</sup>

A többnemzetiségű Észak-Bánát nyolc településének népességfogyása az 1981. és az 1991. évi népszámlálások összevetésekor 16,25 százalékkal csökkent.<sup>19</sup> Nagybecskerekén a magyarság csökkenése 15,6%, Nagyikindán 15,8%, Magyarcsernyén 20,6%, Begaszentgyörgy 22,3%, Törökbecse 15,2%, Törökkanizsa 16,3%, Torontálszécsány 11,6%, Csóka 11,7%.

A nemzetiségi hovatartozás szempontjából a magyarok esetében a legnagyobb a lélekszámcsökkenés. Az új államban a természetes népszaporulat szembeötlően megtört.

A Bánságban, ahol az egykézés csak az uraságnál volt divatban a második világháború után, vagyis az „igazi felszabaduláskor” ahogyan errefelé 1945-öt nevezik, a cselédeknél is elkezdődött. A népszámlálási adatok némi csökkenést mutatnak a születési számokat illetően a szerb nemzetnél is ebben az időszakban, de ők a betelepítésekkel (kolonizációval) egyensúlyban tartották a népességi mutatót. Gubás Jenő szociográfiai munkájában<sup>84</sup> Szabó György 1939-ben megjelent tanulmányára hivatkozva, arról számol be, hogy az egykézés nem a zsellérséget és a szegényebb sorsúakat fertőzte meg, hanem a gazdaságilag erős és a viszonylagos jólétben élő réteget, a 10-20 holdas birtokosokat. Az egykézés szindrómája gyorsan terjedt a háború után. A felemelkedés utáni vágy mindennél erősebbnek bizonyult. *„Mi hatan vótunk testvérek, mai szemmel nézve embertelen körülmények között nevelkedtünk. Mára má nem is lehetne úgy élni. Nem kívánom, hogy mégeccé visszagyűjjön az a világ”* – nyilatkozta az egyik adatközlő.<sup>85</sup>

Az elcsatolás következtében Vajdaság magyar népessége lecsökkent, különösen a peremvidékeken volt szembetűnő a magyar demográfiai mutatók vissza-

<sup>80</sup> 1952-ben Temesvajakócon Szkokin Erzsébet tanítónő tanította be és rendezte a Biri c. színdarabot. Az előadással tájoltak a környék településeire: Versecre, Károlyfalvára, Réthelyre (Ritisevo) és a tanyavilágba. Az előadásokat télen tanulták, amikor a mezei munkák szüneteltek és Vízkereszt után lovas kocsival indultak bemutatni.

<sup>81</sup> Bosnyák I.: 2000. 283. <sup>17</sup> Gereben F. 1998. 110.

<sup>82</sup> Biacsi A.: 1994. 17.

<sup>83</sup> U.o. 109.

<sup>84</sup> Gubás J.: 1997. 72-73.

<sup>85</sup> Horváth Katalin, szül. 1936. Adatközlés éve: 2003.

esése. A kisebbségek számára fokozatosan elapadtak azok az összekötő hajszaalerek, melyek az európai modernizációs folyamatokat továbbították volna. Az egzisztenciálisan megoldatlan helyzetük meghiúsította európai emancipációjukat.<sup>86</sup> Az 1981-1991 közötti időszakban a magyar abszolút vagy relatív többségű települések 85,7 százalékában a népesség már képtelen volt a reprodukcióra és itt beállt a depopuláció gyorsuló üteme.<sup>87</sup>

### Közlekedés, útviszonyok

A falvak izoláltsága kb. 1970-ig datálható. A távolsági járatok – autóbusz és vonat – ekkor már rendszeresen közlekedtek napjában többször is Versec környékén. A városba vezető járatok pedig rendszerek voltak. Versec érintésével, esetleg egy átszállással elérhetővé vált minden település. Izoláltak csak a tömbben élő magyarságtól voltak: Szabadkától, Zentától, Magyarkanizsától, egyszóval a bácskai résztől. A települések magyar lakosai egymás között tarthatták volna a kapcsolatot, de erre képtelenek voltak. Egyszerűen elszoktak a magyar-magyar kapcsolattartástól. Önszerveződés és információ hiányában, a kilométerekben mért távolság Bácskától vagy az anyaországtól megtízszereződött.<sup>88</sup> Mind gyakrabban fordult elő, hogy hosszú hetekig, hónapokig sem kaptak információt távolabbi nemzettársaikról. Lassan a befogadó többségi társadalom (Szerbia) kulturális-civilizációs szintje nagyobb vonzerőt gyakorolt rájuk, mint az anyaország. Az „ők” és a „mi” elkülönülésének tudata már nem az államalkotó nemzetre vonatkozott, hanem akika határ másik oldalán éltek. Az országhatárokkal szemben bizonyos ambivalencia volt tapasztalható. Életkörülményeik javulása, a megváltozott értékrendszer csak erősítette provincializmusukat.

### Az anyanyelv és az államnyelv viszonya

A hatvanas években a magyar nyelv miatt mind gyakrabban kerültek hátrányos helyzetbe. Nagyobb megrázkódtatás akkor érte az embereket, amikor kimozdultak a faluból, és azt tapasztalták, hogy nyelvükkel nem sokra mennek. Az információk szerb nyelven jutottak el hozzájuk, a falvakba a Magyar Szó napilap el sem jutott, a Magyar Televízió adásait pedig nem tudták fogni. A nemzettudat mind szegényebb lett,

kezdt elapadni. A magyar nyelv kommunikációs eszközzé vált csak a családon belül és falubeli nemzet-társaikkal való találkozáskor. Vegyes nyelvterületen a nyilvános magyar beszédet is mellőzték, nehogy valaki félremagyarázza. A közéletben (munkahely) és a közigazgatás sférájában értelmét veszítette a magyar nyelv. Gyermekeiket önként, vagy más választás híján a jobb érvényesülés reményében szerb nyelvű iskolákba írták. (A bentlakásos lehetőséget nem vállalták a szülők.) Hitték, hogy kisebbségük, másodrangúságuk ezzel megszűnik. Azok az érvelések, amelyek az anyanyelv szépségét, gazdagságát bizonygatták, valamint azt, hogy a maradandó tudás alapja az anyanyelven történő tanulás, és hogy csak az a tudás a tökéletes, amelyet anyanyelvén sajátít el az ember, üres frázisoknak bizonyultak. Az iskolázatlanabbak számára, de még a műveltebbeknél is teljes mértékben hatástalanok maradtak. A magyar nyelv és irodalom szépsége a falu lakosságát nem hatotta meg, hisz képzettségének a hiányosságai miatt ennek értékelésére képtelenek voltak.<sup>89</sup>

A szerb nyelvet érdemein felül magasztaló iskolapolitika és a környezet kulturális igénytelensége miatt a lakosságban nem alakulhatott ki igény a magyar kultúra és műveltség értékei, valamint az anyaország földrajzi szépsége iránt. Az 1960 után felnövekvő nemzedék már csak Magyarország fővárosát tudta megnevezni Vatinban és Nagyszereden.

### Megszínesedik a liturgia nyelve

A vallásszabadságot az alkotmánytörvény folyamatosan biztosította 1918-tól. Jogi státusának elismerése azonban nem jelentett többet, mint a kisebbségnek a hazai jogrendszeren belül történő elismerését. Korábban az etnikai hovatartozás velejárója volt, hogy mindenki gyakorolja vallását abban az egyházban, amelyhez hite szerint tartozott. Ezzel elmenttben az oktatási programok, az oktatási tantervek ateista eszméken alapultak. A kommunista párt tagjai (hivatalosan a JKP tagjai) számára tiltva volt a vallásgyakorlás nyilvános formája. S mivel a felkelkedés reményében a magyar kisebbség tömegesen jelentkezett felvételre, lassan apadni kezdett a szentmisék látogatottsága.

1990-ben, a JKP szétesése után a felszabadultság-érzet gyorsan átfutott a szórvány minden nemzetén. A szerbek is „mozgolódnak kezdtek”, kissé lassabban,

<sup>86</sup> Végel L.: 1990. 646.

<sup>87</sup> Mimics K.: 2000. 38.

<sup>88</sup> A két világháború közti periódusra jellemző migrációhoz nem fűződött kulturális vonatkozású esemény, így önszerveződést sem kívánt meg tőlük.

<sup>89</sup> Gubás J.: 1997. 64-65.

mint a magyarok és a románok. Az asszimilálódott és kevésbé asszimilálódott magyar népesség gyakorolni kezdte szülei vallását. Vallásgyakorlásuk azóta fel erősödött, de vallás és nemzeti identitástudat településenként változó.

A Katolikus Egyházak mindegyike két nyelven szól a híveihez. Versecen a magyar és a szerb nyelv mellett németül is felolvassák az evangéliumot.

Udvarszállás: Vallási és nemzeti identitásuk összefonódott. A magyar közösség mindegyike gyakorolja katolikus hitét. A településen domináns szerep jut a vallásnak. Megerősödött az egyháznak a művelődési tevékenysége, a társadalmi funkciója. Különböző programokat szervez a plébános részükre. Nemzeti ünnepeiket szentmisék alkalmával a plébános tudatosítja híveiben. Múltjuk és jelenük, egyház és nemzeti identitás kontextust képeznek.

Nagyszered: A lényegesnek ítélt identitásjegyek közül vallásuk az, amely múltbéli gyökereikkel azonos. Manapság is, a csoporthoz való tartozást bármely katolikus vallású nemzet képezheti. A csoporthoz (összetartozás) való tartozás alapja, hogy azonos ideológiát valljanak. Nagyszereden ez így természetes, hiszen a nagyszámú német lakossággal együtt gyakorolták vallásukat, ünnepeiket. A szentmiséken magyarul és szerbül énekelnek és imádkoznak. A vásárnapi és az ünnepi szentmisék az egyedüli alkalmak, amikor ünneplőt ölthetnek magukra az emberek. A házi, az egyéni, a családi vallásgyakorlás Nagyszereden közelségem kap akkora szerepet, mint a nyilvános alkalom. Ők a vallási alapon szerveződő kisebbségi csoport

Temesvajkóc: Erről a településről vándoroltak el a legkevesebben az 1960-as években, a nyugati munkavállalás alkalmával. Vallásgyakorlásuk többnyire otthonaikban jut kifejezésre. Mivel saját katolikus templomuk nem volt, időnként eljártak a román ortodox templomba. Keresztutat is a románokkal járták közösen. A templom hiánya olyan mély nyomot hagyott bennük, hogy ma sem érzik szükségét a templomba járásnak.

A verseci magyar közösség strukturális asszimiláción ment át. Nem érzik magukat megkülönböztetett nemzeti hovatartozásuk miatt. A nemzeti identitás megtartása a lelkészre lenne bízva, viszont a Katolikus Egyház szerepfelfogásában jelentős hangsúlyt kapnak az egyetemesség szempontjai: az evangéliumnak nemzetek feletti üzenete van.

## Tanulságok

A bemutatott településeken élő magyar családok más népek közé beékeltek csoportok, amelyeknek sem önálló egyházközségük, sem saját papjuk nincs. Csekély létszámuknál fogva a magyar gyerekek kizárólag szerb iskolába járnak, hittant nem tanulnak, még kevésbé anyanyelvükön írni, olvasni. Naponta érintkeznek a falu túlnyomó többségét kitevő szerb gyerekekkel, és játszás közben is azok nyelvét használják.<sup>90</sup> A települések népességének strukturális felépítését megismerve nyomon követhetjük a szórvány fogalom értelem szerű változásait és a szórványosodás különböző fázisait. Ezen a vidéken a magyar kisebbség olyan területi, földrajzi, társadalmi helyzetben él, amely számukra nem teszi lehetővé nemzeti hovatartozásuk megélését, illetve nemzeti hovatartozásuk megélése nem teljes körű, mert a más kultúrájú többségi közegben megszűnt az intézményes nemzeti kultúra rendszeres és nyilvános megélése.<sup>91</sup>

Lélekszámban kevesen, távol a tömbmagyarságtól, élmények és impulzusok nélkül most jutottak el oda, hogy jövőképüket egy másik nemzet értékrendszerében lássák. A sajátos jegyeikhez való ragaszkodás intézményrendszer nélkül elhalványodott, s csak idő kérdése, mikor tűnik el. Ezt az eltűnési folyamatot igyekeznek lelassítani az egyház minden településen. Csoporttudatuk csak a templomhoz fűződik.

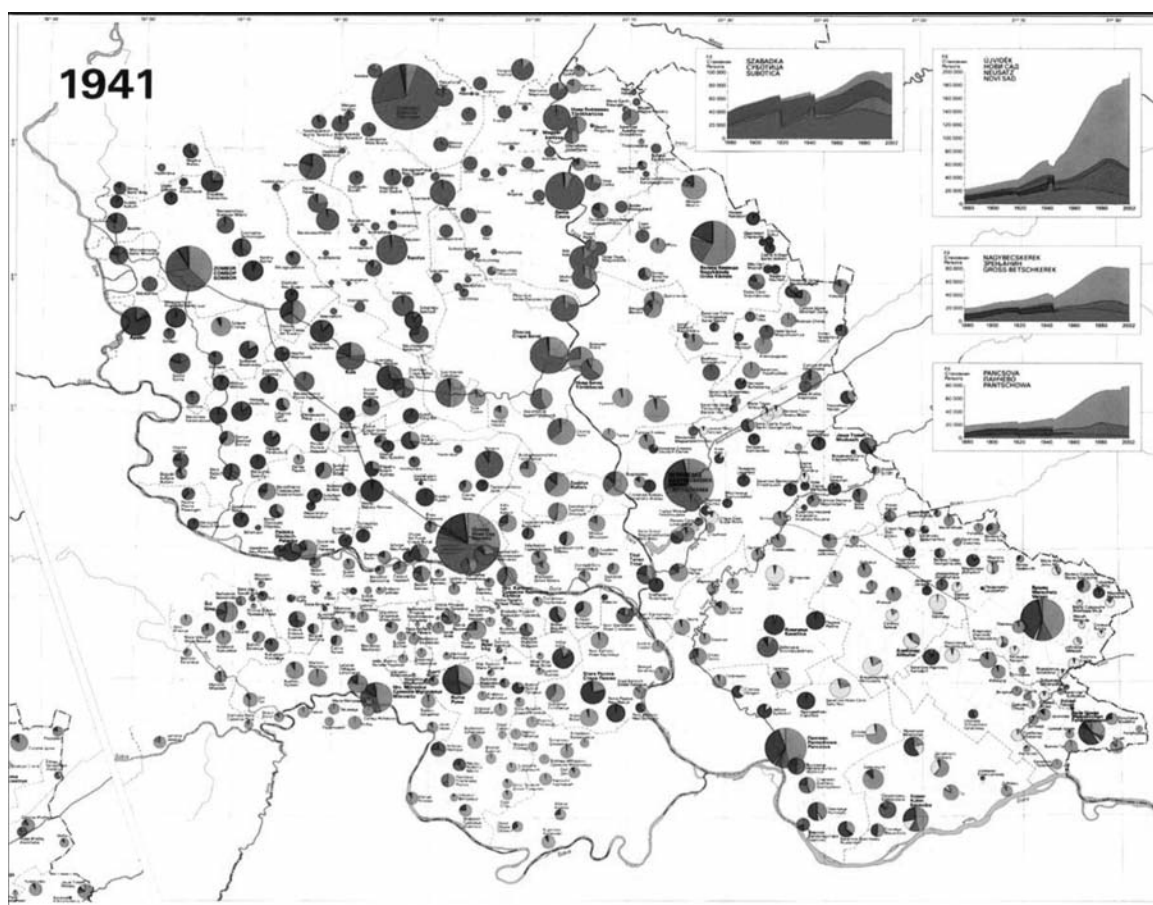
Ha az elmondott sok problémát generalizáljuk, azaz figyelembe vesszük, hogy a világ legnagyobb részén az emberek nem élnek homogén nyelvi, vallási és nemzeti közösségekben, s nincs rá gyógyír, akkor az egyenjogúság és a szabadság eszméje is csak illúzió.

Az újvidéki Magyar Tanszék nyelvészei Panavin Olga irányításával végeztek felméréseket Fehértemplomon (Bela Crkva) és Fejértelepen, de ezek a nyelvi jelenségeket célozták meg. Az 1995-ben megjelent jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjteményben, Penavin Olga szövegközléseiből tudhatjuk, hogy korábban a magyar mesekincs valamennyi műfaját kedvelték ezen a vidéken. A legnépszerűbbek a tündérmesék és a trufák voltak. Fejértelepről Alföldi Sándor mesefa két meséjét olvashatjuk a közreadott gyűjtések között.<sup>92</sup>

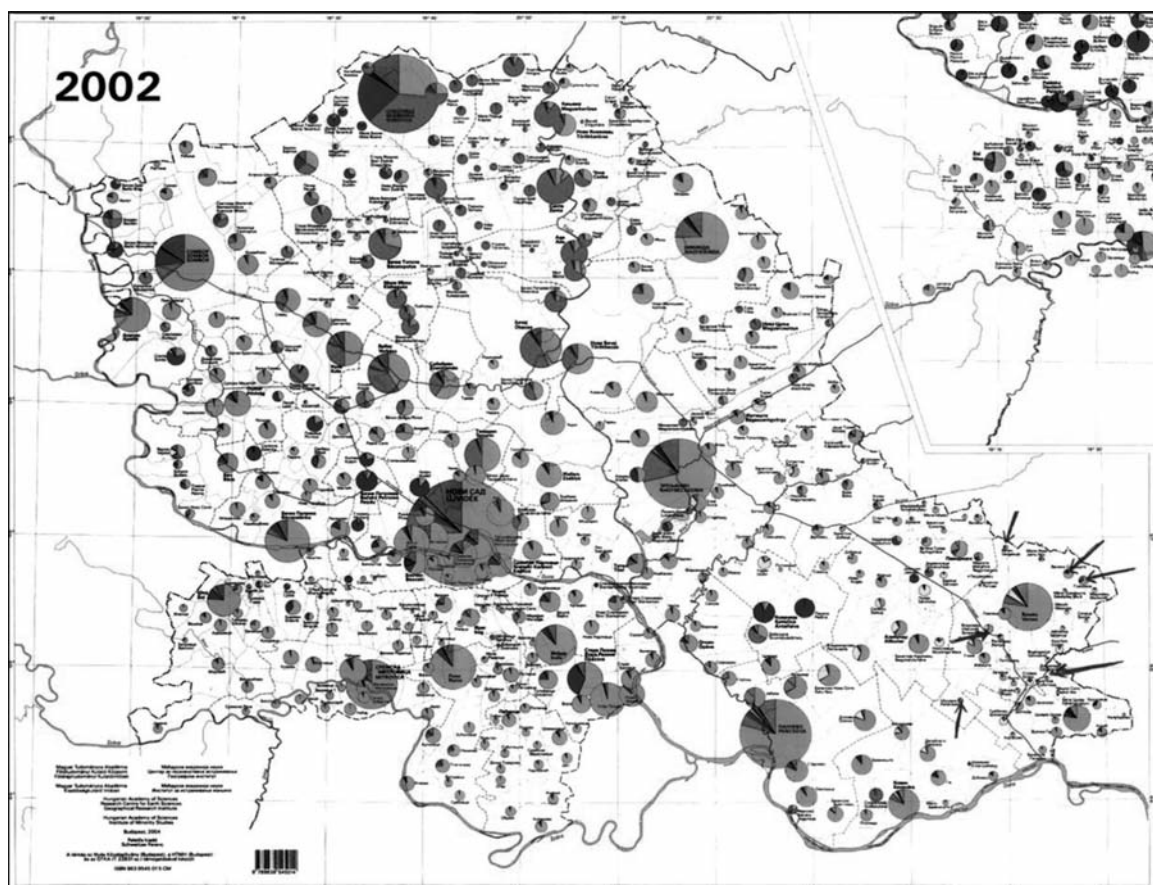
<sup>90</sup> Tóth Pál P. 1999. 33. A szerző hasonló helyzetet mutat be.

<sup>91</sup> Bodó B.: 2003. 17.

<sup>92</sup> Penavin Olga.: Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtemény II. 1995. 309-311. Alföldi Sándor: A buta asszony és A rászedett farkas.



Vajdaság etnikai térképe – 1941



Vajdaság etnikai térképe – 2002

## TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

Fejértelep – Susara; Vatin – Versecvát; Temesvajkóc; Udvarszállás; Nagyszered; Versec

### Udvarszállás

„Mink itt istenfélésre vagyunk kötvé.”

Vasúttól, piactól, ipari létesítményektől, a magyar településektől is távol, küzdelemmel, kitartással és hitel – a mostoha körülmények ellenére – megélhetést és kultúrát teremtetettek maguknak az udvarszállásiak.

A Krassó-Szörény megye alsó részén, az akkori oláh bánsági határőrvidék területére I. Ferenc (1792-1835) nagyobb számban telepített ausztriai németeket és cseheket. Néhai Horváth József, a falu krónikásának feljegyzései szerint Jám községet és a hozzá tartozó birtokokat gróf Bissingen Nippenburg Ernő, württembergi ősnemes család tagja kapta hitbizomány címén. Jámi birtokán, a Karas folyó bal partján elterülő szántóföldeken 1833-ban Uvarszállás néven helységet alapított, pontosabban tanyákat épített. Így jött létre Krassó-Szörény megye első magyar községe Jám tözsomszédtségében. Az egyidejűleg telepített német, tót, cseh lakosok idővel elmagyarosodtak, s helyükbe is magyarok jöttek Arad és Bács megyéből.<sup>93</sup> Paládi-Kovács Attila kutatásai<sup>94</sup> alapján bizonyítható, hogy a lakosság döntő többsége az északi magyar területről érkezett.

Az 1833 és 1848 közötti időszakban a vidék gyors ütemben fejlődött. Felépült a templom, az iskola, egy kocsmá, egy sör- és spirituszgyár. Az 1848-as szabadságharc következtében a lakosság kénytelen volt elmenekülni. 1849 után azonban nagyobb részük visszatért. A szabadságharc után siralmas állapotok uralkodtak, földig lerombolt, kiégett házak fogadták a visszatérőket. Egy ideig sem iskolájuk, sem templomuk nem volt, de lassan kiheverték a nagy csapást. A gróf 1863-ban új iskolát és templomot építtetett. Az iskola épületéből később községháza lett.

A magyar állam 1896-ban, az ezeréves jubileum emlékére egy új iskolával ajándékozta meg a községet.

Napjainkban 226 (ebből 26 szerb) lakosával, két utcájával, elvágva a külvilágtól éli paraszti kultúráját. Keletről a Déli-Kárpátok legnyugatibb vonulata, egy kilométerre Románia és északról a Karas folyó határolja a falut. A hozzá legközelebb eső nagyobb település Straza (Temesőr), az aradi vértanú, Damjanich János szülőfaluja.

Az egy tantermes iskolában a tanítás összevont, osztatlan tagozatban folyik magyar nyelven elsőtől negyedik osztályig, 10-13 tanulóval. Az ötödik osztályt



Temesőr, Damjanich János szülőfaluja (2003)

Karasjeszenőn (Jasenovo) folytatják, szerb nyelven. Iskolabusz jön értük minden reggel. Az őslakosok mindannyian hívő katolikus vallású emberek.

### A lakosok száma a népszámlálási adatok szerint

1873-ban 72 házban 425 lakos (ekkor a legtöbb a lakosok száma)

1948-ban 368 lakos (57 fővel kevesebb, mint 75 évvel korábban)

1953-ban 414 lakos (az előzőhöz viszonyítva 46-al több)

1961-ben 408 lakos (nyolc év alatt mindössze 6-al csökken)

1971-ben 334 lakos (tíz év alatt 74-el csökken)

1981-ben 306 lakos ebből 28 szerb

1991-ben 265 lakos ebből 33 szerb<sup>95</sup>

2002-ben 226 lakos ebből 26 szerb<sup>96</sup>

Az első világháborúban a nagybirtokot teljesen ki-fosztották, a Jámban lévő grófi kastélyt pedig felgyúj-

<sup>94</sup> Erős L. 1993. 456.

<sup>95</sup> Mirics K. 2003. 339.

<sup>96</sup> Krasószombatnak 200 lakosa van, ebből 11 magyar. 2002. évi népszámlálási adatok.

tották. Udvarszállást 1924-ben határ menti községnek nyilvánították.

A falvak új arculatát formáló erő (az állampolitika) a települések társadalomnéprajzára és gazdasági szerkezetére is rányomta bélyegét. A tízéves szerbiai háború (1990–2000), majd az ezt követő gazdasági szerkezetváltás **négy alapvető módosulást** eredményezett a falu életében.

Első következményként kell említeni a megváltozott **kulturális** sokszínűséget, melyet a szomszédos településekre történő más nemzetiségűek (menekültek) tömeges betelepülése eredményezett. A bevándorlás egyetlen települést sem került el, és mindenhol megbontotta a valaha létező agglomerációt. A vizsgált települések közül ez legjobban Udvarszállást érintette, ahol a lakosság a XX. század végéig szintizta magyar települést tudhatott magáénak. Udvarszállás Krassószombat<sup>97</sup> tözsomszedságában terül el. A múltban egy kilométer hosszú szántóföld választotta el egymástól a két falut. A szerb kormány döntése alapján 1995ben erre a szabad területre új lakóházak épültek állami költségen a menekültek részére. A „betelepülők” két hullámban érkeztek: 1991 és 1995 között a horvátországi szerbek, majd 1999-ben Koszovóról települtek északra szintén a szerbek.

Az új lakosok igencsak otthonosan mozogtak mindkét településen, s lassan terjeszkedni kezdtek. Az új házakba költöztetetteket fokozatosan követték rokonaik a távoli hegyvidékekről, akik már a megvásárolt üres házakba költöztek. Krassószombat esetében ez nem volt annyira szembe-tűnő, mint Udvarszálláson, mert Krassószombat maga is telepés falu. Az 1945-ben elűzött németek helyére érkeztek kolonistaként a lícsányok (líkai szerbek) és a hercegovinaiak.

A kulturális heterogenitás a vegyes házasságoknál kezdődött. Második következmény **a lakosság számának növekedése**, vagy legalábbis korábbi létszámának megtartása az új pólusok megjelenésével. A szocialista társadalmi rendszerben meghonosodott gazdasági szerkezet a rendszerváltást követően felbomlott, s az egykoron pontosan kijelölt támpontok (munkahelyek) eltűntek vagy megüresedtek. Helyükre más tevékenységek; bevándorló illetve felvásárló közösségek kerültek. Tehát a faluban és a hozzá tartozó legközelebbi környezetben új pólusok jelentek meg, amelyek egyenlőre idegenek az ott élő magyarság számára.

Harmadik következmény a **demográfiai adatok sokszínűsége**. Napjainkban a magyarok részéről az elköltözés veszélye áll fenn. A továbbtanulás lehe-

tősége az 1970-es évektől hozzájuk is elért, ezt azonban csak a leánygyermekeknél érvényesítették, természetesen volt kivétel is, amikor a fiúgyermek is tovább tanulhatott. A lányok Versec és Fehértemplom középiskolaiba iratkoztak, s ott bentlakókká váltak. Népszerűek voltak az egészségügyi és a vegyészeti szakok, a tanítóképző román és szerb nyelven. Az ipari tanulók körében a fodrászat, a kozmetika és a fényképészet. Az udvarszállási lányok előtt kitérult a világ. Lassan megindult a műveltségi kiegyenlítődés a falusi és a városi lányok között. Az elzárkózottság lezárult. Fiatalságukat a városban töltötték. A többségi nyelv elsajátítása és a környezet lehetővé tette a másnyelvű közösségek kultúrájának „elvállalását”. Munkába álltak, legtöbbjük ott is ment férjhez, más nemzetiségű (a többségi nemzethez tartozó) férjet találtak maguknak, s csak vendégként térnek haza. A városi kultúra iránti nagyfokú nyitottság jellemzi napjainkban is a lányokat.

A fiúgyermekeket otthon fogták a szülők, ami a falu paraszti életviteléből fakadt. Ők művelték/művelik a földet, ami számukra természetes, hisz belenevelődtek. Mindezzel párhuzamosan magányosakká váltak, idővel az öreglegények szerepében találták magukat. 1995-ben a feketepiacnak köszönhetően megjelent az emberkereskedelem is. Ekkor a faluban 28 aggregény élt. Láthatlanból négyen vettek maguknak feleséget Macedóniából. Egy feleségért ötezer német márkát kellett fizetni. Ezek a házasságok azóta is szépen funkcionálnak. A feleségek a maguk módján megtanultak magyarul, gyermekeik a többi helybéli diákkal együtt negyedik osztályig magyar iskolába járnak.

Az életszínvonal emelkedése megváltoztatta a falu életritmusát. Lehetővé vált a gyorsabb közlekedés, a továbbtanulási lehetőségek is elérhetővé váltak. Addig mindannyian azonos munkát azonos időben vé-



Udvarbelső csipkés góréval (2004)

<sup>97</sup> Puskó G. 2002. 2-3.

<sup>98</sup> Enyedi Gy. 2001. 15.

gezték, egyszerre keltek, egyszerre feküdtek, egyszerre jöttek össze az utcai kispadokon.<sup>98</sup> Ebből a közösségből kiszakadtak a lányok, a televízió megjelenése feledtette az „esténkénti kiüléseket, a kispadot”. Fellazultak az integrációs szálak.



**Udvarbelső (első udvar) fafaragásos góréval (hambár) (2004)**

A negyedik következmény az **életszínvonalbeli különbség**. Az új betelepülők és birtokfelvásárlók, akik Szerbiából érkeznek, a gazdag lakossági réteghez tartoznak. Szembetűnően nő az őslakosok és az új birtoktulajdonosok közötti anyagi természetű különbség. Mivel az újjgazdagok más nemzetiségűek (szerbek) az etnikai polarizáció is fokozódik. Az udvarszállásiak mentalitása – a helyhez kötött életmód – ellentétes az ezredforduló (2000) tájékán megjelent betolakodókéval. Az udvarszállásiak számára elképzelhetetlen volt, hogy száz kilométerre délebbre vásároljanak maguknak erdőt, házat vagy üdülőtelket. Pénzüket renoválásra, új ház építésére, a ház bővítésére, gépkocsi és mezőgazdasági gépek vásárlására gyűjtötték. Mivel a faluban kulturális rendezvény és szórakozási lehetőség nincs, az udvarszállásiak életformájához szorosan kötődött a nagyra méretezett kihasználatlan lakóház. Örömeiket, életcéljukat a házépítésben juttatták kifejezésre. A régi épületeket a 70-80-as években rendre lebontották és helyükre hatalmas, minden emberi energiát felemésztő otthont próbáltak építeni. Az értékrendet a külsőségekből formálták, elsősorban a lakberendezésben, a pedánságban, a kertek művelésében. Ehhez igazodtak a gyerekek is. Adott modellként öröklődött ez az életszemlélet. A mostani generáció tagjai is úgy látják, hogy a közösség szemében a ház, a berendezés, a kerítés számít értéknek.<sup>99</sup> A háborús évek következtében a vegetáló gazdasági élet miatt általában egy

szobában (többnyire a konyhában) élik az életüket. Tarkos, pedáns házaikba a világot a televízió viszi be.

Napjainkban átalakulási folyamatát éli a falu. A szerb betelepülőkkel kapcsolatban egységes álláspontot képviselnek: „Ezt fölűrű irányítják! Mé nem mennek Banatska Suboticára, ott szerbek vannak, mégse ott vesznek házat” – magyarázzák az ott lakók. Etnikai elkülönülésük eddig senkit sem zavart, mert csak saját településükön jutott kifejezésre. Földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Termékeiket szombatontként a verseci piacon értékesítették. Háziipar a faluban nem alakult ki. Másfajta érvényesülésre nem törekedtek. A mezőgazdasági munkát nem érezték kényszernek, rájuk a kötelező nyolcosztályos iskola sem hatott különösebben, hiszen saját uraik voltak. A mezőgazdaságból eredő javaikat az állami szektor, a közeli termelőszövetkezetek felvásárolták. Így volt ez 2000-ig. Azóta az értékesítést is maguknak kell megoldani. A privatizáció többszörösen negatívan érinti őket. A tanyasi életformának megfelelő életmódot (még) nem vállalják fel, bár a vidék úthálózata köztudottan Dél-Bánátban a legrosszabb.

Az 1990 előtti évtizedekben az udvarszállási magyarság számára az etnikai identitás kifejezése, megnyilvánulási formája nyitott és lehetséges volt. Ez a nagy szabadság – amit kevés helyen tudtak élvezni a Vajdaságban – köszönhető volt a tömbmagyarságtól való nagy távolságnak, a homogén nemzetiségű közösségnek. Az útviszonyok sem tették lehetővé a település bármikori megközelítését, így a közösségi identitás fontos formái a nyilvános szférában kaphattak helyet, mint például az úrnapi körmenetben.<sup>100</sup>

A nagypénteki kerepelés, a nagypénteki fürdés, a májusfaállítás, a Szent Iván-napi tűzugrás, a betlehemezés sohasem szorult a magánszférába, vagy pedig a közösségi nyilvánosság rejtett dimenziójába. Az 1945 utáni évtizedekben sem sokasodtak meg az állami vonatkozású rendezvények. A fizikai tér birtoklása a harmadik évezredig a birtokukban volt.

Kulturális élet az egyháztól függetlenül nem volt és ma sincs a faluban, így társadalmi élet sem folyik. Van viszont szatellit antenna majd minden házon, s a Duna Televízió adásait és az M2 műsorát rendszeresen nézik, figyelemmel kísérik. Ez az egyedüli kapocs a magyar világgal. Művelődési házuk rendelkezik olyan lehetőségekkel, amelyek kielégítenék bármilyen kulturális rendezvény cselekvéssorainak lebonyolítását, ám az iskolai műsorokon kívül művelődési program megszervezésére képtelen a falu. Alapképzettségük nem éri el azt a szintet, amely képessé tenné őket egy ünnepi műsor kidolgozására. Ismeretségük is hiányos

<sup>99</sup> Bodó J. 2001. 56-63.

<sup>100</sup> Keményfi R. 2003. 19-23.

előadóművészek tekintetében. A tömbmagyarságtól való nagy távolság miatt a költségek igen magasak lennének, az előadások bevétele nem fedné a kiadásokat, így maradnak a hagyományokhoz fűződő szokáscselekvések. Talán ezért is időtállóak és erősek. (A tanítónő is csak az elemi iskola alsó négy osztályát fejezte be magyar nyelven.) Udvarszállás kiöregedő falu, az otthon maradó néhány fiatal házaspár pedig átveszi az idősebbektől tanult régi formát, és így kezdenek azt változtatás nélkül gyakorolni.

### Templomuk

A részleges iskolai oktatáson kívül a vallás képezi az anyanyelvi kontextust. Kulturális eseményeik az egyházhoz, a templomhoz fűződnek. Vallási életük a kifejezője etnikai identitásuknak. A településen belül kis létszámuk ellenére sem – egyenlőre – képeznek kisebbséget. Mindennapos interakciójukban a településen belül anyanyelvüket használják. Bár a nyelvsziget terminológiát kritikusan, fenntartással fogadja a néprajz, ők mégis igazi nyelvszigetet képeznek a magyar nyelvterületen belül.<sup>101</sup>

Kilépve a falu határából nyelvet váltanak, mert sehol sem boldogulnak anyanyelvükön. Bízunk abban, hogy vallásuk különféleképpen és különböző mértékben alkalmas lesz az etnikai tartalmak megőrzésére (hordozására). Szeretnénk az udvarszállásiakat továbbra is úgy számon tartani, mint akik peremtáji, magyar nyelvszigeti helyzetükből adódóan mindmáig számtalan archaikus kulturális jelenség őrzői.<sup>102</sup>

*Az egyházközség szervezettségi formája: Fehértemplom aktív leányegyháza. Mindig Fehértemplom egyházához tartozott. Az első templomot 1861-ben Nippenburgi Bissingen Ernő gróf, kegyúr építtette téglából. A templom 78 négyzetméter nagyságú. Védőszentje Kisboldogasszony. A használatos liturgikus nyelv a magyar.*

1848 március 25-től szeptember 8-ig helyben lakó káplánja volt a falunak. Ez az egyedüli időpont, amikor a településnek ott lakó lelki gondozója volt, ebből arra következtethetünk, hogy az 1835 körül telepített falu keresztény lelki gondozásban részesülhetett már a kezdetektől fogva. Feltételezhetően vallási életük gyakorlását imaházaknál tartották templomuk felszenteléséig.

**A hívek száma a sematizmusok szerint**<sup>103</sup>: 1847 – 362, 1851 – 274, 1852 – 320, 1865 – 392, 1886

– 461, 1902 – 403, 1913 – 381, 1919 – 381, 1935 – 306.



**A régi templom,  
amelyet ma kápolnának használnak (2002)**

Az 1936. évi adat már a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság idejéből származik, amikor a 306 hívőből 229 a magyar, 59 a cseh és 18 a német. 75% magyar, 25% más nemzetiségű.

Az összlakosság háromnegyede katolikus cseh és német nemzetiségű volt. A német lakosság elmenekült, a csehek pedig beolvadtak a magyarságba.

Udvarszállás telepítvényes falu, gróf Bissingen birtokán jött létre. Lakosainak száma a migráció függvényében állandóan változott. Két utcája közepén, derékszögben metszi egymást. Központját az útkeresz-

<sup>101</sup> Szőke A. 2005. 108-119.

<sup>102</sup> Erős L. 1993. 455.

<sup>103</sup> Bármennyire is fontos lenne, hogy a leányegyházakban minden vasárnap legyen szentmise, az egyházi előírások ezt nem teszik lehetővé. Egy lelkipásztor három szentmisét mondhat egy vasárnap. Ezen felül lelkipásztori szempontból kimondottan káros. Kivétel a hétköznapi ünnep, ekkor növelheti a szentmisék számát.

teződés határozza meg, ahogyan azt eredetileg a kegyúr kijelölte.

A közösség kultikus középontja a templom, amely a konfiskálás során (1946-ban államosították az egyházi vagyont) elvesztette a hozzá tartozó területet: az udvart, a kertet és a hozzá tartozó objektumokat. 1941 előtt telekkönyvileg egy tulajdont képeztek a templom, az iskola és a mai művelődési-és közösségi ház. Az új Jugoszláviában 1945-től a templom jelentősége valamelyest gyöngült a közösségen belül, bár a hatalom ateista politikája igazából sohasem ért el erre az eldugott kis etnikai szigetre. Ebben az időben kulturális rendezvényeiket parancsra az iskola biztosította. Ma már úgy tekint rájuk a fehértemplomi és a karasjeszenői iskolaközpont, mint etnikai unikumra, és hagyja őket nemzeti sajátosságaikban elkülönülten tevékenykedni.



**Buzgó szül. Bene Erzsébet kilenc évesen, 1951-ben, Udvarszálláson egy iskolai műsorban**

Udvarszálláson az elvallástalanodás jelei nem tudtak felerősödni, sem gyökeret verni az elszigeteltség, a hatalom részéről tapasztalt nemtörődömség és egyéb okok miatt. A politikai szervezetek a két-háromszáz fős közösséget nem tartották tényezőnek. A pedagógus – legyen bárki is az –, egy idő után az in-

gerszegénykörnyezetben és magányában elfásul. Így az állami ünnepek intenzitása is csökkent, s az oktatási intézmény szerepe a külsőségekben mind kevésbé jutott/jut kifejezésre. Ezek a tényezők csak segítették és segítik a templom minőségi szerepének kibontakozását.

1990-től már végérvényesen a templom az egyetlen olyan helyiség, ahol a közösségi élet kifejezésre juthatott. Bár szervezettségileg Udvarszállás Fehértemplom leányegyháza, s a lelkipásztornak is Fehértemplomról kellett volna ellátni, a hívek lelki gondozását, mégis ezt a feladatot Gyuris László plébános látta el Versecről. A fehértemplomi plébános, Matanovic Josip nem beszélt a magyar nyelvet, ezért belső megegyezés alapján ezt a feladatot 2004-ig mag. Gyuris László vállalta magára. Ez idő tájt Gyuris atyához hét leányegyház tartozott, így havonta csak egy alkalommal tudott szentmisét bemutatni a hozzá tartozó templomokban.<sup>104</sup> Ezt az űrt pótolta a helybeli kántor, aki a szárazmisét rendszeresen megtartotta. Tekintélye a faluban mindenek felett állt.

Hitoktatásra akkor került sor, amikor a plébános a faluban tartózkodott: temetés, gyászmise, szentmise, hétköznapra eső ünnepi alkalmakkor. Ilyenkor mindenki tudta, hogy a szakrális esemény befejeztével kezdődik a hittan.

Időközben új templom építésébe kezdett az egyház. A régi templom falai kezdtek vizesedni, a szigetelést már a szakemberek sem ajánlották, s a kis közösség is vágyott egy szép, korszerű templomra. Igazi szorgalmazója Horváth István, a pasztorális tanács elnöke volt. Huzsvár László megyéspüspökkel együttműködve 2003. május hetedikén, Gizella napján megtörtént az ünnepélyes alapkőletétel. A hívek



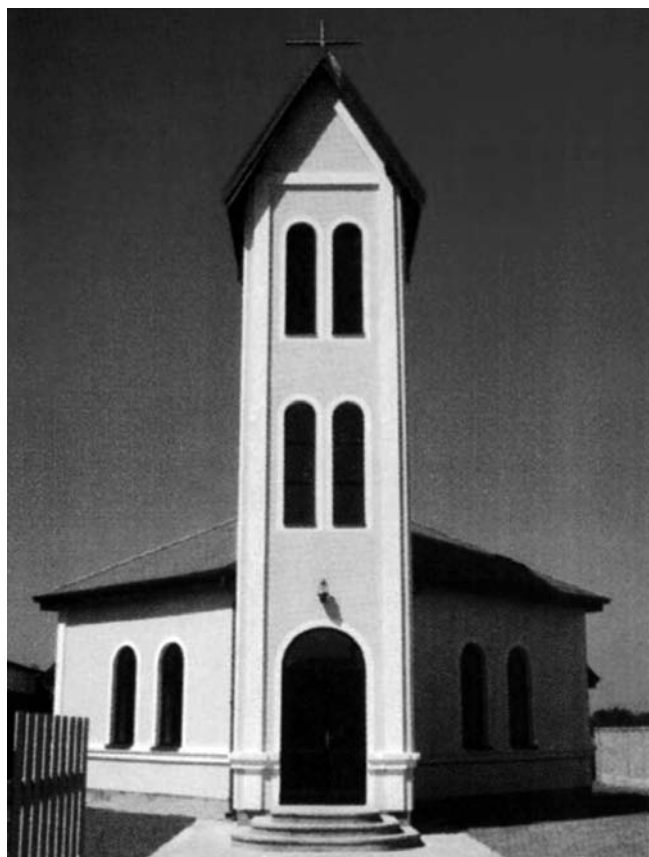
**2003. május 7. Msgr. Huzsvár László megyéspüspök, Gyuris László plébános az alapkőletételi ceremónián. Horváth István lehelyezi az alapkövet**

<sup>104</sup> Hírvivő 2004. szept 12. 5.

szerint azért ezen a napon, mert a templomgondnok kislányát Gizellának hívják.



2003. május 7. Horváth Gizella első osztályos kislány tartja a Bibliát az alapkövetételkor



Az új Kisboldogasszony templom (2005)

Új templomuk az e célra megvásárolt parasztház helyén épült fel a Nagybecskereki Egyházmegye támogatásával és a falu összefogásával. Pénzadomány formájában csekély összeggel tudta a lakosság támogatni az építkezést, ellenben terményben és saját munkájukkal segítették új templomuk felépítését. Az alapokat teljes egészében az udvarszállásiak ásták ki. A tervrajz Magyarországról származott, Császár Fri-

gyes magyarkanizsai mérnök pedig a helyi adottságokhoz adaptálta. A mesterek Bácskából, Magyar-kanizsáról érkeztek és egy üres házban biztosítottak részükre elszállásolást. A falu gondoskodott a napi ebédéről, illetve a főtt ételről, megbeszélés szerint 8-10 főre főzött egy-egy család. Kivétel nélkül, mindenki kivette részét a mesterek ellátásában. A padok Vastag Miklós nagybecskereki asztalos mester műhelyében készültek. Az új Kisboldogasszony templomot 2004. szeptember nyolcadikán szentelték fel. Az oltárkép Gályról, a templomból származik. A németek elűzése után a nagygályi templom kegytárgyait Lenner Miklós prelátus mentette át Udvarszállásra, az orgonával együtt. Az orgona időközben tönkrement, de az oltárkép a régi templom sekrestyéjében épen megmaradt. Mielőtt az őt megillető helyre került volna, Huzsvár László püspök Versecen a múzeumban restauráltatta. Az oltárkép olajfestmény, Szűzanyát ábrázolja, karján a kisdéd Jézussal. Mérete: 130x230 cm. Alkotója ismeretlen, jobb sarkában csupán egy szó olvasható: Krepp.

Az oltárkendőket a püspök hozta Magyarországról.

### Templomszentelés

A hívek a régi templom előtt gyülekeztek. Harangszó kíséretében elindult a menet, melyet Horváth István, az egyházközség elnöke vezetett, kezében magasra emelve az evangéliumos könyvet. Őt népviseletbe (magyar ruhában) öltözött kislányok és fiúcskák követték. Utánuk haladtak az egyháztanácsstagok, a papság, s végül a püspök atya. A körmenet bevonult az új templomba. Msgr. Huzsvár László nagybecskereki megyés püspök, msgr. Matanović Josip tiszteletbeli esperes, nyugalmazott fehértemplomi plébános, Fiser János székelykevei esperesplébános, Gyuris László verseci plébános és Király Tibor fehértemplomi plébános. Az egyházfők körülállták az oltárt, amelyen csupán egy tál víz és egy néhány szálból álló virágseprű volt. Király Tibor atya felolvasta a templomszentelési okiratot. Az okirat szövege:

„*URUNK IRGALAMAS JÓSÁGA megengedte, hogy a SZENT SZŰZ SZÜLETÉSÉNEK tiszteletére épült udvarszállási templom avatásáról (cum ritu benedictionis) rendelkezhessem, és Isten népe benne családiotthonára leljen, naponta ünnepelhesse a golygotai áldozatnak a megjelenülését, amelyben az Úr Jézus mennyei Atyja iránti engedelmességből életét áldozta érettünk.*

*Alulírott székespüspök a Nagybecskereki helyi egyház főpásztoraként a templomavatás időpontjául*  
KIJELÖLÖM

2004. szeptember 5-ét, az évközi liturgikus idő 23. Vasárnapját, azzal, hogy a megáldási szertartás délelőtt 11 órakor kezdődjék az Istentiszteletbeli Kongregáció által 1977-ben jóváhagyott szöveg szerint. A templom védőszentjéül a BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIÁT választom, emlékezve A SZENT SZŰZ SZÜLETÉSNAPJÁRA, amelynek ünnepe minden év szeptember 8-án van. E napot a templom búcsújául jelölöm.

A régi, 1861-ben épült eddigi templom Kisboldogasszony címnevét azonnali hatállyal megszüntetem, és az épületet ravatalozó templomnak rendelem HÉTFÁJDALMÚ SZENT SZŰZ címnévvel, azzal, hogy e mai naptól kezdődően az elhunytak ravatalozása és temetése benne, illetve belőle történjék.

Isten túlárado kegyelméért imádkozom, hogy az új templom egyben új lelkület kezdetét jelentse az udvarszállási híveknek a körében. Fűzze őket egygá a szeretet. Érződjék körükben az egymást megbecsülő jóindulat. Tegyék e nap örömet teljessé azzal, hogy felismerik egymásban a hittestvért. Alázatosak, szelídek és megbocsátók legyenek. Senki se keresse csak a maga javát, hanem a másét is. Ne okozzanak egymásnak fájdalmat hamissággal, hazudozással, egymás megrágalmazásával. Épüljenek inkább Isten élő templomává hívó magyar népünk megszentelődésére.

Főpásztori áldással:

Huzsvár László székespüspök<sup>105</sup>



**A csupasz oltár mögött msgr. Huzsvár László püspök a templomszentelési szertartást mutatja be. 2004. szeptember 5.**

A plébános felkérésére a püspök szenteltvízzel behintette a falakat, majd az oltárt. A szentmise a szokásos szertartás szerint folytatódott, a Hiszekegyet követően a kántor a Mindenszentek litániáját énekelte. A püspök atya megtömjénezte az oltárt, a falakat, eközben a nővérek felöltöztették az eddig csupasz oltárt: oltárterítővel takarják le, rákerül a feszület, a gyer-



**A templomszentelésen résztvevők az új templomról készült fényképet ajándékba kapták, melynek oltárkép (2005) hátoldalán a fenti szöveg olvasható. (balra) – A felöltöztetett oltár és a Szűzanyát ábrázoló (jobbra)**

tyák, a virág, a kehely a paténával. A felajánlást követően a püspök atya megáldja és megtömjénezzi a Szűzanyát ábrázoló oltárképet.

Az új templom felszentelése előtt a püspökség Fehértemplomra (Bela Crkva) magyar papot helyezett Király Tibor atya személyében, aki ellátja a fehértemplomi plébániához tartozó leányegyházakat, így az udvarszállási hívek lelki gondozását is. A püspökségnek nem titkolt szándéka hitükben erősíteni a fehértemplomi egyházkerületben élő horvát és magyar katolikusokat. Király plébános aktív szerepet vállal az egyházi élet fellendítésében. Minden vasárnap 11.15-kor tartja a szentmisét, az ünnepnapokat is mindig megtartják. Hetente egyszer jár ki hitoktatást tartani, és legtöbbször misézik is ezen a napon. Szeretné, ha minél többen bekapcsolódnának a vallási életbe. Célja, hogy felvegye a kapcsolatot a többi szórványtelepüléssel és a tömbben élőkkel. A szomszédos falvakban és a Fehértemplomon élő cseh hívekkel is szeretné kialakítani a kapcsolattartást a közös katolikus hit által. Ezért is került most összetűzésbe az udvarszállási hívekkel. Király Tibor atya többnyire minden hétvégére szervez hívei számára zárandoklatokat, közös imádságot az egyházmegye területén, amelyekhez autóbust is biztosít. Az udvarszállásiak eddigi zárt vallási környezetüket megbontani látják. A két évtized alatt, amíg a verseci plébános látta el őket szolgálataival, hozzászórtak a passzív magatartásformához. A másik probléma a szombatonkénti verseci piac. Árucsere forgalmukat csak ezen a napon tudják lebonyolítani, a vallási „kirándulások” pedig legtöbbször szombatira esnek.

<sup>105</sup> Alföldi Sándor (szül. 1913) adatközlő így jellemezte szülőfaluját.

Napjainkban az egyház kilép a szűk keretből, teszi ezt Udvarszálláson is. Az ottani hívek ragaszkodnak új papjukhoz, csak hirtelen sokat kíván tőlük.

A falu életével kapcsolatban felsorolt decentralizációs folyamatok egyenlőre nincsenek kihatással az udvarszállásiak vallásosságára. Lokális identitásuk erős, egyetlen belső intézmény létezik: a katolikus egyház. Vallási ünnepeiket szigorúan megtartják. Az elsőáldozás, a bér márkózás a falu legnagyobb eseményének számít. 2005-ben hat elsőáldozó volt a faluban.

Az új templom és kerített udvara valóságosan is és jelképesen is körülhatárolja a megszentelt terület. Újszerű építészeti stílusa kiemelkedik környezetéből. Ünnepeik középpontjában az új épület szimbolikus tartalmával központi helyet foglal el a falu életében. A régi templomból halottas házat képeztek ki, középen a ravatalozóval. Ezért ezt az objektumot másra nem is használhatják.

Kulturális összetartozásukat a vallásnak köszönhetik.

### Fejértelep – Susara

„Most már oldalról is hoznak feleséget”



Fejértelep – a „szálloda” (2005)

„Itt nem szeretik a gyűttmenteket. Ez itt az alvidék, itt a szegényeket sohasem kérdezik. A faluból nem volt kivezető út, ha bejött az őszi eső, nem tudtunk kimenni a faluból egészen 1983-ig. Kicsi a falu, most már oldalról is hoznak feleséget, Romániából és Macedóniából. Régi szokásokról? Már csak a családban lo-csolkodnak. A rózsafűzért még végzik az idősök. Éven-

te 1-2 gyermek születik. Mária-lányok már nincsenek. Valamikor de szépek voltak. Nagyon mélyek a fájdalmak az új háború miatt.”<sup>106</sup>

Fejértelep létrejöttével, betelepítésével kapcsolatban megoszlanak a vélemények. Az 1959-ben Belgrádban kiadott hivatalos lap<sup>107</sup> az elnevezését illetően 1813-ig nyúl vissza. PRAEDIREM SCHUCHARA néven szerepel, mint lakatlan terület a térképeken. I. Ferenc (1792–1835) – aki a beköltözőknek újabb kedvezményeket ígért – a határőrvidék és a Krassó-Szörényi hegyvidék benépesítésére törekedett. A mai Alibunár, Antalfalva (Kovacica) és a pancsovai járás területén több új határőr községet is alapított.<sup>108</sup> „A hol a szerb és német nyelvterületek a krassói oláhság nyúlványaival találkoznak, a deliblái kincstári homokpuszta vízművekkel ellátott részére homoki szőlőműveléssel foglalkozó nagycsaládú alföldi kisemberek könnyen helyezhetők, eleinte állami szőlőtelepek munkásaiként is.”<sup>109</sup>

1818 után megkezdtek Schuchara puszta határának erdősítését a futóhomok megkötése céljából. Az idők múlásával, a kutak és az erdei utak párhuzamos kiépítésével helyenként megkezdődött a szervezetlen szőlőtelepítési folyamat és a parcellához való kötődöttség ideiglenes kunyhók kiépítésével.<sup>110</sup>

Egészen 1896-ig Fejértelepet (akkor még Schuchara) úgy tekintették, mint egy szőlészeti telepet, szét-szórt tanyákkal, szállásokkal.<sup>111</sup>

1896-ban az akkori földművelésügyi miniszter, Fejérvári Géza báró terve alapján tervezett betelepítésre került sor és megalakult Fejértelep. Az új települést alapítójáról Fejértelepnek nevezték el. A környék lakossága a száraz homokbuckákra épült újfalut szívesebben jelölte a Szusara, Susara névvel.

Az 1894 évi V.t.c. rendelkezései alapján a dél-magyarországi telepítések nem külföldi, hanem főként Békés, Torontál és Temes vármegyei magyar családokkal történtek. A Fejértelepre betelepülő magyar lakosság főként Torontál és Temes megyéből származott, ellenben nagyszámú sváb lakosság is érkezett a nagy német nyelvterület legkülönbözőbb részeiből.<sup>112</sup>

Minden új telepes falu felekezetre való tekintet nélkül imaházat is kapott, templomot csak később építettek a telepesek maguknak. Az imaházakban oltárt, szószéket, aranyozott kelyhet, keresztelő medencét,

<sup>106</sup> Sluzbeni glasnik Beograd (Hivatalos lap) 1959.

<sup>107</sup> Bodor A. 1914. 24.

<sup>108</sup> Bodor A. 1914. 61.

<sup>109</sup> Kézirat. Beretka Sándor verseci helytörténész bocsátotta rendelkezésemre.

<sup>110</sup> Szerbül: Vinogradska kolonija vagy Vinogradsko naselje salaskog tipa.

<sup>111</sup> Buchmann K. 1936. 115.

<sup>112</sup> Buchmann K. 1936. 74.

keresztet, ostyasütő vasat, egyházi ruhákat és harangot is kapott minden új falu lakossága.<sup>113</sup>

**A lakosság alakulása 1900-tól**<sup>114</sup>: 1900 – 304, 1905 – 750, 1910 – 946, 1919 – 1016, 1931 – 1183 ekkor a legmagasabb, 1948 – 748, 1953 – 851, 1961 – 819, 1971 – 648, 1981 – 496 ebből 362 magyar, illetve a lakosság 72.10%, 1991 – 472 ebből 312 magyar, illetve a lakosság 66.10%, 2002 – 376 ebből 241 magyar, illetve a lakosság 64.10%.

Az utóbbi tíz évben (1991–2002) Fejértelep lakosainak száma 20.34% csökkent.

Házakra leképezve 213 házban 376 fő lakik. Egy házra 1,7 fő jut, ami azt jelenti, hogy házanként átlagban még két személy sem él. A jelek szerint ezek az adatok drasztikus lakosságcsökkenést prognosztizálnak, illetve a település elöregedését jelentik. Nemzetiségekre lebontva a lakosság 1/3-t kitevő szerbek is számbelileg hasonló százalékban csökkentek, mint a magyarok. A korosztályt tekintve a magyarság átlagéletkora a más nemzetiségűekhez viszonyítva kb. öt évvel magasabb.

Az eredeti Susara a telepítéskor öt kilométerre nyugatabbra terült el, azonban vízhiány miatt a lakosság keletebbre húzódott. Ósugarának ásott kútja, kápolnája és temetője volt. Lakosai németek, utcája két sor házból állott. A magyarok viskókban, vagy a föld felszíne alá ásott földkunyhókban laktak. Vízhiány miatt a lakosság fokozatosan elköltözött a négy kilométerre beljebb fekvő (mai helyére) síkságra, ahol biztosítva volt a vezetékes ivóvízellátás. Újsusara házainak felépítéskor a gazdaságon belül elfoglalt státus érvényesült. A falu központjában németek építettek maguknak méreteiben is nagyobb, mutatósabb otthonot. A magyarság – melyben benne foglaltatik a cselédség is – a falu peremrészein telepedett meg. Napjainkban is még a német házakra jellemző kibic ablakok tanúskodnak arról, hogy számottevő német lakosság élt a településen. A régi település 1945-ig létezett. Amikor a háború után a németeknek el kellett hagyniuk az országot, a házakat lerombolták és csak a kápolna maradt helyükben.

A lakosság zöme földművelésből, erdészetből és alkalmi munkából él. A kertészkedés kifizetődik, mert Belgrád és Pancsova közelsége biztosítja az áru maradéktalan értékesítését. Tavasztól őszig az erdő és a mező is kiegészítő pénzforrással szolgál. Tavasszal családosan járják az erdőt, szedik az időszaknak megfelelő éppen vadon nyíló virágokat: februárban csokrokba (csomókba) kötik a hóvirágot, májusban a gyöngyvirágot, a mezőről begyűjtik az árvalányhaját,

a rezgőt, s a főváros virágüzletei nagyban felvásárolják tőlük.

A megélhetés másik fontos alapja a méhészet, amelyhez ugyancsak az erdő nyújt kiváló lehetőséget. A deliblatói méz messze földön híres. Délről, Szerbiából érkeznek a forgalmazók. Azt is ugyanúgy, mint a virágokat, nagyban felvásárolják.



Református temető (Fejértelep, 2006)



Német házak kibic-ablakokkal  
Fejértelep főutcáján (2004)

Az országra jellemző múlt századi felvirágozás (1960–1990) lehetővé tette a legeltető állattartást. A falut övező legelők napjainkban is táplálékul szolgálnak a szarvasmarháknak és a juhoknak, de mindhiába, amikor értékesítésükre nincs mód. A jugoszláv állam felbomlásával ez a gazdasági ág is megszűnt. Az idős emlékezetében erőteljesen élnek az 1970/1980-as évek, amikor 600-800 szarvasmarha ment ki reggelente a legelőkre. A kolompok zaja, s a gulyások osztorcsattogása hiányzik leginkább a település életéből.

<sup>113</sup> Az adatokat Beretka Sándor kéziratában szerepelnek, Belgrádi Statisztikai Hivatal adatai

<sup>114</sup> Bódi J. 2002. 23-27.

## Oktatás

1896-tól számítva nyolc évvel később, 1904-ben megnyílt az első állami magyar iskola, majd a rákövetkező negyedik évben – 1912 – felépült a német tannyelvű iskola is. A második világháború után a Jugoszláviában törvénybe lépő kötelező nyolc osztályos iskola elvégzése csak 1973-ban érvényesült Fejértelepen. Addig az öt osztály elvégzésére voltak adotak a körülmények. Teichmann Magdolna tanítónő, aki egyébként Bácskából került Dél-Bánatra, tanította az ötödik osztályos tanulókat is. 1973-ra Versecen felépült a kollégium, amelyben az önkormányzat szállást biztosított a környező települések magyar ajkú gyermekeinek, ezzel is segítve az anyanyelven történő tanulás kontinuitását. Ekkor még létezett Versecen magyar tannyelvű oktatás. A fejértelepi tanulók tíz éven keresztül (1973–1983) Versecen bentlakók voltak. A hatodik, hetedik és nyolcadik osztályt Versecen végezték el. Hetente egy alkalommal utaztak haza. Télen havonta csak egyszer volt erre lehetőség. A gyerekek elszakítását a családtól nem minden szülő nézte jó szemmel, s nem is engedte gyermekét kollégiumba. Ezért van az, hogy napjainkban a felnőttek közül sokan csak az elemi iskola alsó négy osztályát tudhatják magukénak.

A anyanyelv elhagyása, illetve a nyelvcseré folyamatát 1983-tól jegyezhetjük. Azok az emberek, akik magyar nyelven tanultak, ma is egymás között magyar nyelven társalognak, míg az utánuk következő generáció fokozatosan hagyja el anyanyelvét.

1983-ban megépült az aszfaltút Susara és Izbiszte között, s ettől kezdve lehetőség nyílt a tanulók napi utaztatására. A szülők gyorsan feladták a kollégiumi bentlakást, éltek a lehetőséggel, hogy gyermekük együtt maradjon a családdal.

Az uljmai iskolaközpontban csak szerb nyelven folyik az oktatás, ezért a szülők fokozatosan átirányították gyermekeiket az első osztálytól a szerbnyelvű tagozatra. Susarán 2002-ben teljesen megszűnt a magyar nyelvű oktatás, amit maguk a szülők számoltak fel gyermekeik „boldogulása érdekében”. A felső tagozatosokért minden reggel fél hétre jön az autóbusz és viszi őket a számukra idegen kulturális közegbe Uljmára és Izbisztére.

Az oktatás intézményrendszere megkerülhetetlen témakör a fejértelepi lakosok vallásosságát illetően. Mivel a településnek önálló plébániája sohasem volt, leányegyházként oldalági ellátásban részesült, az iskola szerepe hatványozottabban élt az emberekben. A második világháborút követő ateista szemléletmód erős táptalajra talált a hívek számában amúgy is meggyengült faluban. Az új eszmevilág fejlesztésében kiemelkedő szerepük volt a tanügyi dolgozóknak. A né-



**Az uljmai Branko Radičević Iskola fejértelepi tanulói az iskolanapi fellépésen (2003. márc. 25.)**



**Stafétavárás 1977-ben.**

**A háttérben Tito fényképe, a jugoszláv zászló, előtérben a fellépők magyar ruhában**

met tannyelvű iskola megszűnésével az állami iskolában két állandó tanító volt alkalmazva. A két-tantermes iskolaépület az uljmai (Homokszil) Branko Radičević Elemi Iskola igazgatóságához tartozik. Az egyik tanteremben együtt tanul az első és a harmadik, a másik tanteremben a második és a negyedik osztály.

Az egyházon kívül eső bármilyen eseménynek – művelődési, állami ünnepek – a megvalósítója a két osztálytanító.

Fejértelep a betelepítések legfiatalabb csoportjába tartozik. A faluközösséggé szerveződés folyamata is igen gyorsan bekövetkezett, attól függetlenül, hogy lakosai a németeken kívül a Vajdaság különböző részeiről verődtek össze: Doroszlóról, Torontálvásárhelyről, Ürményházáról, Székelykevérről, Györgyházáról, Nagygájáról. A település fennállása óta eltelt egy évszázad elmúltával spontán nyelvcseré és identitászavar van kialakulóban. Az identitáskategóriák elváltak természetes alapjuktól.<sup>115</sup> A modern identitás szubjektíven konstruált, az identitásválság mögött idegenség rejlik. Mivel mindannyian gyökértelepként kezdték életüket, számukra nem volt ismert a közeli települések és a származási helyük társadalmára jellemző alá- és fölérendelt szerep. Hiányoztak azok az individuumok, akik magasabb szintű tudásukkal irányították volna a telepeseket. A kommunista rendszer gondoskodott a vezéregyenységek megjelenítéséről, de ezeket nem vették komolyan. Tekintélyt, elismerést a mindenkor tanítók tudtak csak kivívni maguknak. Így alakulhatott ki, hogy a falu életét szervező, irányító személyek azzal, hogy az államnyelv tökéletes elsajátítása mellett szálltak síkra, hagyománynélkülivé tették a fiatalokat. Az Uljmárról visszakerült fiatalok más nemzet kultúráját sajátítják el, s szülőfalujukban negatívan viszonyulnak őseik szokásvilágához, vallásosságához. A mai magyar fiatalok (7 éves kortól 20 éves korig) csak az iskolai oktatás nyelvén kommunikálnak egymással, anyanyelvüket nem használják.

### A Szent László templom

Vallásukat tekintve többnyire katolikusok, de jelentős a reformátusok és a nazarénusok jelenléte is. A katolikus hívek 1955-ig továbbra is a falu régi helyén lévő kápolnába jártak, közben a nagy távolság miatt a falu iskolatermében kezdtek szentmiséket tartani. Az iskola előtt emeltek haranglábat, róla hívogatták a harangok a híveket.<sup>116</sup> Egészen 1962-ig ideiglenesen több magánházban miséztek. Ekkor a hívó közösség az egyházi hatóság támogatásával megvásárolta Pajor István családi házát és három szobájából imaházat képeztek ki. Közben az 1896-ban épült ósugarai magányos kápolnát 1987 telén följújtották.

1955-től a kápolna leégéséig a templom védőszentjének napján, Kisboldogasszonykor, szeptem-



A fejértelepi Szent-László templom (2004)

ber nyolcadikán a hívek – évente egy alkalommal – ellátogattak a régi kápolnához.

1988-ban a bánsági részek helyi egyháza élére új főpásztort nevezett ki a szentszék msgr. Huzsvár László személyében, aki 1990-ben templomépítésbe kezdett. Azzal a szándékkal indította be a munkálatokat, hogy ne csak a fejértelepi hívek, hanem az egész püspökség hasznát lássa a felemelésre kerülő épületeknek. A következő év 1991. április 18-án végbement az alapkőletétel szertartása. „Olyan lelkipásztorkodási központunk legyen, ahol kisebb csoportokban rendszeresen lelki napot tarthassanak híveink.” – mondta ünnepi beszédében Huzsvár László püspök.



A lelkipásztorkodási központ új templomának főoltár-képe (Patai László alkotása)



Az Árpád-házi Szent László tiszteletére épült lelkipásztorkodási központ templomának a felavatására 1994. június 27-én került sor.

Az oltárképet Patai László, budapesti művész festette. Szent Lászlót ábrázolja, amint vizet fakaszt a

<sup>115</sup> Emléklap-Susara 1994. Kiadja: Biskupski ordinarijat Zrenjanin. Odgovara msgr. Huzsvár Laslo, biskup. Zrenjanin. Trg Slobode 8.

<sup>116</sup> A deliblatói erdő területe 30 000 hektár. Vadgazdasága fejlett. Ide járnak a belgrádi, pancsovai politikusok, állami intézmények vezetői vadászni. Itt építettek maguknak vikendházakat. Az állami ünnepeket rendszeresen és napjainkban is Fejértelepen töltik. Ilyenkor az ő látogatásukhoz igazodott az iskolai ünnepi műsor.

sziklából. Tárgyi anyag az ósugarai templomból kevés maradt fenn. A Szent Imre herceget és a Szent Gellért püspököt ábrázoló szobrok Dalmáciából kerültek Ósugarára az első világháború idején. Az adatközlők elmondása szerint egy katonatiszt mentette meg őket a tűzvésztől és hozta el Bánátba. Feltevések szerint a katonatiszt osztrák származású volt, s a fejértelepi németekhez rokoni kapcsolat fűzte.



**Szent Imre herceg szobra**



**Szent Gellért püspök szobra**

Fejértelep Kubin (Kevevára, Kovin) aktív leányegyháza. A Déli Esperesi kerülethez tartozik. A hívők közösség lelkipásztorkodási adatai: a hívők közösség maroknyi, valamivel több, mint 300 tagot számlál. Egészen csekély a létszáma az ortodox híveknek. Az itteni hívek mindig leányházat képeztek, oldalági ellátásban részesültek: Keveváráról 1913, Károlyfalváról 1935, Fehértemplomról 1946, a nyolcvanas években Versecről is, majd 1990-től a lelkipásztori teendőket Fiser János esperes-plébános látja el Székelykevérről. Kéthetente, vasárnap délutánonként tart szentmisét, nyári időszakban délután négy órától, télen háromtól. A közösségnek hiányzik a lelkipásztor állandó jelenléte. A településnek sohasem volt állandó lelkipásztora. Mindig oldaláról látták el. Az új lelkipásztori központ sem úgy épült, hogy ott plébánia működhetne.

A vasárnapi szentmiséken húszan-harmincan vesznek részt, a lakosság 10%-a. Ünnepeken más a helyzet. Akkor megduplázódik ez a szám. Ugyanakkor a kisszámú résztvételtől függetlenül a lakosok büszkék templomukra, különösen a nyári lelki szemináriumok idején, amikor sokan látogatnak el hozzájuk.

A vallási közönyösség fokozatosan alakult ki. Ebben több tényező kölcsönhatása játszott közre, így például a templom, mint szakrális helyszín hiánya, a lelkipásztorok nélkülözése, de szerepet játszott a kommunista eszmerendszer is. Ez utóbbi megerősödésének egyik oka a település elszigeteltsége a magyarságtól, ugyanakkor nagyfokú nyitottsága a szerb-ség felé.<sup>25</sup> A templom és az imaház helyszíneinek változása sem tette lehetővé, hogy kialakuljon a közösségi élet szakralizált csomópontja.<sup>117</sup> Köreikben nem ismeretes a templomi ülésrend. Vallásosságuk megnyilvánulási jegyei nem különösen jutnak kifejezésre. Katolikus lakosairól nem mondhatjuk el, hogy mélyen vallásosak lennének. Szentképi ábrázolások a házbelsőben nem gyakoriak. A magánáhitat szentképeinek őrzése, elhelyezése az imakönyvekben csak a nagyon időseknél fordul elő. Az úrnapi szentelt virág, mint bajelhárító mágikus erő, csak néhány házban ismeretes.

A betlehemezésnek az 1950-es évekig volt hagyománya. A németység elűzésével és a szocializmus erősödésével ez is meggyengült, s az 1960-as évek-re végleg eltűnt.

A római katolikusok hitéletében a templomhoz fűződő vallásgyakorlat mellett pap hiányában kevés szerepe volt a magánáhitatnak. Azokon a vasárnapokon, amikor nincs jelen a plébános, úgynevezett szárazmisét tartanak, de ilyenkor mindössze 5-6 hívő veszi a fáradságot, hogy elmenjen a templomba.

Ünnepnapokra készülődve összefognak a hívek, hogy kitakarítsák a templomot. Azok is részt vesznek a takarításban, akik nem járnak templomba, vagy más nemzetiségűek. A más felekezethez tartozók (reformátusok, nazarénusok) természetesen nincsenek jelen az ilyen jellegű megmozdulásokon, de a más nemzetiségűek, főként a vegyes házasságok révén Fejértelepre került fiatalasszonyok szívesen segítenek a templom és a lelkipásztorkodási központ minden helyiségének takarításában. Munkaakciót szerveznek Szent László-napra, Kisboldogasszony napjára és karácsonyra. Tíz-tizenötven jönnek össze, s ami különös, „a munkaakció résztvevői” kevés kivételtől eltekintve nem templomba járó emberek, mégis úgy érzik, a templom a közösséggé, és annak megőrzésében mindenkinek szerepet kell vállalnia. Az oltárterítő, a miseruha és minden egyéb kellék, mely mosásra és vasalásra szorul, Csula Veronka feladata. E szakrális tárgyak gondozását ő vállalta magára. A templom díszítése is az ő feladata, de virágadománnyal bárki szívesen segíti aktivitását. Szombat délutánonként begyűjti a virágokat a templom sekrestyéjébe. Megfigyelhető, hogy a vallásukat nem gya-

<sup>117</sup> Bartha E. 1992. 40.

korló emberek szorgalmasan (rendszeresen) adnak virágot a templom díszítésére. Szilágyi László templomgondnok s egyházi felelős tölti be a harangozó, a kántor, a karbantartó, a szervező, az eseményekről számot vezető egyén szerepét.

Az 1970-es évekig a szülők tudták befolyásolni a fiatalságot, azonban ennek fellazulásával elmaradt a templomból a Mária-lányok szerepe, a betlehemezés és lassan a szentmisén való megjelenés is.

A faluból kivezető utak mentén mindössze egy út menti kereszt található, Károlyfalva felé, közel a falu széléhez az ún. Bádokrisztus-kereszt. A múltban ezen az úton mentek a verseci búcsúra keresztaljjal (szept. 14.), s a kereszt előtt meghajtották a lobogókat.

Az esztendő napjaihoz fűződő vallásos tartalmú szokások közül a karácsony és a húsvét jelenti hitéletük otthoni, családban történő gyakorlását.

### A református egyházközség Fejértelepen

A legdélibb európai református szórvány. Istentiszteletet minden második vasárnap délután tartanak fél 2 órakor. Nyáron este 7 órakor. Gondozó lelki-

pásztor Halász Béla, aki Hertelendyfalváról látja el szolgálatával a kis közösséget. Gondnokuk ifj. Alföldi Sándor.

1969-ben híveiknek száma 110, akik főleg Torontálvásárhelyről, részben Magyaritébéről kerültek ide 1915 körül. Kedves kis imaházuk 1994-ben épült. Ekkor még minden vasárnap tartottak istentiszteletet a mintegy 60 tagot számláló szórványgyülekezetben. Tíz évvel később, 2004-ben 20-25 fő látogatta a kéthetente tartott istentiszteleteket.

### Nazarénusok

A szabadegyházi közösségek megjelenéséről nincsenek pontos adataink. Fejértelepre a környező településekről hozták magukkal vallásukat. Legtöbbször a szabadegyházi közösségek baptista családjából származó nazarénusok voltak. Tagjai általában egyszerűen csak „hívőknek” nevezik magukat. Hittanilag a protestáns evangéliumi kereszténység anabaptista ágának ultra-konzervatív fundamentalista irányzatába lehet őket sorolni. Történelmük során a kor marginális vallásszabadságának és saját elhatároló világnézetüknek köszönhetően, csaknem folyamatosan a társadalom szélén éltek.<sup>118</sup>

Hogy mikor és hogyan alakult a vajdasági gyülekezet, bizonytalan adatok állnak a kutatók rendelkezésére. Történetük az 1830 harmincas években indult. Bölcsője Svájc volt. Alapítója Fröhlich Sámuel Heinrich (1803-1857). A magyarországi nazarénusok történetét Eötvös Károly nyomán és saját kutatásai alapján Kardos László vallásszociológus és Szigeti Jenő, adventista lelkész-teológus dolgozták fel az 1988ban kiadott Boldog emberek közössége c. könyvükben.

Az 1857-es népszámlálás alkalmával a Bánságban 3-an vallották magukat a nazarénusokhoz tartozónak. Első nagyobb gyülekezetüket Bács megyében, Pacséron alapították. Az 1870-es években már Bácskát tartották a nazarénusok legfontosabb központjának. Az új hitet a nagyikindai ihletőségű Hackel Ferenc hozta Budapestről 1851-ben. A református gyülekezet iratai szerint 1854 tavaszán indulhatott útjára pacséri Kalmár István missziós tevékenysége. Innen, mint központból terjedt Ómoravicára, majd nagyobb körben Hegyesre, Feketicsre, Bajára, Kulára, Obecsére, Moholyra, Péterrévére, Szabadkára, Tiszaföldvárra és Újvidékre. Terjeszkedésüket az egyházak egyre aggasztóbbnak látták, ezért 1887 júniusában Czrepaján, Torontál megyében egy papi értekezletet tartottak, melyen több református és evangélikus lelkész mellett görögkeletiek, sőt egy római ka-



A fejértelepi református gyülekezet imaháza (2003)

<sup>118</sup> Nevüket az Újszövetségben is megemlített, Nazamusoktól (ami Istennek szentelt, szent életet élő, szent embert jelent) (Máté 2:23. ap. csel. 24:5) származtatják, mely a Názáret szóval együtt a Héber Netzer (magyarul: ág) (mint szőlővessző) szógyökérből ered.

tolikus lelkész is megjelent. A tanácskozás célja az volt, hogyan megakadályozni a nazarénusok „szaporodását”. A lelkészek között ott találjuk a lajosfalvi (Padina, napjainkban is komoly helyet foglal el a nazarénus egyházban) lelkészt, a pancsovait, szinte már Bánát minden településén jelen vannak.<sup>119</sup>

Puritán életszokásaikat továbbra is megőrizték. A többnemzetiségű településeken a szabadegyházi közösségek bensőséges kapcsolatot alakítottak ki szomszédjaikkal, de a tágabb lakóközösséggel is. A többség egyszerűen csak hívőknek, vagy másvallásúaknak nevezi őket. Számuk rohamosan csökken. Gyermekük, utódaik kevés kivétellel nem követik szüleik hitvallását.

Ma mintegy 6-7 aktív felnőtt nazarénus él Fejértelepen, családtagjaikra gyakorolt aktív hatásuk alapján ez a szám 20-ra kerekíthető.<sup>120</sup>

„Az új egyházak nemcsak Isten és ember között munkálták a békét, hanem a különböző nemzetiségek között is...” – Szeberényi Lajos Zsigmond 1888-ban írja a bácskai nazarénusokról – „A nacionalizmus, mely a soknyelvű Bácskában a forradalom után itt és ott fellobbant, minden erejét elvesztette a nazarénusoknál. Aki közéjük lépett és megkeresztelkedett, az feltétlenül testvér lett, tekintet nélkül a nyelvi különbözősége.”<sup>121</sup>

Az újprotestáns egyházak fennmaradása, gyakori lélekszámváltozásai nem csupán a háború okozta következményekre vezethető vissza. Ennek a térségnek a lakosai nemzetiségüktől és gazdasági okoktól függően állandó lelki válságban szenvednek. Sok esetben pusztán az egymás mellett élés formáját keresik a nacionalizmus feszültségében és találnak menedékhelyet a szabadegyházak valamelyikében.

Tagjaik egyszerű emberek, akik a puritán vallásság örököseként élnek meg hitüket.

A világháború után több mint harmincan voltak. Az interjúalanyok elmondása szerint a legtöbb esetben szüleik hozták magukkal hitüket. Egy 1932-ben született nazarénus édesapja Ürményházáról, az édesanyja Istvánvölgyéről (Hajducica) származott.<sup>122</sup> Ősei is nazarénusok voltak. Testvérei szétszóródtak Bánát különböző településein. Gyermekük megszakították a vallási öröklődés kontinuitását. A nazarénus életvitelben rejlő puritán szokásokat már nem vállalják fel az utódok. Tanai összegzése: *Fölkarolják azt, aki rászorul; Itt csak a földi szépségnek élnek és az örök élet nincs keresve.*

Saját gyülekezetük van egy magánházban. A tagok takarítanak. Minden vasárnap és csütörtökön 9-11 és 15-16.30 órákor együtt olvassák a bibliát saját magyarázatukban. Tanítójuk Zentáról (Bácska) minden hónapban egy alkalommal meglátogatja őket. Központi otthonuk Padinán van. Itt épült fel a hitgyülekezet otthona amerikai segítséggel.<sup>123</sup> Magyarországi előadókat is fogadnak, olyankor mindenki önköltségen utazik a találkozóra.

Különböző hitvallású házastársak esetében a túlélő szokásai szerint temetik el az elhunyt házastársat. Ezt a nazarénusok nagyon egyszerűen indokolják: *„Mert én ott akarok lenni a temetésen. Ha katolikus temetés van, vagy bármilyen, akkor én nem lehetek ott a házastársam temetésén. Ha én haltam volna meg előbb, akkor ő döntötte volna el, mely hit szerint temet el.”*

## TEMESVAJKÓC

„Más vót azelőtt a nép. Szegény vót, de a lelkük gazdagabb vót.”



**Temesvajkóciak  
a XV. Gyöngyösbokrétán 1978-ban**

Versectől egy karnyújtásnyira, múlt és jövő között őrlődik lassan Temesvajkóc. A Delibláti-homokpuszta csücskében heterogén etnika környezetben élnek még magyarok. A környéken, Temesvajkóc vonzáskörében a XIX. században több magyar nagybirtokost tartottak számon.

Temesvajkócról a történelmi vonatkozású magyar szakirodalomban kevés adatot lel az érdeklődő. Ennek feltételezhetően egy oka lehet az, hogy a XX. századig magyar családok alig lakták ezt a települést. Csak az 1894 évi V. t.c. rendelkezései alapján következtek be változások, s a dél-magyarországi be-

<sup>119</sup> Ahol az adatok származási helye nincs feltüntetve, azok a Boldog emberek közössége című könyvből származnak (1988)

<sup>120</sup> Szigeti J. 2000. 296.

<sup>121</sup> Szigeti J. 1998. 357-360.

<sup>122</sup> Az adatközlő kérte nevének eltitkolását.

<sup>123</sup> Padina település Antalfalva községhez tartozik, közel Torontálvásárhelyhez. Magyar neve: Nagylajosfalva, Lajosfalva. Lakosainak száma: 6367, ebből 7 magyar.

telepítések ettől kezdve már nem külföldi, hanem magyar családokkal történtek.

A magyarságnak a terjeszkedése Dél-Magyarországon csekélyebb mértékű volt, mint például Észak-Bánátban. E (nem) terjeszkedésnek is főként gazdasági okai voltak.<sup>124</sup>

Az írásos emlékek először 1597-ben tesznek említést róla Vlajkoc néven, mint Sibijski kenéz tulajdona. Százhusz évvel később (1717-ben) már Vlajkovác néven szerepel 22 házzal, aminek lakosai szerbek. A szerb nyelvű monográfiák kiemelten szomorú hangnemben tüntetik fel ezt az évszámot, minthogy „ez az az év, amikor Vlajkovác (Temesvajkóc) teljes mértékben osztrák fennhatóság alá került.”<sup>125</sup>

1800-ra lakosainak többsége román.

1809-ben a románok felépítik első templomukat.

1832-ből a következő felekezeti hovatartozásról állnak rendelkezésünkre adatok: 1252 pravoszláv, 2 katolikus, 3 zsidó.

A történelem során többször is cserélődtek a település tulajdonosai. 1829-ben Bethlen Imre kapja ajándékba a császárságtól Ilka pusztát, majd 1845-ben a temesvajkóci határ egyharmadát Mocsonyi János gróf kapja.

Az 1848-as szabadságharc mélyen érinti Vlajkovác lakóit. Ekkor már (1848) 1375 pravoszláv lakosa van, 6 katolikus és 9 zsidó. A szerb nyelvű monográfia a szabadságharcosokat felkelőknek említi, s a szerb lakosság ezt úgy is éli meg, akik elől menekülniük kell. Mielőtt a szerb lakosság teljesen elhagyná Temesvajkócot, az osztrák katonaság Versecről segítséget nyújt a szerbeknek és kemény harcok árán leverik a „lábadókat” és visszafoglalják Vajkócot.

1859-ben gróf Mocsonyi György a falu központjában felépítette a környék legszebb kastélyát, amely Bissingen-kastély néven vált közismertté.<sup>126</sup> A kastélynak kétezer kötetes könyvtára volt és a kastély körül arborétumot alakítottak ki.<sup>127</sup>

1872 fontos dátum a pravoszlávok életében, a szerbek vallásilag elkülönülnek a románoktól és rá egy évre, 1873-ban felépítik a saját (szerb) templomukat. Az évszázadok folyamán mind jobban megerősödő román és szerb értelmiségi osztály fokozottan vált a magyar állameszme ellenségévé, s vált egyúttal a magyar államtól való elszakadás előkészítőjévé.

1894-ben vasútállomást kap a falu, amely elérhetővé teszi a Versec-Kovin útvonalat.



**A temesvajkóci Bissingen kastély  
eredeti állapotában (2003)**

**Lakosai számának növekedése a XIX. század végén a XX. század elején és a katolikus hívek száma a sematizmusok szerint:**

1869 – 1484 – 10 katolikus, 1880 – 1354 – 84 katolikus, 1890 – 1532 – 66 katolikus, 1900 – 1590 – 202 katolikus, 1910 – 1650 – nincs adat, csupán ennyit tudunk: ebből 273 magyar, 1919 – 313 katolikus, 1935 – 243 katolikus (ebből 220 magyar és 23 német), 1983 – 280 katolikus, 1991 – 1328 – 267 magyar, 2002 – 1178 – 182 magyar.

A délvidéki románság elszakadó törekvésének hatatos támogatója volt különösen az erdélyi görögkeleti román egyház, de előmozdították ezt az erdélyi román pénzintézetek is, míg a hazai szerb elkülönülő törekvések a gazdag karlócai ortodox szerb pátriárka pártfogását élvezték. Így a temesvajkóci szerbek is és románok is ezekre a szervezetekre támaszkodva külön gazdasági és kulturális gazdasági tevékenységet fejthettek ki.

1900-tól a román és szerb nyelvű ortodox egyházak olyan kiterjedt autonómiával és olyan hatalmas birtoktestekkel rendelkeztek, hogy független nemzetpolitikai működésüket függetlenül gyakorolhatták a magyar államban. Saját nép- és középiskoláik, tanítóképző intézeteik voltak, s ezért megtudták erősíteni a nem magyar kultúrát.<sup>128</sup>

„1919. január 10-én a szerb katonaság felszabadítsa Temesvajkócot a megszálló osztrák-magyar uralom alól.”<sup>129</sup>

A grófi tulajdonban lévő földbirtokok megműveléséhez béreseket és cselédeket Magyarország északi területéről biztosítottak a tulajdonosok. A szolgák

<sup>124</sup> Buchmann K. 1936. 115.

<sup>125</sup> Kolarski B.. 1988. 24.

<sup>126</sup> Mocsonyi Georgína grófnőt feleségül veszi gróf Bissingen-Nippenbuurg Ernő. 1888-ban Georgína megörökli a kastélyt, de ekkor már mint Georgína Bissingen-Nippenburg. Innen a kastély közismertté vált neve.

<sup>127</sup> Egyedül itt található a Vajdaságban az Amerikában honos mocsártuja és különböző mocsárciprusok.

<sup>128</sup> Szekfü Gy. 1988. 197.

<sup>129</sup> Kolarski B. 1988. 27.

többsége a magyar nemzetiségből került ki. Egy-egy grófi birtokon 40-50 család dolgozott. (Három nagyobb grófi birtokról tudunk: Bethlen, Bissingen és Jeszenszky). Fizetésüket, munkabérüket terményben kapták.

Egy család évi fejadagja a családtagok számától függetlenül így alakult: 1 400 kg búza, 400 kg kukorica, 32 kg szalonna, 1/2 hold földterület kertnek, 1 1/2 hold szántóföld lakás (istálló) és tűzrevaló.

**Temesvajkóc lakosainak nemzetiségi összetétele a XX. század második felében**<sup>130</sup>

1953 – 1830 lakos

1961 – 1855 lakos (itt a legmagasabb)

**összetétele: 742 román, 657 szerb, 364 magyar, 80 szlovák, 12 egyéb**

1971 – 1522 lakos

1981 – 1355 lakos

**összetétele: 485 román, 535 szerb, 299 magyar, 36 egyéb** (a népszaporulat a románoknál a legkisebb)

Húsz év alatt (1961-1981) a szerbség **122** lélekszámmal, azaz 23% csökkent, a románság **257** lélekszámmal, 35% csökkent, a magyarság **65** lélekszámmal, 17% csökkent.

1991 – 1328 lakos ebből **267** a magyar

2002 – 1178 lakos ebből **182** a magyar

Tíz év alatt (1991–2002) 32%-kal csökkent a magyarok száma.

„Az anyakönyvi bejegyzés szerint utoljára 1920-ban tartottak Temesvajkócon főúri esküvőt. Gróf Bissingen Ernő harmincöt éves Rudolf fia és a huszonhárom éves gróf Mocsony Mária Lívia kötött házasságot a trianoni határok életbe lépése előtt. A házassági anyakönyvben aláírásával tanúként szerepel az écskai Palaviciny Antal őrgróf és a zombolyai Csekonics Sándor gróf.<sup>131</sup> Egyébként 2004-ben tíz, 2005ben hét házasság kötöttet, de egyik sem magyarok között.

### Oktatás és kultúra

Minden nemzetnek a saját fejlődési korszaka ismert. A szerbek és a románok korábban települtek erre a vidékre a török hódoltság után, mint a magyarok. Ezért fennmaradt tárgyi és írásos emlékeik is régebbiek, mint a magyaroké, akikről köztudott, hogy jóval később történt újratelepedésük Temesvajkócra.

Az egyházi (pravoszláv) adatok szerint 1746-ban már létezett iskola a szerb ajkú gyerekek részére. Az első szerb iskolai épület 1872-ben épült. 1918-ig a tanítás csak szerb nyelven folyt, de kötelező volt a magyar nyelvet is oktatni, írni, olvasni magyar nyelven mindenkinek tudnia kellett. A román nemzetiségű gye-

rekek 1870-től részesültek iskolai oktatásban az egyház keretein belül.

A magyarok a grófi birtokokon éltek, az első iskola (osztály) is a Nagyrétben volt (u Velikom ritu), gróf Jeszenszky Béla birtokán. Az első tanító Libor József, később Petrovity Sándor. A felszabadulás után (1945) a magyar családok beköltöztek a faluba és az iskola is áttevődött a faluba. Itt az első tanító: Baricsek György, 1948-tól pedig Szkokin Erzsébet egészen nyugdíjba vonulásáig, 1980-ig. (Őt napjainkban is emlegetik). 1953-tól közös épületbe járt mindhárom nemzet diákja.

A szerb iskolát „Branko Radicevic”-nek nevezték, a román tannyelvűt „Progresul”, a magyar közösség pedig a Petőfi Sándor nevet vette fel.



**Döme Vera magyar ruhában egy iskolai ünnepség alkalmával 1970-ben (Temesvajkóc)**

### Templomuk

Az egyházközség szervezetségi formája: Versec aktív leányegyháza a Déli esperesi kerületben. Min-

<sup>130</sup> Az adatok Borivoj Kolarskitól származnak.

<sup>131</sup> Kovács Nándor, 2005. 11.16. Hét Nap

dig Versechez tartozott. A liturgikus nyelve a magyar. Buzgó hívek hírében álltak, akik gyalog jártak be szentmisére Versecre, 10 km távolságra. Körülbelül tizenöt éven át a román görögkeleti templomban misézett a Versecről kiszálló lelkész, az egyházi előjárók szóbeli kölcsönös beleegyezésével mindaddig, míg saját templomuk fel nem épült.<sup>132</sup>

Új templomukat 1996-ban szentelték fel: Árpád-házi Szent Margit. Templombúcsú: január 18. Azoltárkép Árpád-házi Szent Margitot ábrázolja, mint a szegények és a betegek pártfogóját. A kép mérete 145 x 95 cm.

Útmenti kereszt és más katolikus szakrális emlék nem található a faluban. Ortodox emlékoszlop is csak egy áll a falu központjában. A magyarságot ehhez a szakrális helyhez semmilyen esemény nem fűzi.

Hatvan magyar család él, ebből ötvenen fizetnek hitközségi adót. A Mária Társulatban öten vannak. Télen, a hideg miatt otthon történik a titokváltás.

Lakodalmi és egyéb szokásaikat összehasonlítva az Ung vidék szokásvilágával, a temesvajkóciak Matyócvajkóccal, régi nevén csak Vajkóccal, Szirénfalvával és Nagyszelmencsel mutatnak legtöbb hasonlóságot. Feltételezhetően, egy részük arról a vidékről származott.

A családi hagyományok még őrzik a származás emlékét.



**Az oltárképen Árpád-házi Szent Margit, mint a betegek és szegények pártfogója (2005)**



**Út menti ortodox emlékoszlop (2005)**



**Stációképek a templomban (2005)**



**Az Árpád-házi Szent Margit templom (2005)**

### Nagyszered

„Elvállaljuk a karácsonyt.”

Nagyszered teleklábas falu, három hosszú párhuzamos utcája, öt derékszögű keresztutcája szabályos téglalapot alkot. A telektömbök két-két egymással érintkező teleksorból állnak. A téglalap alakú telkeken – a hosszúkas portákon, ahogyan itt nevezik – a házak az utcafronton helyezkednek el, végükben a gazdasági épületekkel. Minden fő és melléképület a szomszédos telekkel párhuzamosan húzódik. A gazdasági udvar lezárásával kezdődik a kert, melynek végét **kertlábnak** nevezik, s ahol találkozik a két utca portáinak vége. A két utca között széles kertsáv húzódik. „Általában a telepített vidékeken... a Temes közben gyakori”<sup>133</sup>

<sup>132</sup> Erős L. 1993. 460.

<sup>133</sup> Bárh J. 1992. 237.

Korábban a településre az etnikai szegregáció volt a jellemző. Három utcájának elnevezése is etnikai tartalmat hordozott: északról a Magyar utca, amelynek lakói a legszegényebbek voltak. Hol a talajvízzel küzdöttek, hol a hegyekről lezúduló vízmennyiség öntötte ki őket. Ma már többnyire elnéptelenedett utca lett belőle, a házak többsége romokban, lakóik beljebbre költöztek, kihaltak, vagy külföldre vándoroltak. A fő utca vagy középső utca a németeké és a szerbeké volt, szilárd anyagból épült házaik ma is sértetlenek. A harmadik utca pedig a pém utca, illetve a református csehek utcája. Itt található a református templom is, amelyet romos állapota miatt már nem használnak.

Napjainkban etnikumtól függetlenül történik a lakóhelyválasztás.

A nagy történelmi múlttal rendelkező kis település Versectől 13 km-re északkeletre terül el. Az 1717 évi kamarai jegyzékben Veliki Srediste szóalakban 72 házzal van feltüntetve. 1900-ban a századfordulón 402 házban 2287 lakossal kiemelt helyet foglalt el a híres szőlőtermő vidék gazdaságában.

Az első betelepítésre 1717 és 1723 között került sor. Erre akkor a rajnai medence katolikus lakossága kínálkozott a legalkalmasabbnak. Az ottani elszegényedett lakosság könnyen hajlott arra, hogy egy nyugodtabb életet biztosított területre költözzék.

Nagyszered Temesvajkóhoz és Vatinhoz hasonlóan a török hódoltság idejétől számítva mindig is szerb többségű település volt. A kincstár a határőrvidék megerősítésére szívesen látta a délről észak felé áramló szláv néptömegeket. Görögkeleti templomuk állítólag 1636-ban épült.<sup>134</sup>

A visszafoglaláskor az országnak e részében alig lakott más népelem, mint a Tisza-Maros-Duna vidékére letelepített szerbség. Törzslakosnak a szerb és az oláh számított. A magyarok szervezett betelepítésére nem került sor. Ők a németektől később, különböző időpontokban érkeztek és alakították ki új otthonukat Temeskutas vonzásában, ahol munkalehetőségre nyílt alkalom.

A falu lakosainak összetétele 1945-ig a telepített falvakra jellemzően alakult: németek, szerbek, magyarok, csehek és kisebb számban románok laktak. Hitük szerint római katolikusok (németek és magyarok), görögkeletiek (románok és szerbek) és reformátusok (csehek és magyarok). Református vallású magyarok csak a 19. század elején jelentek meg.

Az etnikai elosztást nézve, a magyarság a sorrendben a negyedik helyen állt.

1800 és 1850 között a császári kormány több cseh települést alapított Temes megyében. 1803 körül, a határőrvidék megerősítésekor csehekkel növelte a vi-

dék lakosainak számát. Ekkor hozta létre Csehfalvát (Fábiánfalva) és gyarapította velük Nagyszered lakosságát. Az evangélikus cseheket pémeknek nevezték, templomukat a mai napig is csak úgy emlegetik, hogy a pémek temploma.

1841-ben a kincstári birtokok eladásakor Nagyszered Lázárovics Golub tulajdonába került. A krónikások szerint a Lazarevicok 1803-ban Szerbiából települtek Bánátba. Eleinte Kevevárán éltek, mígnem 1823-ban a családalapító Golub Lazarevic megvásárolta a kincstártól a nagyszeredi uradalmat, 1839-ben pedig a kisseredit is. A falu központjában lévő két kastélyt a Lázárovics család építette.<sup>135</sup> A kastély 1896-ig volt a Lazarevicok birtokában, majd Frisch Gyula nagybirtokos vásárolta meg és leszármazottainak tulajdonában volt egészen 1945-ig. Ezután államosították és az iskola kapott benne helyet. Az idős emberek még emlékeznek a Frisch-birtokon béresként vagy parádés kocsisként eltöltött évekre. „Itt ment a vasút, Kutasrú Versecre vezetett, azon szállították a szőlőt meg a bort. Vót itt állomás is. Ősszel főpakótuk, bevagonoztuk kedvenc lovaikat és ementek Bécsbe. Tavaszig a főispán vezette a birtokot. Addig nem is hallottunk ruluk.” (adatközlő: Buzgó Sándor)

Nagyszered elsősorban mezőgazdaságból él. A század első felében a temeskutasi svábok és a környék nagybirtokosai foglalkoztatták őket. Ma mindenkinek van egy kis földje, saját gazdasága. A természeti adottságok, legelőikkel a Kárpátok lankái lehetőséget biztosítanak a nagyállattartásra. A házak udvarából minden reggel összeverődik a tehéncsorda, hogy a gulyással egész nap kint legyen a legelőn, majd este visszatérnek a faluba gazdájukhoz. A tejtermékeket (juhtúró, birka tarhó, tehéntúró) a verseci piacon értékesítik.

**Népszámlálási adatok Nagyszeredről:** 1919 – 1022 (ebből 401 magyar), 1948 – 2050, 1961 – 2160, 1971 – 1810, 1981 – 1698, 1991 – 1584 (ebből 140 magyar), 2002 – 1340 (ebből 99 magyar).

1961 és 1971 között 350-nel csökken Nagyszered lakosainak száma. Ez volt a nagy kivándorlások évtizede. Szóbeli közlésekből tudjuk, hogy ekkor a jobb élet reményében először illegálisan, majd 1968-tól legálisan hozzávetőlegesen 150 magyar nemzetiségű személy hagyta el a falut. Az elvándorlás jelentős méreteket öltött, és a későbbiekben felgyorsította Nagyszered elöregedését és szerbbé válását. 1965-ben volt az utolsó magyar lakodalom.

A településen alsó és felső tagozatos szerb nyelvű általános iskola van. Az iskola 100-120 diákja közül kevés a katolikus, mindössze 5-6 fő. A faluban nincs könyvtár, mozi, művelődési ház. 1955-ben

<sup>134</sup> Borovszky S. Temes vármegye

<sup>135</sup> Borovszky S. Temes vármegye

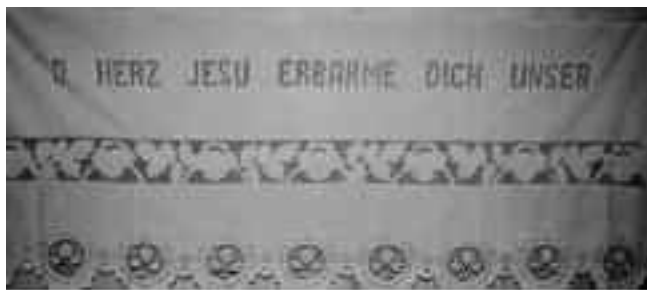
szűnt meg a magyar iskola. Az utolsó tanítónő Hajnal Erzsébet volt, aki Nagyikindáról került oda. A katolikus templom melletti épületben volt az egyházi iskola. Az egyik tanteremben a csehek, a másikon a magyarok tanultak.

A templomokon kívül mi egyéb is lehetne számukra a megtartó erő?

### Templomaik, vallásuk



A nagyszeredi római katolikus templom (2003)



A német feliratú oltárkendők a valamikori német hívekre emlékeztetnek

A településen három templom van. A görögkeleti és a katolikus templom a térré szélesedő fő utcán épült. A református vagy ahogyan itt nevezik a pém templom pedig a pém utcában (úgy is mondják, hogy a csehek utcája) található. Katolikus templomukat 1898-ban a kutasi kegyúr építette. Területe 60 négy-

zetméter. A templom szentélye a valamikori nemzeti sokszínűséget tükrözi. A fehér himzett oltárterítők a német jelenlétet idézik, a régi lobogók egyikén horvátul írja az adományozók nevét. Egy 1925-ből származó selyem oltárterítőre szlovák szöveget hímeztek.

Az egyházközség Versec aktív leányegyháza a Déli esperesi kerületben. Lelkipásztor mag. Gyuris László, verseci plébános. Védőszentje: Rózsafüzér Királynéja. A templombúcsú napja október első vasárnapja. A liturgikus nyelv a magyar.

**A hívek száma a sematizmusok szerint:** 1847 – 565 katolikus, 1865 – 437, 1889 – 503, 1902 – 646, 1913 – 843, 1927 – 832, 1935 – 824 (ebből 624 német és 200 magyar), 2005 – 72.

Januárban, vízkereszt tájékán házszentelés céljából harminc házat keres fel a plébános Buzgó Sándorral, az egyházközség elnökével. A legtöbb helyen egy vagy két személy lakik.

A Nagyszeredi Református Egyházközség az egyik legismeretlenebb egyházközség a Vajdaságban. A gyülekezetet elszerbesedett csehek alkotják.

Az első cseh telepesek az 1840-es években érkeztek Morvaországból. A cseh telepesek ekkor már 100 éve létező német református gyülekezetet találtak.

1863-ban volt a pém templom alapkövetétele és 1866 október 20-án pedig a templom felszentelése. Azóta ezt a napot minden évben megünneplik.<sup>136</sup>

A nagyharangon a következő felirat olvasható (fordítás csehről): „Isten kegyelméből a Nagyszeredi Cseh-Morva Evang. Ref. Egyház, a Cseh Testvérek utódai, akik 1852-ben telepedtek le, a templom felszentelése 1866-ban, a harangok pedig 1868-ban.”

„1890-ben megnyílt az új imaház a templom mellett, a parókia udvarban.

1900-ban 300 lelket számlált a gyülekezet.

1969-re számuk nagyon megcsappan, már alig 100 híveiknek száma.

Az utóbbi harminc évben Elizabeta Hajekova, aki egyben gondnoka és kántora is a gyülekezetnek olvasott fel cseh nyelvű prédikációkat. Férjével, Frantisek Hajekkel hű őrállóként vezetik a gyülekezetet. Gondozó lelkipásztor Halász Béla, Hertelendyfalváról.

Utoljára 1982-ben járt Cseh Testvéregyház a nagyszeredi gyülekezetben.”<sup>137</sup>

2002-ben 33 egyházjárulék-fizető volt. A gyülekezet fog, de ragaszkodik az élő ígéhez, ezért minden vasárnap délelőtt-délután tartanak felolvasásos istentiszteleteket. A magyar beszolgáló lelkészek évente 56 istentiszteletet tartanak szerb nyelven. A gyüle-

<sup>136</sup> Kiss N. 2003. 101.

<sup>137</sup> Vajdasági Református Évkönyv, 1998.

kezetet néha meglátogatják cseh református lelkészek Csehországból, és ilyenkor a gyülekezet anyanyelvén hallhatja a megtartó Igét.

Az előbbi harminc évben Elizabeta Hajekova, aki egyben gondnoka és kántora is a gyülekezetnek olvasott fel cseh nyelvű prédikációkat. Férjével, Frantisek Hajekkel hű őrállóként vezetik a gyülekezetet. Gondozó lelkipásztor Halász Béla, Hertelendyfalváról.

Utoljára 1982-ben járt Cseh Testvéregyház a nagyszeredi gyülekezetbenben.<sup>137</sup>



**A pém templom (2004)**

Nagyszereden a baptisták a legrégebbi szabadegyházi közösséget jelentik. Terjeszkedésüket itt is, mint mindenhol, a vegyes nemzetiségű háttér teszi lehetővé. Újabb kori sikeres megtelepedésük okát az embereknek a szerbiai háborútól való menekvésében kell keresnünk. Amikor mindenki befelé fordult, s féltelmében még a kaput is bezárta, a baptista felekezet menedéket és új értékrendet kínált. Az alacsony képzettségűek a bizonytalanság és a válság korszakában rendkívül megnyugtató válaszokat kaptak lelki bizonytalanságukra. Ezen a vidéken a térítők a szerb etnikumhoz tartoztak. A magyarok közül is sokan válást cseréltek. Ez magyarázható azzal is, hogy a katolikusok életéből hiányzik a karizmatikus egyházi vezető, aki ott élne közöttük.

Az új baptistákat nem nézi jó szemmel egyik felekezet sem. „Ott hagyták a reformát hitet és átmentek baptistába, mer ott kaptak csomagot.” Az anyagi juttatásokhoz kötött vallásgyakorlat ellenszenvgeneráló hatást váltott ki minden etnikumnál. A közösség igyekszik az átkeresztelkedetteket fokozatosan a társadalom peremére szorítani. Az elhalálozott baptista vallású személynek nem szólnak a harangok. Tiltakozásuk jeléül nem húzzák meg a lélekharangot

egyik templomban sem és verselésre sem szólaltatják meg.

A nemzetek közösségi szellemét megsemmisítette a kommunista diktatúra. Az átveszem, megtartom és átadom hármasság nem érvényesült. Az elődökhöz való hűség megszakadt. Élő szóban, anyanyelvükön sem adták tovább ősi hitüket a magyarok. Imára, fohászra nem szoktatták gyermekeiket. A 2002. évi népszámlálási adatok 99 magyar személyt regisztrálnak. Településükön számuk már nem tényező. Mindannyian idősek, nemzeti identitásuk egyetlen kapaszkodója a vallásuk.

Az igazi érvágás az volt, amikor külföldre távoztak a magyarok.



**A pravoszláv templom  
Nagyszered központjában (2004)**



**A német lakosoktól fennmaradt sarokház,  
szárazkapu bejáratával, felette,  
hozzaépítve a góré (2004)**

Nagyszered vallási élete a múltban szorosan kapcsolódott Temeskutas –Kudritz vallási életéhez. A település 3 kilométerre keletre terül el Nagyszeredtől. Templomába rendszeresen eljártak a szeredi hívek.

<sup>137</sup> Vajdasági Református Évkönyv, 1998.



**Nagyszeredi utcarészlet.  
Az utca végén a pém templom (2003)**

## TEMESKUTAS



**A temeskutasi Keresztelő Szent János  
születése templom (2004)**

A helység alapításának ideje 1719. Az első katolikusok Elzászból érkeztek. A plébániát 1742-ben alapították. A helységet a kincstártól 1828-ban Béger Bálint és Heiser Ignác megvásárolták.

A jelenleg üresen álló templomot 1787-ben építették. Védőszentje: Keresztelő Szent János születése. A templombúcsú napja: június 24. Hívek nélkül az enyészet vette birtokába.<sup>138</sup>

**Röviden a hívek számáról a sematizmusok szerint:** 1838 – 1235, 1902 – 1961, 1927 – 2006, 1935 – 2050 ebből 1194 német és 56 magyar, 1983 – 217 ebből 217 szlovén, 72 magyar és 52 horvát.

1954-ig önálló plébánia. Ekkor leányegyházként Versechez csatolták.

Az utolsó helybeli lelkipásztor Aufsatz Mihály volt (1936-1954).

„1982 és 1992 között e templomban rendszeresen tartott liturgiát a helybeli görögkeleti szerb pap az egyházmegyei, illetve püspöki hatóság szóbeli engedélyével, illetve hallgatólagos beleegyezésével.”<sup>139</sup>

2006 augusztusától újból miséznek a Keresztelő Szent János születése templomban. 16 szlovén és 3 magyar katolikus hívő lélek kérte a szentmisék szükségességét. A szentmisét szerb és horvát nyelven Gyuris László plébános mutatja be minden hónap harmadik vasárnapján. Télidőben a kora délutáni órában, amíg világos van. A templomban nincs villanyáram, csak a gyertyák fényei adnak némi világosságot.

## VERSEC

Ha a Bánság földrajzi területét – a történelmi Magyarországhoz hasonlóan – úgy tekintjük, mint a történelmi Bánság, akkor területe mélyen benyúlik a mai Románia területére. Az 1920-ban történt felosztás szerint viszont a történelmi Bánság nyugati pereme az akkor alakult (rég) Jugoszláviához került. A történelmi Bánságot szemlélve Versec a Déli-Kárpátok nyugati vonulatához, a történelmi Bánság délnyugati sarkában található.

Mai szemmel, a történelmi tények tükrében Versec a Vajdaság délkeleti peremén terül el. A város közvetlen elődjének tekinthető Érdosmlyó neve csak a XIII. században jelenik meg írásos formában. 1227-ben királyi birtok, II. András királyunké. Domonkos rendháza a tatárjárás előtt épült.<sup>140</sup>

Itt található a középkori Magyarország egyik legjelentősebb végvára, a város felett 641 m magasságban az ún. Zsigmond vára, mai nevén a Verseci vár. A folytonos török betörések ellensúlyozására építették a dél-magyarországi várakat Zsigmond király (1378–1439) uralkodása idejében. Akkor keletkezett a verseci vár is, melynek oltalma alá került Podvrsán.

<sup>138</sup> Erős L. 1993. 305.

<sup>139</sup> Erős L. 1993. 306.

<sup>140</sup> Szöllősy Vágó L. 2003. 135.

A középkori Magyarország déli védelmi vonulatának fontos láncszeme volt a vár. 1408–1431 között a szerb despotoké a vár a hozzá tartozó falvakkal. Az az idő tájt idetelepülő szerbek a maguk településének a „Podvrsac” (Hegycsúcs-alji) nevet adták, ebből eredeztetik a város mai nevét: Vrsac, Verschez, Versec.

Versec a török világban a temesvári vilajethez tartozott és Erdély határán feküdt, végvár volt. (Versecet 1552-ben foglalja el a török.)

1690 őszén az ószerbiai nép északra vándorolva, Csárnojevics Arzen pátriárka Versecre is püspököt nevez ki, amit Lipót király (1694) jóváhagyott. Ekkor telepedtek le a hagyomány szerint Versecen az ipeki és decsáni helyekről származó szerbek (a mai Koszovó területéről). Az elnéptelenedett területekre nem csak szerbek telepedtek le, a hegyekből ideszivárgott románság is otthonra talált ezen a vidéken. Szervezett betelepítésre a pozsareváci béke után került sor (1718). Az első betelepítési hullámmal a katolikus németek első csoportja a Rajna vidékéről 1717-ben érkezett. Egyszerre 600 család jött a Bánság déli csücskébe.

A plébániát 1720 alapították, a kincstár volt a kegyúr. Az első templom 1730-ban kőből épült. Az új templom, a monumentális Szent Gellért székesegyház, a verseci katedrális – ahogyan köznyelven nevezik – 1860 és 1863 között neogótikus stílusban épült két toronnyal. A templom konszekrációja 1863. december 27-én történt nagy ünnepség keretében. A templom Biebel János oravcai műépítész tervei szerint.<sup>141</sup> A verseci görögkeleti szerb püspökség első írott említése 1594-ből való. 1750-től épült a pravoszláv püspökség, a pravoszláv templom és a barokk püspöki palota 1759-ben, a székesegyház 1783–1785 között.

Versec német többségű város volt, magyar lakosainak száma csak 1868 után növekedett 28-30 százalékkal.

A város szülötte Herczeg Ferenc (1863–1954) író, a század eleji és a két háború közti kor irodalmában az irodalmi konzervativizmus vezéralakja, az úri osztály ideológiájának, szellemiségének irodalmi képviselője.<sup>142</sup>

Az egyre szegényebb verseci magyar művelődési élet 2006-ban házigazdája volt a Durindó és Gyöngyösbokréta szemlének, mint a vajdasági magyar népdalkórusok és néptáncosok legrangosabb rendezvényének.

## A történelmi események áttekintése az évszámok tükrében

1820-ban szerb papnevelde létesült.

1854-ben alakult meg az Evangélikus Lutheránus Fiókegyház.

1854-ben megnyitotta kapuit a német tanítóképző.

A görögkeleti teológiai intézet kibővül, külön vált a szerb és a román tanfolyam.

1859–1860-ban megépült az új városháza.

1867-ben tűntek fel az első nazarénusok.

1869-ben a bánsági Ágoston Hitvallású Vándorlelkész székhely anyaegyházzá alakult.

1888-ban megnyitották az első Fröbel-féle iskolát.

1900-ban épült a központi pályaudvar, ahonnan vasúti vonal vezetett Lugosra, Nagybecskerekre, Kevevárára és Pancsovára.

1912-ben a református egyház is megalakult.

A magyar kulturális élet csak a kiegyezés után bonthatkozott ki. Több magyar lap is ekkor jelenik meg: a Délvidéki Nemzetőr (1886), a Délvidék (1892), a Versec és Vidéke (1908).



<sup>141</sup> Erős L. 1993. 467.

<sup>142</sup> Magyar Irodalmi Lexikon I. 1963.

## Népszámlálási adatok

1900-ban 25199 lakos, ebből 13 387 német, 8 112 szerb, 2 635 magyar, az összlakosság 10.45% 753 román 1910-ben 27 730 lakos, ebből 14 406 német, 4 890 magyar, az összlakosság 14% 1981-ben 37 192 lakos, ebből 3 215 magyar, az összlakosság 8.91% 1991-ben 36 885 lakos, ebből 2 125 magyar, az összlakosság 5.76% 2002-ben 36 623 lakos, ebből 1 800 magyar, az összlakosság 4.91%

Ma Versec lakosainak száma közelít a 37 000-hez. Népeiségének etnikai összetétele tarka képet mutat. Legnagyobb számban élnek itt szerbek, románok és magyarok. Az utóbbiak lélekszáma a város lakosaihoz viszonyítva mindössze 4.91%-át teszi ki.

A római katolikus templom védőszentje Szent Gelért püspök és vértanú. A templombúcsú napja szeptember 13-14. (A hegyi Szent Kereszt kápolna búcsúja.) A mellékoltárok szobrai – a Jézus Szíve és a Mária Szepőlötlen Szíve – Dél-Tirolban készültek. Az öt harang közül a 2 140 kg súlyú a legnehezebb. A jelenlegi orgona 1913-ban Temesvárott készült.<sup>143</sup>

Versecen volt egy 1826-ban emelt Szent Orbán, a szőlőskertek védőszentjének szentelt kápolna, ahová a hívek eleinte körmenetben érkeztek. A kápolnát 1966-ban az egyházközség lebontotta.

Az 1837-es pestisjárvány emlékére építették a járványra való emlékeztetőül a Szent Rókus kápolnát. A kápolna köré akkor temetőt alakítottak ki, s amelyet igen gazdag síremlékek díszítettek<sup>144</sup>. Ezt a temetőt 1965-ben a városi előljáróság megszüntette, a halottaikat hozzátartozóik áthelyezhették a városi temetőbe. A kápolna, mint műemlék ma is ott áll, a millenniumi emlékműhöz vezető hegyi úton. A közel-múltban felújították, s a verseci hívek újból használik.<sup>145</sup>

A hegyi kápolna a Nagybecskereki Egyházmegye legrégebbi és leghíresebb búcsújáró kegyhelye. A Szent Kereszt Felmagasztalása kápolna 1729-ben épült és azóta is fennáll. (Búcsúnapja szeptember 14.) A kápolna mellett, a domboldalra közadakozásból 1984-ben építették a 7-7 stációt a Krisztus és a két lator keresztjével. A stációkat tárgyi és eszmei mivoltukban valakik rendszeresen megsértik. A milosevicsi háború idején (1991–1996) kiverték az agyag (égetett kerámia) képeket, de az is megtörtént, hogy befújták feketé festéssel.

A katolikus hívek száma: 2 220 lélek.

A hitoktatás szerbhorvát nyelven történik. A magyar nemzetiségű hitoktatásban résztvevő gyermekek

alacsony létszáma miatt a plébános együtt tartja a hitant minden római katolikus gyermek számára.

A szülők, hogy megkönnyítsék a gyermekek szocializációját, a szerb nyelv tanítását szorgalmazták a múltban, amelynek eredményeként 1990-ben megszűnt a magyar tannyelvű iskola a városban.

A városi magyar közösség strukturális asszimiláción ment át. Az egyházon kívül a Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület az a hely, ahol a magyarság kulturális élete kibontakozhat. 2005-ben 60-70 fő tagsága volt.

Versec magyarságának nemzeti identitása többnyire a mindenkori lelkeszre van bízva.

## VATIN – VERSECVÁT

*„Ha otthagynám a templomot, megverne a Jóisten”*

Versectől északra fekvő kisközség. Házainak száma 92, lakosaié 647, akik közül 78 magyar, 150 német és 409 szerbajkú. Római katolikus és görögkeleti vallásúak. Jelenleg grf Gyürky Lászlónénak és Viktornak van itt nagyobb birtoka. A községbeli templom a görögkeleti szerbeké.” – olvashatjuk a Ma-



A vatini Kisboldogasszony templom (2005)

<sup>143</sup> Borovszky S. É.N. 136.

<sup>144</sup> Silling István a VMNA-ban tesz róla említést. 2003. 139.

<sup>145</sup> Erős L. 1993. 468.



**Szentmise télen a templom melléképületében (2005)**



**Az oltár**

gyarország vármegyéi sorozat Temes vármegye kötetében.<sup>146</sup>

A sematizmusok messzebbre nyúlnak vissza. Az első feljegyzések a híveket illetően 1847-ből származnak.<sup>147</sup> A hívek száma ekkor 15. 1935-ben 170, ebből 73 magyar és 53 német.

Lakosainak száma a közelmúltat illetően: 1981-ben 417, ebből 139 a magyar 1991-ben 316, ebből 100 a magyar 2002-ben 250, ebből 67 a magyar.

Az egyházközség szervezettségi formája: Versec aktív leányegyháza a Déli esperesi kerületben. Lelkipásztora mag. Gyuris László. 1919-ig Moravica (Románia) leányegyháza volt, de 1919-ben Versechez csatolták.

Római katolikus templomuk 1935-ben épült. Tornyt csak 1940-ben építettek hozzá. A templom vé-

dőszentje Kisboldogasszony. A templombúcsú napja: szeptember első vasárnapja.

Negyven négyzetméterével, a benne kiteljesedő szentek kultuszával, kilenc szentképével és különböző kegytárgyaival Vatin húszadik századi magyarságának katolikus vallásosságát őrzi és történelmet idéz. Itt a szentek iránti tisztelet nem aktualizálódott, nincsenek fogadalmi táblák, nincsenek új gyertyatartók, lobogók. A Kisboldogasszony templomban megállt az idő. A templomi kilenc szentkép a világegyház szentjei közül csak Jézust és az Istenanyát ábrázolja. Az Istenanya megnevezést egyedül csak itt hallottuk az adatközlőtől. Az atya a hónap utolsó vasárnapján jut el Vatinba misézni. Ettől függetlenül a papot nagyon tisztelik. Húsz család fizeti a hitközségi adót. 2005-ben két bérházas volt. A verseci templomban bérhásoztak.

A település jellegzetessége a fennmaradt sváb házak és az előző rendszerben épült kocka-házak keveredése.

1930-ban megszűnt a magyar iskola.

Nagyszerek és Vatin között légvonalban 15 km a távolság. Autóúton csak kerülővel, Versecen keresztül lehet ezt az utat megtenni, ami ez esetben 40 km. A múltban, az átlós távolság vonalán több nagygazda tanyája is sorakozott. Tulajdonosaik a kommunista rendszert nem várták meg, külföldre menekültek. Többségük Ausztriában telepedett le. Az ismertebb és emlegetett tanyák nevei: Pászt tanya, Karátsonyi tanya, Hadik tanya, Pecha tanya. A vatini idősök mindegyike valamelyiken béres vagy cseléd volt. Az Ausztriában élő Pászt család leszármazottjai 2003. szeptember 8-án, Kisboldogasszony napjára egy bekeretezett szentképet adományoztak a templomnak.



**Az elmúlás, a kihálás jelei Vatin utcáin**

<sup>146</sup> Borovszky S. én. 360.

<sup>147</sup> Erős L. 1993. 462.

A kor jelensége, hogy az üresedő határ egy részét a Szerbiából érkezők veszik meg alacsony áron. Belőlük alakul a falu új farmer típusú gazdarétege.

### EMLEKEK EGY KÉZZEL ÍROTT (JEGYZŐ)KÖNYV NYOMÁN

Vajdaságban ritkaság számba megy olyan részletes jegyzetfüzet birtokába jutni, mint amilyent Virág Imre, topolyai lakos őriz. Adatközlőnk 1938-ban Vatinban született. Kisiskolásként került el Versecre, majd Szabadkára, s telepedett le Bácska szívében, Topolyán. Édesapja a templom írnoka, egyházi felelőse volt, a pasztorális tanács tagja. A jegyzetfüzetet tőle örökölte.

A bejegyzések a templomépítéssel egy időben, 1935-től kezdődnek. Végigkísérhetjük a templomépítésre adakozók névsorát, a templomhoz kapcsolódó történeteket, azt is, hogyan tartották karban és alaktgatták templomukat a hívek.

Néhány kiragadott példa híven tükrözi a kis település katolikus lakosainak vallásosságát.

Az első bejegyzés 1935. április 17. A feljegyzések német és magyar nyelven váltakoznak. A bejegyzéseket Virág János vezette.

1940-ig, amíg a torony el nem készült, csak imaházként emlegetik. A telket, imaház építése céljából Tretter Johann, német nagygazdától ajándék címen kapták a vatini katolikusok. 1945 után a templom melletti ingatlant, mely Tretter Johann jogtulajdona volt, államosították, helyén szövetkezetet létesítettek.

A bejegyzésekből láthatjuk, hogy a helyi hitközségen kívül a környék katolikus lakosai is gyűjtöttek azért, hogy hittestvéreiknek legyen imaházuk. Délkelet-Bánát katolikus települése irigylésre méltó összefogásról tett tanúbizonyságot ezekben az években.

**A gyűjtést szervező települések névsora:** Nagygáj (Gáj) Ürményháza (Örményháza) Szécsenfalva (Kis Szécsány) Kanak Torontálújfalú (Krivabara – Markovicevo) Mária Radna Zichyfalva (Plandiste – Mariolana) Óléc (Stari lec) Györgyháza (Velika Grada)

Az esperes úr rendszeresen utalt át bizonyos összeget az imaház építésére. Támogatást kaptak az Apostolok Egyesülettől. A hitközség, hogy az építkezést elkezdhesse, Herter J. zsidó kereskedőtől kért és kapott kölcsön nagyobb összeget, amelyet már a következő évben elkezdtek törleszteni. Erre több helyen is találunk utalást a füzetben. Ausgabe – Kiadások cím alatt olvashatjuk, hogy milyen arányos részletekben törlesztették Herter úrnak az imaházért járó tartozást.

Egységes adományban egyezhettek meg a lakosok, mert mindegyik nevénél törlesztéskor ott szere-

pel: a százból 20 din, a százból 50 din. Paraszti gazdálkodásból élhettek a templom javára adakozó vatiniak, mert az első törlesztések a gyűjtés három éve alatt – 1935–1937 – mindig július hónapban kezdődtek.

1936-ban a legtöbb bevétel az imaházból származó perselypénz volt. A perselypénzek átvételének pontos időrendi bejegyzéséből következtethetünk a szentmisék rendszerességére. Az év minden vasárnapján volt szentmise. A verseci Rózsafüzér Társulat rendszeresen, minden évben támogatta az egyházközséget.

A bevételt és a kiadást is az év végén két tanú aláírásával a jegyzőkönyvvezető lezárta.

**A templom javára adakozók névsora:** Babcsányi Rozália, Pálincás Rozália, Virág Antal, Koszor Mihály, Kókai András, Kis István, Vancsik András, Virág János, Oláh Kati, Virág Mihály, Feifer Gusztí, Szaszarád Tomnik, Kecskés János, Rákóczi József, Hugyera József, Jéli Jolán, Kis Kati, Veverka Mátyás, Korcsik Péter, Kozma Kati, Kohl Miháj, Dimitrije Sándor, Majer Péter, Gránity Mirko, Joczó Kesánszki, Koczka Gábris, Jakovlov Milán, Rácz Miklós, Dám Lény, Bohn Sándor, Vingert Jolán, Péki András, Oláj György, Csonk András, Koszor Milán, Gundi Johan, Matesz Mihály, Koszor László, Svarcz Johan.

1938-ban keresztállításra gyűjtöttek. A templom elé szerettek volna keresztet állíttatni. Negyvenen járultak hozzá.

1952-ben oltárra gyűjtöttek. Többségük 100 dinárral járult hozzá, egyharmaduk 70 dinárt adott a közösbe. Családonként 20 kg búzát is be kellett adni, aminek értéke 400 dinár volt. Az oltár-gyűjtésben negyvenen vettek részt.

Többen munkájukkal segítették templomukat. Ki mihez értett, azt végezte el az épületen. Az ilyen személy nevét is pontosan bejegyezték. A bevételek között még a következő tételek szerepelnek: Máriától perselypénz (minden valószínűség szerint a Szűz Mária perselyre gondoltak), a harangszentelésből maradt pénz, a búcsúi mulatságból származó bevétel. A búcsúi mulatságnak még napjainkban is nagy hagyománya van. Igaz, hogy a résztvevők már nem magyarok – vagy, az idők még beszélnek magyarul, – de megtartják, s a bevételt a templom javára fordítják.

A harangozásból komoly bevételt könyvelhetett el a hitközség. A templomkertből eladtak három darab akácfát, ennek bevétele x összeg. 1955-ben szerepel először temető címszó alatt bevétel. Az interjúalanyok nem emlékeznek rá, hogy mikor kezdték értékesíteni a sírhelyeket. Az akkori pénztárosok, jegyzőkönyvvezetők pedig elhaláloztak.

1964-től Virág Mihály veszi át a pénztárosi teendőket Nadj Anatól. (Ekkor már mind gyakrabban for-

dul elő, hogy a neveket szerbül írják.) Még ebben az évben szeretnék a villanyt bevezetni a sekrestyébe és a gangra. Negyvennégyen járultak hozzá ezer-ezer dinárral.

1971-ben a templomtorony pléhvel történő behúzása a hívek önkéntes adakozásából.

**Adakozók névsora:** Virág Antal, Kovács József, Bakai István, Farkas Juliana, Buvári Sándor, Móric Ferenc, ifj. Bakai István, Rákóczi Mátyás, Kóci Imre, Kecskés Erzsébet, Faor Verona, Kóci József, Bakai András, Koszor István, Tuba András, Farkas József, Plukovác Teréz, Nagy Mária, Móricz István, Mészáros István, Móricz Mihály, Mészáros István, Móricz Mihály, Kiss István, Vancsik Rozália, Agyi Mihály, Vince Antal, Koszor Péter, Csonka András, Kárász András, Péki András, Csonka József, Korcsik János, Bipak János, Ondra Ferenc, Virág Mihály, Kiss Katalin, Lázár Antal, Rákoci János, Lázár József, Gyurgyev Mihály, Fátyol Pál, Sebi Mihály, Koszor János, Rusnyák Kálmán, Koszor Ferenc, Kókai Mátyás, Virág István, Koszor Mihály, Kovács Mátyás, Kárász Péter, Kókai András, Bukován Viktória, Nédics Elizabet, Nédics Dusanka, Püspökség.

Eddig a bevételekről, az adományokról esett szó. Tekintsük át néhány év kiadásait is.

**1938. év kiadásai.** – Óléczi templomra segély, Égő olajra 2 db. stafli, 2x3/4, 5 m. hosszú és 6 db. háromnegyedes deszka, 22 m drót kerítésnek és szeg égő olajra egy üveg tenta, ceruza és toll, 7 db. deszka stukatúr, 4 m. drót, 200 db. falczos cserép, a falra égő gyertya, 50 kiló mész, fél kilo firnajs és fél kilo festék, feszületnek pléh, kapocs-szeg a temetőfához, 2 liter tej festeni, kreppsz papír, 2 liter bor az oétárra, 100 db vályog az imaházhoz, templomi adóra notesz, papír és ceruza, toronykereszt.

1940-ig a kiadások zöme az építkezésre, az imaház felújítására és a torony megépítésére ment el. 1942-ben olvashatjuk az olyan kiadásokat, amelyek a templomi szertartásokkal vannak összefüggésben:

- Jézus-örzöknek
- A papnak vonatra (Versecről utazott a pap)
- 1951-ben:
  - oltár ruha, drukkolás, slingelés, karácsonyfa
  - egy kila stricli

A jegyzőkönyveket 1982-ig vezették. Azután egy hosszú szünet következett. 1995-től Kalnak Zoran, magyar származású hívő jegyzi a bevételt, de már szerb nyelven. Kiadás nincs, mert a bevételt (perselypénz, hitközségi adó) átadják a verseci plébánosnak.

## Irodalom

### Ács Zoltán

1996 Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

A Magyarság Néprajza IV. Felelős szerkesztő: Márfa Péter. 1992. Szekszárdi Nyomda. Szekszárd

### Ambrozai Beáta – Nagy Beáta – Jana Noskova

1999 Változás és állandóság a búcsúvásárban. In. Szerk. Pusztai Bertalan: Szent és profán között. A szegedi-alsóvárosi búcsú. Szegedi Várlási Néprajzi Könyvtár. Szeged. 25-29.

### Ambrus Vilmos

2004 Abettehemes szerepe az identitás megőrzésében. In. Verebélyi Kincső (szerk.): Szabad-e bemenni betlehémbe? Budapest. 117-126.

### Antalóczy Péter Márton

1999 Amegújulási mozgalmak a mai egyházban. Vigília. 1. Szerk. Lukács László. Budapest. 29-34.

### Bakó Ferenc

1966 Amájfá és a májusi kosár Heves megyében. In. Az Egri Múzeum Évkönyve. Eger. 257-303.

1983 A palóc lakodalom. In. Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 102-108.

1987 Palócföldi lakodalom. Gondolat Kiadó, Budapest.

1992 A felföldi palóc lakodalom tájszavai. In. Viga Gyula (szerk.): Kultúra és Tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc. 101-119.

### Bakator Judit – Mészárosné Bába Lúcia

2003 Hosszú a jegenyesor. Debelyacsa monográfiája. Pancsevó.

### Balassa Iván

1989 A magyar falvak temetői. Corvina Kiadó, Budapest. 1989 A határainkon túli magyarok néprajza. Gondolat Kiadó, Budapest.

### Balogh István

1972 A paraszti művelődés. In. Szabó István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914. II. Akadémiai Kiadó, Budapest. 487-564.

### Barna Gábor Molnár Ágnes – Barna Gábor

1983 Az Ung vidéki lakodalom jellemzőiről. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 119-126.

2001 Búcsújárók. Kisebbségkutatás könyvek. Lucidus Kiadó, Budapest.

### Bartha Elek

1983 A lakodalom és a ház kultikus összefüggései. In. Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 381-384.

1984 Házkultusz. Folklor és Etnográfia, Debrecen.

1984 Etnikai különbségek és a vallások integráló ereje. In. Kunt E. – Szabadfalvi J. – Viga Gy. (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc. 97-102.

1987 Vallás és etnikum. In: Dankó Imre és Külös Imola (szerk.): Várlási néprajz 3. Debrecen.

1990 A hagyományok rétegződése és a szerkezeti sajátosságok Székelykeve vallásos népeletében. In. Főszerkesztő: Paládi-Kovács Attila; Niedermüller P. (szerk.): Népi Kultúra – Népi Társadalom. 199-211.

1992 Vallásökológia. Ethnica Kiadás, Debrecen.

1998 Néphit, népi vallásosság. In. Voigt Vilmos (szerk.): A magyar folklór. Osiris Kiadó Budapest. 470-505

### Bálint Sándor

1973 Karácsony, húsvét, pünkösd. Apostoli Szentszék Könyvkiadó, Budapest.

1977 Ünnepi Kalendárium. Szent István Társulat, Budapest.

1981 A hagyomány szolgálatában. Összegyűjtött dolgozatok. Magvető. Budapest.

1994 Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Szent István Társulat, **Budapest. 1998.** Ünnepi Kalendárium II. Mandala Kiadó, Szeged.

**Bánkiné Molnár Erzsébet**

1995 Jászkunok a XVIII-XIX. Században. Történelmi és néprajzi tanulmányok. Csokonai Kiadó, Debrecen.

**Bárth Dániel**

2005 Esküvo, keresztelo, avatás. Egyház és népi kultúra a korai újkori Magyarországon. MTA-ELTE. Budapest.

**Bárth János**

1992 MNL. V. 237. Budapest.

**Bellosics Bálint**

1902 Magyarországi adatok a nyári napforduló ünnepéhez. (Második közlemény) Ethnographia. 70-78.

**Beszédes Valéria**

1995 Örökségünk I. Életjel, Szabadka.

1998 Örökségünk II. Életjel Szabadka.

2000 Abácsi és a bánsági magyarság népeletének néhány vonatkozása. In. Gábrityné Molnár Irén-

**Mirnics Zsuzsa**(szerk.): Vajdasági marasztaló. MTT Könyvtár, Szabadka. 139-145.2001 Ünnep ez minékünk. Életjel, Szabadka.

**Biacsi Antal**

1994 Kis délvidéki demográfia. Az MTT és a szabadkai Szabadegyetem kiadása. Életjel, Szabadka.

**Bindorffer Györgyi**

1996 Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. MTA OTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 13. Budapest.

Dr. Bodor Antal

1914 Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra. Budapest.

**Bodó Barna**

2003 Identitás és szórvány diskurzus. In. Komlós Attila (szerk.): Nyelvünk és Kultúránk, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának folyóirata. 3. szám. Budapest. 16-28.

**Bodó Julianna**

2000 Jelek a térben. In. Tóth Károly (szerk.): Ezredforduló. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében c. konferencia előadásai. Lilium Aurum, Dunaszerdahely. 56-63

**Bódi Jenő**

2002 Kövek és képzetek. In. Fejos Zoltán és Szijártó Zsolt (szerk.): Egy tér alakváltozásai. Tabula Könyvek, Budapest. 22-39.

Borovszky Samu (szerk.)

é. n. Magyarország vármegyéi (Temes vármegye). 129-150; 435-448.

**Borús Rózsa**

1998 Bácskai lakodalmak. Grafoprodukt, Szabadka.

**Bosnyák István**

2000 Adatok a délvidéki magyar tanügyi, muvelodési, tudományos és művészeti civil szervezetek múltjához és jelenéhez. In. Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): Vajdasági marasztaló. MTT Könyvtár 3. Szabadka. 281-287.

**Botka József**

1983 Karácsony. Ünnepi kalendárium, vallási hagyományok, székelykevei népelet. Kikinda.

**Bodi Erzsébet**

2001 Prémes perec, örömkalács. Lakodalmi kalácsok. In. Györgyi Erzsébet (szerk.): Lakodalmi szokások. Budapest. 98-104.

2003 Karácsony bõjtje a görög katolikusok táplálkozási kultúrájában (három falu példáján). In. Ethnica

V. évf. 1 sz. Szerk. Ujváry Zoltán

**Boviz László**

2005 Szent Gellért osi egyházmegyéjének 975 éve. Püspöki hivatal, Nagybecskerek.

**Buchmann Károly**

1936 Adélmagyarországi telepítések története. Budapest.

**Czékus Géza**

2002 Kishegyes múltja a demográfiai adatok tükrében. Logos, Tóthfalu.

**Csiszár Árpád**

1998 Aberegi népelet. Ethnica Kiadás, Debrecen.

**Dampfinger Irén**

2006 Szilágyi telepés község története. Logos, Tóthfalu.

**Diószegi Vilmos**

1968 Apalóc kulturális csoport határa és kirajzása. In. Ortutay Gyula (szerk.): Népi Kultúra – Népi Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 217-251.

Dobosy László

1989 Szokások és hiedelmek a Hangony-völgyben. Gömör néprajza XIX., Debrecen.

**Dömötör Tekla**

1972 Magyar népszokások. Budapest.

1983 Naptári ünnepek-népi színjátás. Akadémiai Kiadó, Budapest

1983 Aszentiváni tuzgyújtás szokásának interetnikus kutatásához. In. Szelei István (szerk.): Jugoszláviai magyar folklór. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék. 58-63.

1986 Régi és mai magyar népszokások. Tankönyvkiadó, Budapest. Bela, Duranci

2003 Avárosiasodás – Szabadka új arculata. In. Üzenet. 3.sz. Szabadka. 24-29.

Engel Pál

1999 Akeresztény királyság megalapítása. In. Vigilia 1999/11. Szerk. Lukács László, Budapest.

**Enyedi György**

2001 Anagyvárosi régiók és a globális gazdaság, In. Beszteri Béla és Mikolasek Sándor (szerk.): Regionális lokalitás a 21. században. Tanulmánykötet. A MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Komárom. 11-24.

**Eros Lajos**

1993 Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez. Logos, Tóthfalu.

**Fekete J. József**

1996 Gondolatok az urbánus temetorol. In. Üzenet. XXVI. Szabadka. 303-308.

**Gereben Ferenc**

1998 Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében, In. Régió. 2. szám. 95-112.

**Göncz Lajos**

1999 Amagyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban). Osiris–Forum. Budapest–Újvidék. 2004 Avajdasági magyarság kétnyelvűsége. Nyelvpszichológiai vonatkozások. Magyarságkutató Tudományos Társaság MTT Könyvtár 8. Szabadka.

**Grynaeus Tamás**

2001 Akét Szent Antal. In. Barna Gábor (szerk.): Szentiszelet. Néprajzi Tanszék, Szeged. 275-286.

**Gubás Jenő**

1997 Veszendo végeken. Logos, Tóthfalu.

**Gunda Béla**

1963 Akultúra integrációja és az etnikai csoportok alakulása. In. Muveltség és Hagomány V. Debrecen. 3-23.

1983 Folklore-gyűjtés a Szerémségben. In. Szelei István (szerk.): Jugoszláviai magyar folklór.Értekezések, monográfiák 3. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék. 64-76.

**Györgyi Erzsébet**

1992 Akoncentrált életút megjelenítése a házasságkötés szokáskörében. In. Viga Gyula (szerk.): Kultúra és Tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc. 73-79.2001 Ádám-tól, Évtől a parasztlakodalomig. In. Györgyi Erzsébet (szerk.): Lakodalmi szokások. Jelenlévo múlt. Planétás Kiadó, Budapest. 6-12

**Hajdú Gabriella**

2000 Az utazás, mint modern mítosz. In: Fejos Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): Turizmus és kommunikáció (tanulmányok). Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék. Budapest-Pécs. 191-201.

**Hajdú-Moharos József**

2000 Magyar településtár. Budapest.

**Harmath Károly**

2000 Az egyházi élet újrászervezése a török hódoltság után. In. Beszédes Valéria (szerk.): A jó Istendicsőségére. Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Újvidék. 5-13.

**H. Bathó Edit**

1983 Ajász lakodalom szokásrendszere. In. Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.) Lakodalom. Folklór és Etnográfia, Debrecen. 160-164.

**Hegedus Antal**

1986 Tótújkömlös a Bánságban 1782-1788. Békési Élet, XXI. 4. sz. 451-466.

**Hetény János**

2001 Egyházi inkultúráció a szentek népi tiszteletében. Barna Gábor (szerk.): Szenttisztelet. Néprajzi Tanszék, Szeged. 41-48.

**Hoppál Mihály**

1987 Technika és rítus. Egy lakodalom jelrendszere. In: Kósa László (szerk.) Népi Kultúra – Népi Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 353-397. 1996 Jelképtár. Helikon Kiadó, Budapest.

**Horváth Mátyás**

1994 Központosítás és konszolidáció a háború előtti jugoszláviai magyar iskolákban. In: Üzenet. XXIV. évfolyam. 1-2. sz. Szabadka. 54-60.

**Ikvainé Sándor Ildikó**

1992 Apesírek szerepe a szerb népszokásokban. In: Viga Gyula (szerk.): Kultúra és Tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc. 141-165.

**Illyés Endre**

2002 Illyés Endre néprajzi tanulmányai. Vallási Néprajz 11. Debrecen.

**Juhász Antal**

1999 Észak-Bánság paraszti muveltségéből. Táj és népi kultúra 3. Juhász Antal szerk. A József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadvány-sorozata, Szeged. 3-31.

**Jung Károly**

1992 Köznepok és legendák. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 2000 Régi-ek Kalendáriuma. Forum Könyvkiadó, Újvidék.

**Kalapis Zoltán**

1992 Betuk és képek. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 2005 Élet, élet, csuda élet. Forum Könyvkiadó, Újvidék.

**Kardos László – Szigeti Jenő**

Boldog emberek közössége – A magyarországi nazarénusok. Budapest.

**Katona Imre**

1983 Jeles napok és ünnepi szokások maradványai Észak-Bánátnban. Beszámoló egy felderítő jellegű gyűjtésről. In: Szeli István – Bosnyák István (szerk.): Jugoszláviai magyar folklór 3. Értekezések, monográfiák. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék. 78-104.

**Keményfi Róbert**

2003 Akisebbségi tér változatai. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.

2003 Etnikai és felekezeti térszerkezetek elemzésének statisztikai-geográfiai módszere a néprajztudományban. In: Foszter. Paládi-Kovács Attila, szerk. Vargyas Gábor: Népi Kultúra – Népi Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 127-163.

**Kisbán Eszter**

1963 Atáplálkozás alakulásának problémái. In: Gunda Béla (szerk.): Muveltség és Hagomány. Debrecen. 189-201.

**Kiss Mária**

1986 Aszokásformák állandósága és változékonysága a Pest megyei délszlávoknál. In: Kósa László (szerk.): Népi Kultúra – Népi Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 317-336. 1988 Délszláv szokások a Duna mentén. Akadémiai Kiadó, Budapest.

**Kiss Nándor**

2003 Ott jártam: Nagyszere. In: Botos Elemér és Botos Andrea (szerk.): Református Évkönyv. Novi Sad. 100-103.

**Klamár Zoltán**

2003 Sírkövet emeltetik. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. 185-198. 2004 Halálban is közösség. Az adórjani temető vizsgálata. Studia Comitatus 29. Szentendre.

**Kocsis Károly**

1993 Az etnikai konfliktusok történeti, földrajzi háttere a volt Jugoszláviában. Teleki László Alapítvány, Budapest.

**Kónya Sándor**

2004 Harmatozzatok, egek. Thurzó Lajos MMK, Zenta.

**Borivoj, Kolarski**

1988 Vlakjovac – monografija sela. Vrsac

**Korkes Zsuzsanna**

1983 Lakodalmi szokások a Kiskunságban. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom.

Folklor és Etnográfia, Debrecen. 185-192. 1988 Lakodalmi szokások. In: Bag. Néprajzi Tanulmányok I. Múzeumi Füzetek 35. Aszód. 241-261. 1992 Népszokások és viseletek Kartalon. Kartal. 2004 Rozmaring a magyarországi paraszti ünnepnapokban. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2001-2004. Budapest. 150-166.

**Korpics Márta**

2000 Zarándok és turista. In: Fejos Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): Turizmus és kommunikáció (tanulmányok). Tabula Könyvek. Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest-Pécs. 167-190.

**Kósa László**

1984 Hagomány és közösség. Magyar népi kultúra és társadalom. Budapest 1998 Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon 1880-1920. Jelenlévő múlt. Planétás Kiadó, Budapest. 2003 Nemesek, polgárok, parasztok. Néprajzi, történeti, antropológiai és muvelodéstörténeti tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest.

**Kovács Endre**

1982 Doroszló hiedelemvilága. Forum, Újvidék.

**Kovács Nándor**

2005 Eltunt idők nyomában. Hét Nap. 11/16. Szabadka.

**Kovács Szószil**

2004 Templomszentelés Udvarszálláson. In: Hírvivo – Katolikus hetilap, 2004. szept. 12. Tóthfalva. 2005 Három egyházmegye közös jubileuma, Hírvivo – Katolikus hetilap, 2005. október 12. 177. szám. 2006 Öt nyelven fohászkodnak a nemzet lelki megújulásáért. Hírvivo. 2006. március 26. 202. szám.

**Krupa András**

2000 Amagyarországi szlovákok kalendáris szokásainak elhalási tendenciái összefüggésül a társadalmi és életmódbeli változással. In: Cseri Miklós, Kósa László, T. Bereczki (szerk.): Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. A Magyar Néprajzi Társaság és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum közös kiadványa, Szentendre. 317-330.

**Kunt Erno**

1983 Temetők népművészete. Corvina Kiadó, Budapest.

**Ladó János**

1978 Magyar utónévkönyv. 4. Kiadás. Budapest.

**Luby Margit**

1935 Aparasztélet rendje. Népi szokások, illendo magatartás, babonák Szatmár megyében (Szamoshat, Tiszahat, Nyírség). Budapest.

**Lukács László**

1999 Az egyház: a communio és mozgalom. Megújulási mozgalmak az egyházban Vigilia 1. Budapest. 1-13.

**Madar Ilona**

1989 Fejezetek Zaboralja társadalomnéprajzához. Folklor és Etnográfia, Debrecen.

Magyar Értelmezo Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1972.

Magyar Irodalmi Lexikon I. 1963. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Magyar Néprajz VII. A katolikus egyházi év ünnepei. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Akadémiai Kiadó. 1990.

Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1982. 5. kötet

**Manga János**

1940 Zoborvidéki lakodalom. Néprajzi Értesítő. Budapest. 265-270.

1948 Szlovák kapcsolatok a palóc karácsonyi szokásokban. In: Ethnographia. LIX. 94-102.

**Marót Károly**

1939 Szent Iván napja. In: Ethnographia. Budapest. 225-296.

Eliade, Mircea

1987 Szent és profán. Európa Kiadó, Budapest.

**Mirnic Károly**

1991 Aszörvénymagyarságtól a szigetmagyarságig. In: Létünk. Újvidék. 1-2. sz. 244-268.

2000 Demográfiai jellemzők, társadalmi mutatók. In: Gábrityné Molnár Irén – Mirnic Zsuzsa (szerk.): Vajdasági marasztaló. MTT Könyvtár 3. Szabadka. 23-52.

2003 Amagyarok aránya községek és települések szerint. In: Gábrityné Molnár Irén és Mirnic Zsuzsa (szerk.): Kisebbségi létjelenségek. Szabadka. 25-84.

Abraham A. Moles

1996 Agiccs. A boldogság művészete. Háttér Kiadó, Budapest.

**Molnár Ágnes – Barna Gábor**

1983 Az Ung vidéki lakodalom jellemzőiről. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 119-126.

**Morvay Judit**

1984 Akomaválasztás stratégiái Kolozsnémán 1750-1870. In: Hofer Tamás (szerk.): Történeti antropológia. MTA, Budapest. 281-292.

**Nagy Beáta**

(Ambrozai Beáta – Nagy Beáta – Jana Noskova)

1999 Változás és állandóság a búcsúvásárban. In: Pusztai Bertalan (szerk.): Szent és profán között. A szeged-alsóvárosi búcsú. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár, Szeged. 25-29.

**Nagy Ödön**

2000 Az élet fordulói. In: Nagy Olga (szerk.): Változó népi kultúra. Kolozsvár-Bukarest.

**Orosz György**

2001 Énekes vándor koldusok a régi Oroszországban, in: Barna Gábor (szerk.): „Nyisd meg Uram, szent ajtótad...” Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára. Szent István Társulat Kiadója, Szeged. 217-237.

**Órsi Julianna**

1974 Amurokonság egyik formája Karcag társadalmában. Ethn. LXXXV. Budapest. 354-366. 1990 ANagykunság mint néprajzi csoport. In: Szolnok megyei múzeumok évkönyve. VII. Szolnok. 347-366.

**Paládi Kovács Attila**

1973 Az anyagi kultúra alakulása néhány dél-alföldi (bánsági) magyar faluban. In: Népi Kultúra – Népi Társadalom VII. Akadémiai Kiadó, Budapest. 291-327.

1989 APalócföld kiterjedése. In: Bakó Ferenc (szerk.): Palócok. I. Kutatástörténet, föld és nép. Eger. 169-213.

1992 Settlement history and Folklore Debrecen In: Elek Bartha-Kotics József (szerk.): Ethnographica et Folkloristica Carpathica. 7-8.

1993 Újkori migrációs folyamatok az Alföldön és a népi kultúra alakulása. In: Békési Imre – Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit (szerk.): Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon III. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság – Scriptum Kft., Budapest-Szeged. 1605-1614.

2003 Településtörténet és folklór Udvarszállás falu példája. In: Tájak, népek, népcsoportok (Válogatott tanulmányok) Akadémiai Kiadó, Budapest. 384-392.

**Pál József – Újvári Edit**

2001 Szimbólumtár. Balassi Kiadó, Budapest.

**Papp György**

1994 Betlehemnek nyissunk ajtót! Betli Bt., Szeged.

**Papp Richárd**

2003 Etnikus vallások a Vajdaságban. MTA Kisebbségkutató Intézet, Gondolat Kiadói Kör. Budapest.

**Penavin Olga**

1975 Szlavóniai kórogyi szótár. I-III. Forum, Újvidék.

1986 Ahajdani bácskai jász telepek. In: Üzenet. Szabadka. XVI. évfolyam 7-8. sz. 428-434.

1988 Népi kalendárium (Az esztendő néprajza a jugoszlávai magyarság körében) Forum, Újvidék.

1998 Atelepítések és a nyelvjárások In: Üzenet. XXVIII. Évfolyam. 1-2. sz. Szabadka. 23-37.

**Pénovátz Antal**

1998 Emléksorok a bácskai református falvak XVIII. század végi megtelepüléséről. In: Üzenet. XXVIII. évfolyam, 1-2. szám. Szabadka. 46-55.

**Pócs Éva**

2001 Az asztal és a tuzhely, vagy hol van a szentsarok. In: Hála J., Szarvas Zs., Szilágyi M. (szerk.): Számadó, MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest. 375-388.

**Puskó Gábor**

2002 Adalékok „Liszka József: A (cseh)szlovákiai magyarság populáris kultúrája (1918-1998)” címu dolgozatához. In: Acta Ethnologica Danubiana 2-3. (2000-2001), Komárom-Komarno. 261-274.

**A.R. Radcliffe-Brown**

1997 Átarsadalmi struktúráról. In: Sárkány Mihály (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem Kft. Budapest. 406-438.

**Réso Ensel Sándor**

2000 Magyarországi népszokások. Osiris Kiadó, Budapest.

**Roheim Géza**

1984 Abuvös tükör. Magveto Kiadó, Budapest.

1990 Magyar néphit és népszokások. Universum Kiadó, Szeged

**Romsics Ignác**

1998 Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép-és Délkelet-Európában a 19. és a 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest.

**Sári Zsolt**

2000 Egy ünnep mindennapjai. Ethnica Kiadás, Debrecen.

**Sárkány Mihály**

1983 Alakodalmi funkciójának megváltozása falun. Ethnographia. XCIV. 279-285.

**Seres Andrea**

2002 Lakodalmi vendéglátás: gyökeres változás gondolata vidéken az ezredfordulón. In: Bartha Elek (szerk.): Ethnographia. 3-4.

**Silling István**

1994 Templomok, szentek, imádságok. Tanulmányok a vajdasági népi vallásosság tárgyköréből. JMMT,

Logos, Újvidék/Tóthfalu. 1995 Kínján esék esete. Vajdasági archaikus népi imádságok. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 1996 A kupuszinai temető. In: Üzenet. XXVI. Évfolyam, 7-8. sz. Szabadka. 346-356. 1998 Tegnap és ma. Adalékok Nyugat-Bácska néprajzához. JMMT. Újvidék. 2002 A kupuszinai temető néprajza. In: Vallási néphagyomány. Írások a vajdasági népi vallásosságról. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 153-167. 2003 Népi vallásosság. In: Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza. 131-155. 2003 Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük. Forum Könyvkiadó, Újvidék.

**Silling Léda**

2005 A táplálkozáskultúra interetnikus kapcsolatokról eredő változásai a bácskai Kupuszinán. In: Klamár Zoltán (szerk.): Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében. A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Aszód. 139-148.

**Simon Sándor**

1998 Feljegyzések Magyaritéből (1786-1986) Logos, Tóthfalu.

**Sinkó Katalin**

1987 Afalvédok képi világa. In: Kovács Ákos (szerk.): Feliratos falvédok. Corvina, Budapest. 24-32.

**Szabó László**

1983 Lakodalmi szövegek, játékok esztétikai kérdései. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalmok. Folklór és Etnográfia, Debrecen.

**Szabó István – Szabó László**

1976 Házassodjunk, hajajaj. Szolnok.

**Szakály Ferenc**

1990 Virágkor és hanyatlás 1440-1711. Budapest.

**Szarka László**

2004 Kisebbségi léthelyzetek – Közösségi alternatívák. Az etnikai csoportok helye a kelet-középeurópai nemzetállamokban. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.

**Szekfü Gyula**

1988 Amagyar állam életrajza. Maecenas Kiadó, Budapest.

**Szendrey Ákos**

1940 Az életvize a karácsonyi népszokásokban. In: Ethn. 393-400.

**Szigeti Jenő**

1991 Anév és névhasználat vallásos háttérrel az Ószövétségben. In: Dankó Imre – Küllös Imola – Molnár Ambrus (szerk.): Vallási Néprajz 5. Debrecen. 55-66.

1998 Aprotészans kiségyházak interetnikus kapcsolatai az Osztrák-Magyar Monarchiában. In: Eperjesi Emo, Grin Igor és Krupa András (szerk.): Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében. Békéscsaba-Debrecen. 357-360.

2000 AXIX. századi újprotestáns egyházak kialakulása a Kárpát-medencében In: L. Imre Mária (szerk.): Népi vallásosság a Kárpát-medencében III. Pécs. 55-66.

**Szilágyi Miklós**

1998 Relatív túlnépesedés, továbbtelepülés. Békés megyeiek részvétele Bácska és Bánátbenépesedésében. In: Üzenet. XXVIII. Évfolyam. 1-2. sz. Szabadka. 71-77. 2000 Otthonteremtés, faluközösséggé szerveződés – idegenben. In: Cseri Miklós, Kósa László,

T. Bereczki Ibolya (szerk.): Paraszti múlt és jelen. Magyar Néprajzi Társaság, Szentendre. 445-460.

2004 Ahivatásos vofély. In: Borsos Balázs – Szarvas Zsuzsa – Vargyas Gábor (szerk.): Fehéren, feketén Varsánytól Rititig. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére. I. Budapest. 327-347.

Sluzbeni Glasnik NRS Beograd 1959.

**Szoke Anna**

2001 Az utolsó átváltozás üzenete. In: Ando György – Eperjessy Erno – Grin Igor – Krupa András (szerk.): A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (Esélyek, lehetőségek, kihívások). Magyar Néprajzi Társaság, Békéscsaba-Budapest. 507-522.

2004 Régi és új hagyományok Székelykeve vallásos népeletében. Ethnica VI/1. 5-9. Szerk. Ujváry Zoltán. Debrecen.

2005 Akontaktzóna határviszonyai a Versec környéki településeken. In: Klamár Zoltán (szerk.): Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében. A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Aszód. 108-118.

**Szöllosy Vágó László**

2002 Egy kisváros a nagy történelem sodrában: Versec. In: Krekity Olga (szerk.): Vajdasági Magyar Kalendárium. Szabadka. 134-141.

**Tarcai Béla**

1997 Fénykép a temetőben. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV-XXXVI. Miskolc. 349-361.

**Tárkány Szucs Erno**

1980 Akézfogóval összefüggő jogi népszokások In: Kósa László (szerk.): Népi Kultúra – Népi Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 119-153.

1981 Magyar jogi népszokások. Gondolat Kiadó, Budapest.

**Tátrai Zsuzsanna**

1990 Magyar Néprajz VII. Jeles napok-ünnepi szokások. In: Dömötör Tekla (főszerk.): A katolikus egyházi év ünnepei. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1997 Jeles napok – ünnepi szokások. Jelenlévo múlt. Planétás Kiadó, Budapest.

**Tomka Ferenc**

1999 Akatekumenátus. Vigilia 11. Lukács László szerk. 802-807.

**Tóth Ferenc**

1983 Anéphit és a népszokások rendszere Ürményházán a szerelemről a keresztelőig. In: Szelei István – Bosnyák István szerk. Jugoszláviai magyar folklór. Értekezések, monográfiák. 3. AMagyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék. 107-130.

**Tóth Pál Péter**

1999 Szórványban. Püski Kiadó, Budapest.

**Tripolsky Géza**

1993 Munkák, ünnepek, népszokások. A Tisza-vidék néprajzához és folklórához. Jugoszláviai MagyarMuevelodési Társaság, Újvidék.

1998 Hasonló és különböző szokások a Tisza vidék népeinél. In: Szerk. Eperjessy Erno, Grin Igor, Krupa András: Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében. Békéscsaba-Debrecen. 361-365.

**Tüskés Gábor-Knapp Éva**

2001 Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században. Osiris Kiadó, Budapest.

**Victor, W. Turner**

1997 Átmenetek, határok és szegénység: a community vallási szimbólumai. In: Bohannon, Paul – Glazer, Mark (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem Kft., Budapest. 675-711.

**Ujváry Zoltán**

1990 Folklor írások. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

1996 Az interetnikus kapcsolatok kérdései a Kárpát-medencében. In: Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc. 25-29.

1997 Népi színjátékok és maszkos szokások. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen.

**Végel László**

1990 Akisebbségek közép-kelet-európai küldetése. In: Létünk. 6. sz. Újvidék. 643-647.

**Velki Magdolna**

2005 Magyar-nyelvtudás idegen nyelvi környezetben a nyelvi síkok tükrében. In: Komlós Attila (szerk.): Nyelvünk és Kultúránk, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának folyóirata, XXXV. 3-4. sz., Budapest. 71-89.

**Verebélyi Kincso**

1992 Amájusfa körül. In: Viga Gyula. (szerk.): Kultúra és Tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc. 237-247. 1993 Ahagyomány képei. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 2005 Szokásvilág. Studia 46. Debrecen. 2005 Minden nap, jeles napok. Hétköznapi és ünnepek a népszokások tükrében. Timp Kiadó, Budapest.

1985 Komász és kölcsönösség Szentpéterszegen. Ethn. XCVI. 509-526.

**Vidacs Bea**

1985 Komász és kölcsönösség Szentpéterszegen. Ethn. XCVI. 509-526.

**Virág Gábor**

2002 Kishegyes. Helytörténeti tanulmányok és dokumentumok. JMMT-Újvidék.

**Virág Magdolna**

1994 Temetés Tövisháton. A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 4., Debrecen.

**Vörös Ferenc**

1999 Két szlovákiai település mai névadási szokásainak összevetése. Magyar Nyelvőr, 95. sz.

**Zana Ágnes**

2003 Vegyes házasságok vizsgálata a kevert etnikumú Tekén. In: Keményfi Róbert (szerk.): Néprajzi Látóhatár. A Gyorffy István Néprajzi Egyesület folyóirata, Debrecen. 3-4. sz. 167-179.

**Matthias, Zvekanovic**

1977 Hitélet. Újvidék. Szerk. Msgr. Matthias Zvekanovic. Szabadka.

**Bauman Zygmunt**

1997 Modernség és ambivalencia. In: Feischmidt Margit: Multikulturalizmus. Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium, Budapest. 47-59.



## Miért?

*Kabol – szerb nevén Kovilj – Újvidéktől lefelé, a Duna mellett légvonalban mintegy tíz kilométerre fekszik. Magyar szempontból egy nevezetességéről volt tudomásom: Itt született Gál László költő és újságíró, a Magyar Szó egyik alapító szerkesztője. A hetvenes években egy riportúton ott járva, a szerb kólostorban egy pópának tűnő alkalmi beszélgetőtársától érdekes dologról hallottam. Miután megtudta, hogy magyar újságíró vagyok, azt közölte, hogy a kólostor alapításának mind szerb, mind pedig magyar történelmi szempontból rendkívül fontos oka van. Itt találkozott ugyanis Szent Száva a magyar uralkodóval, akik fontos egyezségekre jutottak, s ennek emlékeként alapították közösen. Sosem jártam utána, van-e a közölteknek bármi valós magja. Ha csakugyan volt ilyen találkozás, akkor az egyházalapító szerb pátriárkának nyilván II. Endre volt a Kabolra érkező királyi társa.*

*Mostanában egyre gyakrabban motoszkál a fejemben, hogy itt kellene találkozzon a mai magyar és szerb államfő, hogy egy fontos emlékművet avassanak fel, amely nagyon hiányzik a Délvidékről.*

Néhány hónappal ezelőtt felhívott telefonon egy előtttem addig teljesen ismeretlen férfi. Meglehetősen hiányos magyarsággal szólt. Tisztességesen bemutatkozott: Horvát Urbán, kaboli születésű, a hetvenes évei felé közeledik. Utólag kiderült, hogy tisztességes magyar neve Horváth Orbán, édesapja néhai Horváth Mihály. Mint maga közölte, valaki az anyakönyvben egyszerűen módosította a nevét. Magyarul pedig azért nem beszél jobban, mert olyan volt az élete, hogy az is csoda, nem veszítette el magyarságtudatát is. Ez azonban igen erős benne. Van neki egy írása a kaboli eseményekről, azt szeretné megmutatni. Valamivel közelebb hozta a témát azzal, hogy megjegyezte: Nem csak Dunafalvy Lajosnak és Molnár Andornak volt szerepe abban, hogy 1942 januárjában Kabolon nem volt vérengzés.

Nem mondta, nem kérdeztem, miféle eseményekről. A két említett név teljesen világossá tette előttem, hogy arról a számomra megfeythetetlen talányról van szó, miért végezték ki a partizánok 1944-ben Molnár Andor községi bírót, annak ellenére, hogy Dunafalvy Lajos csendőrparancsnokkal elejét vette az 1942 januárjában már-már beindított kaboli razziának, noha már megérkezett a csendőri különítmény is azzal a határozott feladattal, hogy a jegyzékükön levő kétszáz helybeli szerbet kivégezzék.

Dunafalvyról sokat írt az újvidéki szerb sajtó. Ennek révén terjedt el hőstettének, a szerbmentés történetének a híre. Egy falubeli zenész indulót szerzett tiszteletére, feleségének pedig táncdalt. A szerb sajtó azonban kizárólag csak őt emlegette sokáig. Molnár Andorról a közelmúltig nem esett szó. Nem győztem csodálkozni, miért. Dunafalvy ugyanis csak rövid ideig élt Kabolban, 1941-től 1943-ig. Hogy-hogy róla ilyen szépen megemlékeznek, a helybeli szerbmentő társáról pedig nem? Holott a falubíró a bőrét vitte a vásárra a kétszáz kiszemelt áldozat megmentéséért. Az történt ugyanis – tudtam meg hamarosan az után, hogy fölmerült az ő neve is –, hogy az 1942 januárjában a helyszínre kiszállt csendőrök kezhez kaptak egy okmányt, amely arról szól, hogy Molnár bíró és néhány helybeli magyar társa az életükkel szavatolják, hogy a kiszemelt kaboliak nem ellenségei az 1941-ben visszaállított magyar hatóságnak. A kapott kéziratban az olvasható, hogy harmadik szervező társuk is volt a szerbmentő magyaroknak, Horváth Mihály, a falu másik részének a bírója.

Könnyű ezt így leírni: életükkel szavatolták..., de képzeljük magunkat 1942 januárjában, amikor itt Újvidéken és környékén...

Nos, tudjuk, ugye. A razzia! Az, amelyikről már mindent tudunk, amit tudhatunk. S nem amaz a másik, amelyiknek a megtörténtét a szerb állam még ma sem ismerte el hivatalosan, s amely e tanulmányunknak a témáját képezi. A kérdésem: Miért történt Kabolon is vérengzés, hiszen ott – mint Dunafalvy története révén már a szerb közösség is értesülhetett – 1942-ben a helybeli magyarok összefogtak és megmentették a kivégzésre szánt szerb polgártársaikat. Általánosabban pedig: Mi szükség volt a Délvidéken második razziára, amelynek több tízezer magyar ártatlan polgár esett áldozatául? Ha megtaláljuk a választ ezekre a kérdésekre, akkor már sok minden egyéb világossá válik számunkra. Például az, hogy miért kellett a titói érában úgy tenni, mintha a második razzia meg sem történt volna. Meg az, hogy miért nincs hősi emlékművük a kaboli szerbmentő magyaroknak. Meg miért nincs Újvidéken, Csúrogon miért rombolják le...

Néhány nappal azután, hogy Horváth Orbán telefonon jelentkezett, megkaptam tőle a kéziratot. Szerbül volt írva, de azóta a szerzővel már magyarítottuk. Hamarosan meg fog jelenni egy idén indult új magyarországi folyóiratban, a Trianoni Szemlében. Itt csupán egy – tessék erre jól odafigyelni, vagy inkább ta-

lán megkapaszkodni: hihetetlennek tűnő, és szörnyű tartalma miatt alig elolvasható részt fogunk belőle idézni azzal a megjegyzéssel, hogy hasonlót találni a kéziratban többet is. Eligazításul még annyit bocsátunk előre nyomatékositva a fentebbiekben már említeteket, hogy 1944 végéről szól az írás, az Alsó- és Felsőkból „felszabadulása” utáni néhány hétről.

Tehát idézet Horváth Orbán kéziratából:

„Lincs

*Hevesen indult. (...) Slavko Keđar indította. Ő volt a szervező és a parancsnokló. Személyes példával mutatta, hogyan kell eljárni. ... Véleményem szerint a lincselés válogatás nélkül minden helyben elfogott magyarra egyformán vonatkozott. Szándékosan említettem az elfogott szót, mert a későbbiek során az akciót úgy emlegették, mint »a magyarok fogása«.* [Vatanje Mađara] (...)

*Az első csoportban elfogott magyarokat annak az épületnek a pincéjébe zárták, ahol Alsókból községi hivatala volt. Itt ütötték-verték, majd összekötözve kocsin elszállították őket a Duna-partra. Ott embertelen módon kínozták, megölték, majd a Dunába dobták őket. Egy asszony tanúsítása szerint jajsavuk fél Dunagárdonyig elhallatszott. Ezt attól az asszonytól nagynéném, Rókáné Horváth Veronka hallotta.*

*Az öldöklés azzal kezdődött, hogy Slavko Keđar – saját kezűleg –, még szállítás közben, a kocsin, a megkötözött Molnár Andornak felhasította a mellkasát és kézzel kitepte a szívét.”*

Horváth Orbán írásának nem ez a minősíthetetlen esemény áll a középpontjában. Jeleztük már fennebb, hasonlókat idézhetnénk még többet is. Ő írásának címéül adta a téma velejét: Miért? Ezt a kérdést ugyanis, amelyet oly sokan feltettek már az 1944–1945-ös vérengzés áldozatainak hozzátartozói, a csodával határos módon megmenekült túlélők, a kutatók, meg azok is, akik csupán csak olvastak, hallottak arról, mi történt a titói felszabadulás hónapjaiban a Délvidéken élő magyarokkal. MIÉRT VOLT MÁSODIK RAZZIA?

A választ kezdjük egy újabb kérdésfelvetéssel, amelyre hivatalosan megfogalmazott választ is találhattunk. Miért adott ki rendeletet Tito 1944. október 17-én Versecen arról, hogy katonai közigazgatást kell bevezetni a bánsági, bácskai és drávaszögi részekben? A hivatalos indoklást Tito összes műveinek egyik lábjegyzetében olvashatjuk.<sup>1</sup> Maga a rendelet szövege csupán azt hozza fel indoklásul, hogy e területek – mármint azok a területek, amelyeken a katonai igazgatást Tito elrendelte – „rendkívüli körülmények” között éltek a háború alatt, s minél előbb fel kell számolni a „népünknek okozott bajokat”, amelyek többek között az „ide települt idegen elemek” miatt támadtak. A rendkívüli körülmények alatt azt kell érteni, hogy a Bánságnak ez a része Szerbiához tartozott, de német protektorátusként működött. A Drávaszög (Baranya) és a Bácska pedig visszakerült Magyarországhoz. Az

idegen elemek alatt a bukovinai székeleyeket kell érteni, akik a húsz évvel korábban ide telepített szláv – elsősorban szerb – telepések helyére kerültek az 1941. áprilisi visszacsatolás után. A rendelet a szlávokat „népünk”-nek minősíti, a betelepített magyarokat pedig „idegen elemek”-nek.

Ez a kiadvány, amelyben a rendeletet magyar nyelven megtalálhatjuk tudományos igénnyel íródott, nem a háború utolsó esztendejének kapkodós zűrzavarában. Ez már békeidőben megfogalmazott, átgondolt, megfontolt magyarázat a rendelet indoklásának indoklásául. A szerb eredeti kiadás 1982-ben jelent meg a Komunist kiadásában, két évvel Tito halála után. A lábjegyzeteket Milovan Dželebdžić állította össze. A magyar kiadás a Forum Könyvkiadónál, Újvidéken, 1988-ban, Bordás Győző főszerkesztésével lett közkinccsé. Jómagam a Forum Kiadó folyosójáról szedtem föl, ott állt halomba dobálva hónapokon át. A Tito rendeletében olvashatónál konkrétabb indoklás, amelyet a könyv kiadói természetesen ámtásul szántak a világnak és a kései olvasóknak a 180. lábjegyzet utolsó mondatában olvasható: „...amelyek arra készítették Titót, hogy a kölcsönös leszámolásokat és újabb vérontást megakadályozandó, bevezesse a Bánáti, Bácskai és Baranyai Katonai közigazgatást.” Tehát az utólag, 1982 táján megfogalmazott indoklás szerint a katonai közigazgatás bevezetésével Tito megakart akadályozni az újabb vérontást.

Vérengzés mégis volt, ezt Tito is tudta, ki is mondta. A történetet leírja a memoárjában Isa Jovanović, Tito egyik akkori vajdasági segédvezére. Az események idején a Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági vezetőségének meghatározó személyisége volt, hiszen a szervezőtitkári tisztséget töltötte be. Az 1987-ben az Institut za istoriju (Történelmi Intézet) kiadásában megjelent: U službi revolucije (Sećanja) [A forradalom szolgálatában (Emlékezések)] című könyvében ezt is írta: „A megszállás alatti kegyetlenségek miatti elkeseredettségében a nép némely helységeiben bosszút állt a magyarokon, ebben részt vett a hadsereg is. Sok ártatlan is lakott azonban.”<sup>2</sup> Meglehetősen szűkszavú, de fontos bizonyítéka ez annak a körülménynek, hogy a katonai közigazgatás tartama alatt a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg nem csupán elnézte a magyarok között csapott vérengzést, hanem részt vett benne.

Térjünk vissza Kabol, illetve Horváth Mihály példájára.

A partizánok bejövetelének napjaiban el akart menni a faluból, a helybeli szerbek azonban lebeszéltek, mondván, ha megmentette a falut, talán mi is meg tudunk menteni téged magadat. Amikor azonban, jó egy hónappal a partizánok érkezését követően elkezdődött a vérengzés, mégpedig Molnár Andorral, a szinte idézhetetlen kegyetlen módon, Horváth védelmezői megijedtek, s egyikük a saját házában elrejtette. Fegyveres partizánok egy csoportja azonban

<sup>1</sup> Josip Broz Tito Összegyűjtött művei, 24. kötet, 47–48. oldal.

elment érte, de a ház tulajdonosa fenyegetésre sem szolgáltatotta ki. A rejtegetői tisztában voltak vele, hogy náluknál erősebb hatalommal állnak szemben, ezért éjjel, rözsével letakarva kicsempészték őt a faluból és Újvidékre vitték, ott rejtegették hónapokon át. Akkor törbe csalták, nyilván a titkosrendőrség. Azt üzenték neki, menjen haza, nem lesz bántódása. Szövetkezet alapítását bízták rá. Hazament, nem sokra rá, 1945 húsvétjakor letartóztatták, Újvidéken börtönbe zárták és állítólag halálra ítélték majd kivégezték, de hozzátartozói soha semmilyen hivatalos okmányt nem tudtak szerezni még csak arról sem, hogy le volt tartóztatva. Fia, Orbán azt írja, hogy az említett Slavko Makarin Keđar, aki Molnár Andort a leírt vadállati módon lemészárolta felülről kapott utasítást a kivégzésekre. Amíg ő meg nem mutatta, mit vár el tőlük a felsőbb hatalom, addig Kabolon nem esett senkinek bántódása.<sup>3</sup> Horváth Orbán véleménye szerint édesapjának azért kellett meghalnia, mert túl sokat tudott és nagyon kellemetlen tanú lehetett volna később. E megállapításával egyetértvén azonban sokkal súlyosabb következményt kell levonni éppen a kaboli történetekből is, s azokat kell általánosítani az egész délvidéki vérengzés miéjtjére vonatkozóan, éppen arra a kérdésre adva meg a pontos választ, hogy **miért mészároltak le hatalmas ártatlan tömeget, köztük olyan hősokeket, mint Molnár Andor és Horváth Mihály.**

**Kezdjük azzal, hogy mindenekelőtt őket és a hozzájuk hasonlókat kellett eltüntetni. Kellemet-**

**len tanúk voltak. Nemkívánatos, példamutató hősoke. Hiszen ők nem voltak még csak baloldaliak sem, sőt, elkötelezett ellenségei voltak a kommunistáknak. Elleneztek ugyan a diverzáns akciókat, de menteni igyekeztek az üldözött ellenállókat. A visszacsatolt Bácskában a magyar államnak voltak példás, erkölcsös polgárai, akik életüket kockáztatták egy többségében szerb falu megmentéséért, és a kockázat megérte. Mit lehetett volna kezdeni velük? Hiszen Tito és társai kimondták: Horthy fasiszta államfő, Magyarország fasiszta állam. Ha életben maradnak, ők lettek volna az eleven cáfolatai ezen állításoknak.**

Horváth Orbán is megfogalmaz valami egészen hasonló, amivel szintén egyet kell érteni: „**Minden ilyen gyilkosságnak az volt az üzenete a magyarok számára, hogy menjetek innen. A legdurvább üzenet Kabolról érkezett, ahol iszonyatos módon meggyilkolták azokat, akik nemhogy nem követtek el bűncselekményeket, hanem éppen hogy megmentették a falut.**”

Nem lehet az ilyen üzenetet elfelejteni. Mindaddig a fülünkben dübörög, amíg a szerb állam el nem ismeri, ami velünk történt. Amíg föl nem állítjuk azt a méltó délvidéki emlékművet, amelyen ott van Horváth Mihály és Molnár Andor neve is. Az avatásán pedig tartathatnánk egy újabb magyar-szerb államfői-egyházfői csúcstalálkozót. Mint Szent Száva és II. Endre tették, ahogyan a rege mondja.



Alsókaboli városháza



Horváth Mihály

<sup>2</sup> Idézett mű, 198. o. Saját fordítás – M. M.

<sup>3</sup> Utaljunk itt arra, hogy Zentán sem a partizánok érkezésekor történt a tömeggyilkosság, hanem jóval később, november elején. Addig többször rájuk telefonáltak, hogy mi lesz már? Mikor kezdik? Ennek részleteiről néhai Brindza Károly beszélt a Magyar Szóban közölt 45 nap 44-ben című tárcasorozatban, amit azonban később visszavont, mert megrettent attól, hogy megnevezte azt a magyar politikust, aki a zentaiakat a kivégzésekre buzdította. Temerinben is egy, Újvidékről érkező fegyveres egység végezte az emberek begyűjtését és kivégzését.

## Közösségi távlatok és apadó nemzeti hagyomány a Drávaszögben

### A magányos lámpás

Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon – Fejezetek a Dráva-szög történetéből*; Újvidék – Forum Könyvkiadó, Eszék – HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Kft. 2004. 331 p. (reprint kiadás) Első kiadás: Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1976; második, bővített kiadás: Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1977. 361 p.

Eszéki és újvidéki könyvkiadók közös gondozásában látott napvilágot immár harmadik kiadásban Baranyai Júlia mindmáig kellőképpen nem értékelt munkája, a Drávaszög történetét bemutató *Vízbe vesző nyomokon* című könyve. Ám, hogy ismét megjelent, azt bizonyítja, hogy mégsem járt el felette a lomha idő, s a háborús évek keserves megpróbáltatásai után a drávaszögi magyarság hazatérését követően az újrakezdés sorsdöntő pillanataiban visszatért e műhöz, hogy újraolvasva megfontolt sorait, megtalálja a folytatható élet emberi lélekkel és szenvedéllyel mérhető formáit. A bibliához fordul így az ember, ha a nagy elszánások bátor pillanatait elbizonytalanodott szándékai környékezik.

Baranyai Júlia könyve először 1976-ban az újvidéki Forum kiadásában jelent meg, s a körülötte sáfárodók talán megsejtettek valamit a mű jelentőségéből, mert a rákövetkező esztendőben némileg bővített változatban ismét megjelent. A kritika – ha lett volna hozzá bátorsága – akár lelkesedhetett volna az akkor, s talán még ma is egyedülálló remekműért, de mert nem volt kellő bátorsága, ezért csak módjával ünnepelte azt. Voltaképpen tanácsstalanság övezte a *Vízbe vesző nyomokon* megjelenését, mint ahogyan a nagy látomások után a megigézettek is csak magukba roskadtan hunyorognak. A történelmi materializmus kánonja túl keretesre szabta a látni engedett világ értelmezhetőségét, aminek következtében csak a hivatalos zsinór fegyelme mentén lehetett szólni nemzeti örökségről és a magyar hagyományvilág vállalható értékeiről. Mert Baranyai Júlia könyve erről szól: a pusztulásnak indult drávaszögi magyar közösség bátorításáról, a búcsújárás kegyelméről, és a zarándokok megerősödött hitéről és megújuló életerejéről. A vörösmarti tanárnő azzal a szándékkal vit-

te olvasóit a táj múltjának sok évszázados rengetegébe, hogy az együttes emlékezésben közös erőforrásra leljenek. S lám, a „vízbe vesző nyomokon” most új sereglet, új keresztalja indul az általa kijelölt emlékezés ösvényein.

Kétségtelenül, a *Vízbe vesző nyomokon* című könyv 1976-ban sajátos történelmi pillanatban látott napvilágot – a délvidéki magyar történetírásnak szinte a holtpontján. Néhány évvel korábban, 1971-ben Bori Imre megjelentette ugyan az *Irodalmi hagyományaink – Kilenc évszázad íásaiból* című antológiáját, 1975-ben pedig az *Irodalmunk évszázadai* című kötetével jelezte a hagyományaink feltárásának sürgető igényét, történetírásunk meghatározó és minden mást kiszorító, kizárólagos irányzatát azonban a Petkovics Kálmán, Brindza Károly és Urbán János munkásmozgalmi kutatásai jelentették. Az egykori kommunistákra kiszabott börtönbüntetések éves lebontásától, a magyarjainkat gyilkoló partizánegységek zászlóaljainak létszámaig és azok ellátmányozásáig a baloldali forradalmiság minden részletéről szóltak ezek a könyvek, miközben egyetlen olyan mű nem került kinyomtatásra, amely történelmünk elmúlt korszakainak valós eseményeibe nyújtott volna a számunkra betekintést. A gondolkodásunk felett örökdő hatalom éberem ügyelt szellemi elszigeteltségünk ki-kezdhetetlenségére, s ha kellett, erőszakkal is távol tartotta tőlünk a múltunkkal foglalkozó irodalmat. Ilyen megfontolásból történhetett meg, hogy hosszú éveken át valahol raktárban porosodtak (majd nyomtalanul eltűntek) a Penavin Olga szerkesztette, s 1973-ban a Forum Hagyományaink sorozatának ötödik köteteként megjelent *Szlavóniai hétköznapiak* című könyv kinyomtatott példányai, anélkül, hogy a múltá iránt érdeklődő délvidéki magyar olvasó a kezébe vehette volna a történelmi szövegválogatást. És még csak nem is ez volt szellemi kiszolgáltatottságunk mélypontja; tíz évvel később, 1986-ban – vélt „klerikál-nacionalista” szélsőségei okán – bírói döntéssel tiltották be az *Óbecse 1985* című egyházi kiadványt.

Meglepő tehát, de mégis megjelent Baranyai Júlia könyve, melyben a tanárnő a hagyomány-tisztelet, a szülőföld szeretete, és a történelmi múlt eseményeinek feltárása terén mutatott követendő példát.

Mindemellett azt is bebizonyította, hogy a helytörténetírás is művelhető példás igényességgel, s hogy kelő szakmai felkészültséggel a helyi eseményekből is kibontható a nemzeti történelmünk egésze. A vörösmarti tanárnő mindvégig a Duna és a Dráva körülzárt kiszögélés évszázadainak eseményeiről írt, ám történetei során folyamataiban jelennek meg az ókor, a népvándorlás korának, a magyar honfoglalásnak és országteremtő nemzeti történelmünknek nagy eseményei. A török pusztítás, a hódoltság kora, a reformáció, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, majd a nemzeti felemelkedés korának drávaszögi eseményei a magyar történelem egységes folyamataiba épülnek be. Márpedig a történelmi értékek melletti állásfoglalás akkor, amikor iskolai tananyagga nőtt a délvidéki magyar közösség gyökértelenségéről szóló tanítás, szinte kánonellenesnek, megtorlásért kiáltó szentségtörésnek számított.

Nem feledhető: kinevezett írástudóink és ideológiai fegyelmezőink többsége még makacsul hivatkozott Szenteleky Kornél téves megállapítására, melyben irodalmi életünk koraibeli megszervezője leki csinylően szólt a gazdag, jóllakott és megelégedett paraszt és a táj magyarságának hagyomány-nélkülisége közötti összefüggésekről, amit (feltételezhetően) idővel maga is revideált volna. Már az is hiba volt, hogy a vajdasági parasztot az időtlen butaság jelképévé avatta, az pedig, hogy benne a Délvidék szellem- és kultúra-nélküliségének meglevenítőjét látta, hosszú évtizedekre számúzta a történelemből a táj lakóját. Ebből született a kommunista doktriner elhatározás: az önmagáról történő gondolkodás mesterségesen alkotott „értékrendjével” együtt újra kell formálni és alkotni a délvidéki magyarság nemzeti – jószerével csak közösségi – tudatát. Nemzeti történelmünk kimagasló hősei helyett ezért kaptuk ideálnak gyilkos hordák sötét árnyékú, arctalan alakjait, idegen mítoszok kétes értékű garabonciáit.

A helyzet lényegén még az sem változtat, hogy a délvidéki magyar irodalomban a hetvenes évek idején láthatóan megszorodtak a történelmi ihletésű műalkotások. Olyan regényeket vehetett akkoriban az olvasó a kezébe, mint Deák Ferenc *Aszály* (1974), Gobby Fehér Gyula *Szent bolond* (1976), Gion Nándor *Virágos katona* és *Rózsaméz* című regényeit a *Latroknak is játszott* (1976), és Brasnyó István *Vissza* című művét a *Tükrös madonna* című kötetben (1976). Volt azonban egy lényeges különbség: az említett regényírók többsége akkortájt rezignáltan, a valóság elől menekülve fordult a történelem felé. A felsorolt regények – talán Gion Nándor művei jelentenek némi kivételt – a lemondó és folyton hátráló gondolkodói magatartás termékei, míg Baranyai Júlia könyve a közösség vállalható értékeihez történő visszataláláshoz

adott szellemi-lelki programot. A tanárnő könyvében nem az a hős, aki elmenekül, aki hátat fordít a kihívásoknak, hanem az, aki a hagyományok talaján egyenesedik fel az időben. Baranyai Júlia könyve maga az eleven tiltakozás a gondolkodásunkat befolyásolni igyekvő, tőlünk idegen törekvésekkel szemben, s ez 1976-ban egyedülálló megnyilatkozás volt. A szerző a legszebb történetírói hagyományokhoz tért vissza. (Nem volt tehát meglepő, hogy 1977-ben, az előző évi könyvtérzés értékelésekor Brasnyó István *Tükrös madonna* című kötete kapta az elismerésnek szánt Híd-díjat.)

Ennek kimondását a korabeli kritika – ha felismerte is – nem vállalhatta. De mert akkoriban (immár fél évszázada) nem lebegett előtte értékelhető történelmi műpéldája, jogosnak tűnik a gyanú, hogy fel sem ismerte. Ezért a tétova értelmezési kísérletek sora. „Egészen különös, nehezen meghatározható műfajú könyvvel lepte meg olvasóit Baranyai Júlia” – emelte ki értékelésében Juhász Géza, aki nem melleleg a kötet szerkesztője is volt. Nem tekinti ugyan hibának, de a mű feltűnő sajátosságának véli az írói módszer heterogenitását, azt, hogy a rómaiak kora és a középkor eseményeit tárgyaló történelmi fejezetek után irodalomtörténelmi fejtegetések következnek, majd a szerző váratlanul a művelődéstörténelmi oknyomozás területére lép, hogy a XVIII. és XIX. század bemutatásakor ismét az irodalomtörténelmi fejtegetésekre helyezze a hangsúlyt. Majd ahogyan közelít a jelenünkhöz egyre erőteljesebben kapnak hangsúlyt a társadalomtörténelmi okfejtések, hogy az utolsó fejezetekben a tájélmény már egészen egyéni hangvétellű vallomásokban, lírai jegyzetekben és naplószerű számvetésekben jelentkezzen. Juhász Géza azonban megtalálta a műfaji meghatározás kényszere alóli kibúvót, amikor megállapította, hogy a *Vízbe vesző nyomokon* című könyv minden tekintetben édes testvére a tanárnő által néhány évvel korábban Vörösmarton létrehozott tájtörténelmi múzeumnak, hiszen mindkettő „gazdag tárháza a Drávaszög irodalmi és kulturális emlékeinek”. Hangsúlyozta a szerző szülőföld iránti lelkes ragaszkodását és határtalan rajongását, majd jó marxistaként hozzátette: Baranyai Júlia „látványosan nem Baranya történetét, még csak nem is kulturális történetét vagy irodalomtörténelmi emlékeit akarta könyvében ismertetni, hanem ezen túlmenően e táj lelkét, ezt a társadalmi, gazdasági fejlődés kérelhetetlen törvényszerűsége következtében eltűnőben lévő életformát és emberfaját kívánta megragadni”.

Utasi Csaba méltatásában „lezáratlan, pontosan körül nem határolható nagy anyag”-nak nevezte a kötet történelmi talaját, de ő is nyomban hozzátette: „csöppet sem zavaró körülmény, hogy művében történelmi

fejezetek, írói portrék, néprajzi leírások, színhagyományban élő emlékek stb. váltogatják egymást. Összességük ugyanis a teljesség benyomását kelti, mégpedig nem pusztán azért, mert időrendben követik, és szerencsésen kiegészítik egymást, hanem mert egybekapcsolja őket a stílus egy igen fontos sajátja, melyet talán *belülről láttatásnak* nevezhetnénk legtalálóbban. A mű erényének tekinti, hogy a szerző folytonosan párhuzamokat teremt a múlt és a jelen között, s személyes jelenvalóságának érzetét keltve, mintegy végigvezeti olvasóját a régi utakon. Kartag Nándor ebben a történeti alakokkal „együtt élő tanáró elfogódott hangját” vélte hallani. Vajda Gábor azért tekintette Baranyai Júlia könyvét a jugoszláviai magyar hagyománykutatás mérföldkövének, mert a szerző „a helyi kultúrtörténeti vonatkozásokat nem önmagában, hanem a magyar és az európai korabeli történelmi eseményeket, valamint szellemi áramlatokkal összefüggésben mutatja be”.

A baranyai táj szülöttje, Bosnyák István jutott a legközelebb a mű szellemiségéhez, amikor az aktuális eszméktől és ideológiáktól távol kutatta a könyv lényegét, hiszen Baranyai Juliának nem fogalmiak, nem eszmékbe formált, testetlen alakok a hősei. „A történelem az ő számára – legyen az bármilyen »régí«, bármennyire ködbe vesző is – mindenkor *életet*, küzdő és győző, harcoló és elbukó, vagy éppen félúton megtorpanó *emberi* életeteket jelent, s ezeknek megjelenítését, alkotói életre keltését tartja elsődleges írói feladatának, nem pedig az eszmetörténet részkérdéseinek mélyreható boncolását. Az ideológiatörténet helyett az ideológiákat megtestesítő *konkrét emberek története*” a könyv. Az epikus hajlamot tekinti a szerző legfőbb erényének, „a réges-régi és közeli, a ködbe vesző és a még tapintható múlt szépírói fantáziával történő rekonstruálásának és megelevenítésének a képességét”. Ebben a szerzőt a kortárs Nemeskürty István méltó rokonának tekinti őt, s kimondja: „epikusi és történelemmegjelenítő erényei elévülhetetlen alkotói dokumentummá teszik Baranyai Júlia életművel fölérő könyvét”.

Tüskés Tibor boldog embernek vélte Baranyai Juliát, hiszen megérte két nagy álma megvalósulását: a vörösmarti néprajzi gyűjtemény állandó múzeumban történő elhelyezését és a Drávaszög múltját megörökítő könyve megjelenését. Véleménye szerint könyvének igazi értékét abban kell látni, hogy „a horvátországi, drávaszögi szórvány-magyarságot segíti saját múltjának megismerésében, tudatosításában, az önbecsülésben, létében és megmaradásában”. Ő azonban már felröptte a szerző tárgyi tévedéseit, ami önmagában legalább annyira értelmetlen, mint szóvá tenni a népmese történelmi hűtlenségét.

„Egészen egyéni” történetírásról szólt Herceg János *A Drávaszög világa* című 1974-ben megjelent méltatásában, amikor a *Vízbe vesző nyomokon* című könyv első változatáról, Baranyai Júlia *Dunatájban* megjelent cikksorozatáról mondott véleményt. Ő is nagyra értékelte a szerző epikai hajlamát, melynek nyomán a múltba merült események szinte életre keltek a tanáró előadásában, „amely sose nélkülözte a lírát, és a mesébe illő kitérőket”. Elmondta, cikksorozatával hézagpótló feladatot teljesített a szerző, hiszen ha ő nincs, senkinek se jut eszébe magyarul megírni a Duna és Dráva szögletébe szorult, egyedülálló módon sajátos vidéket; rajta kívül nem is igen akadt volna kellő felkészültségű, és a témáját ilyen sokoldalúan feldolgozó filológus erre a vállalkozásra. „Baranyai Júlia élő történetet írt, földrajzi, ethnográfiai és nyelvi szempontokat arányosan érvényesítve a munkájában. Így azután az olvasó nemcsak azt tanulta meg tőle, hogy mi volt, hanem azt is, hogy mi miért volt ezen a vidéken úgy, ahogy volt. A körkép történelmi rajzában mai színek is fölfedezhetők, mintha a régmúlt események visszfénye verődne vissza a megváltozott időben. És így teljes a vidék élete! A történetírás szak tudás, s a cédulázgató, levéltári adatok után kutató oknyomozó historikusok nem így írták volna meg ezt a munkát. De mennyivel szimplább és szegényebb lett volna minden adatgazdagsága, hitelessége és tárgyilagossága ellenére az ilyen beszámoló egy vidék életéről, amelyet történelmi és földrajzi fordulatok gazdaságilag és természetesen szellemi tekintetben is merőben új helyzetbe vittek.” És bár a krónika adta „helyzetképben” ő is hajlamos a közismert történelmi események bemutatása mellett új társadalmi viszonyok tükröképét is látni, mégis a példamutatást tartja a legfontosabbnak. „Nemzedékek nőttek fel, akik ilyen részletes előadást sose hallottak, s talán nem is hallanak már majd népükről, a szűkebb hazájukról. És az az érzésünk, hogy a szerző tudta ezt. Tudta már akkor, amikor szép feladatát vállalta, és senkire és semmire sem várva, egyedül írta meg népének testamentumát. Helyenként ellágyulva, a visszafojtott könnyek lírájával, személyes emlékeknek is helyet engedve, de hihetőleg éppen ezzel ébresztve fel a talán lankadó figyelmet azokban az olvasókban, biztossabbakban, akik szívesebben néznek előre, mint hátra.” Majd megjegyezte: fontos lenne a halk és decens emlékező prózát könyv formájában is megjelentetni.

Csalódott viszont, amikor ez két évvel később, 1976-ban tényleg megtörtént. „Mi azonban, akik könyvének anyagát korábban ismerjük, kicsit megcsónkítottunk látjuk a kinyomtatott művet. Az egész kompozíció így talán kerekesebb és zártabb, mint a kézirat sok-sok kitérőjével. De a vidék is zártabb lett, mint ha csak a világgal összekötő útjait el-elvágta volna hol-

mi literátori igyekezet. Néhány felejthetetlen képre emlékezünk, meghozza a közelmúltból, s hiányoljuk a színes kitérőket. És remek alakok, jellegzetes baranyai típusok tűntek el ezen a szerkesztői balfenéken. Hiányzik a távolabbi vidékek átsugárzása sok-sok derűvel és ízes történettel” – írta Herceg János 1977-ben a kötetet méltatva. És bizonyára igaza volt, hiszen a személyes hangvétel, a vallomásos előadás az, ami Baranyai Júlia történetírását igazán élményszerűvé teszi. (2004-ben ezért talán helyesebb lett volna a helyreállított szöveg közlése.) Ez az, ami az előtte járó nagy történetíró nemzedék jeleseinak útjára vezérelte őt. Csak egy Szentkláray Jenő, egy Dudás Gyula, egy Milleker Bódog tudott ilyen személyes ihletettséggel szólni az elpusztított templomok, a leégett városrészek látványa nyomán támadt fájdalomról, vagy a megzabolázott folyó, a bőséges szüret nyújtotta gyönyörűségéről – holott ők is csak történelmet írtak. De a XIX. századi elődöknek még a sajátjuk, szinte az otthonuk volt a megszólaltatott historikum, még magukra gombolhatták a világot, amelynek eseményeit számba vették. Számukra a történelem elsősorban személyes élmény volt, s csak utána közösségi emlékezet. Ebben volt méltó követőjük háromnegyed évszázad múltán is Baranyai Júlia, amikor magyarság-élménye kapcsán így fogalmazott: „bele kell nyugodnunk a ténybe, bármilyen fájdalmas is, hogy Magyarország nem Nyugat sokat emlegetett védőbástyája, csupán sokat szenvedett gyeplője volt”, vagy amikor Csúza említésekor a vele kapcsolatos élményét szenvedélyes vallomásba szötte: a falu „egykorú Vörösmarttal, Árpád-kori település. De ősből ízű, bensőségebb levegőjű. Kedvesebb szavú, mint a civilizáció hatásának korán kitett, forgalmas Vörösmart. Mindig Csúzában találtam meg a régi Baranyát, a nagyon régit.”

Az pedig már egészen berzsenyies, ahogyan Baranyai Júlia a maga tájélményét is megfogalmazta. Fehér Ferenc idézte egy 1968. szeptember 11-én hozza intézett leveléből: „Vége az én szép őszi csatángolásaimnak a falu határában – írta a tanárnő –, ahol ilyenkor olyan kedves találkozásaim voltak megkésétt, csökött, magányos napraforgókkal, elvénhedt kálvinista varjak elnyújtott, a levegőben bánatosan úszó hangjával. [...] Valójában alvadtvér-dalok szakadhatnak fel immár belőlem is, látván az én világom elmúlását, pusztulását...” Tudta, hogy az ő feladata szólni a Drávaszögről, hogy ő küldetéses ember – és ez nem önhiúság kérdése. A nagy történelmi művek akkor születtek, amikor a közösségi esemény és az egyéni szenvedély egy nagy, hatalmas megrendültségben egymásra találtak, amikor a haldokló idő emberi élménnyé válik. „Nem lesz sok értelme annak a könyvnek, csupán megkésétt lármafa, vagy talán már

lélekharang, de megmarad letűnő világunk emléke...” – írta a szerző 1972. december utolsó napjaiban egy ugyancsak Fehér Ferenchez intézett levelében. Közel négy keserves évtized múltán úgy látszik ez az emlékezés még mindig felemel, és még mindig visszavezet kallódó önmagunkhoz.

S ha felemel, hát okuljunk a példáján! Találjunk vissza régi tájainkra, s a művekben szólaljon meg szülőföldünk visszahódítása szép felismerésének igénye. Hány falu, hány város, hány sajátos hangulatba és színbe öltözött régió roskadt önmagába az elmúlt évszázad során, hány vidék őrzi halotti némaságban, vagy siratja kálvinista varjak károgásában az elvesztettségét! Csak néhány jó tollú pedagógus, néhány lelkes lokálpatrióta – kihaló-félben lévő csodabogár – szenvedélyes felsorakozása kellene, hogy újra eleven legyen a példa: akkor lesz a miénk a szülőföldünk, ha étellel töltjük meg. Mert nem elég lakója lenni a tájnak, hitvallássá kell azt fényesíteni. Vállalásainknak mi vagyunk a gazdái, ebben legalább nem tehet el lenünk senki.

### A lámpa fényénél

Dr. Lábadi Károly *Élet egy háború után* című tanulmányáról (2008)

Lábadi Károly gazdag életműve mentén – sok száz tanulmány és tucatnál is több könyvvel a háta mögött – eljutott az összegezés korszakába. Munkásságának ismeretében boldog elvárással fordul az érdeklődés a jeles Drávaszög-kutató felé: sokatígérő és szép volt az érlelődés, gazdag lesz a betakarítás is, amikor a begyűjtött fény és ragyogás már belülről, a telt gerezdből szórja ragyogását a feléje forduló tekintetekre. Harminc évvel ezelőtt a rajongó szeretet vitte drávaszögi útjaira a szerzőt, ma is ez az olthatatlan rajongás igyekszik elsimítani az aggodás ráncait – honnan is? A néprajzkutató és a műveit olvasók arcáról, de legfőképpen a táj összegyűrt történelmének horizontjáról. A huszadik századi megpróbáltatások – három hatalmas háború, hat rendszerváltás, a mindezekkel együtt járó néptárs és üldöztetés – után az egytizedére csökkent délbaranyai magyar közösségnek van-e még reménye, van-e még lehetősége a megmaradásra, bízhat-e sorsa jobbra fordulásaiban? Igen, ha van benne élni akarás, ha van benne feltörekvő szándék – ami a hagyománytisztelőben és a szülőföld szeretetében érhető tetten. Bence Lajos, az ugyancsak töredezett muravidéki magyar közösség jeles költője és irodalomtörténésze mondotta a közelmúltban a pár ezer főre apadt Lendva-környéki magyarságról: mi már egyszer kihaltunk, de jöttek

fiatalok, akik újjult elszánással életre serkentették a közösséget.

Lábadi Károly *Élet egy háború után* című tanulmányában ugyancsak az életre serkenésnek a lehetőségét kutatja. A honfoglalástól kezdve ezer éven át, háborúktól, hadjáratoktól, történelmi megpróbáltatásoktól űzötten, de mindvégig megingathatatlanul élt egyre szűkülő szülőföldjén, a Dráva folyó mentén és a környező mocsarasban elszórt falvaiban a magyarság. Az utolsó, 1991–1998 között lezajlott hét éves háború azonban immár életterében roppantotta meg a közösséget, és amellett, hogy sokáig a szülőföldjének, lakott falvai felszámolásának a veszélye is a feje fölött lebegett, kikezdte hagyományos értékrendjét is. A hagyományait őrző és kultúráját, társadalmi életét reprodukálni képes 120.000-es közösség a XIX. század fordulóját követő egy évszázad alatt majdnem a tizedére csökkent. E tragikus tények ismeretében a néprajzkutató Lábadi Károly az etnográfia történeti eszközeivel felvértetve, statisztikai mutatók, az életet szabályozó törvényes rendeletek, az egyházak, az iskolák, a civil szervezetek működési feltételeit biztosító „szabályozott ténytérületek” mérlegelésével próbálja felkutatni a háború utáni talpra állás lehetőségét. Alkotmányos szabályozottságtól a népoktatói elszánásig mindent mérlegre tesz, ami adatszerűen vagy leírhatóságában megragadható, mindent felkutat, ami tartalmával, kisugárzó hatásával életre bátorítja, gyarapodásra biztatja a drávaszögi magyar közösséget. A lélek, a tudati világ általa oly jól ismert tájai és évszázados elrendezettségének biztonságot adó rejtekei helyett most a külső világ, a társadalmi kényszerűséget és kényszerhelyzetek marathontját futja végig, miközben – éppen a korábbi ismeretei alapján maga is tudja, hogy amiről beszél, a megmaradás, az élni akarás kérdése voltaképpen nem más, mint a szikkadó aszszonyi öl tragédiája. Van rá példa a régióban, hogy évszázados illegalitásban kényszerítve is újjászülethet egy nemzet, s még államalapító erejét is megmutathatja – ha van benne élni akarás, ha felelősségtudata és küldetéses ereje erre sarkallja őt. Lábadi Károly – akinek oroszlanrészke van abban, hogy Dél-Baranya a népismeret tekintetében ma a legfelkutatottabb magyar régiók egyike – mindenkinél jobban tudja, hol rejlenek a közösség túléléséhez szükséges szellemi és lelki tartalékai, hová kell fordulnia ahhoz, hogy a felnőttkor küszöbén egy horvátországi magyar fiatal a hátrányos társadalmi és gazdasági helyzete, az asszimilációs kényszerek, a nyelvvesztés és a gyökértelenség csábításai ellenére is a szülőföldjén családalapításra szánja el magát. Ez pedig a megtartó emlékezet és a hagyomány, a keresztény nemzeti értékrend.

„A Drávaszög magyarsága tetszhalott állapotba került” – olvasható a tanulmány összefoglaló részében, muravidéki áthallásokat is ébresztve az olvasóban. Az életben maradás ösztönének köszönhetően – az elmúlt századok történéseihez hasonlóan – a szerb megszállás megszűntével, amikor a felszabadult magyarok területek ismét Horvátországhoz tartoztak, „a településeken megjelentek azok a helyi kezdeményezések, melyek egyénektől, egyének csoportjától, egyesületektől indultak el, s az volt a céljuk, hogy a közösséget újból összekovácsolják, s valamilyen formában megéljék együvé tartozásukat.” A népszokások felelevenítésében visszakapják értelmüket a vallási, a családi és a közösségi ünnepek, s újra van tartalma az emberélet fordulót jelző eseményeknek, mint ahogyan a háborús emlékművek állításában a történelemhez fűződő viszonyulás is újraértékelődik. A régi felelevenített és az új, átvett rítusok az azonosságtudat erősítését szolgálják. „Láthatóan megkezdődött a társas kapcsolatok helyreállítása és lassú átalakítása – foglalja össze kutatásainak eredményét a szerző, ám hozzáteszi – még hosszabb időnek kell eltelti ahhoz, hogy kiderüljön, a meglazult közösségek tagjai miképpen értelmezik ezeket az önszerveződő folyamatokat.”

Szerteágazó és feltűnően gazdag forráskutatás nyomán született meg Lábadi Károly *Élet egy háború után* című tanulmánya, melyben a hagyományos népismeret és a modern szociológia elemeinek egyensúlya egyszerre jelzi a tudományos igényesség magas fokát és a reményeibe menekülő néprajzkutató megalapozott optimizmusát. A tényismereteinek mélysége mellett az elkötelezettség hőfoka az, ami jelentős eseményné avatja Lábadi Károly jövőt fürkésző, egyszersmind a jövőre nyitott írását.

### „Kérik a szívemet cserébe”

Lábadi Károly: *Várdaróc – a rét melletti falu*; Várdaróc, 2008. 96 p. + 12 t.

Barokkos homlokzatú tornácos ház tiszta szobájának ládafiában évszázados homályban búvik meg a csécses pruszlik, melynek utolsó viselője talán éppen az elmúlt háborúban távozott szülőföldjéről, a jóra való drávaszögiek Istenhez megtérő útján. Bizonyára ő is örökölte a nemes ruhadarabot, melynek pusztá látványa is egykor dalra fakasztotta a dévaj legényeket. A régi – mára már végkép eltűnt – világ rendjében sok évszázados, biztos helye volt a földi élet kellékeinek és hozzájuk fűződő szokások színes világának; s e holmik itt feledett tárgyi mivoltukban elegendő esz-köznek bizonyulnak ahhoz, hogy a lélek meginduljon a dédszüleink nyomára vezető ösvények bármelyikén.

Talán ismerős dal is felcsendül a ruhanemű láttán: „Érik a fekete cseresznye / Kérik a szívemet cserébe...”, s a régi boldog ölelések nyomán még egy kicsit fájdogál a szív is. Mindez azonban már a múlté, s mára már csak az örökéletű morkolás búvik meg közöttünk, hogy elevenen tartsa a félelmet szorongó lelkünkben. Ám valahol az ő hatalma is megtörik, s a néprajztudós Lábadi Károly új könyvében boldogan tér haza választott szülőföldjére, a Drávaszög emlékekben gazdag vidékére.

Hazatér, és újra rálép az emlékezet keskeny kereti ösvényére, hogy tovább mondja a Drávaszög emberének romantikus történetét. A most megjelent *Várdaróc – a rét melletti falu* című könyvében éppen egy új fejezethez érkezett, oda, ahol a régi, törött cserepek a Krisztus előtti évezredben is itt élt „mészbetétes kerámia népe”-re emlékeztetnek, a földből előkerült gombafejes fibula pedig a középkor némileg cizelláltabb világára. Római légiók vonultak egykor e vidéken – kőhajításnyira a szlavón tájtól –, s üldözték a limesekre betörő barbár hordákat, de fosztogatott itt menekülő török lovas és felelőtlenül vitézkedő keresztény zsoldos, a Szent Liga katonája is. Legnevesebb prédikátora, Gyimóti István 1776-ban írt életrajzi vallomásában keserűen vetette papírra: „Baranyában egynémely szokatlan dolgok történtek. Közülük emlékeztetre méltók a következők. Az említett évek egyikében úgy megfogyatkozott az anyatej, hogy a magyarok, törökök, ruméliaiak, olaszok, szlávok csecsemői a szükséges táplálék hiányában meghaltak. A fák az erdőkben, különösen a hernyóktól ellepottölgyek, egyáltalán nem hoztak levelet és termést. A kölesből készült lepények időlegesen megrontották az ember látását. A búzából, még a lánglisztből sültt kenyeré is szokatlanul keserű volt. Megtörtént, hogy a lovak elpusztultak az árpától, csak egy maradt meg, mivel ennek nem adtak belőle. Voltak emberek, akik a kenyértől vagy egész nap aludtak, vagy egy időre eszméletlenség vett erőt rajtuk, és örülségeket műveltek. De minden között a legrettenetesebb és legsiralmasabb volt a több napon át tartó kegyetlen kínzások, a nyomorult jajveszékelések után egyesek lábának térdből való letépése, jó néhányuk többől való kitépése, ugyanígy a karok könyökig vagy vállig való letépése.” Ezékiel próféta rémült utóda szötte egybe drávaszögi látomásait, hogy örök emléket állítson a tájra ráneheződő emberi szenvedésnek.

Várdaróc Laskó és Bellye között található „félúton”, a löszparti magaslaton, hiszen a település életét mindenkor meghatározta a víz közelsége. Valamikor végeláthatatlan ártéri erdők szélei kínáltak letelepedésre alkalmas területet, hisz e vidéken az élet forrása úgyszólván karnyújtásnyira volt az embertől. Írott történelme évszázadokra nyúlik vissza: 1697-ben I. Lipót

a zentai csata és számos más délvidéki háború győztes hadvezérének, Szavoyai Jenőnek adományozta Bellyét és a környező falvakat, köztük Darócot is, de a birtok a herceg halála után, 1736-ban újra a kamara tulajdonába ment át. 1784-ben Mária Krisztina, Albert főherceg neje vásárolta meg, 1822-ben pedig már Károly Lajos főherceg tulajdona lett a domínium, akitől az akkor már európai hírű mintagazdaságot Frigyes főherceg örökölte. „Daróc népe azonban mindebből keveset érzékelt, továbbra is földművelésből, állattenyésztésből és halászatból tartotta el magát, s fizette a rá kiszabott járulékat.” Jól jellemzi a várdaróciak életét a mondás: miszerint a kopácsi ember egy lóval szánt, a laskói kettővel, a daróci hárommal, ami a föld megművelésének nehézségét jelentette.

A Várdaróc melletti réten évszázadok óta ártéri gazdálkodás folyt, bölcsen használva ki a víz közelségét. A gyáripar térhódítása előtt – mutatott rá a néprajzos – a daróciak önellátóak voltak: maguk természetették a ruháik alapanyagát, a kendert és a lent. „Generációk örökítették át az alapanyag feldolgozásának tudományát, s azt a művészkedő hajlamot, mely a viselet és a használati tárgyak, a hajlék díszítésének területén érvényesült.” Az 1870-es években azonban már megkezdődött a kivetkőzés, a hagyományos viselet elhagyása. Időközben építkezési szokásai is megváltoztak. Míg korábban a környező erdők szabadon kínálták az épületanyagot, köztük a rengeteg legnemesebb fáját, a tölgyet, Mária Terézia már bevezette az urbáriumot, s ezzel megszűnt az erdők szabad használata, s megnőtt az úrbéri kiszolgáltatottság.

A várdaróci eklézsia krónikája a XVIII. század közepétől kezdve őrizte meg a prédikátorok névsorát. A reformáció iskolateremtő törekvéseinek köszönhetően Darócnak már a XVI–XVII. századtól volt iskolája, külföldet járt első fia pedig Daróczi Orbán volt, aki – a krónikák szerint – 1564-ben a württembergi egyetemen tanult. Legnevesebb prédikátora a már idézett Gyimóti István nem a Drávaszög szülőtte volt, feltehetően Veresmarti P. János diáktársaként került e tájra.

Sajátos, évszázadok során kialakított lakodalmi, születési és temetési népszokások, a jeles napok és az ünnepek szokásrendje, valamint a daróciak hiedelemvilága hűen őrzik a küzdelmes élet misztikumának részleteit. A termékenység rítusát, az ünnepek rendjét, a betegség és a gyógyulás, a gazdálkodás és a táplálkozás mindennapi történéseit át- meg átszötte a babonás hiedelem – egyénivé formálva a várdaróci ember világképét –, a gyerekeket, mint mindenütt, itt is képzeletbeli alakokkal riogatták: „közülük való a farkasszerű természetfeletti lény, a bákász, a nagy farkaségből álló búsbizger, a külsőleg nehezen meghatározható, inkább a nevével félelmet keltő kalarász,

balaló, az égitestevő szellemlény, a morkoláb, a vasorrú bába, a bakróka, az este leselkedő, de közelebről meg nem határozható rézfaszú bagó.”

A falu a XX. század közepén (a magyar időket követő első népszámlálás alkalmával), 1948-ban volt a legnépesebb, akkoriban több mint 1200 lelket számlált a település, az ezt követő hatvan év alatt azonban a lakosság száma megfeleződött. 2007–2008-ban magyar iskolában már csak hét gyermek kezdte meg a tanulmányait. Egy, a sorsával küszködő falu magára maradt lakosságára szakadt rá a kilencvenes években a szerb agresszió, és a pusztító háború sodorta a közösséget reménytelenül a végső megsemmisülés felé. Várdaróc azonban ma is áll, s próbál megkapaszkodni a magyarság beomló partjai mentén. Küzdelme óriási, annak végkimenetele azonban kétséges. „A karcsú füzet csak arra adott alkalmat – írta könyvében a néprajztudós Lábadi Károly –, hogy kóstolót nyújtsunk abból a szellemi gazdagságból, mely évszázadok során felhalmozódott a rét melletti falu, Várdaróc képzeletbeli kaptárában. Ez a »tudás« apáról fiúra öröklődött. Mindig akadtak, akik gyarapítani tudták, s tovább hosszabbították ennek a tudásnak a láncát. [...] A drávaszögi magyar népcsoportnak, Várdaróc népének sorsában, ismétlődő kilátástalanságában eddig mindig erőt adó remény volt anyanyelvi kultúrája, de most, amikor a történelem csillagzatainak konstellációja szerint annyi nyomás és kísértés veszi körül – a huszadik században három háborút élt meg –, vajon meg tudja-e őrizni? Van-e módja ennek? Mi a titka, hogy ne tűnjön el az a gazdag örökség, melyet a várdarócik elei kezdtek megalapozni?” – olvasható az útravalónak szánt kötet utolsó lapján. Az igazi kérdés, a szórványmagyarság megmaradási esélyeinek kulcsa az: van-e még akkora erő a magyar nemzeti gondolatban, amely újra felemelhetné a leszakadó peremvidék elárvult lakóit.

### „Tölts hozzá bort...”

Lábadi Károly: *Boranyja* – A drávaszögi szőlészet és borászat kultúrhistoriája; Pélfonostor, 2007. 201 [12] + [33 illusztráció] p.

A drávaszögi népélet kiváló ismerőjének Ujlaki Kornél Dezső darázsi plébános úrnak *A túronyi csata* című elbeszélésében valamikor az 1848–49-es szabadságharc idején a szalántai fuvarosok és a káptalan mozgatorásában dézsmát szedő gyerekek együtt lár-mázták fel a falut, jelezve a lázadó szerb martalócok érkezését. – Jönnek a serezsánok! – kiáltották ré-mülten, és a lovak közé csaptak. Nem sokkal ezután valaki kívülről erőteljesen berúgja a parókia ajtaját, és

a „küszöbén megáll dugóhúzó módjára kipödört basuszával, gyilkos tekintetével Stokuća őrnagy”. A ret-tegett haramiavezér azonnal statáriumot hirdetett, majd a kémjelentések ismeretében – túszként magával cipelve a halálra rémült kántort – bevonult a legelőke-lőbb borospincébe. „Túronyban az uraság pincéjében harsogott a nóta. Stokuća kékült-zöldült, úgy ordított valami pattogós rác bordalt. A kántor medveként mor-mogott hozzá.” Majd miután kedvükre kimulatták magukat, megneszelve Rózsa Sándor betyársere-gének érkezését – akik a szerencsétlen debreceni csa-tát követően „egy hét alatt olyan szépen, olyan ész-revétlenül jutottak Mohácsig, hogy tán a madár fi-gyelmét is kikerülték” –, olyan gyorsan illantak el, aho-gyan azt másnaposságuk megengedte. Bor azonban bőségesen akadt az útközben alaposan megsom-jazott, seregnyi szegénylegénynek is – akik a több akó-nyi hordók társaságában folytatták a háborút. A Drá-vaszögben így esett a dicsőséges túronyi csata – s bár ez kedélyesebb változata a tragikus történelmi ese-ményeknek, annyi mindenesetre kiderült: a bor és a borospince sorsformáló szerepet játszott a táj és an-nak lakói életében.

A Drávaszögben – tágabb értelemben: Dél-Bara-nyában – ugyanis közel két évezreden át a szőlőter-melés és a borászat szervezte maga köré az életet, bőven szolgáltatva témát a népélet és a társada-lomtörténet tudós kutatói számára. A drávaszögi szőlészet és borászat sokdimenziós kultúrhistoriáját írta meg Lábadi Károly *Boranyja* című legújabb köny-vében. A baranyai, drávaszögi embernek szent meg-győződése, hogy szülőföldjén terem a világ legjobb bora, s ezért nem is Baranyának, hanem inkább Bo-ranyjának kellene nevezni a tájat. S hogy ez mennyire így van, bizonyítják az írott történelmi források és a népmondák, melyek e régi keletű hiedelmet őrzik. Bodai Ferenc már 1820-ban a Tudományos Gyűjte-ményben megjelent, a délmagyarországi vármegyé-ről készült beszámolójában úgy vélte, a vidék „a Bor bőségéről és jóságáról nevezett Bor-anyjának vagy Baranyának”. Bayer Márton 1822-ben az „ebbéli kü-lönös bőség” okán ugyancsak a Bor-anyja nevet vél-te a vármegye névadójának. Fényes Elek pedig így fogalmazott: „Hogy Baranya a boroknak hazája légyen, az úgy is tudva van közönségesen; sőt némelyek ne-vét szinte innen akarják lehozni azt állítván ti: hogy Ba-ranya annyit tégyen, mint Bor-anyja.” (1836). Hasonló vélekedést a Mátyás királyról szóló népmondában is találunk, mi több, a történelmi Baranya vármegye cí-merében is ott szerepel a bibliából jól ismert jelenet, amint „Jozsué és Keleb az ígéret földjének felderítői, a tejjel-mézzel folyó Kánaán bőségét úgy érzékeltették, hogy a gránátalma és füge mellett egy óriási szőlő-fürtöt vittek magukkal”. Ily módon Baranya legalább

a bor legendakörében azonosult Kánaán áldásos vidékével.

„Ha a baranyai ember hegyet emleget – mutatott rá Lábadi Károly –, akkor azokra a dombokra gondol, melyek a Duna menti részen emelkednek ki a talajból, s az enyhe magaslatoknak mind a déli, mind az északi oldalára – kedvező klimatikus viszonyok közepette – szőlősorok kapaszkodnak. Ez a Baranyabáni hegy a nyúlványaival. A Duna melletti Kiskőszegtől Pélmonostorig húsz kilométer hosszan húzódik, tengerszinti magassága 243 méter.” A térképeken a jobb bort adó déli oldal horvát neve Gradac, az északi Spoljac néven szerepel, a hegy tetején pedig ott kanyarog a Török út, sok évszázados távlatot adva a tájnak. „A Báni dombvonulat északi oldalán sokáig falvak találhatók, a szőlőtermő területek megnevezése ott már nem magyar. Délre Kiskőszegtől Vörösmartig domborodnak a kisebb szőlőhegyek: Eszehegy, Várhegy, a Kis- és a Nagyhegy, a Hársashegy, Szamárszurdok, a Danóci hegy és a Csatári dűlő, ahol már a csúzai gazdáknak is volt szőlőjük. Csúzásról 1865-ben Pesty Frigyes kérésére Ács Gedeon elkész a következő szőlősdombok neveit írta össze: Kerek hegy, Danóc, Középhegy, Hársas hegy és Csúza kútja. Sepse környékén emelkedik a Szár-, a Cukorhegy, a Bodolai, a Csúzai és a Báni hegy, valamint a Tacilló hegyek is errefelé magasodnak. A küvi, azaz Kő határában és Karancs közelében a Pörös hegy, a Nagyhegy, az Árki hegy, a Hunyar hegy, a Monostori hegy mind-mind szőlőtermő terület.”

A mediterráneum e ragyogó szegletében, a drávaszögi klimatikus viszonyok kiválóan megfelelnek a fehér burgundi és a sauvignon szőlőfajtának, melyből a legjobb olasz rizlinget préselik ki. Kisebb területen előfordul a hárslevelű, a furmint, a rajnai rizling, bár ettől kései, novemberi szüretelése és alacsony cukor foka miatt korábban idegenkedett a táj szőlősgazdája. „A hazai kadárt nem sikerült megőrizni, kipusztult, a filoxéra áldozatául esett, helyette az ojtott kadárnak nevezett fajtával kísérleteztek (...). A vörösbort adó szőlő közül az oportó kezdett meghonosodni. Elsősorban az Alfaluk sík határában, de a szőlőhegyek némely részén terjedtek el az olyan igénytelen oltványok, mint az Otello, noah, puritán, több csaszlaféle, azaz saszlaféle, a piros delavera, valamint a francia.” A szőlőültetvényeken ugyancsak honos csemegeszőlő, a koránérő csabagyöngye, melyet jellegzetes illata miatt szagosszőlőnek is neveznek, fehér és piros sasza, a „szőlőskertek királynője”, az ürmös, az irsai olivér, valamint a bogoyjának alakjáról kecskecsöcsűnek nevezett – másutt lugasként felfuttatott –, ugyan csak páratlan zamatú szőlő. A XIX. század utolsó harmadában, a filoxéra megjelenése után azonban a hagyományos zamatú szőlők, az úgynevezett „hazai faj-

ták” lassan-lassan kiszorultak az ültetvényekből, s ezzel a történelmi borvidék is arculatot és karaktert váltott. Új arcát egészen 1945-ig sikerült megőriznie, ekkor azonban a szőlőhegyek jó része – mintegy 70–75 százaléka – kicsúszott a gazdák kezéből, a bellyei birtok része lett, s ezzel egyszersmind ipari jellegét is öltötte, elveszítve régi varázsát és karakterét.

A borvidéknek roppant gazdag története van. Pannóniában a római császárság idején hozták létre az első szőlőültetvényeket. Lábadi Károly szerint Eutropius történetíró számolt be arról, hogy a közeli „Szerémségben, Sirmiumban és az Almus hegyen (Fruska gorán) Probus császár tervszerűen telepített szőlőt. Még a mocsarakat is kiszárította, hogy helye legyen a bort adó növénynek.” A harcokhoz szokott katonái azonban megunva a szőlőművelést, fellázdak ellene és megölték a császárt – korai mártírjává téve őt ezzel a bor kultúrájának. Augustus császár uralkodása idején a baranyabáni (popováci) hegységet a rómaiak „páratlanul nemes, aranyszínű borterméséről Mons aureusnak, azaz Aranyhegynek nevezték”, s ez az elnevezés még ma is közszájon forog. A virágzó római borkultúra legszebb bizonyítéka az időszámításunk szerinti III. századból származó, Bánban a XVIII. század második felében a Pogán dombon talált, a szőlő és a bor istenének, Libernek emelt 112 centiméteres oltárkö.

A török hódoltság idején – amikor a rája tizedet fizetett a bor után – a drávaszögi települések közül a szőlészeti és a borászat szempontjából Vörösmartnak jutott megkülönböztetett szerep, jelentős kikötő- és vámhivatalként működött. Mellette Hercegszőlőst emlegetik gyakran az adókötelezettségeket számon tartó defterek. A XVI. századtól a református salláriumok (díjlevelek), az egyházi alkalmazottak javadalmasításáról szóló írásos megállapodások őriznek számos kultúrtörténeti jelentőségű információt. A javadalom tételei között a bor (a borjárandóság) akkori-ban feltűnően előkelő helyen szerepelt.

A felszabadító háborúk végkifejletekor, 1687-ben Lotharingiai Károly Dárdán és környékén gyűjtötte össze csapatait, hogy leszámoljon a pogány seregekkel. A győztes háború után a földesúri nagybirtok tulajdonjogában is változások következtek be. „A kincstár vette birtokba azokat – foglalta össze Lábadi Károly a korabeli eseményeket –, melyekről korábbi tulajdonosai nem tudták hitelt érdemlően igazolni, hogy tulajdonosaik voltak, de ugyanez történt azokkal a birtoktestekkel is, amelyeknek földesúri családjai kihaltak. A kincstár kezelésbe vette ezeket a birtokokat, és elajándékozta olyanoknak, akik jeleskedtek a török elleni harcokban, vagy akikkel szemben jelentős tartozása volt. A török alatt és azt megelőzően a későbbi bellyei és dárdai uradalom falvai a Draskovicsok, a Zrí-

nyiek és a Lórántffyak kezén voltak. A felszabadító harcok után érdemeinek elismeréséül és a 25 ezer rajnai forint tartozás fejében a kamara ezeket az 1697-es zentai csata győztesének, Savoyai Jenőnek adományozta. A 27 falu között volt Bellye, Daróc, Laskó, Hercegszőlős, Kő, Sepse, Csúza és Vörösmart. Az új tulajdonos számára 1717-ben állították ki a birtokbavételi parancsot.”

A drávaszögi ember világának – egészen a közelmúltig – meghatározó eleme volt a szőlőművelés és a bortermelés. A szőlőkultúra szinte keretet adott az életének. Nem a föld jelentette a vagyont (és vele együtt a társadalmi felemelkedés lehetőségét), hanem az ültetvény, s a baranyai embert öntudatosá tette, ha a munkája gyümölcsét látta. Tudta, hogy a szőlő fokozott helytállást követel tőle, hiszen amíg az egy holdnyi földön termesztett szántóföldi kultúra termőre fordulásához évi 10–15 nap munkájára van szükség, az ugyanekkora területű szőlő ennek a tízszeresét, évi 100–150 nap erőfeszítését követeli tőle. A szőlő és a bor a vallásához fogható módon átjárja a mindennapjait, keretbe foglalja a gondolkodását. A szőlőművelés összefügg a sorsfordító, nagy eseményekkel, átlényegíti a születés, a házasság, a családi élet és a halál misztériumát. Alakítja világszemléletét, színessé teszi hiedelemvilágát, mederbe tereli az élete folyását. Döntő szerepe van a lakókörnyezete kialakításában, az étkezési szokásaiban, és a betegségek elleni küzdelmében. Formát ad eszközeinek, és lélekkel tölti meg az ökonómia rideg valóságát.

A hagyományos világ régi évszázadaiban a drávaszögi hegyen a szőlő és a bor maga volt az élet, ami köré célok, elhatározások és elszánások szerveződtek. Bizonyosság erre a *Sepsei krónika*, melyet 1866 és 1962 között (néhány tragikus esztendő kimaradásával) közel egy évszázadon át három nemzedék tagjai, köztük Südi Mária és férje Kiss Kónya János vezetett, s amelynek középpontjában ugyancsak a szőlő és a bor áll. A kiegyezés előtti esztendőben gazdasági emlékeztetőként indult feljegyzések idővel családi naplónak terebélyesedtek, s vidékünkön szinte egyedülálló módon, három emberöltő eseményeit foglalják magukba. 1866-ban az első bejegyzés mindössze ennyi: „a búza kihánta a fejét és elfagyott”. A következő évben „koronáztatott meg Ferencz József”. A nagy árvíz sokszor átlépte a „tőtést”, s amit nem vitt el a víz, azt olykor elverte a jég. S ha az időjárás kegyeibe fogadta volna a baranyai embert, hát jöttek az ellenséges hordák, és kifosztották a pincét, a hambárt, az udvart és az egész vidéket. Az 1914-es esztendő bejegyzése: „Idén anyi a gyümölcs, hogy a fák össze rognak, eladtunk már 43 veka gyümölcsöt, körte, kajszin, Párizs alma volt ez. Most ütött ki a háború a szerbekkel, el vittek 120 ka-

tonát Sepséről Július 27 és 28-án. Másodszor vagyok bíró ebben a nagy veszedelemben, magam is sokat szenvedek. 50 veka későben érő körtét, 170 veka szilvát. A mi lovunk, kocsink oda van a háborúba, Szerbiába. Kocsit úgy fogatunk 278 forintért, és ajánlom, hogy ha valamikor háborút értek, tik rosz kocsit, rosz lovat adjatok, mert akié rosz volt, az már hazajött, a mienk most is odavan. Decz. 31, mert a mienk jó volt a ló, kocsi új. kedves Gyermekeim ijen háborút még senki nem ért, mert egész világ verekedik. Jánosom is katona lett, 29 éves korában is besorozták, és ebben az évben olyan kevés búza termet, mint mondják 1866-ban (...)” Nem voltak kegyesebbek az elkövetkező esztendők sem.

1916 – „Április 5-dikén már bevonultak az ötven éves emberek is, e hó 16-án sorozták a 18 éves gyerekeket is. (A jegyzet folytatója Kiss Kónya János) [...] (Feleségétől származik a folytatás) Ez évben minden rézneműt elvitt az állam. A lovakat bevásárolták az állam részére. Február 21-től sok árt adtak érte, a mi lovunk be vált 2850 koronáért. (...) Ez év Októberében vitték el a harangot. Az egész országból rekvirálnak szünet nélkül. Minden személyre ki van vetve, hogy hány deka liszt jár (...)” 1920 – „Gyümölcs az idén nagyon sok volt, Szőlő nagyon gyengén volt mindenkinek, volt olyan ember, hogy az ivóbora sem termett meg. Kukorica rendesen volt.”

S a majdnem-kánaáni Drávaszög valóságának egy epizódja: 1925 – „Ez év eleje nagyon jó volt, nagyon szépen mutatkozot minden, gyönyörű volt minden vetés úgy, hogy az én gyermekeim nekem mondták, hogy menjek ki a határba, nézzem meg a szépséget. El is mentem Julis 1 első napján a hazai szőlőbe, és soha életembe olyan szépet nem láttam, mind a hazai szőlőnk milyen volt, mert a lugason voltak egy suk hoszi fejek. A kukoricza gyönyörű, itt volt a szőlőnél, és Julius 5-én jött egy ropant sötét felhő tele jéggel, és elvágott mindet úgy, hogy 400 évvel ezelőt volt ilyen jég, föl volt jegyezve a laki [Főherceglaki] pusztai Krónikába, mert nem hogy elverte a kukoriczát, hanem el is vitte a földről úgy, hogy 6 lánczon nem maradt egy honal [hónaljnyi] kukoriczaszár. (...) Kő felől a fákat tekergete sorra, és nemcsak a levelét, hanem a fákról a kérget is levágta úgy, hogy fehéren maradt a fáknak a nyugati oldala. Istenem, ilyen földön levő embert ilyent nem látott.” 1927 – „Ebben az évben a szőlőkre nézve jó időjárás volt, elég szépen termett. Szüret után 6 ezer liter borunk volt, szilva is sok volt, eladtunk 15 métert.”

1944 – „Ez évben minden bőven volt, búza, kukoricza, más minden sok volt, gyümölcs, szőlő bőven volt. Ez év szomorú volt nekünk, mert a háború bekövetkezet, az Orosz hadjárat végig gázolt bennünket, mindenünket elvitték, 2 lovunkat, kocsinkat. Amit

bírtak, a háztól elvittek, mink pedig a pince ligba húzódtunk meg, mert a háznál nem maradhattunk, mert annyi orosz katona volt, hogy egymást érte. Udvarunk, kertünk tele volt kocsiukkal, lovakkal. 5 nap it voltak. Minket nem bántottak, csak amit akartak, élelmet, mindenkitől elvittek. Bizony ez nagyon nehéz napok voltak, mert a nagy izgalom meg a félelem, amit soha nem lehet el felejteni. Ruhákat, lábbeliket, új varógépet, minden elvittek. Szólni nem mertünk, örültünk, hogy nem bántottak. 2 kövér disznónkat levágták. Kukoricza 2 láncz úgy maradt szedetlen. November 29én elmentek, azután szedtük meg.” De korántsem ez volt az utolsó megszállás, és az utolsó fosztogatás. Ezen a tájon úgy látszik folyton új és új hordák születnek. Ma, százötven év múltán az 1866-os bejegyzés így

módosítható: Baranyában „az élet kihánta a fejét és elfagyott”.

Lábadi Károly *Boranyja* című könyvében fölfedte a bor köré szerveződött élet megannyi értékét és jelenségét, s ahogy a kenyér közelségében megjelenik a megváltás, úgy a bor misztériumából is kicsordul az ember fiának mérhetetlen szenvedése – a küldetéses halál örök tragédiája. Mindamellet azonban látni kellene az újjászületés határtalan lehetőségét is. Azt, amit talán maga Baranyai Júlia sem látott már *Vízbe vesző nyomokon* című könyve lapjain. Ezért olyan nehéz távlatot mutatni a csüggedőknek, ezért olyan nehéz makacsul és rendületlenül ragaszkodni a szülőföldhöz! Jó, hogy vannak művek, amelyek hazavezetnek bennünket.



MÁK FERENC

## Vajda Gábor emlékezete

Július 3-án múlt egy esztendeje, hogy Vajda Gábor kritikus, irodalomtörténész, az Aracs című közéleti folyóirat alapító felelős szerkesztője váratlanul eltávozott közülünk, durván megcáfolva a népi bölcséletet, miszerint: nem hal meg az, akinek elvégzetlen munkája, befejezetlen feladatai vannak. Vajda Gábor úgy ment el, hogy élete fő műve, A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete befejezetlen maradt, A megfélemlítettségben (1945–1972) és Az autonómia illúziója (1972–1989) című 2006-ban, illetve 2007-ben megjelent kötetei után már nem tudta lezárni hatalmas ívű történeti művét. És ez most nekünk, itt maradtaknak felettébb hiányzik. Az 1989-es, és az azt követő esztendő eseményei, társadalmi és politikai történései ugyanis csak nyitányát jelentették annak a tragikus, véres balkáni háborúktól terhes korszaknak, amely – úgy tűnik – végérvényesen megroppantotta a délvidéki magyar közösség életét – befejezve a közel egy évszázados haldoklásának keserű folyamatát. Ami 1989 után, velünk történt, az az 1918–1920-ban létrehozott délszláv államhoz csatolt Délvidék magyarsága sorsának beteljesülése volt, annak a kiszolgáltatottságnak az eredménye, amelyben apáink három nemzedékének sem sikerült megtalálnia a helyét e lapályos-ingoványos földön. A többségi nemzet irántunk tanúsított örökös bizalmatlansága felfokozott hevülettel sodorta közösségünket a véres háborúknak abba rettenetes forgatagába, amelyben a vérben fogant Jugoszlávia, születéséhez hasonló módon, véresen múlt ki. Ennek a kiszolgáltatottságnak a történetét írta volna meg Vajda Gábor, ha kegyes hozzá az idő, és alkalmat ad történeti műve befejezésére.

Ha az irodalomtörténész befejezhette volna eszme- és irodalomtörténeti munkáját, könyveiben két dolog minden kétséget kizáróan bizonyítást nyert volna. Az egyik, hogy a délvidéki magyarság önismeretének leépítése, nemzettudatának felszámolása módszeresen, határozott politikai programok elképzelései alapján történt, másrészt, hogy a délszláv állam ellenünk kidolgozott politikai ideológiája legádázabb végrehajtóinak jelentős része a magyarság soraiból került ki. Vagyis: nemzettársaink voltak azok, akik közéleti pozícióikból eredően beleszóltak – olykor erőszakkal beleavatkoztak – a családi életünk történéseibe,

az iskolai neveletésünk tartalmi lényegébe, életünk egzisztenciális kérdéseinek eldöntésébe, társadalmi helyzetünk meghatározásába, hitéletünkbe, ünnepeinkbe, társasági kapcsolatainkba, határt szabtak álmainknak, és keretet adtak kulturális elképzeléseinknek. Megbocsájthatatlan bűn, hogy mindezt elkövették velünk szemben, mert pusztító tevékenységüknek köszönhető, hogy a délvidéki magyarság a balkáni háborúk küszöbén oly hatalmas mértékben vált kiszolgáltatottá, s hogy ennek következtében ma, két évtized elmúltával sincs határozott elképzelése a jövőjéről. A leggyalázatosabb dolgot művelték velünk: kiölték a lelkünkbeli a hűség érzését, értékrendünkbeli pedig annak morálisan értelmezhető fogalmát. Mai, parttalan hányódásunk okai abban keresendők, hogy a hagyománytudatunk, a családi életünk, a nemzeti önismeretünk, a vallási meggyőződésünk, az anyanyelvi kultúránk iránti igényünk mélyéről kitörölték, savas ideológiákkal kimaratták az életnek igazi méltóságot biztosító elkötelezettséget, a hűséget. Erről szólt Vajda Gábor eszme- és irodalomtörténeti munkája, néven nevezve azok többségét, akik szerepet vállaltak ebben a dicstelen munkában, akiknek ténykedése művekben, kötetekben, lapokban, politikai publicisztikában, vagy hitelesített párthatározatokban dokumentáltan jelen van.

Fájdalmasan tragikus számvetés Vajda Gábor művének, A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténetének két kötete; olvasását elviselhetővé csak az emberi helytállás szép példáinak a bemutatása teszi. Azoknak az íróknak, művészeknek és tanároknak a példája, akik nem álltak be a sorba, akik a kufárok között is kitartóan rejtegették a hűség becses portékáit. A történetíró könyörtelen volt a bírálatban és következetes a számonkérésben, tudta, hogy a túlélők érdekében szól, hogy balladás időkben az esküszegők népes seregét leplezi le. Halálával azonban a következtetések levonását az utókorra hagyta: műve minden olvasójának magának kell – immár a saját életévé, a helytállásával – kikerekítenie a történetet. Nézzon mindenki szembe a hűség kérdésével, a kihívással és a beteljesüléssel egyaránt.

Ezzel együtt is a három kötetre tervezett mű töredék maradt. A harmadik kötet A képmutatás kultúrája

(1990–2005) tervezett kilenc fejezete közül mindössze a negyedik, a Jelen mérlege című részig jutott el. Az első három fejezet voltaképpen politikatörténeti fejtegetés: a délvidéki magyarság 1989 utáni közösségi újjászerveződésének történetét írta meg. Ezután következett volna irodalmunk, színház- és sajtótörténetünk, művészeti életünk és oktatástörténetünk részletes bemutatása. A kötet címadó, bevezető tanulmányát, a Formális változások az irodalomban című fejezettel, és a – feltételezhetően később a kötetbe illesztendő, A mai vajdasági magyar értelmiség magatartása című tanulmánnyal együtt – az Aracs 2008. 4. számában közöltük. (A Szólamok és akarások – „Hogyan tovább a háború után?” című tanulmányát a szerző még életében ugyancsak az Aracsban jelentette meg.) A most közölt A színházi csőd leplezhetetlensége helyzetjelentés a szellemi életünk állapotáról. Ezután következett volna irodalmunk utolsó tizenöt évének eszméletörténeti elemzése – erre azonban már nem került sor.

A szándék azonban – Vajda Gábor halála után – megingathatatlanul él tovább: minden elkötelezett embernek számot kell vetni a hűség kérdésével. Községi sorskérdéseink vízvázalasztója ez. A számonkérők sorában immár ott tornyosodik, magasan fölöttünk áll Vajda Gábor alakja is.

Vajda Gábor hagyatéka azonban még valamire figyelmeztet. Közéletünkben történt távozásával mintha lapjainkból eltűnt volna az igényes kritika, a közösségéért aggódó ember bíráló megjegyzése és számonkérése is. Ő lett volna az utolsó, aki számon kérte a magyar iskolák, a nemzeti hagyományokhoz hű irodalom, a lelkünket gyöttrő valóságot bemutató színház, és a Kosztolányihoz méltó magyar anyanyelv hiányát? Ő lett volna az utolsó, aki érdekesnek tartotta a közéleti viszonyok bírálatát, és a mindenkor többet érdemlő délvidéki ember önfeladási gesztusainak ostromozását? Ő lett volna az utolsó, aki szakadatlanul perben állt való életünk megannyi megficamodásával – a felelőtlen pártpolitikusok dőreségével, és az önhitt értelmiségi magatartás bántó fölényével? Ő lett volna az utolsó, aki nemcsak dohogott a magyarság asszimilációs mutatóinak szédítő növekedése láttán, de programot is kínált a szellemi építkezéshez? Aki úgy vívta meg mindennapi háborúit, hogy közben messze előre tekintett? Talán korai a kérdés megválaszolása, de az kétségtelen, Vajda Gábor halála után bántóan csendes lett a közéletünk. Távozásával eltűnt még egy ember, aki naponta figyelmeztetett bennünket a kötelességünkre.



**Az Aracs szerkesztősége július 3-án megemlékezett az egy éve elhunyt alapító felelős szerkesztőről a bácsfeketehegyi temetőben**



**A helybeli könyvtárban Vajda Gábor törekvéseit idézték fel és bemutatták az Aracs folyóirat legújabb számát: (balról) Bata János, Tari István, ft. Utasi Jenő, Matuska Márton, Gubás Ágota és Gubás Jenő.**

## A színházi csőd leplezhetetlensége

1988/89-ben a fenyegető háború és a fokozódó egzisztenciális gondok részben elvonták az emberek figyelmét az ő szemükben minden tekintetben romnak számító szabadkai Népszínházról. Ambícióban, külföldi vendégszereplésekben persze ekkor sem volt hiány, habár a színházi tér nélkül olykor kérdésessé váltak a szabadkai bemutatók. A tetejében már 1988 elején följelentést tettek a Népszínház ellen a háromnegyedévi mérleg meghamisítása, a szabálytalan ügyvitel miatt. S az eset kapcsán fiktív váltót is emlegettek. Ehhez egy „tyúkper” is társult: a Szabadkai Filharmónia bíróság útján visszakövetelte a Népszínházról az eltulajdonított leltári értékeit.

Nem csoda, hogy a kritika fokozottabb kétellyel fogadta az előadásokat. Már a címek is gúnyosak: Tűzijáték, lángszőnyeg, tömjénfüst – Közönségre várva – Szabadka, akárcsak Genf – A trójai ló hadművelet – Gyanús színházmodell – Színházi tyúkper... – olvashatjuk a lapokban. Ristić államfenntartó miszsiójának tudatában azonban ekkor sem akart alászállni a fellegeiből. A színház nyugtázta a zárszámadást, mert állítólag külföldről 350.000 dollár érkezett. Pedig aligha állt a külföldiek érdekében az „egyeséges jugoszláv kultúrtér” Ristić hangoztatott céljának megteremtése. Persze, számára a jugoszlávság avantgárd nemzetköziséget is jelentett. Ennek fejlesztése érdekében viszont számítógépközpontot akart létesíteni, hogy könnyebb legyen a kapcsolat-tartása.

A közvetlen támadások azonban ez idő tájt is fölbukkantak. Pósa Rózsa időnként élesen, de pontosan összegezi a károkat, amelyeket Ristić a szabadkai színházi életnek okozott a mértéktelen önbizalmával. Szöllősy Vágó Lászlónak azzal a javaslatával (MSZ, 1990. II. 20.) viszont már képtelen egyet érteni, hogy a majdnem harmadára csökkent magyar színészgárdának a Népkörben kellene megpróbálnia a színház újralapítását. Az érv: a szélhámosnak kell távoznia az adott célra kellően fölszerelt épületből. A „kell” hangsúlyozása ekkor még a demokráciába vetett hitet jelenti, amely a kitört polgárháborút követően a kilencvenes években egyre inkább a „kellene” alakot ölti. Ma már világosan látszik, hogy a Népkörben, annak két világháború közötti szellemét újjáal-

kotva kellett volna – demonstratívan – megteremtetni a magyar színjátszás alapjait. Akkor is, ha ebben az időben többen nyilatkoztak úgy, hogy a színház épülete nem használhatatlan s a megjavítása nem kerülne túl sokba. Akkor is, ha a Népkör nem rendelkezett a korszerű színjátszás feltételeivel.

Előbb azonban az illúziók iskoláját kell kijárni, a testvériség-egység valós tartalmát fenéig üríteni. Tapasztalni adatott (vagy legalábbis úgy kellett tenni, mintha az ember csalogna a változott mentalitásának gondolt helyi politikusokban), hogy a szabadkai Végrehajtó Tanács az általa kinevezett bizottságnak a vizsgálati eredményét sem hagyja jóvá, ha az nem felel meg a jugoszlávságot sulykoló állampolitika eszményének. Márpedig nem hagyja jóvá, mivel a bizottság az épület gyors és célszerű fölüújítása, a kocsmá és a biliárd kiköltöztetése, a szerbhorvát, ill. a magyar társulat visszaállítása, a tájolás folytatása, külföldi színészek és más koncepciójú rendezők szerződtetése mellett foglal állást. A küldötteknek tehát nem volt lehetőségük dönten. Ez ilyen formán még egyszer megismétlődik, s csupán a harmadik jelentés alapján lát lehetőséget a Végrehajtó Tanács a ristići koncepció átmentésére. Akkor, amikor már Ljubiša Ristić az újvidéki Szerb Nemzeti Színháznak az igazgatója, s még annyi figyelmet sem szentelhet a szabadkai színház valós gondjainak (a többi között a tájolás kötelességének), mint korábban, s inkább csak az „etnikailag tiszta”, vagyis az anyanyelven működő színház születésének megakadályozásában, az ennek működésére átutalt tartományi támogatás eltulajdonításában gyakorolja a szerepét. A tartományi oktatási és művelődési miniszternek (Szám Attilának) csak az a fontos, hogy magyar előadások is legyenek. A magyar társulat létét a színház belügyének tartják.

Az időközben nagy nehézségek árán polgármesterré lett Kasza József személyében új ellenféllel találja magát szemben az államvédelmi szerepét mind kevésbé titkoló szerb színházi diktátor. Ristić köre kezdetben a külföldi sikerekben találja meg öngazolását – a magyar sajtóvisszhangnak a nézőket állítólag manipuláló konzervatív elfogultsága ellenében. A magyar társulat visszaállításának szándékát viszont a rendszer alattomos megbélyegző kifejezésével, az „etni-

kai tisztasággal” próbálja ellehetetleníteni. Rákényszerül az övön aluli ütésekre, minthogy már az általa korábban futtatott színészek (Jónás Gabriella, Korica Miklós) is továbbállásra készülődnek. Ha ui. a világhír szárnyain még meg lehetett bocsátani a színházi nyelv zavarosságát, az anyanyelv visszaszorulását, addig a színészek növekvő egzisztenciális bizonytalansága a realitásra való ráeszmélést serkenti. Olyannyira, hogy senki sem meri fölvenni az igazgató odadobott kesztyűjét: senki sem képes a dotáció felét elfogadva újjáalakítani a magyar (nyelvű) drámát. Viszont tény: a vajdasági magyar közvélemény gyorsan megfélemedezik erről a – mindenképpen érthető, de mégiscsak – gyávaságról. Arról, hogy etnikai tisztaság vádjá ide, fasizmus rágalma oda, az anyanyelvi színház védelmére kész embereket senki sem meri mozgósítani, mivel a „közvélemény” legfeljebb csak feleselni bátorodik azokkal, akik a jugoszlávizmus terrorját a színházra is kiterjesztették Szabadkán.

Ezzel összefüggésben Ristićnek a magyar nyelvű sajtó állítólagos ellenpropagandájára vonatkozó vádja is egyoldalú. A 7 Nap kedvezően fogadta, nem támadta, igaz, hónapokig hallgatott róla. Csak az új színház kudarcának jelei ösztönözték elmarasztaló bírálatra. A Magyar Szó viszont – Bartuc Gabriellának köszönhetően – mindvégig dicsérte is. Persze, elsősorban a szerbhorvát előadásokat. Igaz, először Gerold és Gombás Gabriella, majd utóbb Szöllősy Vágó László révén, támadta is. Miként a Dolgozók és a Képes Ifjúság is. S ugyanezt tette a Napló számos éles hangnemű cikkében, interjújában. A kifogások azonban elsősorban a színház nyelvhasználatára, ill. a magyar előadások kapcsán hangzanak el. A színházi diktátor az ígéretével ellentétben nem tanult meg magyarul. Arra pedig tudatosan nem fordított energiát, hogy a magyar ajkú néző szemével nézze a műhelyében rendezett, vagy legalábbis a szárnyai alá vett darabokat. A kaposvári színház vendégszerepeltetése a Marat halála kapcsán még sokat ígérő telitalálat volt, viszont a meghívott magyar rendezők munkájába, ha lett volna ideje, akkor sem lehetett volna érdemi betekintése Ljubiša Ristićnek.

### A „megváltó” erőszakossága

A pohár betelt s a vajdasági magyarok akkor megalkult érdekvédelmi szervezete, a VMDK fölismeri a létjogosultsága bizonyításának egyik fontos lehetőségét. Az általa megszövegezett petíciót tartomány szerte több száz közvetítő kínálja aláírásra a magyaroknak. Ebben az előző évtizedben elképzelhetetlen vállalkozásban húszezernél több ember a kezgyével jelezte, hogy a hagyományos műsorszerkezet

visszaállítása mellett van, s fontosnak tartja az épület rendbe hozását, a tájolást és a támogatás célszerű fölhasználását.

Erre Ristićnek sem kell több, s már az akció elején kijátssza azt a kártyáját, amely ellen a magyarok az előző évtizedben többé-kevésbé védtelenek voltak, s a beléjük nevelt félelem révén az állam pillanatnyi szükségletei szerint zsarolhatták őket. Ristić és felesége, Nada Kokotović pamfletet jelentet meg (MSZ, 1990. VIII. 3.), amelyben egyrészt az északi határ általuk fontosnak tartott védelmére, másrészt pedig ennek okára, az állítólag éledő magyar fasizmusra céloznak. A több párt által támogatott petíció mögött – a régi délszláv paranoiának megfelelően – szegedi hátteret és római katolikus mesterkedést gyanítanak. Szerintük a fasiszták egyelőre még a szerkesztőségekben és a házakban vannak, nem vonultak ki az utcára a kirakatokat beverni és lincselni. Jellemző, hogy az ő délszláv-kommunista mentalitásuk szerint a polgárok írásban kinyilvánított tiltakozó, ill. követelő véleménye lincselési szándékkal azonos. Ebben az időben legfeljebb tiltakozni lehet a Ristićéhez hasonló ocsmányságok ellen, pereskedni nem érdemes. Így aztán Kabók Erika a leközlött pamflet mellett visszautasítja a rágalmakat.

Nincs az a sértés, amelyet a délvidéki magyarok nem lettek volna kénytelenek lenyelni. Németh János szelíd iróniával búcsúztatja a zsarnok színházigazgatót, miként Szabó Lajos is. Főleg a lefasisztázás fáj nekik. A magát mellőzöttnek érző Árok Ferenc színész is ekkor mondja ki: „Tucatárúként kezelt bennünket Ristić.” (7N, 1990. VIII. 24.) Ekkor még sokan reménykednek, hogy a városból kiutált hírhedt rendezőnek nem lesz képe folytatni a magyar- és kultúraellenes tevékenységét.

Az akcióra természetesen következnek a reakciók. A néhány délszláv női név után, sajnos, egy magyar férfiúé (a Balla Lászlóé) is fölukkan azok között, akik ellenpetícióhoz kezdenek aláírásokat gyűjteni a jugoszláv „avantgárd” színház védelmében. Az eredmény mérsékelt. Az alig 6–7000 aláírás tanúsága szerint arra is lehet gondolni, hogy a „fasiszták”, ill. az általuk félrevezetettek száma jóval nagyobb annál, mint ahogyan azt Ristićék sejtetni igyekeznek.

Az ellenpetíció lényeges mozzanata, hogy nem a ristići színház megtűréséért, hanem az egyeduralkodó voltáért száll síkra. Ezért a magyarok közül sokan merő dacból a színházi diktátor távozása mellett foglalnak állást. Még Ristić egyik kedvezményezettje, Kovács Frigyes is, aki stílusos szellemességgel – Testvérem az egységben, go away! – a Naplóban (1990. VI. 27.) vesz búcsút a nagy főnöktől. Azonban két hónap alatt valamennyi elpárolog a színész dühéből, úgy-hogy most már egy külön és sajátos színház formá-

jában a ristićit is el tudná viselni (N, 1990. IX. 19.), az egészséges konkurencia és a béke érdekében. Ez lett volna a normális megoldás – mondhatjuk ma, ha a jeles rendező óvatosan visszahúzódná a „kaptafájához.” Ma sem lehetünk biztosak benne, hogy ez utóbbiban a cezaromániája vagy pedig a gonosz küldetése akadályozta-e. Ezzel kapcsolatos kétségének ad hangot Brenner János is, amikor arról vall, hogy „Kezdetől fogva van egy rossz érzésem: Ristić szabadkai megjelenésében szándékosság van. Valahogyan kiprovokálni az itteni magyarság tűrőképességét. Beléjük talpálni egy érzékeny pontjukon.” (N, 1990. VIII. 22.)

Természetesen dőreség lenne nem venni tudomásul, hogy nacionalizmus is lappang a magyar polgároknak az anyanyelvi színházi előadásokat követelő petíciójában, s nem ritkán a déli „avantgárd” iránti viszonyulásukban is. Olyanok is megszólalnak a Ristić elleni szóbeli fölkelés idején, akiknek korábban kisebb gondjuk is nagyobb volt a színháznál, úgyhogy meg sem fordul a fejükben, hogyan lehetne anyagiilag javítani, szellemileg pedig emelni a szabadkai (a vajdasági) színjátszás színvonalát. Csakhogy az ő nacionalizmusuk a nemzeti elfogultságnál mélyebbről, önvédelmi igényként, a korábban fölgülemlett másfajta sérelmek megnyilatkozásaként tör föl. Az évtizedek óta leginkább takargatottan fosztogatott várost ezekben az években nyíltan nyomorgatja a balkáni diktatúra. A szerbesítés tébolyának fokozódásakor a növekvő anyagi károsodásért a kimondott szavak, a tiltakozások által lehetett némileg elégtételt szerezni. Elsősorban a nemzetiségi jogok szűkülése, a magyar nyelv visszaszorulása miatt háborogva.

Az államvédelem viszont a jugoszláv egység megbontásában látja e törekvés lényegét. Hiába próbálják szája rágni a publicisták – elsősorban Gerold és Dudás –, hogy a jugoszlávság nem születik parancsuralomra, hanem csak a kinyilvánított különbözőség sajátos harmóniájaként valósulhat meg, a kisebb- és felsőbbrendűségi érzetből egyaránt táplálkozó délszláv üldözési mánia a másságban szakadár fenyegetést érzékel. Annál inkább, minél nyilvánvalóbb számára, hogy a titói célok csődöt mondtak, s a málladozó országot legfeljebb a szerb uralom tarthatja egyben.

Hogy milyen mélyre süllyedt a jugoszláv beállítottság szellemi szintje, az a petíció egyik tagjának 7 Napban közölt cikkéből (1990. IX. 21.) egyértelműen kiderül. A nyilatkozó (főltehetőleg tanár) nem éri föl észszel, hogy a közönségnek – ha fontos szerepet szán a kultúrának a saját sorsa irányításában – nem csupán joga, hanem kötelessége is a színház koncepciójának fölülbírálása. Akkor is, ha a színháznak – kellő taktikával – inkább formálnia, mint kiszolgáltatnia kell a közízlést. A nyilatkozó – a jugoszláv kultúra jellemző

sznobizmusának megfelelően – nem akarja tudni, hogy a színház nem emberfeletti abszolútum, hanem közszolgálat. A színház „szószék”, „tanterem” és „műhely”, ahonnan az anyanyelvnek kell tisztán csengenie, csak nem olyan leegyszerűsítetten, az esztétikai élménytől függetlenül, ahogyan azt a szerb politikai érdekeknek e szószólója gúnyolódva gondolja. A kommunisták által megrontott kultúrájú vajdasági emberek számára (nemzetiségtől függetlenül), sajnos, alapvető ismereteket is kellene közvetítenie a színház az élmény hullámhosszán. Jól tudta ezt az állam, amely mindenáron a keveréknyelvűséget részesítette előnyben ott, ahol ezáltal a vélt szeparatizmusnak és irredentizmusnak a csíráját akarta a nemzetiségi anyanyelvűség fölszámolásával megsemmisíteni.

A nyilatkozó a saját lelkiállapotát vetíti bele az uralkodó politika közhelyeibe, mikor kijelenti: „Sorainkban... pánikszerűen védik egyesek a különbözőségekre való jogukat, félve, rettegve a nyelvek és kultúrák érintkezéséről, átszövődésétől.” A multikulturalizmus valóban úgy kellene, mint a kenyér. Ha egyáltalán létezne emberéletet okosan megtartó kultúra a délszláv kommunizmus tiporta tájon. A multikulturalizmushoz a nemzeti kultúrák szuverén fejlődése során lehetett volna eljutni. A jugoszlávizmus a maga nagyszerb akarokságával, a szabadkai színház átmeneti többnyelvűsítésével ettől a normális államérdeknek is megfelelő polifóniától akart megszabadulni.

Az újvidéki Gerold László a szabadkai missziója során akkor ér a kritikusi pályafutásának csúcspontjára, amikor a Budapesten írt levelében (MSZ, 1990. XI. 4.) nyíltan a színházi zsarnok elűzésére buzdít. Az örökölt közönyt és a növekvő fásultságot ostorozza, amikor szemrehányást tesz a VMDK-nak, hogy nem kezd akcióba a megghiúsult petíció után. Külön hívja föl a figyelmüket a színházi életben érdekelt íróknak (Tolnai Ottónak, G. Fehér Gyulának, Varga Zoltánnak, Kopeczky Lászlónak és Deák Ferencnek) a tiltakozás folytatásának fontosságára. Gerold – nem úgy, mint az előtte megszólalók nagy többsége – a helyzetnek megfelelően pánikszerűen és türelmetlenül reagál az eseményekre. Adekvátn és teljes erkölcsi joggal. Az adott körülmények között az ő hangja a leghitelesebb. Pedig – immár köztudott tények alapján – kemény vádakat szögez Ljubiša Ristić mellének, demagógnak, hazugnak, csalónak, rágalmazónak stb. titulálva őt. A tartományi minisztériumot is gyáva taktizálás bűnében marasztalva el.

Nagyon is érthetően. Ekkora (1991-re) már ui. a szabadkai színházzal kapcsolatos tartományi események úton-útfélen az abszurd komédia jegyeit mutatják. Ezen azonban a legkevésbé Bori Imre, az avantgárd apostola tud nevetni: „...erre mifelénk a változtatás a pusztulás és a pusztítás kezdete is. Hát nem

éppen most siratjuk és gyászoljuk például a magyar szabadkai színjátszást?” (MSZ, 1991. V. 4.)

Az is kiderül, hogy a szabadkai Népszínház az újvidéki Szerb Nemzeti Színháznak 633.000 dinárral tartozik, amely összeg behajtása végett meg is jelennek az érdekeltek. Ristićet viszont beperelik, de hiába védi 4 ügyvéd, kiderül, hogy – ha figyelmetlen gépiességgel is, de – fiktív szerződéseket írt alá, hogy az így el tulajdonított összegből fedezze a színházban megszokott koktélparkokat. Emellett Újvidéken a Vajdasági Művelődési Alap keretében bizottság alakul a tájolással vállalt kötelezettségek teljesítésének fölülvizsgálására. Ristić ui. hamis adatokat közölt a tájolással kapcsolatban, s a fellengzős kijelentései ellenére újabb pénzt igényelt a magyar előadásokra. Ennek ellenére az Újvidéki Színháznak részben át kellene vennie a tájolás feladatát. Ami érthető, ha Kabók Erikának a ristići szélhámosság kapcsán a tájolás minőségének vizsgálatára kell fölhívnia a figyelmet (MSZ, 1991. II. 17.), mivel a hírhedt rendező és igazgató megvásárolt silány produkciókkal szúrja ki a vidéki magyarok szemét.

A cél azonban szentesíti az eszközöket. Az ezután következő horvátországi, majd boszniai tömeges rablógylősségekhez képest, vagyis egyelőre ezeknek a történeteknek az előérzetében nem sokat számít, hogy Ljubiša Ristić folytathatja a szabadkai (tartományi) színházi garázdálkodásait. Elfeledkezve a szabadtéri játékaiknak csődjéről, arcátlanul jelenti be az igényét, hogy neki 3-4 épületre lenne szüksége, de a város csupán egy mozi termet hajlandó a rendelkezésére bocsátani. Hogy ez éppen a még viszonylag tűrhető számú nézővel működő Jadran, amiatt legkevésbé fő a Ristić-párti vezetők feje. Ennek kapcsán először azzal hitegetik a szabadkaiakat, hogy 1993-/94-re fölújítják a színház épületét. De mikor a szakemberek jutnak szóhoz, kiderül, hogy a pályázatra befutott művek közül négyre támaszkodva, csak az ezredfordulóra tudják befejezni a javításokat.

### Magyar nyelvű színház

Közben átmeneti megoldásként kínálkozik Szabadkán a kiskunhalasi, ill. bajai színházzal való szövetkezés lehetősége, amely ügyben Kasza polgármester próbál eljárni, végül lemondva a magyarországi támogatásról. Ekkoriban tapasztalja meg, hogy az ilyen ügyekben a többségi vehemenssen támadják a régi kulcs szerint, míg azok részéről, akiknek az érdekét képviselni igyekezne, nincs érdemi támogatás, vagyis az ilyen vállalkozás során legfeljebb egy kisebb csoport élén eshet csapdába. Nem ide tartozik annak bizonyítása, miszerint ezt a leckét a későbbi években túlságosan is jól megtanulta.

A másik kísérlet Bosnyák Istvánnak a vajdasági magyar színjátszás kapcsán szervezett kerekasztal-beszélgetésen elhangzó javaslatából ered. Faragó Árpád és Vajda Tibor elképzelése szerint a tervezett Vajdasági Magyar Népszínház Szabadkán székelne, de koordinálná a vidéki tagozatok munkáját.

Ennek szellemében gondolkodnak a Szabad Líceum résztvevői is 1993 januárjában. Itt azonban inkább a leendő színház programjáról esik szó, Vajda Gábor bevezetője (MSZ, 1993. I. 15.) után. Ennek szellemében különös tekintettel a körülményekre és a lehetőségekre az esztétikai szempontot a nevelő és a megismerő aspektussal egyeztetve kellene érvényesíteni. A sznobizmus ellenében lassan győzve le a provincializmust mint tudatlanságot, lelki hasadtágot, történelmi időn kívüliséget. Ezt a törekvést a városvezetés Kovács Frigyes próbálkozásai ellenében gondosan elszabotálja, s a későbbiekben sem engedni kellő mértékben kifejezésre jutni, mert a szerbiai belügy érdekével ellenkezik a vajdasági magyarság öntudatosodása, önmagáról és a világról való szuverén gondolkodása. De különben is: a cezarómánia mindig eltökélten igyekszik a saját homlokmagasságáig lehúzni a kultúra plafonját...

Így aztán máig elhallatszik Barácius Zoltán akkori önkritikus lélekharang-kongatása: „Mi vajdaságiak – pontosítsuk: szabadkaiak – elvesztettük a csatát. Még csak nyilatkozni sem tudunk/merünk őszintén, gátlástalanul a színházról. A Nagy Mellédumálás dívik. Sírunk-rívunk, megadjuk magunkat a sorsunknak. ...el akartuk hitetni a közvéleménnyel, hogy mi vagyunk a világ közepe... A hamis értékképzés, a ragaszkodás egy régen megunt stílushoz/formához előbb-utóbb a totális csődhöz vezet.” (MSZ, 1992. I. 23.) Miközben Nagybecskereken, Zomborban, Versecen új fényben ragyog minden, Újvidéken pedig új színház épült.

Ne ámítsuk magunkat: a szabadkai színházi kultúrát nem Ljubiša Ristić tette tönkre, ő csupán durván fölgyorsította s energikusan befejezte a korábbi évtizedek körültekintően etnocíd „munkáját”.

Szabadkán a Népszínház romos fedele alatt párhuzamosan működik a szerb és a magyar együttes, azonban a közös új igazgató sem ismerheti a magyarok művelődési helyzetét, lelkiállapotát s az ennek megfelelő drámai formát. Ez azt is jelzi, hogy a szerény önkormányzati támogatásnak köszönhetően az alig néhány színészre, főleg fiatalokra csökkent magyar társulat a lehetetlent kísérli meg, amikor – több szempontot véve figyelembe – színházi kultúrát próbál teremteni. Deák Ferenc Határtalanul c. (belgrádi rendező közreműködésével) bemutatott drámájától eltekintve azonban nem kerülhetnek színpadra olyan művek, amelyek fölráznák a magyarságot a közö-

nyéből, kétségbeesettségéből. Deák műve is – a sován propaganda által megvaduló, majd a hadi rokantsága és a vezetőkben való csalódása eredményeként összeroppanó szerb férfi típusának ábrázolásával – a sajtóból ismerteket viszi színpadra.

Gerold László joggal állapítja meg a kilencvenes évek első felének délvidéki drámatermésével (9 művel) kapcsolatban: „Ebből az alig-termésből még kevesebb képezheti érdemi vizsgálódás tárgyát, ha akár a »hol élünk?« »mi történik velünk?« alapkérdésekre keressük a feleletet, akár az autentikus drámai nyelv, a műfaji megnyilatkozás felől szemléljük az említett szövegeket.” (Vajdasági magyar dráma 1991–1996. In: Drámakalauz, 1998. 124. p.)

Abban azonban téved Gerold, hogy a rendezők konzervativizmusa, a realizmus konjunktúrája akadályozza Tolnai Ottó Könyökkanyar és Varga Zoltán Indiánsírató c. művének színpadi érvényesülését. Nem elsősorban a modernség populizmus általi akadályozásáról van szó. Inkább arról, hogy Tolnai és Varga drámája a vajdasági magyar-szerb viszonynak a korábbi évtizedekben tiltott, s óvatosságból később is háttérben hagyott vonatkozásait állítja előtérbe. Egyfelől a menekültek egy részének nemzeti mentalitással összefüggő, gátlástalanul fosztogató hajlandóságát, másfelől a valamiképpen mindig diszkriminált magyarok pszichéjét kellett volna tehát a színház eszközeivel föltámi. Ez eleve lehetetlen volt, hiszen a színház mint az alkotói véleménynyilvánításnak egyik igen hatásos formája továbbra is azok kezében van, akik (több okból kifolyólag) óvják a magyarságot a mélyebb és hitelesebb igazságukkal való szembesüléstől.

Hogy ez így van, arra az a bizonyosság, hogy Szabadkán és Újvidéken viszonylag sok „modernül” megrendezett darabot mutatnak be. Ezek világa többnyire – a jobbik esetben is – csak távolról függ össze a vajdasági magyarság helyzetével. Az élményszerűség legfeljebb a háborúban, a zsarnokság súlyos következményeiben, a kiszolgáltatottság reménytelenségében fejeződik ki. A csekély számú látogató (és hangadója, a kritika) a közérzetében, sőt a véleményében erősödik meg a látottak által. Azt veszi tudomásul, amivel korábban is tisztában volt. A háború és a nyomor sajátos passzivitást, túlélési taktikát fejlesztett ki benne, s a színházat felügyelő hatalom számára fontos, hogy a mű üzenete ne billentse ki a nézőt ebből a látszólag mindenkinek megfelelő egyensúlyából.

Habár a diákcsoportok szervezeten is látogatják az előadásokat (részben éppen ezért), a magyarság élményvilágától többnyire idegen az a kreativitás, amely akár a szabadkai, akár az újvidéki színpadon megtestesül. A helyi és a magyarországi művelődéspolitikai érdek ugyanakkor egybeesik, ezért természetesen, hogy a színvonalas produkciókat számos

esetben díjazzák az anyaországi fesztiválokon. Magyarországon emberségből sem bírálják az egyébként igen tehetséges, és nem ritkán figyelemre méltó alakításokat nyújtó (szabadkai) színészeket. A vajdasági visszhang szintén igen tapintatos, hiszen a gyöngébb produkcióra is elfogadható okoknak tűnnek az előkészületek nehézségei és a színészek életkörülményei. A repertoárt szintén nem illik elmarasztalni. Annál kevésbé, mert a valóságukkal való minél teljesebb szembenézésre képtelen felelősök a színház programját nem hajlandók alárendelni a közvetett nevelés céljának. A színház a Délvidéken (miként általában a művelődés intézményei) a maga módján inkább „fenti” mint „lenti” érdekek hangadója. Akkor is, ha a látogatottabb szórakoztató darabok vannak műsoron. Ilyen értelemben – jóllehet nyomorúságos körülmények között működik – luxus-érdeket szolgál. A szűköss anyagiakat ti. a látszat fenntartása érdekében biztosítják számára.

A köztársasági minisztérium a kilencvenes évek közepén az Újvidéki Színházra bízta a szabadkai Népszínház tájolását. Talán ezzel az ötlettel, a már addig is vállalt többletteljesítménnyel függ össze az a körülmény, hogy Újvidéken 13 színész tiltakozik a két vezetője ellen, akik állítólag anyagi és erkölcsi okok miatt egyaránt alkalmatlanok az irányításra. A megoldást a Vajdasági Színház megteremtésében látják. Arról viszont kevés szó esik, hogy a Színművészeti Akadémia hallgatói több tantárgyat nem az anyanyelvükön hallgatnak, s hogy a többi között emiatt is vitatható a fölkészültségük.

A polgárháború befejeződését követően a súlyos körülményekhez képest mégis valamelyest rendeződni látszik a színházi élet Szabadkán és Újvidéken. A rendeződés látszata azonban a színpadi munka tekintetében sem teljes. Másképpen nem panaszkodhatna a dramaturg Franyó Zsuzsanna Rekviem eltávozott színművészeink középnemzedékéért címen a következőképpen: „37 színművész (22 színész és 15 színésznő) és 2 rendező távozott el az utóbbi évtizedben. (...) a legfiatalabb nemzedék kénytelen eljátszani a legidősebb nemzedék szerepét.” (Fészekhagyó vajdaságiak, 2001. 248. p.)

Az Újvidéki Színháznak a születése óta csak Deák Ferencsel, G. Fehér Gyulával és részben Tolnai Ottóval sikerült komolyabb együttműködést teremtenie. Mivel azonban 1971-ben a belügy Deákot fizikai bántalmazással nyilván egy életre elriasztotta az eredeti élményvilágától, e szomorú esetről az író-társak és a színház felelősei is levonták a tanulságot. Az emberek viszont – ha nem sznobok és egyéb érdekek sem vezérik őket – csak akkor mennek színházba tévézés helyett, ha úgy érzik, közvetlenebbül szól hozzájuk a darab, mint az inkább csak álta-

lános emberi üzenetű film, vagyis ha abban a szabadság élményük teljesedik ki számukra hozzáférhető színházi nyelven. Amihez szélesebb körű tudás ajánlatos (mint az elmúlt 30 év repertoárjában szereplő világirodalmi művek többségéhez), nem tudja igazán vonzani őket.

Ez nem jelenti azt, mintha nem értenénk meg Franyó Zsuzsannát, amikor az Újvidéki Színház harminc éve c. írásgyűjteményben (2004) a másság modern realizmusát emeli ki mint az intézményének viszonylag eredeti stílusát. Annál is inkább, mert a célozgató rendezés csupán diktatórikus körülmények között válik szükségszerűvé és – lelki egyensúly szempontjából – szükségessé is. Viszont azt is jó tudni, mit mondott Juhász Géza („ez a színház mindössze húszéves és nem alakult még ki a közönsége”) Juhász Erzsébet („el kell döntení, mely réteghez szól, mert anélkül üres művelődési manifesztum”) és Pap József („Újvidéknek sosem lesz olyan közönsége, amely

számbelileg kielégíthetné egy színház szükségletét”) 1992-ben (Hogyan tovább a háború után?, JMMT, 1993. 172. p.), s hogy egy évtized múlva miért kell az Újvidéki Színháznak a tévében hirdetni önmagát.

Amit az említett jubileumi kiadvány tartalmaz, inkább csak közönségcsalogatásra jó. De arra sem egyértelműen. Mert bizony Tolnai Ottó a rá jellemző stílusban fügét mutat az Újvidéki Színháznak. És – a tetejében – az egyik főművét, a világirodalmi rangú Könyökkanyart olyan benyomást keltve ismerteti a kiadvány, mintha már bemutatták volna. Erre természetesen nem kerülhetett sor, hiszen a vajdasági magyarságnak és a nyakára telepedetteknek a leglényegéről lehetett volna általa mélyről jövőn és föl-szabadítóan sziporkázó szellemességeket kínálni a nézőknek a vajdasági háznak ütközött balkániakat szállító teherautó kapcsán. Ez a megoldatlanság az írókat és írásait méltató írások hányaveti stílusában, számos nyelvi helytelenségében is tükröződik.



CSÓÓRI SÁNDOR

## Beszélgetések és álmok

### Mitterand és Illyés

1982 nyarán látogatott el hazánkba Franciaország újonnan megválasztott köztársasági elnöke: Francois Mitterand.

Ha nem csal az emlékezetem, a bűnös trianoni békeszerződés elfogadása óta ő volt az első francia államfő, aki vaddarazsak kíséretében Magyarország földjére lépett. Nem tudom, milyen feltételei, óhajai és kikötései voltak, csupán azt tudom, hogy meghosszabbított otthonosságának érdekében nem vezető politikusokkal, Kádárékkal és Aczél Györgyékkel akart legelőször találkozni, hanem Illyés Gyulával. Érthető ez, hiszen az elnök nemcsak a hírét hallotta Illyésnek, de néhány könyvét is olvasta. Többek között a *Puszták népét* és az *Ebéd a kastélybant*. Nem beszélve a verseiről, amelyeket magas rangú francia költők fordítottak: Eluard, Guillevic, Frenaud. Mitterand tehát nemcsak politikusként akarta megismerni Magyarországot, hanem a művészet, a műveltség, a történelem és a közép-európai gondolkodás magaslatairól is.

Mitterand az első, hivatalos villásreggelijére ezért hívta meg Illyés Gyulát.

A találkozásuk utáni másnapon, homlokon csókolott egy vakmerő műzsa és azt súgta a fülembe, hogy hívjam föl Illyést és faggassam ki, miről beszéltek az elnökkel.

Már léptem is oda a telefonhoz és hívtam Illyést, aki nemrég egy nevezetes baráti társaság előtt kijelentette, hogy saját kamarillája titkárának engem akar kinevezni: fizetés persze nincs, se illatosított zseb-kendők, sőt meg kell tanulnom a filozofikus köhögés minden fortélyát.

- Elfogadja a megbízatást? – kérdezte tőlem Illyés uralkodói humorával.

- Nem, nem fogadhatom el, mert én önfejű vagyok, és mérgemben megrágom a tárgyalóasztalt is.

- Semmi gond, Flóra asszony majd magát is ráncba szedi...

Az emlékezés itt megszakadt, mert fölvette Illyés a telefont.

- Ki beszél, amott?

- Csóóri Sándor – mondtam neki a megszokott lámpalázzal.

- Valami baj van?

- Csak a megszokottak. De szeretném megtudni, hogyan zajlott le a történelmi villásreggeli?

- Ugorj föl hozzám! Várlak!

Fél óra múlva ott ültem már a kamarillát vezető titkár fölavatatlan székén, kezemben egy kupica pálinkával.

Koccintottunk.

- Tehát Mitterand – itta ki a pálinkát Illyés – Ha hiszed, ha nem, öt perc múlva már Trianonról beszélgettünk. Azt mondta az elnök, hogy Trianon az egy mocskos dolog volt. Egy mocskos ügy!

- És még...?

- Mást nem mondott!

Szégyenünkben egyszerre hajtottuk le a fejünket Illyéssel.

- Hát, igen! – kezdtem el újra dadogni... Lehet, hogy két-három percig bűnösnek is érezhette magát az elnök. Az elődei, Clemanceau-val az élen, úgy osztottak igazságot, hogy például az lpoly folyónkat, hajózható folyóként tüntették fel térképeiken a földrajzi szakértők.

Végül, még így is hálásak voltunk Mitterand elnöknek, hogy francia létére, Trianont mocskos ügynek nevezte!

Két-három hónappal később egyik Franciaországban élő 56-os magyar költő barátom beszámolt Mitterand elnök újabb kitárulkozásáról. Az elnök saját hazájában megismételte, hogy Trianon az egy mocskos ügy volt, amely megszülte a második világháborút, az emberiség történelmének legiszonyúbb botrányát. Ha mára megértettük is ezt, következményeit nem hozhatjuk helyre, hisz Trianonban eleven húsba vágunk bele nagy késekkel, ezt „helyrehozni” csak így tudnánk ma is. Egyetlen lehetőségünk maradt: Trianon sok évtizedes következményeinek a kezelése, gyógyítása.

Egy francia államelnöktől jó volt hallani ezeket a reményt szülő mondatokat. Jó volt, mert mi, magyarok is így gondoljuk ezt, hiszen Trianon nem múltbeli, lezárt eseménye az Időnek, hanem mindennapos botránya.

Beleszövődik még az álmainkba is.

Három héttel ezelőtt azt álmodtam, hogy Sütő Andrással ballagunk Farkaslaka felé. Ő egy talicskát tol,

én pedig egy biciklit. Egyszer csak megtorpan András.

- Odanézz! – mondja nekem. – Oda, a sűrűsége! Öngyilkosok! Egy nő, meg egy férfi!

Ahogy közelebb érünk hozzájuk, egyszerre ismerjük föl a két alakot: a férfi Ceausescu, az asszony pedig a felesége, Elena.

Ötlépésnyire állunk meg tőlük.

- Te, ezek szalmabábuk – mondom elcsodálkozva. Könnyedén himbálózna. Gyere, tapogassuk meg a lábszárukat.

- Megyek inkább gombászni.

András kettőt-hármat lép és egy kasza esik le elé a magasból.

- Gyere, kotródjunk innen, a kasza rosszat jelent.

Erre a babonás mondatra ébredtem föl. Aznap jutott el hozzám a hír, hogy a Székelyföldön ötven magyar tisztségviselőt bocsátottak el az állásukból: tanítót, tanfelügyelőt, közigazgatási szakembert. A románok már most gondoskodnak arról, hogy a székelység ne teremthessen magának semmiféle autonómiát. Ugyanígy gondolkodnak rólunk a szlovákok, a szerbek, az ukránok. A termőre forduló fát már az első virágzása idején megnyomorítják. Trianon, kilencven év után is előre dolgozik. Hiába fényeskedik az Európai Unió, hiába nyílnak panaszírodák, a Mitterand által emlegetett gyógyítás sehol se folyik.

\*

Folytassam?  
Folytatom.

Milán Kundera idézetével állok Mitterand mögé. Leveszem a polcra *A felejtés és a nevetés* című könyvét, ezt az 1993-ban magyarul is megjelentetett könyvét, s megkeresem benne egyik történetessel folytatott eszmecserejét. A történetest Milán Hübl-nek hívták. Gustáv Husák elnöklése alatt Kundera lakásában üldögélnek és a hradzsini toronyrácsokat nézegetik. Egyszerre csak a vastag szemüvegű Milán Hübl elkezd beszélni. S úgy beszél, mintha egy fekete holó toporogna a szíve körül. Ezt mondja: *A nemzeteket úgy likvidálják, hogy legelőször elveszik az emlékezetüket. Megsemmisítik a könyveiket, műveltségüket, történelmüket. És valaki másféle könyveket ír, más műveltséget nyújt, és más történelmet gondol ki nekik. A nemzet aztán lassan nem érti jelenét, és elfelejti múltját. A környező világ pedig sokkal hamarabb felejt.*

Hát a nyelv?

Azt minek vennél el tőlük? Pusztá folklorrá válik, és előbb-utóbb halállal kimúlik.

\*

Világos, de kétféle beszéd a kisebbségbe taszított, töredékes népek jövőjéről. Melyiket fogadjuk el iránymutatónak? Reménykedjünk a francia elnök, Mitterand látomásában, vagy higgyünk inkább Kundera barátjának? Mitterand kimondatlanul is az autonómiáról beszélt, a cseh történész pedig a lassú elhalásról, megsemmisülésről.

Álljunk végre mi is a tükör elé!



## Duna menti irodalmi (vagy akár másmilyen) konföderáció – inkább álom, mint valóság\*

*„Jellegzetes magyar sajátosság: azt hinni másokról, amit magunkról hiszünk, és azt föltételezni, hogy mások is úgy gondolkodnak, ahogy mi – mintha nem létezne sajátos nemzeti érzése és érdeke és nemzeti büszkesége másoknak.”*

**Huszár Zoltán**

Írásom gerincét az a 2002-ben íródott dolgozatom alkotja, amelyben Illyés Gyula Szellem és erőszak című könyvének a trianoni országcsönkítésre vonatkozó részleteit igyekeztem földolgozni. Az azóta eltelt hat esztendő a fölvetett kérdésekre nem adott választ, mi több, hogy egy klasszikust idézzünk: a helyzet csak fokozódott!

Illyés könyve már 1978-ban elkészült, de csak tíz évvel később, 1988-ban jelenhetett meg, aminek „magas szintről származó tilalom” volt az oka. Azóta immár két, zavaros évtized múlt el, de mint ahogyan az az alábbiakból, reményeim szerint, kiderül, Illyés gondolatainak időszerűsége három évtized múltán mit sem csökkent. Volt négy év, 1998 és 2002 között, amikor úgy tűnt, a Kárpát-medencei magyarság nyolcvanéves szétszakíttatása után felcsillanhat az egységesülés reménye, az a remény, amely Illyés tanulmányaiból is kiolvasható, de akkor, 2002 őszén ez a remény szertefoszlóban volt, és most, 2008 októberében az uniós vasfüggöny mögött és 2004. december 5-e után akár hiú ábrándnak is tűnhet, de tudjuk, tudnunk kell: a Berliini Fal is az öröklétnek készült...

Délvidéki, kisebbségi sorsba kényszerített magyarként nem tudok uniós érdekek szerint élni és gondolkodni, én nem tudok másban, csak nemzetben élni és gondolkodni. A nemzettest kárpátaljai és délvidéki részei még most is, a XXI. század első évtizedének a vége táján úgy vannak elszigetelve a nemzettől, mint ahogyan az összes elcsatolt terület el volt vágva a trianoni döntést követő években, valamint a szocializmus internacionalista világában. A különbség csupán annyi, hogy az internacionalista szólásokat mára a globalizmus és a globalizáció jelmondatai váltották föl.

„A marxista pártok, elől az akkor még élő Lenin pártjával, történelmi bűnnek nevezték azt a békediktátumot, amely a magyar anyanyelvűek közül minden harmadikat – összesen több mint hárommillió lelket – más államokba helyezett... A magyar anyanyelvű

közösség darabokra tört. Ilyen megrázkódtatás történelme során egyszer érte a népet, Mohács után, amikor éppily módon szakadt három részre.

...Ismerjük a számítgatásokat, mennyivel lett volna több magyar Mohács nélkül.

Lehet reális becslés, hogy a természetes szaporodás közös átlaga szerint a századunkban levált hárommillió ötven év folyamán mennyire nő természetes viszonyok között, a saját közösségében. Hozzávéve azok seregét, akik a rázkódtatások következményei miatt innen »tántorogtak« világgá, a katasztrófa világméretben párját ritkítja...» (Válasz Herdernek és Adynak)

A kommunisták egyik nagy bűne, hogy később, amikor ők kerültek hatalomra (nemcsak a huszadik század végén és a huszonegyedik elején, hanem a szocializmusnak nevezett korban is), nemhogy tudomást sem akartak venni az egyik fő ideológusuk Trianonnal kapcsolatos, számunkra pozitív véleményéről, hanem mindent megtettek annak érdekében, hogy a felnövő nemzedékek tudatából kitöröljék az elszakított nemzetrészeknek még az emlékét is. (És Leninre vesztegetve még egy mondatot: a finnek, mivel ott nem kommunisták uralkodtak, éppen Vlagyimir Iljicsztől kérték és kapták meg függetlenségüket!) Szinte minden határon túli magyarnak vannak olyan fájó emlékei – akár a közelmúltból is – amikor magyarországi nemzettársaik lerománozták, -ukránozták és -szerbezték őket, illetve bennünket, és az is többünkkel megesett, Magyarországon járva nemzettársaink elcsodálkoztak azon, milyen jól beszélünk magyarul! Vajon hol tanulhattunk meg ilyen jól?

A Trianon-tiltás ellentétes irányba is hatott (természetesen, hiszen az utódállamokban is, eltekintve Ausztriától, ahol viszont az anyagi jóléttel „vették meg” a magyarokat, a kommunisták voltak hatalmon): még napjainkban is sokan „átmennek a magyarokhoz”, március 15-e a magyaroknak valamilyen ünnepe, amikor is munkaszüneti nap, meg felvonulás van a „magyaroknál”, mostanság meg kisebb-nagyobb utcai harcok, gumibottal (ami volt régebben is), gumigolyókkal (talán az is volt már akkoriban is) és könnygázzal (ami egészen biztos volt már korábban is). Ennek a Trianon-tiltásnak és -elhallgatásnak egyenes következménye volt a 2004. december 5-ei népszavazás eredménye, illetve eredménytelensége a kettős állam-

polgárság kérdésében. Ezért nem lehet és nem is szabad az országot, a „nép”-et okolni, sokkal inkább azokat, akik ötven éven át, majd 2002-től újra hazugságokkal vezették félre az embereket.

A kommunisták másik nagy bűne a természetes népszaporulat akadályozása. Vajon hány millió megszületendő élettől fosztotta meg a nemzetet, a hazát a szocializmus liberális, abortuszbarát „gyermekvédelmi” törvénye, és vajon mekkora pusztítást végzett a szocialista-liberális kormány gyermek- és családellenes rendelkezéseivel, azokkal a próbálkozásaival és tetteivel, amelyekkel a művi meddővé tételt és a kábítószeres szabad használatát szorgalmazta, szorgalmazza? Mostanság már nemcsak az egyke a szép, mert ugye, ha egy a gyerek, több jut neki, meg a háznak és az autónak, hanem szépek a szinglik, a homoszexuálisok, meg még a pedofilek is!

„A számokkal mérhető meggyengülésnél szinte katasztrofálisabb lett, ami a nemzeti tudatot érte. Szellemi összetartó erő – a közérzés kohéziója – nélkül nincs nemzet...”

A (megcsonkított magyarság) ...a Horthy-rendszerrel szemben szinte a szomszédos országok szellemével érzett közösséget. Masaryktól és Benešről több jót várt a nép a nemzet javára, mint a magyar állam irányítótól.” (Válasz...)

Most, amikor a haza idestova két évtizede az elnyomó, idegen hatalom béklyóit magáról ledobta, vajon most az ország nemzeti tudata jobb állapotban van-e, mint volt Trianon után? Igen, azt kell mondanunk, igen, s hinnünk, bízunk kell benne, még akkor is, ha a média baloldali, liberális hangadói ennek az ellenkezőjéről szeretnének nap mint nap meggyőzni bennünket. Hinnünk kell benne, mert az elszakított nemzetrészek egyetlen megmaradási esélye a haza szeretete, törődése, a közérzés illýési kohéziója.

Hinnünk kell a nemzeti tudat ébredésében és lángolásában, még akkor is, ha nevesnek mondott és látatott közéleti személyek a hazában mindent megtesznek azért, hogy a hazát lejárássák, hogy minél rosszabb képet fessenek róla. Közöttük nem kevesen vannak olyanok, akiket a haza éppen az elcsatolt területekről fogadott magába, onnan, ahol ők abból éltek igen jól, hogy Magyarországot folyamatosan szidták, bírálták, s azt az országot, amelyben magyar kisebbségiként éltek, az egekig fölmagasztalták, és hűen szolgálták. Hinnünk kell, és hiszünk még akkor is, ha ugyanezek a személyek, szellemi elődeik és utódaik szavukat akkor nem hallatták, amikor a román diktátor falvakat rombolt, amikor a szerb diktátor emberek százazreit tette földönfutóvá, és martalócai vonulását tömegsírok jelölték. Ezek a nevesnek mondott és látatott közéleti személyek siránkoztak a szerbiai hidak és kőolaj-finomítók 1999-es NATO-bombázása miatt, de mélyen hallgattak a srebrenicai muzulmánok és a

koszovói albánok tömeges kivégzésekor. Ők azok, akik boldogan pezsgőztek egy ügynök-miniszterelnökkel és román kollégájával a Kempinsky-szállóban, megünnepelve a román állam megalakulását, és ők azok, akik a magyar állam megalakulásának ünnepét a (magyar) Országháza előtt szerb cigányokból álló rezesbanda zenéjével ünnepeltetik.

„...a XX. század derekán eszelősségének szabad utat engedve felelős államférfi – Beneš – olyan kommentálással (a szavak súlyának olyan semmibe vetésével) foglaltatta kormányprogramba, majd törvénybe egy országrész magyarságának teljes jogfosztását, vagyis egy nép maradéktalan kiűzését, hogy a felelőtlen kórus rá évtizedekig az lett: vissza valamennyivel Ázsiába, ott a helyük, ahonnan ide éknek idefurakodtak.” (Válasz...)

A kórus ma is hallatja hangját! Az ukránok évekkel ezelőtt, a Tisza már-már menetrendszerű áradásakor azal vádolták meg Magyarországot, hogy szándékosan árasztott el ukrán (!) területeket, miközben a bajba jutott, főképp magyar lakosságon az ukrán kormány igazából nem segített. A magyarországi segélyszállítmányok nélkül az árvíz sújtotta területek magyar és nem magyar lakossága éhen halt vagy megfagyott volna. Napjaink magyar iskola- és kultúraellenességéről pedig vannak, akik nálam sokkal többet tudnának mondani.

Ukrajnát elintézhetnénk egy laza kézlegyintéssel, hiszen a Felvidék egy részét megkapó állam sem uniós, sem NATO-tagállam, tehát mondhatnánk: Ukrajna még csak tanulgatja a demokráciát, ebből ered nemzeti türelmetlensége, de ugyanakkor honnan ered Szlovákia egyre erősödő magyarellenessége? Azé a Szlovákiaé, amely már évek óta tagja a demokrácia csúcsát jelentő Európai Uniónak és a legerősebb katonai szövetségnek? Míg néhány évvel ezelőtt csupán gyalázkodó falföliratok és Petőfi szobrának elcsúfítása, megcsúfolása volt tapasztalható, addig mára mindennapossá váltak a diplomácia szintjére emelkedett magyarellenés megnyilatkozások, miközben a szlovák parlament és az ország vezető politikusai örök időkre érvényessé tették és érvényesnek tartják a már említett, rasszista szellemiséget tükröző Beneš-dekrétumokat. Mi több, tudtommal a törvény ítélőszéke elé citálhatják azt, aki egyáltalán meri kérdőjelezni ezeket, a legsötétebb korokat idéző rendelkezéseknek a jogosságát! A hisztérikus magyarellenesség eredője természetesen Trianon, a Trianon-szindróma. Érthető, hogy ekkora vehemenciával reagál minden egyes magyar rezdülésre egy olyan ország, amelynek egyetlen talpalatnyi földje soha a történelem során nem volt az övé, leszámítva ezt az időszakot a „bársonyos” forradalom óta.

Az úgyszintén uniós és NATO-tagállamban, Romániában is sziszegve kapják föl a fejüket mindazok, akiknek a fülébe eljut a magyar autonómia említése,

hiszen számukra, történelmi tapasztalataik, történelmi múltjuk alapján az autonómia, az önrendelkezés joga egyenlő egy adott országból (esetükben Magyarországból) történő kiválással.

A még mindig különutas, Oroszország felé erősen húzó Szerbiában sem vélekednek másképp az önrendelkezésről. Ami a szerbeknek jár és járt a múltban, (pl.: a Délvidék hozzátartozása a Szerb-Horvát-Szlóven Királysághoz 1920-ban) az, számukra teljes mértékben elfogadható módon, nem jár és nem is járhat a magyaroknak. Mindannak ellenére sem, hogy az azóta eltelt időben az egykoron oly sokat emlegetett történelem sülyesztőjében (mások a történelem szemétdombjának is nevezték azt a helyet) már réges-rég eltűnt az említett Királyság, el a Jugoszláv Királyság, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, majd Kis-Jugoszlávia, Szerbia-Montenegró államszövetsége. Szerbiából már csak Szerbia maradt a Szerb Vajdasággal – Koszovó, amely egykoron Szerbia egyik tartománya volt, napjaink nemzetközileg elismert, független állama.

Szerbiában azonban nemcsak az autonómiáról nem akarnak hallani sem, hanem létezésünk jogosságát is megkérdőjelezzik. Minden bizonnyal nincs olyan nagyobb települése Szerbia északi részének, ahol ne lenne a falakra írva: „Szerbia a szerbeké, magyarok kifelé!”, vagy, nemes egyszerűséggel: „Halál a magyarokra!” Hogy ezek nem csupán a firkáló fiatalok falra vetett gondolatai, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Szerb Parlament sem hozott határozatot a kollektív bűnösség eltörléséről (ez a „bűnösség” a magyarokat és a németeket sújtja), valamint a demokratikusnak mondott szerb kormány irányítja az etnikai arányok megváltoztatását azzal, hogy a Nyugat-Európából visszatoloncolt románokat, akik azelőtt soha délvidéki területeken nem éltek, Szerbia északi részein, azaz a magyarok lakta vidékeken telepíti le.

A szenttamási Emberi Jogi Központ jelentése szerint 2003-tól 2008 áprilisáig 86 esetben ért fizikai támadás magyarokat nemzeti hovatartozásuk miatt, 63 esetben történt magyar intézmények megrongálása, magyar nyelvű föliratok átfestése, jelentek meg falfirkák, röpiratok, fenyegető levelek. Katolikus templomokat, temetőket és vallási emlékhelyeket 32 esetben rongáltak meg, verbális támadás, gyűlöletbeszéd és fenyegetés 37 esetben hangzott el magyarok kárára. Mindezek dokumentált esetek. A valós atrocitások száma ennél jóval nagyobb, mert nagyon sokan a sértettek közül nem merik bejelenteni az ellenük elkövetett támadásokat.

Idézet Illyéstől, 1966-ból: „Először is egy csődöt kell bevallanunk egymásnak és olvasóinknak; egy kudarcot kell tudatosítanunk.

Szellemi és irodalmi életünk nem is egy, hanem három – ha ugyan nem négy – nemzedékének egy válalkozása szenvedett székértörést.

...Semmire úgy elő nem készítettük az utánunk következő nemzedéket, mint erre. Elhitettük velük, testvéri kezek fogadják majd a kinyújtott kezüket. Megleg pillantás gyúl pillantásukra, ha vigyázó szemüket immár nem Párizsra, hanem Pozsonyra, Bukarestre, Belgrádra vetik.

Mi erre más választ érdemeltünk volna. Így kompromittálódunk áttételesen író voltunkban is. Emlékszem a pillanatra, midőn megtudtam, hogy a szlovákiai magyarok deportálásának kormánybiztosa az egyik neves szlovák költő; miniszteri felelőse pedig egy másik, nálánál is jelentősebb költő. Költőként is kisebbnek éreztem magam.” (Három levél)

„Nem először írom le a fájdalmas élményt. Nem kaptunk viszonzó pillantást. Nálunk folyóiratok, mozgalmak alakultak nem kis részben azért, hogy a testvéri kéznyújtást kifejezzék. Ezúttal mi magyarok voltunk rosszabb helyzetben, alul. Lehetett tehát úgy is látni: a kéz fölfelé nyúl. Vártunk, hogy odaát jelenik meg egy Ady, egy Bartók. Illetve, ha már megvan, lesz ide is szava.

Azt ígértem: a valóság talaján maradok, s most azt kérdelem, nem volt-e délibábos ábránd ez a remény is.” (Elpuskázott tartomány)

Hiú, délibábos remény volt ez a múlt század közepén, és naiv ma is az, aki ilyen ábrándokat kerget! Nincs tudomásunk se szerb, se horvát, de még szlovén Cseres Tiborról sem, aki megírta volna a délvidéki magyarság hideg napjait! Nemhogy nincs, de mind a mai napig még csak levéltári kutatásokat sem lehet végezni a délvidéki magyarokat ért 1944-es tömeges kivégzésekről. (És lehet, hogy tévedek, de hiányoznak a román, az ukrán és a szlovák Cseresek is!) A kilencvenes évek miloševići politikájának eszmei szerzői a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia akadémikusai, valamint a Szerb Írószövetség vezető írói voltak. A Boszniai Szerb Köztársaság elnöke, a jelenleg Hágában, a nemzetközi törvényszék által háborús bűnökkel vádolt fogoly, Radovan Karadžić, akit a szerbek jelentős része mind a mai napig, és mindannak ellenére, amit tudni lehet róla és tetteiről, néphősnek tart, amellett, hogy korábban pszichiáterként tevékenykedett, költő is volt. És lehet, tévedek abban is, de nincs tudomásom arról sem, hogy lett volna egyetlen szerb író, költő, aki a legutóbbi délszláv háború alatt fölemelte volna a szavát az ártatlan emberek védelmében, legyenek azok horvátok, bosnyákok vagy albánok. Márpedig ártatlan emberek százai haltak, sokszor iszonyatos körülmények között, borzalmas halált.

Duna menti irodalmi vagy bármilyen más konföderáció? Sokkal inkább álom, talán ábránd, mint valóság.

\* Elhangzott Székesfehérváron, 2008. október 6-án a Határon Túli Irodalom Napjai c. tanácskozáson.

# Tartsd meg a sziklát!

## Haza, politika, költészet és egy gyűjteményes kötet adta az apropóját a Döbrentei Kornéllal való beszélgetésünknek

**Honlapja és a 2008-ban megjelent gyűjteményes kötete, a *Tartsd meg a sziklát* is, egy Fohással kezdődik, amelyben Isten oltalmába ajánlja hazáját, és a Szent Korona erejét kéri segítségül. Miért tartja ezt fontosnak?**

– Mint minden magát magyarnak valló költőnek, számomra is rendkívül fontos a történelem. Mária országa vagyunk, és van a Szent Koronánk, mely minden más koronától különbözik, hiszen olyan aurával bír, amely földi és égi erőket összpontosít. Ez egyáltalán nem költői túlzás. Nem véletlen a Szent Korona meghurcoltatása sem. Akié a Korona, az lehetett Magyarország ura, de ugyanakkor minden ítéletet, minden közjogi intézkedést a Szent Korona nevében hirdettek ki. Ilyen jogi intézmény, ha csúnyán így nevezzük, a világon nincsen. A Szent Korona a magyarság egységét jelképezi minden időben. Költőként más tulajdonságokkal is felruházom. A Fohász az én stílusomtól úgymond független, mert én másféppen, sokkal szürrealistábban látom a világot. Megtisztelő megbízatás volt, amikor felkértek, hogy írjam meg. A Magyar Rádió akart egy sorozatot készíteni a magyar történelemről, külön hangkazettán, és ahhoz kellett. Nem az én kútfőmből van, én csak összeszedtem a gondolatokat, amelyeknek lett egy imajellege is. Nem tartom önálló költői alkotásnak, én fogalmaztam meg, és erre büszke is vagyok, mert ha a tartalmát tekintjük, vállalható, ősi ügy. Szolgálat volt, amit remélem, hogy jól végeztem el. Amikor Dobogókőn jártam, akkor láttam több helyen is kiragasztva. Én magam valami tízezer példányt írtam alá. Áldásként, invokációként be kellett tennem ezt a kis Fohászt a kötetem elejére, hiszen minden szavával egyetértek. Most már nem ártana, ha a felsőbb hatalmak is hathatósabban avatkoznának közbe abba a morális válságba, amelyben vergődik a magyar társadalom. Ez a Fohász engem is meg akar erősíteni. Mindenkinek joga van úgy imádkozni Istenhez, ahogy tud, ahogy bír. Van egy régi magyar mondás: segíts magadon, és az Isten is megsegít. Ahhoz viszont senkinek nincsen joga, hogy elhagyja magát, mert van egy pont, ahol sem Isten, sem a Szűzanya nem fog helyettünk cselekedni. Erre is fel akartam hívni a figyelmet. Muszáj cselekedni, már régen kellett

volna, mert az eltelt húsz esztendő a magyarság totális ellehetetlenülését jelentette.

**Honnan jött az ötlet, hogy gyűjteményes kötet legyen *Tartsd meg a sziklát* címmel? Hogyan lehet tartani a sziklát Magyarországon és az elszakított területeken?**

– Sziszüphosz mítosza egy pogány görög mítosz, ugye, ő az, akinek büntetésből állandóan vissza kell görgetnie a sziklát a hegyre. Nekünk, magyaroknak, meg kellene tartanunk ezt a sziklát, amely rendre, évszázadok óta visszagördül és nemzedékeket tapos agyon. Felettem is eljárt az idő. Sok kötetem jelent meg, hol viharosabb, hol szélcsendesebb időkben. A Püski Kiadó, melyet nagyon nagyra becsülök, a magyarságért tett elévülhetetlen szolgálata miatt is, kért fel, hogy állítsak össze egy gyűjteményes kötetet. Az ember ilyenkor önmaga fontosságát is átérzi egy pillanatra. Nincs az a költő, aki, ha ilyen lehetősége adódik, ne akarná összegyűjteni a verseit. Diák kori verseket, és sok mindent így is kihagytam.

**Például a Nyaficai cicókákat.**

De mivel ilyen történelmi helyzetben élünk, a *Vitézeknek való dévaj balladákat* benne hagytam. Nem biztos, hogy helyesen tettem, persze, lehet másfajta fegyverekkel is szolgálni a hazát. Alkatilag nem vagyok véresen komoly, de vannak történelmi helyzetek, amikor nyomatékossá kell lenni, főleg akkor, amikor a hatalmon lévők egy része látszólag szeleburdi, másik része gátlástalanul korrupt, a harmadik nem éli át, fogalma sincs milyen helyzetben van az ország, a negyedik nem tudja a gyökereit. A történelmi helyzettel szembe kell nézni. Én még hiszek ezekben a szavakban. Hiszek abban, hogy van még azért bölcsesség, jellem és találmány. Ez a kilencvenháromezer négyzetkilométerre csonkított terület megpróbál életben maradni, közben magyarellenes törvényeket hoznak Szlovákiában, keleten pedig el akarják zavarítani a magyar tanfelügyelőket. Olvastam, hogy az lenne a kíváncsi, ha a magyarság lélekszáma öt-hat millióra csökkenne. Én ezt költőként is olvasom, a kezem ökölbé szorul, és azt is mondhatnám, hogy csökkenjete ti. A világ csúnya helyzetben van, és ennek a kiszolgálása nagyon vissza fog ütni. Nemrég voltam Csángóföldön, és nagyon megrendültem, mert őket

aztán mindenki elhagyta. A mi történelmi középosztályunk is, amit nem bocsátok meg Mátyás királynak sem. Persze, azért vannak jó jelek is. Pl. Déván, Bőjte atyánál, ahol a frissen kimeszelt menzán Assisi Szent Ferenc jelmondata látható, az iskola falán pedig Petrás Mária Krisztus a keresztfán című diplomamunkája. Kevélyen hiába lobognak az ősi Déva várán az „ottani” tulajdonosi zászlók, hosszú távon van remény arra, hogy legalább a lelki közösséget meg tudjuk tartani. Ez minden elszakított területre vonatkozik. Az átkozott Trianon-ügyre az EU áldását adja, hiszen látjuk és halljuk, hogy mi történik Délvidéken is. Ez nagyon fáj az embernek. Viszont ott van a csíksomlyói búcsú, a Trianon után szétszakított protestáns egyházak újraegyesülése, az elcsatolt országrészeknek a Kú Lajos által szervezett ifjúsági labdarúgó bajnoksága, tehát vannak jelek, amelyek azt jelentik, hogy ez a nép lecsökkentve bár, de tartja a sziklát. Ennekem, Döbrentei Kornélnak, nem mindegy, hogy a világban hogyan vélekednek rólunk. Nem voltunk mindig ilyen elveszett, ilyen magunkra hagyott, „egy tál lencsés” nép.

**Hadd idézzek Öntől egy gondolatsort, amit nagyon aktuálisnak tartok: „Felmenőim példái – élet-útjuk, sorsuk – meggyőzően bizonyították számomra, hogy lázadjak föl, tiltakozzak minden igazságtalanság ellen, és ne hagyjam annyiban. Nem lehet, nem szabad folyton hátrálni a gonosz elől, nem engedhető meg, hogy harc nélkül meg szállhassa a lélek stratégiai pontjait, mert akkor elvész minden.” Megszállta a gonosz a lélek stratégiai pontjait, vagy van még remény? Leszünk-e elegendően tartani a sziklát?**

Lényegbevágó ez a kérdés. Természetesen egyre többen vannak a társadalom minden rétegéből, akik tartják a sziklát, hogy önmagukat, az utódaikat és ezt a hazát ne tudja agyonnyomni. Tobzódik a gonosz, de énszerintem kezd kimerülni, mert a gonosz is kimerül egyszer. El is számítja magát, felületessé válik, nem következetes, és eljut oda, mint az az ember, mondjuk Néró, de mondhatnám Rákosi elvtársat is, hogy azt hiszi magáról, ő Isten. Holott csak némi sárból gyúrt figura, némi lélekkel, amely aztán ki is száll belőle. A médiumok, amelyeket megvásároltak bizonyos körök, izolálnak. Azt az érzést akarják sugallni, hogy egyedül vagyunk, hogy nincsenek sziklát tartó emberek. Nagy ritkán egyet-egyet beengednek, de tulajdonképpen létrehoztak, működtetnek egy mesterséges értéktelenségi rendszert. Ha Budapesten valaki bekapcsolja a tévét, úgy tűnik, hogy csak az a pár darab színész van Magyarországon, vagy csak az az egyetlen genetikus. Van egy teremtet hamis értékrend. Ugyanakkor tartja a sziklát a nagyon tehetséges vidéki színész, aki vissza-

utasította a Kossuth-díjat, hogy őt ne tüntesse ki semmilyen nemzetáruló. Én is megpróbálok mindent megtenni. A Sátán előbb-utóbb megbukik. A rendszerváltás, vagy ahogy Wittner Mária mondja, a gengszterváltás óta eltelt húsz évben lerombolták a magyarságot, de Magyarországon rendkívül sok emberben megvan az életösztön. El kell mondanom, hogy az nem tetszik a saját népemben, hogy ezeket a banditákat mindig meg is választják. És utána siránkoznak. Úgy érzem, hogy az én belső erkölcsi értékrendemhez viszonyítva kell ilyen verseket írni, ilyen nyilatkozatokat tenni, mert különben nem érezném jól magam. A pokol fenekén élni nem egészen jó, a pokol napsütése nem jókedvünk tele. Egy ilyen kétségbeesett helyzetben hadd idézzem Ady Endrét, aki szerint egy kis népnek még lélegzetet is radikálisan kell vennie.

**Hol húzzuk meg a határt költészet és politika között? Meg kell-e húzni, meg lehet-e húzni egyáltalán?**

– A művészetek, így az irodalom is az élet teljességével foglalkoznak. Az élet teljességébe beletartozik a politika is. Vannak szerencsésebb sorsú nemzetek, és szerencsésebb életközegben élő művészek, akik nem kellett átéljék azt, amit nekünk igen. Itt most Trianonra, az 1956-os forradalomra és az 1989-el kezdődő időszakra gondolok. Nem létezik, hogy a tudatalattiban ne jönne elő a becsapottság érzése, az emberben van ugyanis egy vele született igazságérzet. Elképesztő a lét, amilyen magas tud lenni, éppolyan döglesztően mély is tud lenni. Magyarországon élni, írni, amikor a csángókkal így bánnak, amikor a kínaiak bejöhetnek, amikor a hazugság töviseivel kivert veremben élünk, kihívás. Ebben a történelmi helyzetben a költő hogy írhat pl. a szerelemről, ami ugye a legősibb téma és mindenekfölött való?

A Vértesben és Pécsen is katonai bázisokat hoznának létre. Hova mehet ki a költő egy szép természeti verset írni? Rosszul lesz a jó barátom, a mentő tizennégy órán át cipeli, de nem fogadják be sehol. A létezés olyan drasztikusan szakad ránk, hogy már ún. poétikus témák sincsenek. Amikor Fellini alkotott, akkor igenis volt joga és lehetősége arra, hogy akár a Nyolc és felet, akár a Rómát megcsinálja, hogy arra az ősi témára összpontosítson elegánsan és minden erejével, ami az ember sorsa és keletkezése. Wajdának nem adatott meg a szerencsés történelmi helyzet, meg kellett csinálnia a Hamu és gyémántot, a Csatornát. Én is gyerekversekbe menekültem egy időben, de az idill megtörik. Nem tudom, hogy meg lehet-e húzni a határt költészet és politika között, főleg ilyen rendezetlen politikai környezetben. Költőt nem lehet hosszú távon becsapni.

**Napjainkban tét a Kárpát-medencei magyarság megmaradása. Milyen szerepe van ebben a költészetnek, Önnek?**

– Ennek a kérdésnek a megválaszolására teljes mélységében nincs is lehetőség. Azt tudom, hogy a magyar értelmiség egy része ebből a nemzetmentő akcióból teljes mértékben kivonult. Egy európai cselelédlépcsőn állnak, és pár kitüntetésért cserébe cserbenhagyták ezt az országot. Volt, aki nem hagyta cserben. Ilyen volt pl. az Aracs áldott emlékezetű szerkesztője, Vajda Gábor, aki nagyszerű esszéiben, hozzáértő műveltséggel próbált valamit megmenteni, vagy amiként teszi ezt az áttelepült Hornyik Miklós. Rengeteg festőről tudok, aki Ceausescu ideje alatt kiment az erdőbe és felakasztotta magát. Azoknak az embereknek egy része, akik ezt a kérdést mélységében felfogták, és tudták, hogy a létről vagy nemlétről szól, nem bírta ki a történelmi nyomást. Vagy kivégezték,

vagy végzett magával, mert az élet olyan kilátástalannak tűnt, hogy nem volt értelme a szónak. Egy-két szerencsés azért megmaradt, és mindig is meg fog maradni. Ez a Sátán egyik legnagyobb baja, hogy nem tud gyökeresen kiirtani semmit. Vannak férfiak, hölgyek, művészek, vonulatok, akik igenis felveszik a harcot. Említhetném Fekete Gyulát, Csoóri Sándort, Bíró Zoltánt, Szervátiusz Tibort, és még sorolhatnám azok sorát, akiket meg is hurcoltak. Járom az országot, és látom, hogy nem vagyunk egyedül, nagyszerű férfiak és nők vannak, akik tartják egymásban a lelket, megvan hozzá az erkölcsi érzékük, a műveltségük. Én szeretném visszaszerezni a csángókat, szeretném, ha Erdély autonóm lehetne, és azt is szeretném, ha azoknak a kisebbségeknek, pl. a csángóknak, akik ide akarnak tartozni, legalább megadnák a saját nyelvükhöz való jogát.

*Az interjút Szigeti Réka készítette*



## Trianon mai utóélése

### A nagyhatalom árnyékában ismét „nagyként” tetszelegni

– szerb nosztalgia –

Franciaországi útja előtt (Magyar Szó 2009. május 28., csütörtök) Boris Tadić, Szerbia államelnöke a Le Figarónak nyilatkozott. Azt jelentette ki titokzatosan, hogy „olyan stratégiai partnerséget szeretne Franciaországgal, amely egykoron volt még az első világháború előtt”.

Milyen szépen hangzik a diplomácia nyelvén! Lefordítva köznapi nyelvre, a sejtelmes szóvirágok mögött az valószínűsíthető, hogy, mint egykoron, Szerbia ismét szeretné megkapni Franciaország engedélyét – beleegyezését, „valamihez”. Mit jelentett ez a francia-szerb „stratégiai partnerség” az I. világháború előtt? Franciaország több száz éves gyilkos viszályban volt a feudális német kisállamokkal. Azután, hogy Bismarck egyesítette ezeket egy erős államba a XIX. század végén, a kölcsönös gyűlölet áthatotta mind a két országot. Franciaország mindent elkövetett, hogy az oroszok segítségével harapófogóba szorítsa a „Drang nach Osten”-i német törekvéseket.

A nagyszerb eszmeiséggel és megszállottsággal áthatott értelmiség, tisztí gárda és politikai elit, nem máshol, hanem az egységes és oszthatatlan nemzetállam politikai filozófiája megalkotásának a bölcsőjében – Franciaországban (és nem Oroszországban – mint sokan hiszik) kapta kiképzését és műveltségét. (A szerbek csak nyelvrokonok az oroszokkal, minden más tekintetben s főleg szellemiségükben, mint az ég és a föld különböznek egymástól.) Nos, a francia nemzetállami filozófia oltotta beléjük a területi terjeszkedés erjesztőgombáját. Goethe mondja a Faustban, hogy „kicsiket nagyok tesznek naggyá”, vagyis, hogy csak nagyok tehetnek naggyá kicsiket. Franciaország éppen ezt tette a szerbekkel. Miután megnyerte az I. világháborút és döntő szóhoz jutott Európa áttérképezésében, azt tett „naggyá”, akit akart. Politikai akarata perdöntő volt. Ez meg is történt a Párizs melletti Versailles-i béketárgyalásokon: a francia-szerb „stratégiai partnerség” gyümölcse új határokat húzott. Franciaország lehetővé tette, hogy „átértelmezzék” a wilsoni „népek önrendelkezéséről” szóló nemes elveket. A wilsoni nemes elvek területablók, fosztogatók – a politikai bűnözők és bűnözés filozófiájává és gyakorlati útmutatójává váltak a „kis” szövetségesek – köztük az imperialista törekvésű szer-

bek (Dimitrije Tucović) tudatában. Franciaországnak, az akkor már feltörekvő és később a brit birodalom szerepét átvenni készülő Amerikai Egyesült Államok azért adott szabad kezet, mert „szanitáris kordont” akart létrehozni a proletár világforradalom exportálására készülő Orosz Föderáció körül.

Felvetődik tehát a kérdés, hogy mennyiben hasonló az akkori és mostani világháborús helyzet?

Az Európai Unió gazdasági téren egyre működőképesebb. Franciaországnak ugyan vezető szerepe volt létrejöttében, de ma már tagjainak közösségi testületévé válik. Az Európai Unió tagja a II. világháború után politikailag megsemmisített, s (titkon remélve) mindörökké most már önálló politikára képtelen Németország, amely azonban továbbra is gazdasági nagyhatalom.

Keleten ott tornyosul az Atlanti Óceántól a Csendes Óceánig elterülő államkapitalista Orosz Föderáció; a CIA titkos jelentése szerint a világ legnagyobb ipari és mezőgazdasági nyersanyagtartálékaival és energiahordozó készletével. Madeleine Albright, az USA képviselője az ENSZ-ben „nagyon elszólta” magát, amikor kijelentette, hogy „igazságtalanság, hogy egy olyan kis nép, mint az orosz, a világ és emberiség nyersanyag készleteinek és energiahordozóinak kétharmadával rendelkezik”. Kijelentése beindított egy fékevesztett, eszeveszett fegyverkezési versenyt.

Szerencsére a kölcsönös elrettentés egyensúlya azonban továbbra is megvan és működik. Világháború nem fenyeget. Európa békés, békések a kilátásai is.

Ha így van, mi is lehet az a Tadić által óhajtott „stratégiai partnerség”? Hogyan is szeretné Szerbia ismét eljátszani a „világpolitikai tényező szerepét”? Ilyen szerephez ma nincs lehetőség. Nem felel meg hozzá a nemzetközi viszonyok hálózata. Elképesztő méretűvé vált a kölcsönös függőség gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi, infrastrukturális, telekommunikációs és úgyszólván minden téren a globalizálódó világban.

A szerbek, a szerb értelmiség és politikai elit sajnos nincs tudatában annak, hogy Szerbia már nem a második kosovói előtt, hanem után van, amelynek súlyos következmények majd az elkövetkező évtizedekben és évszázadokban válnak nyilvánvalóvá (az

1389-es koszovói ütközetre is sokáig csak úgy tekintettek, mint egy ütközetre a sok közül; jóval később vált világossá, hogy sorsdöntő volt és megsemmisült 500 évre a szerb állam és államiság minden formája.)

A szerb társadalom kiesett a jelenidőből. Minden sejtje beteg, sejtiszövevei megöregedtek. A szerb társadalom képtelen a megfiatalodásra, a nemzedékcserére. A balkáni belháborúban és a nemzeti kisebbségek ellen vívott ádáz és kíméletet nem ismerő harcokban megsemmisült a szerb társadalom növekedésre, és megújulásra képes ereje. Nosztalgizálni lehet. Mítoszokat lehet gyártani és kóros lelkülettel éltetni. A valóság előtt szemet hunyni lehet. Mindez azonban elfedi a tényeket. A tények azt mutatják, hogy „elfogyott az idő” – az idő, amit többé nem lehet sem visszaszerezni, sem megvenni.

Ha valami, aminek meg kellett volna történnie a maga történelmi idejében, nem történt meg – utólag sem történt meg. Minden későbbi vele való próbálkozás csak torz politikai alakzatokat és politikai akaratot eredményez. (Ha egy nemzetállam nem jött létre 1800-ig, létrehozásának utólagos próbálkozásai 1800 után már vagy sikertelenek, vagy teljesen torz alakzatokban jelentkeztek.) Ennek következtében, hosszútávon vizsgálva a jövőt (a torz értelmiségi-eszmei próbálkozásokból kifolyólag) a szerb államiság léte is nagyon bizonytalan. Szerbia kiesett a jelenidőből, a múltidőbe zuhant és biztató és értékes jövő nélküli ország – földrajzi terület.

Mivel is próbálkozik tehát a szerb államelnök? A szerb külpolitika továbbra is valamennyi Kis-Antant országgal naprakészen egyeztet „a történelmi örökség”, a kisebbségek asszimilációja lehetőségeinek kérdéseiben: sanyargatásukban és nyomorgatásukban. Ezen kívül voltaképpen nem is létezik szerb külpolitika.

A kezdeményező mindig Románia, a „nagyemerschü” latin hagyományú ország; hiszi, hogy nyugati rokonai támogatására mindenkor számíthat. Szerbia soha nem mert vele ujjat húzni; 1920-ban nagy területi követelése volt vele szemben, de meghátrált; ma a románok feszítik a húrt a vlah kérdésben. A románok mindenkit, aki nem román, kirúgnak az állami közigazgatás minden szintjén; eltávolítanak minden nem románt a tudományos és más közintézményekből és közvállalatokból; mindenkit, aki nem román elszigetelnek, és tevékenységét lehetetlenné teszik a gazdaságban, kereskedelemben és pénzforgalomban. Először megszabadultak a zsidóktól (kiirtották őket), azután a németeket egyenként eladták, s most a magyarokat hegyi pásztorokká teszik (éppen azzá, amik a románok voltak a középkorban).

A szlovákok „felfedezték”, hogy „eljött az ideje”, hogy ők lépjenek a valamikori magyar földesurak és mágnások helyébe, s a magyarokból csináljanak a gúnytörténetekből ismert málészájú, igénytelen, együgyű tótót. Pozsonyból ősi szlovák, királykoronázó várost csinálnak, lézersugarakkal a vár ormain lebegtetett Szent István-i koronával.

A szerbek nagy bajban vannak. Nem volt sikeres a kisebbségek asszimilációja; eltűnt az a „jugoszlávnak lenni érdemes és büszke tett” titói közege; az „önként vállalom”, amely oly sikeressé tette. Ma szerb-bé válni nem különösen büszke dolog. Közben a szerbek száma hihetetlen gyorsan fogy; Kelet- és Dél-Szerbia teljesen elnéptelenedett; a szerb nem akar albán szomszédot még látni sem.

A magyarok inkább választják az emigrációt, mint a nyomort és sanyargatást. A szerbek megveszik a magyaroktól a házakat és lakásokat, de ez mit sem ér: az előzőleg általuk idetelepített romákkal-cigányokkal kell majd együtt élni. Az Európai Unió területéről a readmisszió (kitoloncolás) következtében újabbnál újabb cigányszállítmányok érkeznek (az Európai Unió nyugati országai kétszínű politikát folytatnak: „nem rasszisták”, de „nem akarnak” a cigányok összetett problémáival bajlódni).

Csak francia segítséggel meg lehet-e akadályozni egy újabb határmódosítást Dél-Szerbiában? Aligha. A lakatlan területeket előbb-utóbb más népek fogják belakni. Netalán Szerbia inkább vállalja mégis, hogy meglevő, csonka államhatárain belül továbbterjeszkednek az albánok, és mindent felvásároljanak? Ez sem más, mint a határmódosítás elodázása..!

Bár a folyamatos szerb beáramlás és a magyar ki-költözés következtében kétharmados a szerb népesség túlsúlya, s már minden pozíciót, sőt munkahelyet is megszereztek, a szerbeknek úgy tűnik, hogy a Vajdaság is „veszélyben” van. Az Európai Unió politikája által szorgalmazott európai régiók kialakítása odavezethet, hogy Belgrád elvesztheti ellenőrzését a Vajdaság felett. Ebben az esetben Szerbia nem tudja megtartani a Vajdaságot – elszakad.

A szerb nemzetstratégia ezért tehát siet a dolgoknak elébe vágni. Új alkotmányával majd saját maga fogja tucatnyi közigazgatási körzetre osztani az ország területét. Vajdaságot földrajzi és történelmi fogalom-má fogják változtatni. A vajdasági szerb autonomisták hóbörögni fognak, de gyorsan kifulladásnak és abba is fogják hagyni, túl kevesen vannak és nem következetes a politikai akaratuk.

Vajdaság Autonóm Tartomány elbukásával nyilvánvalóvá fog válni, hogy a magyar kisebbségi jogokat áruba bocsátó, alkudozó, kufárkodó és kereskedő (csak a Vajdaság autonómiáját szorgalmazó!) politi-

kai elit rossz lóra fogadott: teljesen téves politikát folytat 1994 óta.

Szerbia körzetesítésével, persze, semmi sem fog megoldódni. A haddelhadd mindig ott kezdődik, amikor a gazdaságfejlesztés és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok lehetőségei késleltetve nyílnak meg, vagy egyáltalán meg sem nyílnak.

Szerbia nem fog tőkét, technológiát sem külgazdasági piacot kapni. Gazdaságilag tovább fog gyengülni, és politikailag el fog szigetelődni. Gyer-

mektelenné válik, még több százezer fiatal fog emigrálni.

A kisebbségi kérdés ostoba kezelésének ezek a következményei. Franciaország beleegyezhet Szerbia körzetesítésébe, de Franciaország nem Szerbia. Franciaország a maga történelmi idejében vált nemzetállammá és ma is úgy működik: minden bevándorlótól megköveteli, hogy belátható időn belül franciává váljon. Nemzetállam – de birodalom is. Franciaország beleegyezése tehát nem sokat fog érni. Egy fecske nem tud nyarat csinálni.



CSORBA BÉLA

## Káposztalevelek 1993-ból

## Kecskéknek és nyulaknak

1993. június 3.

A szerb Megújódási Mozgalom vezetői börtönben, Draškovićot a rendőrök összeverték. Nem tudok ellenállni a gondolatnak, hogy a parlament előtti tömegtüntetést a titkosszolgálat szervezte. Ez a szerencsétlen, politikai analfabéta Vuk (és hisztérika felesége, Danica) pedig bedőlt a provokációnak. Nem lesznek itt tömegtüntetések, sem egyéb megrázkódások. Milošević (és 100.000 rendőre) végleg győzött.

1993. június 10–11.

Vékással Veszprémben *A kultúrtanti visszavág* (A Symposion-mozgalom krónikája) bemutatóján. Hulafáradtan érkezünk Bozsik lakására, a veszprémi várkapu közvetlen közelébe, a hegy tövébe épült háromemeletes ház első emeletére (vagy földszintjére?) – persze, fölülről (!!!) közelítjük meg a házat. Elégge leromlott, balkáni. (Szürreális az egész.) Az esten kevés érdeklődő mellett néhány újságíró: a Beszélőből, Rajsli Emese a Magyar Narancsból, azután a helyi kábeltelevíziótól, egy helyi hetilaptól, valamint Illés Sándor Új Hírek nevű „ötmegyei” napilapjától. (Itt kapott munkát Fenyvesi Ottó és felesége, Bartuc Gabi.) Aztán megjelent a színen Kalapáti is, kissé megkésve.

Vékás János tézisé, mely szerint az Új Symposion fenntartása jugoszláv államérdek volt, és egybeesett a Tito-korszak jugoszláv államnemzeti koncepciójával, nem nagyon értették meg. Vékásnak persze igaza van, ez azonban így valóban sommás megállapítás. Tézisé árnyalni és finomítani kell majd.

1993. június 13.

Az engedetlenség hét arany szabálya, amit még 1991. őszén fogalmaztam, egyre érdekesebb karriert fut be. A Hírmondóban történt publikálása után bekerült a VMDK évkönyvébe is, mint a háborúval szembeni ellenállás egyik fontos dokumentuma.

1. Ne találjanak meg!
2. Ha megtaláltak, ne vedd át!
3. Ha átvetted, ne írd alá!
4. Ha aláírtad, ne jelentkezz!

5. Ha jelentkezted, ne menj el!

6. Ha elmentél, fordulj vissza!

7. Ha visszafordultál, ne gyere egyedül!

Valóban fontos volt, és ezt, amikor fogalmaztam, nem is sejtettem. Olyan pillanatban nyújtott valamiféle orientációt, amikor tulajdonképpen még mindenki hallgatott. (Ez vonatkozik lényegében a VMDK-ra is.) Az emberek ugyanis válsághelyzetekben nem pusztán elvi deklarációkat várnak, hanem praktikus, hétköznapi „recepteket” is. Úgy látszik, a hét arany szabály ilyen volt. Én ugyan eredetileg nem „aktivizáló” cézzal közöltem – inkább a katonai mozgósításokkal szembeni szatírárt láttam benne, ezért került a „Bolond Istók országlása” rovatba, de azért már akkor is éreztem, hogy nagyon a lényegre tapintottam.

Érdekes, hogy akkor a hatóság nem figyelt fel a szövegre, vagy nem látta célszerűnek, hogy egy ellenem vagy a Hírmondó elleni támadással még inkább népszerűsítse. Később körzeti szervezetek állásfoglalásában tért vissza a hét szabály, mint hivatalos VMDK-s álláspont.

1993. április 6-án a szövetségi parlament alsóházában (Polgárok Tanácsa) Milorad Crnjanin, a Szerb Radikális Párt hírhedt uszítója az évkönyvben megjelent szövegre hivatkozva feltette a kérdést, hogy mikor fogják már betiltani a magyarok szervezetét: „Postavljam pitanje Vladi i ostalima – šta će se preduzeti da se ovakve stvari kazne i da se partije koje u svom delovanju imaju ove zahteve i ideje se ukinu, prestaju da rade ili da se prema njima preduzmu odgovarajuće mere.» Crnjanin javaslatához hozzátartozik egyébként, hogy meghamisítja az eredeti szöveget, mert elébe kanyarint egy mondatot: »U slučaju mobilizacije« – és akkor jön a 7. pont.

Április 12-ei válaszában (21 – Br. 020 – 9/93) a Szövetségi Kormány hangsúlyozza, hogy a betiltás kérdésében nem a szövetségi, hanem a szerbiai hatalmi szervek az illetékesek.

Ezzel, úgy tűnt, a támadások abba is maradnak. Meglepő módon azonban a Bolond Istók országlását (de lehet, hogy az évkönyvet is) nemcsak Šešelj vajda csatlósai olvassák, hanem még a nagy Orosz Föderáció is! A VMDK küldöttségével (tartományi kép-

viselőivel és Ágoston Andrással) 1993. június 11-én lezajlott találkozóján (Újvidék, Tartományi Képviselőház) ugyanis Sikin nagykövet úr ismét szóba hozza a dolgot, nehezményezve, hogy a VMDK efféle utasításokat ad ki. Az orosz diplomata szerint a magyaroknak az állam iránti lojalitásukat azzal kell kinyilvánítaniuk, hogy eleget tesznek a katonai szolgálatnak. Az oroszokat bizonyára aggasztják a vranjei és a sabáci katonagyilkosságok (mindkét esetben magyar sorkatona lövöldözte le a többieket – ha egyáltalában hiteles a hivatalos verzió), de a kikindai magyar katona fegyveres szökése is. Ugyanakkor Sikin felszólamlása azt is jelzi, hogy az oroszok az eddigieknél konkrétan be kívánnak avatkozni a szerbiai történelembe, akár a mikrorészletek szintjén is. Persze a legvalószínűbb, hogy az orosz nagy testvért Pankov úr instruálta arany szabály-ügyben, talán úgy állítva be a dolgot, hogy a VMDK-nak áttételesen mégiscsak köze van a gyilkosságokhoz. Ugyanakkor a nagykövet közölte azt is Ágostonékkal, hogy Milošević ígérete szerint a VMDK betiltására nem fog sor kerülni.

Mitagadás, némi büszkeséggel vettem tudomásul, hogy életművem e csekély jelentőségűnek hitt darabját az Orosz Föderáció nagykövete ilyen veszélyesnek tartja. Mit mondjak?... Már ezért is érdemes volt megírnom.

(Később tudom meg, hogy Tom Kelly is felvetette temerini találkozóján a VMDK-soknak az arany szabályok kérdését, megjegyezve, hogy az egy »nagyon szellemes szöveg«. Íme az orosz és az amerikai álláspont közti különbség! Istenem, milyen szomorú, ha egy birodalomnak nincs humorérzéke!)

1993. június 22.

Milić od Mačve szerb festőproféta és nacionalista politikai atyamester nemrég tektonikus rengéseket helyezett kilátásba, melyben láncreakció-szerűen el fog pusztulni az egész nyugati világ. A katasztrófát csak a szerbek élik túl, no, nem mindegyik, csak annyi, ahány elfér egy szilvafa árnyékában. Az apokalipszist követően a szerbek fogják megújítani az európai civilizációt, és a szerb lesz a planetáris nyelv. Milić misztikus propagandaháborújába melleleg az Atlantiszmítosz bombáját is már régen bevetette, együtt a »mennyei nép« víziójával, amely, ha jól gondolom, a szerb jobboldali populizmus atyjának, Ljotićnak a fejéből pattant ki. Mindez együtt a pszeudo-teslai »V a köbön egyenlő zéró« formulával, vagyis a nagyszerb titkos fegyver receptjével, amellyel el lehet pusztítani az oly átkos Vatikánt és az európai metropolisokat – íme a balkáni fasiszta kóklerség esszenciája, amit csupán egy kis pravoszláv tömjénfüsttel kell keverni, hogy tömegáruvá válva könnyen fogyasztható legyen!

1993. június 23.

Az ellenzéki szerb hetilap, a Vreme tegnapelőtti számában olvasom, hogy tovább ragozzák a hét arany szabályt. Ez a buzgólkodás kezd gyanússá válni. Lassan kételkedni kezdek már abban is, hogy valóban Meneder József ölt Vranjében és valóban Kis Nándor gyilkolt Sabácon. Manapság hullát könnyen lehet találni. De lássuk a Vremét!

„Škrbić ezredes nekünk azt mondta, az eddig ismertek alapján nincs arra utaló bűnjel, hogy a vranjei és a sabáci esetben szubverzív tevékenységről lenne szó. Azonban »a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége politikai programját a hadkötelességgel szembeni politikai engedetlenségre építette«. Erre az érve többen, például Dragan Božinović, az észak-bácskai körzet vezetője is hivatkoztak. A VMDK-t vádolta, mert ennek a pártnak egyes vezetői szándékosan vagy véletlenül »sokat tettek« azért, hogy szerencsétlenségek történjenek a kaszárnyákban. »Egyebek mellett, sajtóságos inspirációképpen, ennek az évnek az elején megjelent egy kalendárium is, amelyben közzétették a Hadsereggel szembeni engedetlenség hét arany szabályát. Ennek a pártnak a vezetői gyakran beszélnek arról, hogy békeszeretők, ugyanakkor gyakorlati viselkedésükkel ártatlan emberek legyilkolására uszítanak.« Azonban – teszi hozzá a Vreme – ha megnézzük a VMDK 1993-as évkönyvét, látható, hogy a körzetvezető súlyos vádjai ingatag lábakon állnak.» (Mađarski sindrom, Vreme, 1993. június 21.)

1993. június 27.

Vasárnap. Tegnap délelőtt fáradtan érkeztem haza Belgrádból a képviselőház üléséről. Pénteken éjfélig tartott a vita, majd a szavazás. Božović és Šešelj cinizmusa már senkit sem lep meg. Ami viszont igen: a Crna Gora-iak (mármint a Marović vezette »demokratikus szocialisták«), akik közül sokan aláírták a Božović leváltására benyújtott kezdeményezést, bejelentették, hogy ezt ők csak didaktikai okokból tették, hogy ezután javuljon meg a házelnök, de ők bizony nem fognak ellene szavazni. Végül 100 jelenlevőből 26-an a leváltására szavazunk, 70-en Božović mellett stb.

Hazafelé jövet az újvidéki cigánytelep mellett halad el az autóbuszom. Két utas beszélget mögöttem. Az egyik látva a putrikat és az ütött-kopott sátrakat, gunyorosan megjegyzi: »Unproforci«. Majd hozzáteszi: »Mudžahedini«. S ezen aztán jót nevetnek.

Vasárnapra virradó éjjel – úgy kettő és három között – arra ébredek, hogy négy-öt szerb fiatalember teli torokból szerelmi, majd pedig harci dalokat gajdolvá halad az úton a Telep felé. Érzékelhetően részegek, így azután még félelmetesebb a nacionalista, hábo-

rús fürmedvények tartalma. A másik szobában alszanak a gyerekeim, sőt itt van hétéves unokaöcsém is. Mi lesz, ha ezek az örültek betörnek az ablakokat? Éppen egy hete, hogy Hering István kocsmájába molotovkocktelt dobta, de szerencsére csak a függöny égett le. Izgatottan fülelek. Az ablak nyitva, mindent hallani. Körülbelül a házunk elé érnek, amikor egyikük csitítani kezdi a társaságot, de ezt a többiek nem veszik mindjárt tudomásul. Tanakodnak. Nem értem pontosan, hogy miről. Mire az egyik felbődul: »Ustašo! Zakoljícemo vas, kad nam bude trebalo!« Majd lármával elvonulnak.

Aligha kétséges, az üzenet (a halálos fenyegetés) nekem szólt. Meg - hozzám intézve a szót - a szomszédaimnak. Meg úgy általában a magyaroknak.

Amikor ezt írom, éppen befejeződik a Hősök terén Beethoven IX. szimfóniája. Érzem, valahol a szívem és a gyomrom táján, hogy most sírni volna jó. De egy hatalmas kő zárja már el a könny forrásait. Egy hatalmas, kővé vált kenyér, kővé vált szabadság, kővé vált lélek - enélkül már nem is lehetne itt élni, ebben a förtelmes, fasiszta pokolban. Elfásultunk, megfagyunk, megkövültünk mindahányan.

1993. június 30.

Tüskés Tibor egyik írásában böngészgetve akad meg a szemem Lovász Pál nevén. Lovász Bácsföldváron született, Temesváron jelentek meg első versei. 1931-ben alapította meg Pécsett a Janus Pannonius Társaságot, majd pedig a Sorsunk című folyóiratot. Ezt talán érdemes volna valakivel egyszer újralapoztatni. Lovász egyidős volt a nagy pécsi »guruval«, Várkonyi Nándorral, mindketten 1896-ban születtek.

1993. július 2.

Zrínyi Miklós a franciákról: »Bizonyára hadakozó, dicsőséges, hatalmas, de az is nyilván vagy, mikor nem magának keres s nem magának hadakozik, nem igen sok jót várni tőle. A mi magyar históriánk két példát mutat felőlök... Egyikből sem csinálhatunk magunknak kíváncsi emlékezetet. Ahhoz, a francúz, ha győzedelmes, eltűrhetetlen, ha nyomorodott, sem mire kellő.«

Nemzetkarakterológia ide vagy oda, Zrínyit a halála óta eltelt 330 év (benne Rákóczi szabadságharca, a nagy majd a kis Napoleon szélhámossága, végezetül a trianoni becstelenség) csöppet sem cáfolta. Félek, ugyanilyen örökérvényűek az oroszokról tett megfigyelései is: »Muszkát... sem remélhetjük, sem nem kívánhatjuk. Az ő országok messze, az ő népek goromba, az ő hadakozások semmirekellő, vitézségek neveléses, politikájuk ostoba, birodalmuk tyrannis...« Nyilvánvaló, hogy ezek az észrevételek

olyan kulturális, történelmi közhelyeket képviselnek, amelyek túléltek az évszázadokat, éppen valóságosságuknál fogva.

1993. július 6.

A NI SVET-ben olvasom a hírhedt Mirković tábornokkal készített interjút. Stevan Mirković két év elteltével beismeri azt, amit különben mindenki tud a volt Jugoszlávia területén: hogy a horvátországi háborút a szerbek robbantották ki. A riporternak ezt mondja: »Tudnia kell, hogy az első robbantásokat a szerbek csinálták Kninnél, Babićnak, illetve annak a Đujić papnak az emberei. A katonaságnak most itt kellett volna a két fél közé állni, de elbukott a vizsgán, mert nem volt határozott álláspontja.« (1993. június 28., 5. oldal)

Ennek - és minden egyébnek - a fényében vajon nem teljesen abszurd Konrád György álláspontja, amely szerint »túl korán« ismerték el Horvátország önállóságát? Ez Konrád részéről butaság vagy információhiány, az amerikai külpolitika részéről pedig a hagyományos pilátusi gesztus. Kimondatlanul azt üzenik, hogy nem a támadó a bűnös, hanem a megtámadott - mert létével okot adott rá. A »vérszomjas« ökör miatt nem ihatott tiszta forrásvizet a »gáláns« farkas, ezért lemészárolta, de ő úgy egyébként nem vérengző, és különben is a világ legjámborabb állata. Valóban ez volna a miloševići abszolutista államról táplált liberális álomkép?

1993. július 7.

A múlt heti Vreme a krajainai szerb hadsereg lapjából idézi Momo Kaport, aki lelkesülten ír Eduard Limonov orosz íróról, mert az többször járt a szlavóniai, a hercegovinai és a krajainai fronton, és néhány - »inkább jelképes, mintsem harcias« - sorozatot is leadott az ellenségre. Kapor büszkén sorolja fel az önkéntes frontszolgálatot lelkesen végző szerb írókat is - a teljesség igénye nélkül: Žika Lazić, Nebojša Jevrić, Momčilo Selić, Rajko Petrov Nogo, Gojko Đogo...

A szerencsétlen Gojko Đogo! Tolnai szép verset írt hozzá, amikor G. Đ. a börtönben ült. Nekem sohasem tetszett tömjénfüstös nacionalizmusa. Az egy külön mese, hogy miért éppen az ő esete inspirálta Tolnait versírásra, pedig volt egynéhány költő és író a rács mögött Tito alatt és Tito után is. A Đogóhoz írt versből azután lett egy kis balhé, de a legkevésbé Tolnait érintette. Annál inkább Sziverit és a Symposiont...

1993. július 8.

Tokióban a hét nagyhatalom még egy utolsót belevetett Boszniába. Kijelentették, hogy nem kívánnak harcolni a muzulmánok helyett. De hát nem is erre lett volna szükség. Nem az a baj, hogy az angolszász és a francia fiúk nem akarnak meghalni a bosnyákokért,

hanem az, hogy a fegyverembargóval megakadályozzák a bosnyákok hatékony önvédelmét. S mind ezt teszik azzal a farizeusi ürüggyel, hogy el akarják kerülni a vérontást. Eddig több tízezer halott és másfél-kétmillió földönfutó a bizonyíték, hogy a nagyhatalmi képmutatás az elmúlt évtizedek során semmit sem változott.

1993. július 15.

A görögök szemforgatása a jugoszláv válság kérdésében egyszerre elképesztő és undorító. Miközben azon mesterkednek, hogyan lehetne felosztani Macedóniát, Micotakis és a többiek nem győzik hangsúlyozni a macedón „veszélyt” és a macedón „irredentizmust”. De a baloldal legalább ennyire ócska. Itt fekszik előttem Andreasz Papandreunak, a PASZOK vezetőjének a nyilatkozata a podgoricai („titográdi”) Po-bedában. Újságírói kérdésre kijelenti: „Hangsúlyoznom kell – hiszen abban a helyzetben vagyok, hogy ezt tudom – azokat a hatalmas erőfeszítéseket, amelyeket Karadžić foganatosít a béke érdekében Boszniában. A külföldi sajtó támadásai ellenére a béke harcosa Karadžić úr.” Itt tart most a görög és a nemzetközi baloldal politikai félistene! A tömeggyilkosokból ismét – ki tudja, hányadszor – békeharcosok lesznek. Mint ha láttuk volna már ezt a komédiát!

1993. augusztus 3.

Dobrica Ćosić tavaly megjelent bölcseleimtől szemelgetem. Egy mazsola a sok közül: »Kizárólag a nagy nemzetek körében tehet szert jelentőségre az emberi személyiség, az egyes ember. A kis nemzeteknél ez nem lehetséges a nemzet mítoszai és tabui miatt. A kis nemzetek esetében egyedül a nemzet lehet naggyá. A kis nemzeteknél az első erkölcsi kötelesség az egyes embert alárendelni a közösségnek, a népnek, az államnak. A szerb az az ember, aki nem ember, ha nem szerb, ha nincs nemzettudata, akár dicsőítse, akár káromolja nemzetét. « (Srpsko pitanje, demokratsko pitanje. Politika, Beograd, 1992. 157.)

Szép kis antiindividualista, nacionalista krédó. Vajon ehhez a Ćosićhoz mit szól Végel Pepi?

1993. december 11.

Most olvasom – a Naplóban – Gion Nándor Népszabadságnak adott interjúját. Némi önkritikával ír az 1983-ban történetekről, a Symposium likvidálásában játszott szerepéről. Azonban simít. Szerepét általában minden téren jelentékteleníteni próbálja. Szövegében van egy fontos mondat is: először mondja ki a résztvevők közül világosan, hogy a politikai leszámolás főinstruktora az autonóm tartomány elnöke, vagyis Major Nándor volt.

Nyolc nap múlva választások. A nép belefáradt a folytonos, értelmetlen voksolásba. Senki sem hisz a változásokban. Az ellenzéki pártszónokok sem.

Paroški tegnap este a tévében kijelenti: vissza kell adni aoteles szerbeknek azokat a földeket, amelyeket ők a korábbi években eladtak, hogy nagyobb nyugdíjat kapjanak stb. Mint fröcsögi, így, az ingyenes visszaadás következtében Vajdaság termőföldjeinek kilencven százaléka szerb kezekbe kerülne, és véget lehetne vetni a magyar szeparatizmusnak és szecesszionizmusnak. Az üzenet lényege világos: el kell venni a magyar paraszt földjét, és szerbnek kell adni. Fasiszta program.

Arkan, a hóhér szinte szó szerint ugyanazt mondja, amit Šešelj mondott a tavalyi kampány során: aki a VMDK-ra szavaz, az pakolhat az országból.

A szegénység minden eddiginél nagyobb. Újvidéken egy ismert tanárházaspár káposztaleveleket gyűjt a piacokon, hogy legyen miből levest főzni pici gyerekének.

Házamnál naponta tucatjával fordulnak meg az emberek élelmiszerért vagy orvosságért. Ez utóbbi nekem sincsen, noha nemrégiben fél teherautónyi szállítmányt hoztam a Vox Humanának, korábban meg egy teherkocsi túlélési csomagot – ízetlen, majdnem ehetetlen, a lakosság már el is nevezte atompornak –, meg jó minőségű holland kakaót s bébiételt. Egyszer Csikós Pali, egyszer pedig Vučenović Milan adott a szállításhoz kamiont.

## Lesz-e nemzeti önkormányzat?

A szerb kormány július 2-án elfogadta a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló törvénytervezetet, mely – a sajtójelentések szerint – „sürgősségi eljárásban kerül a köztársasági képviselőház elé”. A (most már) javaslat elfogadását nyilvánvalóan a szerb kormányfő július 6-ai budapesti útjához időzítték. A kormányülés után Svetozar Čiplić emberi jogi és kisebbségügyi miniszter nyilatkozatot adott a szerb sajtónak „a törvény várható előnyeiről”. Elmondta azt is, hogy a törvény szövege „95 százalékban” azonos azzal, amiben a kisebbségi nemzeti tanácsok képviselőivel tavaly megegyeztek – „kivéve a nemzeti tanácsok pénzelésére valamint a választói névjegyzék összeállítására vonatkozó szakaszokat”.

### Hét évet késik

A (röviden) nemzeti tanácsokról szóló törvény meghozatala legalább hét évet késik. A szerb kormánynak eredetileg csak „a nemzeti tanácsok megválasztásának szabályait” kellett volna törvényileg rendezni. A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságainak védelméről szóló – még a volt Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) Hivatalos Lapjának 2002. február 27-ei számában közzétett – törvény 19. szakaszának utolsó (13.) bekezdése ugyanis előírja, hogy „a nemzeti tanácsok megválasztásának szabályait külön törvény fogja rendezni”. A nemzeti tanácsokat – törvény híján – a volt JSZK Hivatalos Lapjának 2002. július 26-ai számában megjelentetett, a nemzeti kisebbségek tanácsát megválasztó elektori közgyűlés munkájáról szóló szabályzat alapján választották meg. A vajdasági magyar nemzeti kisebbség elsőként választotta meg nemzeti tanácsát a Szabadkán, 2002. szeptember 21-én tartott elektori közgyűlésén. A tanács megbízatása azonban már csaknem három éve megszűnt. Hét év nem kevés idő egy nemzeti kisebbségi közösség jogainak és szabadságainak megvalósítása szempontjából, Szerbia mégsem tartotta fontosnak, hogy ezt a kérdést rendezze. Vagy éppen azért, hogy ne legyen törvényes alapja a nemzeti kisebbségi önkormányzatiság/autonómia e fontos intézménye megválasztásának és működésének? Külön kérdés, hogy mivel fog-

lalkozott (illetve nem foglalkozott) az emberi jogi és kisebbségügyi minisztérium 58 beosztottja az elmúlt egy év alatt és, hogy miért csak most került sor a törvénytervezetnek a kormány elé terjesztésére?

### Mi változott?

A nemzeti tanácsokról szóló törvény javaslatával nemcsak az a gond, hogy túl hosszú ideig készült – valójában az emberi jogi és kisebbségügyi minisztérium 2008. július 7-ei felállítását megelőzően már létezett a tervezet –, hanem az is, hogy milyen változtatásokkal fogadta el a szerb kormány. Čiplić a kormányülés után ugyanis azt nyilatkozta, hogy „a törvény elfogadása után a nemzeti tanácsok állami szervezeteknek számíthatnának”. Ha ez így igaz, és nem a miniszter tévedéséről van szó, akkor ez lényegében módosítja a nemzeti kisebbségi tanácsok jogi helyzetét és a nemzeti kisebbségek önkormányzatának a megvalósítását és a nemzeti tanácsokkal is egyeztetett – akkor még – munkaváltozat szövegét is. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy az államilag irányított és pénzelt nemzeti tanácsok megfogalmazhatják és kifejezhetik a nemzeti kisebbségek érdekeit.

Sokáig vitatott volt, hogy a 2002. évi, úgynevezett kisebbségvédelmi törvény hatályos-e vagy sem, mivel időközben megszűnt a JSZK és Szerbia és Montenegró államközössége is. A szerb (és a hatalomhoz közeli magyar) tisztségviselők és a Magyar Nemzeti Tanács vezetői ugyanis azt állították, hogy ez a törvény, napjainkban is hatályos. Ha ez így van, akkor nem lett volna szükség a nemzeti tanácsok hatásköreinek az új törvénybe való foglalására és módosítására. Nyilvánvalóvá válik, hogy a jelenlegi szerb hatalmi szervek számára a nemzeti kisebbségek önkormányzatának, illetve a nemzeti tanácsok jelenlegi (az említett törvénybe foglalt) illetékességi köre is túlságosan szélesnek, ezért elfogadhatatlannak látszik.

Ezt igazolja a nagybecskereki Civil Társadalom Fejlesztéséért Központ (CRCD) legújabb közleménye is, amelyben felhívja a figyelmet, hogy a „a nemzeti kisebbségek jogainak megvalósulása terén hátralépést jelent az oktatási kerettörvény”. A Nemzeti Oktatási

Tanács 43 tagja közül a 15 kisebbségi nemzeti tanács ugyanis csak egyetlenegy tagot választhat. Nyilvánvaló, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén folyó oktatás megvalósulására és fejlesztésére egy kisebbségi képviselő szinte semmiféle hatást nem tud gyakorolni.

### A követelmények minimuma

A magyar szellemi élet megőrzéséért és fejlesztéséért felelős intézmények, valamint a délvidéki magyarság érdekében tevékenykedő civil szervezetek, történelmi egyházak, politikai szervezetek és az értelmiségiek képviselői a Szabadkán, 2008. október 3-án megtartott tanácskozáson elfogadott Nyilatkozatban fogalmazták meg azt a minimumot, amit a nemzeti kisebbségi tanácsokról szóló törvénynek tartalmaznia kell. Ennek lényegi tartozéka, hogy „az általános választói névjegyzék részét képező választói névjegyzéket a közigazgatási szervek hozzák létre és gondozzák, együttműködve a magyarság érdekvédelmi szervezeteivel” azzal, hogy szavatolniuk kell az önkéntesség elemét a választópolgárok számára.

A nemzeti tanácsok illetékességével kapcsolatban az az álláspont került elfogadásra, hogy ezeknek a tanácsoknak „döntéshozatali, véleményezési, javaslattevési és egyetértési hatáskörökkel” kell rendelkezniük, valamint, hogy „intézményeket, közhasznú gazdasági társaságokat és alapítványokat hozhassanak létre”. Fontos kitétele még a Nyilatkozatnak, hogy a nemzeti tanács törvényben szabályozott jogkörének megszegésével hozott jogi aktusok „a törvény erejénél fogva legyenek semmisek”.

A szabadkai tanácskozás szerint a nemzeti tanács „az oktatás, a művelődés, a tájékoztatás és a hivatalos nyelvhasználat területén hatáskörébe utalt kérdéseket jogszabályszerű általános aktusokkal szabályozza, valamint egyedi döntésekkel rendezi a törvényvel összhangban”. A közös álláspontok szerint a nemzeti tanács „az állam, a tartomány, valamint a helyi önkormányzatok döntése alapján átruházott hatáskörben közhatalmi feladatokat látna el”.

### „Szűkmarkúbb” törvény

Pásztor István, a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) elnöke az újvidéki Dnevnik napilapnak

adott július 4-ei nyilatkozatában „kedvezően értékelte”, hogy a szerb kormány jóváhagyta a nemzeti tanácsokról szóló törvényjavaslatot. A belgrádi Blic napilapnak adott korábbi nyilatkozatában Pásztor már „jelezte azt is, hogy értesülései szerint a nemzeti tanácsokról szóló törvény tervezetét a kormány úgy módosította, hogy az a jogkörök vonatkozásában szűkmarkúbb lesz a szakértők által megfogalmazott eredeti dokumentumhoz képest”. A VMSZ elnökét is kötelezik azonban a szabadkai tanácskozás álláspontjai, amelynek egyébként ő volt a „házelnöke”.

A VMSZ elnökével szemben a Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP) a „jelenlegi formájában elfogadhatatlannak tartja a nemzeti tanácsokról szóló törvényjavaslatot”. – A javaslat azáltal, hogy az oktatás, a művelődés, a tájékoztatás és az egyenjogú nyelvhasználat tekintetében csak többszörösen ellenőrzött véleményezési jogot kapott, alkalmatlanná vált a magyar autonómia politikai funkcióinak érvényesítésére. A szerb kormány által elfogadott megfogalmazás következtében a nemzeti tanács nem vállalhatja a vajdasági magyar közösség alapértékeinek feltárását, kifejezését és képviselését. A törvényjavaslat értelmében például nincs joga politikailag legitim állásfoglalást kialakítani a magyarverések ügyében. Ez így nem autonómia – a fogalmazott a VMDP a július 7-ei közleményében.

A terjedelmes, 138 szakaszból álló törvényjavaslat, amelyek közül 82 a választási szabályokkal foglalkozik és mindössze 14 a tanácsok illetékességével, most – a kormány által elvégzett változások szemszögéből – újabb alapos elemzést érdemel. Szükséges lenne tehát, mivel lényegileg meghatározza a nemzeti önkormányzat megvalósulását, hogy a vajdasági magyar közélet szereplői, a civil szervezetek és a Magyar Érdekvédelmi Fórum (MÉF) is mielőbb állást foglaljanak a törvényjavaslatról, még mielőtt a szerb parlament elé kerülne. Amennyiben a törvényjavaslat szövege nem tartalmazza teljes egészében a Szabadkán egyeztetett álláspontokat, a Magyar Koalíció, illetve a Vajdasági Magyar Szövetség köztársasági parlamenti képviselőinek sürgősen kell szavazniuk. Erre kötelezi őket a Nyilatkozat és az erkölcs is.

(Vajdaság MA, 2009. július 12.)

## Magyarságkutatásunk helyzete

Attól függően, hogy egy kisebbségi közösségnek vannak-e 1) a köztudatban jól beágyazott történelmi gyökerei, hagyományai, szellemi értékei, szokásai, különállóságát segítő magatartási mintái, (folyamatos volt-e a hozzájuk történő ragaszkodás az előző történelem folyamán); 2) az előzőekből származtatva, mindig kimutatható-e a politikai akarata különállósági sajátosságokhoz a politikai elitje és képviselője részéről; 3) világosak-e a megmaradás értékei és céljai, minden rétegében, az egész társadalmi struktúrájában – nagy mértékben módosulhat a többségi etnikum társadalmá és az államnemzet által gerjesztett ellenséges (ritka esetben segítő) körülmények hatása. (Az államnemzetek általában birodalmi logikához igazodnak, és ezért elnézőbbek az etnikai szokások és értékek kimutatásával szemben, mint a nemzetállamok törekvései. A magyar kisebbségek éppen nemzetállami törekvésű országok területén élnek.)

Ezenkívül, ma már szükségszerűen állandó figyelemmel kell kísérni, hogy a globalizálódó gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi és más folyamatok valóban mennyire „kisebbségellenesek”, milyen kényszerítő hatásúak a nemzetállam egész helyzetére és külön a kisebbség-politikájára, tényszerűen megállapítható-e, hogy ezeknek is a céljuk a kisebbségek felszámolása. A nemzetállami politikai ugyanis előszeretettel hivatkozik rájuk és a „szabadkéz” politikája a következmény mentességének a lehetőségeit éppen itt keresi; „a nemzetközi közösséget úgysem érdekli komolyan a kisebbségi kérdés”; a megrovás enyhe lesz és mindig büntető intézkedésektől mentes a feledés részét képezi. A nemzetállam kisebbségpolitikája ezek szerint csupán „hozzájárulás” a globalizálódó világfolyamatokhoz.

Ezt az „elméleti keretet” a magyar kisebbségek helyzetéből származtatom. Az „elméleti keret” részben megfelelő számú hipotézist tartalmaz, amelyeket az előzőleg, vagy utólag végzett kutatások eredményei igazolnak vagy elvetnek.

A Vajdaságban végzett tudományos kutatások és magyarságkutatás értékei még kevés hipotézist igazolnak, felületesek, pontosításra szorulnak – éppen alkalmi jellegükből kifolyólag. A magyarságkutatásban

pótolhatatlan időkiesés történt és történik az „elméleti keretet” érintő minden vonatkozásban.

A vajdasági és anyaországi kutatók (egymástól függetlenül) alkalom szerint adta lehetőségekhez, és a megrendelő igényeihez igazodva végeztek kutatást. E kutatások tartalmukban értéktelen és használhatatlan adathalmazzá változtak, mert nem ismételték meg őket különböző körülmények között. Egy tudományos kutatás eredményeit mindig meg kell erősítenie, vagy elvetnie egy később végzett kutatásnak. A tudományosság ereje a longitudinálisan szervezett önmagát ellenőrző jellegzetességeiben van. Akkor és idáig tudományos módszerekkel összegyűjtött és részben feldolgozott anyag mennyiségében, de nem teljes minőségében láthat.

A Délvidéken még mindig van – bár éveiben rendkívül előregedett – kutatógárda: néprajzkutatók, hagyományápolók, irodalomkritikusok, irodalomtörténészek, helytörténészek. Nincs jogkutató, közgazdász, politikai művelődéstörténész stb. A meglevő kutatógárda azonban nagy hozzáértéssel és akarással dolgozik. A szociológiai és szociálpszichológiai kutatások hiányából kifolyólag azonban, számunkra teljesen ismeretlen a legfontosabb? A kutatások eredménye és értékei milyen mértékben épülnek be a közösségi köztudatba; amikor cselekszik, figyelembe veszi-e őket a politikai elit? Tulajdonképpen mi is válik a köztudat részévé? Felületes ismereteink szerint a kutató értelmiségiek hordalék anyagot termelnek és nem közösségi javakká váló, köztudatot formáló értékeket. A különböző kutatók munkája meddőhányóra kerül, és annak méreteit növeli.

A felületes ismeret azonban csak egy hipotézissé válik, amelyet számos sok éven keresztül végzett kutatásnak kellene igazolnia, módosítania, vagy elvetnie. Csak ezek után lehetne pontosabban meghatározni, hogy mi is köztudat-formáló tényező? A sajtó? A televízió? Melyik része? Ma már egyik sem, hanem valami más stb.

Ma a Délvidéken sehol sem folyik szervezett és megtervezett magyarságkutatás, s ezen túlmenően tudományos kutatás. Ennek következtében nagy értékvesztésnek vagyunk a szemtanúi. A magyarság jelenlétének pótolhatatlan, megszámlálhatatlan tárgyi

és szellemi értékei mennek veszendőbe és tűnnek el mindörökre.

A Délvidéken mint az anyaországban a kutatók nem ismerik sem saját tudományos diszciplinájukon belül, sem interdiszciplinárisan a csapatmunkát. Ez minden kutatás tudományos értékét, de végsősorban gyakorlati vonatkozásait is nagyon megkérdőjelezi (a társadalomtudományi, elsősorban szociológiai és szociálpszichológiai kutatásokra gondolok, pedig égető szükség lenne rájuk). A magányos kutató is dolgozhat tudományos módszerekkel a kutatásaiban, de gyakorlati eredményt csak a csapatmunkában végzett multidiszciplináris feldolgozás nyújthat.

Mint a várható mezőgazdasági termést végző becsüs, akinek ma már rendelkezésére áll és birtokában van valóban minden tudományos módszer, s mégis kénytelen már egy jó eső vagy egy héttel tovább tartó aszály után módosítani a számértékeit, úgy állnak a dolgok a „kemény” s még inkább a „lágy” társadalomtudományokban. A kutató a körülmények kiszolgáltatottja. A változó tényezők és ezek változásának a frekvenciája csillagászati számú. Mégis, bizonyos számú változó tényező és ezek hatása valószínűsíthető hatására oda kell figyelni, kutatni kell őket, ha általa megmaradás lehetősége nyújtható.

A körülmények állandóan változnak, ha ezek lecsapódását a köztudatban nem kutatjuk, egy lépést sem tehetünk előre a tudományosságban. Megmaradunk csupán egy pusztuló világ, süllyedő magyar közösség krónikásának. – Jó lenne ennél többnek lenni.

Sajnos a magyarságkutatás minden tekintetben és vonatkozásban megrekedt a Délvidéken (mint ahogyan az anyaországban is). Sekély vizeken evezünk, mert általánosságot ismételgetünk. Általános igazságokból nem lehet a köztudatra hatni. Az általánosításnak annyi a tudományos értéke, mint a politikai közhelyek ismételgetésének. Az általánosítás jelensége akkor áll elő, ha megszűnik az intézményesített folyamatosság gyakorlata a kutatásokban. Most ebben az állapotban vagyunk. Nem kutatjuk a kisebbségi közösség társadalmi struktúráját és ennek dinamikáját. Ismeretlenné vált számunkra a társadalmi rétegek között lejátszódó kommunikáció a gazdaságtól kezdve a művelődéssel bezárólag. Nem tudjuk, milyen mértékű és jellegű elszigeteltségben él és tevékenykedik az alkotó és reprodukív értelmiség, milyen a kapcsolatrendszere a társadalom többi rétegével; milyen a politikai elit akaratát kimutató hatása az értelmisége és befogadása az egyes társadalmi rétegekben, a tömbmagyarságban és a szórványban.

Természetesen tudományos módszerekkel mindent lehet kutatni. De ez nem elég. Nem csak az a fontos, hogy műszakilag jó állapotban van a hajó és a személyzet jól képzett, hanem az is, hogy ismerje az úticélt: hogy tudja, hova akar eljutni és miért.

Ha magyarságkutatás céljait újabban a kistérségek kutatásának a céljaival helyettesítik, vagy összekeverik, akkor zavar van már az „elméleti keretben” is.

A Délvidéken a magyarságkutatás a pénztelenségtől szenved. Még nagyobb baj, hogy a fiatalokat még kötéllal sem lehet rávenni a tudományos kutatásra. A legnagyobb nehézséget a kiöregedő kutató gárda képezi. Hiányoznak azok a személyiségek, akik szervezőképes tapasztalattal rendelkeznek a tudományos kutatás területén (ennek a lényege tapasztalatcsere, az ifjú nemzedék ráirányítása a legfontosabb kutatni, érdemes problémákra, arra, ami új eredményt ad és nem fullad a jól ismert általánosításokba).

Úgy, ahogy most van kutató szervezettség a Vajdaságban (hasonlóan az anyaországban tapasztalt-hoz) begubózott az egyéni affinitás elszigeteltségébe, más kutatóktól elzárkózó témaválasztásba. Igazán jelentős tudományos eredmény ma már még a magyarságkutatás területén sem születhet. A célratoró csapatmunka e téren is nélkülözhetetlen.

A szerb állam kevés adatot szolgáltat a magyar kisebbségről. Ezeket is elzárja, és nem bocsátja „akárki” rendelkezésére. Ez lehetetlenné teszi a kutatásokat a „kemény” társadalomtudományok területén. Magyar vonatkozású gazdasági kutatások nincsenek. A kevésszámú népszámlálási adat lehetővé tesz bizonyos demográfiai rálátást a magyar kisebbség jelenére és jövőjére. Ezek a szociológiai kutatásokhoz is kis mértékben segítséget nyújtanak, de nem helyettesíthetik azokat.

A szociológiai kutatások végzése (és mindenféle adatgyűjtés a kisebbségek helyzetével kapcsolatban) voltaképpen a törvényesített állami engedélyhez van kötve. Ezt azonban nem veszik szigorúan. Tudják, hogy az ilyen kutatások lebonyolítása különben is számos más akadályba ütközik. Ebből kifolyólag eredményei eleve torzulásra vannak ítélve.

A vajdasági magyarság érzékelhető és értékelhető eredményeket ért el az úgynevezett „lágy” társadalomtudományok területén: az irodalomkritikában és irodalomtörténetben. E területen is azonban, szinte minden eddigi eredmény újraértékelés tárgyát képezi. Mindenki többször is, és újból és újból megmértetik.

A tudomány és irodalom egy eltűnő magyarság krónikása.

## Bevezető gondolatok Erdei Ernő beszámolójához

Ott, valahol a bánási veszendő végeken, a Kárpát-medence legdélebbi magyarlakta településein, egy kis nemzettöredék vívja hősi küzdelmét a fennmaradásáért. Sokszor a tömb- és az anyaországi magyarságtól elfeledve, magára hagyatottan, mégis töretlen erővel védi magyarságát, kultúráját és hagyományait. Hogy ez a kis közösség más, idegen nyelvű népek által elszigetelve megőrizhesse nemzeti identitását, nagyon sok lelkes, öntudatos ember munkájára van szükség. Ezt a munkát, pontosabban annak is csak egy töredékét ismerteti ez a beszámoló arról a rendezvénysorozatról, amely megkísérli összefogni, kulturális élményben részesíteni, anyanyelvre oktatni, magyar öntudatra nevelni a dél-bánási magyarságot, és ezt, hangját hallatva, a világ tudomására is hozni.

Sajnos, ezt az üzenetet, amely egyfajta segítségkérés is, a tömb magyarsága csak nagyritkán hajlandó meghallani, még kevésbé támogatást nyújtani. Pedig

néha elég lenne csak egy kis erkölcsi támogatás, kitartásra biztatás. Persze, azért az anyaországi pénzeszközökből egy morzsányi a dél-bánási szórványt is megillethetné. Mert aki közelebb van a tűzhöz, az a húsfazékból is többet markolhat.

A Dél-Bánáság magyarsága sajnos e tűztől messze esik, legtöbbször, még a melegsége sem érződik el odáig. Ezért szükséges ez az összetartás, hogy egymás szíve melegével gyújtsa lángra és éltesse azt a tüzet, amely a megmaradást biztosítja. És egyszer talán, amint Reményik Sándor írta, „ez a sok – sok titkos láng / Összefogna egy láncba ...! / Az égig, a csillagos égig érne, / És minden idegen rongy benne égne!”

Az Aracs kiemelt feladatának tartja a szórvány hangját hallatni, főleg a legveszélyeztetettebb dél-bánási magyar közösségből, ezzel is jelezve, hogy csak az egymásba kapaszkodás hozhatja meg a magyar feltámadást.

